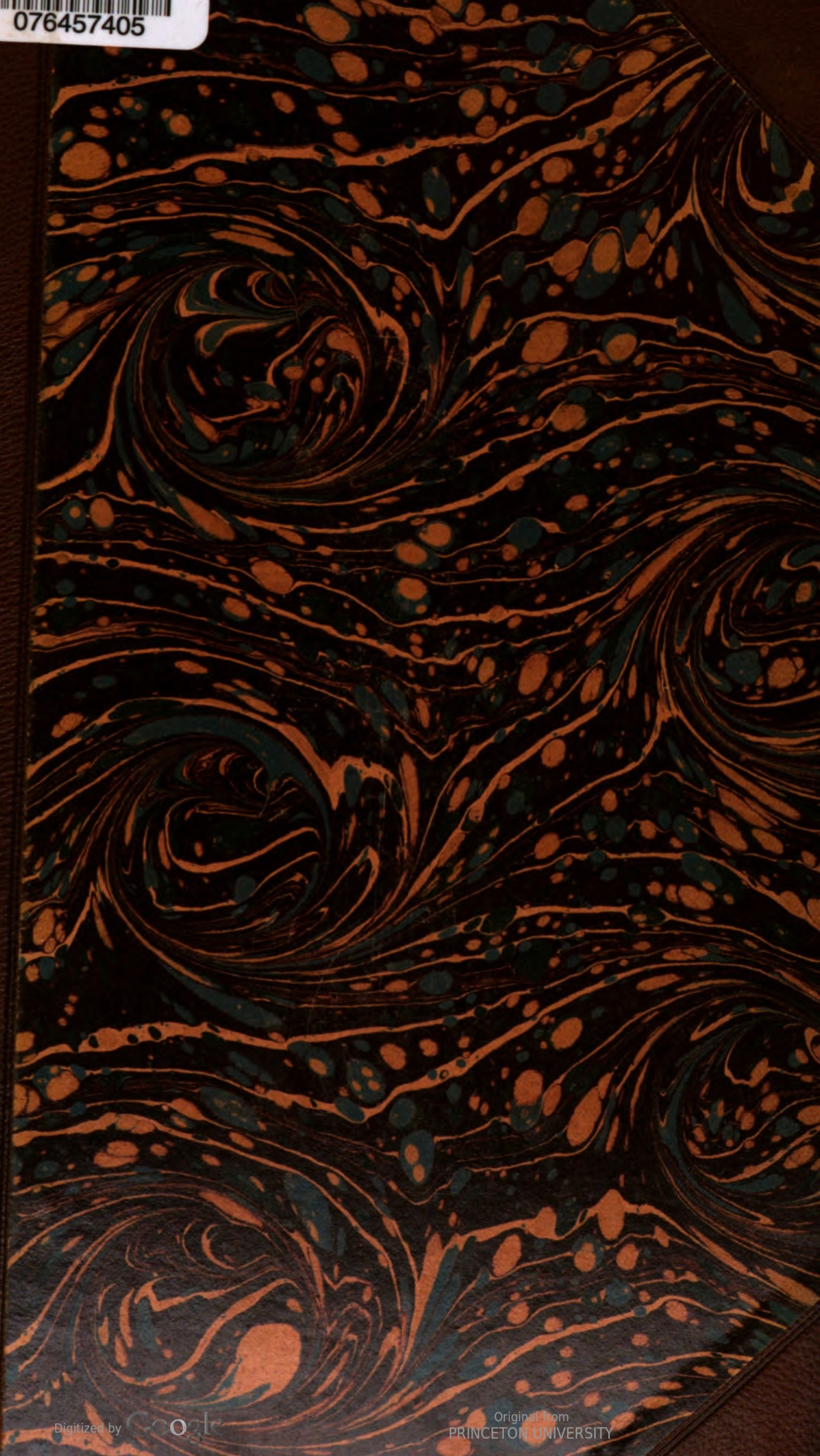

VET TES EN
NOV TAM TVM
Dei
Sub Numine
Viget

ARKIV

FÖR

NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

ERIK BRATE GUSTAF CEDERSCHIÖLD HJALMAR FALK
MARIUS HÆGSTAD FINNUR JÓNSSON KRISTIAN KÅLUND
ADOLF NOREEN LUDV. F. A. WIMMER

GENOM

AXEL KOCK.

TJUGOÅTTONDE BANDET.

NY FÖLJD.

TJUGOFJÄRDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP. LUND. OTTO HARRASSOWITZ. LEIPZIG.

LUND 1912.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1912

Innehåll.

Dansk og urnordisk akcentuering.

Alle ved, av hvor stor betydning den dobbelte akcentuering er i nutidens dansk, svensk og norsk, så at ingen vil kunne tilegne sig den rette udtale av noget av disse sprog uden stadig at se sig stillet overfor spørgsmålet: akc. 1 (stød) eller akc. 2. Derimod har man vistnok endnu ikke på alle hold tilegnet sig den tilstrækkelige forståelse av, i hvilken grad akcentueringen i tidens løb har været en avgørende faktor i de nordiske sprogs historie, og det så vel under den fællesnordiske som den særsproglige udvikling. I førstnævnte henseende må især nævnes omlyds- og brydningsprocesserne, i sidstnævnte den svenske vokalisme i infortisstavelser. Hvad vi i det følgende vil undersøge, er imidlertid ikke denne akcentueringens indvirkning på ordenes form i kvantitativ og kvalitativ henseende, — den står i hovedtrækkene fast —, men derimod akcentueringen selv, hvormed særlig tages sigte på de til de forskellige akcenter hørende toneforhold (kromatisk akcentuering) samt stødet. Sidstnævntes oprindelse og alder undersøges i nærværende afhandling, medens granskningen av den kromatiske akcentuerings historie må opsættes til en anden lejlighed. Hvad stødet vedrører, synes det tidligere stedfundne ordskifte at have ført til enighed med hensyn til det kronologiske spørgsmål, medens der til forklaring av dets oprindelse er fremsat to forskellige teorier. Da jeg ikke kan slutte mig til nogen av disse og med hensyn til kronologien hylder en mod den gængse stridende opfattelse, vil det findes rimeligt, at stødproblemet optages til fornyet ventilation; jeg vil derfor søge så godt som muligt at belyse de lydfysiologiske og metodiske

forudsætninger for de meninger, der hidtil er komne til orde, og derhos fremsætte grunde for en ny opfattelse av stødets historie.

Ikke alle danske ord med historisk akc. 1 har stød (eks. *fisk*, *bud*), men alle ord med stød forudsætter akc. 1 [1]). For at man nu imidlertid ikke skal blive ledt på vildspor ved de forandringer, der i tidens løb er foregåede med forskellige ords anvendelse av den ene eller den anden akcent, er det selvfølgelig fremfor alt nødvendigt at have på det rene, hvilke ord der i urnordisk lydlovlig havde akc. 1, og hvilke akc. 2. Jeg siger udtrykkelig i urnordisk; ti det turde være et av de største og vigtigste resultater av den akcenthistoriske forskning: at den dobbelte akcentuerings historiske grundlag ligger i en sprogform, der går tilbage til tiden forud for de urnordiske apokoperingslove. I erkendelsen herav ligger, som man vil se, et brud med den ældre opfattelse av principet for de 2 akcenters fordeling, hvorefter akc. 1 tilkom oldnordiske enstavelsesord, akc. 2 det øvrige ordforråd (ord på 2 eller flere stavelser). At forholdet imidlertid var det ovennævnte, viste Axel Kock i Ark. VII (N. F. III); og efter fremkomsten av Die alt- und neuschwedische accentuierung (1901), hvori Kock kodificerede udbyttet av sin i en menneskealder fortsatte forskning på de hidhørende områder måtte —, om ikke før, — teoriens rigtighed siges at være uomtvistelig. En imødegåelse er da heller ikke i de siden forløbne år fra nogen side forsøgt, hvilket i betragtning av spørgsmålets vidtrækkende betydning ikke var tænkeligt, ifald nogen havde ment at sidde inde med avgørende modgrunde. Vi har altså at gå ud fra oprindelig akc. 1 såvel i f. ex. *lan'g* (oldnorsk *langr* < urnordisk **langaz*) som i *læn'gste* (oldno. *lengstir* < urn. **langistai*).

Efter disse indledende ord går jeg over til at drøfte de

---

[1]) Om nogle tilfælde av stød i hiat se Kock Ark. VII, 367 note.

meninger, som andre forskere hidtil har fremsat vedrørende stødets historie, hvorefter jeg fremstiller min egen løsning av problemet. Begge de tidligere opstillede teorier har den formelle egenskab tilfælles, at den fonetiske forklaring, som gives på stødets oprindelse, intet præjudicerer med hensyn til tiden, på hvilken det skal være indtrådt; disse to spørgsmål — det fonetiske og det kronologiske — der tilsammen udgør stødproblemet, vil derfor så meget lettere kunne avhandles uavhængigt av hinanden. Da der på det kronologiske spørgsmål synes at være indtrådt enighed, medens dette ikke ses at være tilfældet med hensyn til det fonetiske, vil vi først betragte det førstnævnte.

I.

Det første tilløb til en tidfæstelse av stødet blev gjort av Johan Storm i hans avhandling om tonelagene i de nordiske sprog [1]). Hans tankegang heri var at søge en terminus a quo for stødets udvikling (av den fællesnordiske form for akc. 1) i de saksiske låneords indkomst i dansk i middelalderen. Han havde nemlig lagt mærke til, at disse låneord sædvanlig havde antaget akc. 1 (der jo nutildags på grund av stødet er den fra den alm. fremmede udtaleform mest avvigende) og ikke, som man ud fra moderne dansk skulde vente, "akc. 2" ɔ: ikke-stød. Av dette forhold drog Storm den overilede slutning, at stødet ikke kunde have tilhørt akc. 1 på den tid, da vedkommende saksiske ord optoges i dansk. Dette ræsonnements uholdbarhed påvistes av Kock i Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent, I, s. 158, idet han henledte opmærksomheden på, at selv om stødet allerede på den tænkte tid i middelalderen havde tilhørt akc. 1 i de omspurgte ord, kunde man meget vel tænke sig, at denne akcent til trods for stødet føltes mere lig den

[1]) I Kristiania Videnskabs Selskabets Forhandlinger 1874.

"europeiske" akcentuering, end tilfældet var med akc. 2 på den tid. Senere fortsætter Kock (s. 160): "Då, såsom nyss nämndt, Storms bevis för "Stödtonens" sena uppkomst i danskan icke torde vara till fyllest görande, kan man lika väl antaga att denna gått förlorad i svensk-norskan, som att omvändt den motsvarande akuten försvunnit i danskan."

Med hensyn til dette spørgsmål stillede Karl Verner sig i sin recension [1]) av Sv. Akc. I på Storms side, dog kun hvad realiteten vedrører, ikke i motiveringen derav. Det må nemlig fremhæves, at Verner efter at have refereret Storms ræsonnement og Kocks imødegåelse herav, ikke gjorde noget forsøg på at opretholde Storms fejlslutning (hvis mangel på beviskraft altså allerede derved var indrømmet), men derimod søgte at fremføre nye grunde for stødets sekundære oprindelse. Disse var følgende: Av opgivelser i Jens Høysgaards danske grammatik (1747) fremgår, at forfatteren ikke havde stød i ord som *højst*, *folk* (ɔ: ord, hvor der efter den stemte kons. fulgte en ustemt). Da Verner ikke var opmærksom på det Høysgaardske sprogs karakter av jysk dialekt, kom han ind på den uheldige tanke, at man ved hjælp av Høysgaard kunde forfølge stødets successive udbredelse i sproget i det mellemliggende hundredår; i løbet av dette skulde da rigssprogets stød i ord av den nys nævnte type være udviklet. — Imidlertid viste Kock i Ark. III (Historiska anmärkningar om dansk akcentuering), at dette ikke var rigtigt, og denne påvisning blev ingensinde modsagt enten av Verner eller andre. Hvad den jyske stødmangel i de nævnte tilfælde vedrører, forklarede Kock den ved at forudsætte "att *j*, *l* etc. i dylik ställning icke voro "sångbara" utan tvärtom saknade stämton, hvarför de icke voro emottagliga för stötton" (Sv. Akc. II, 435).

For det andet fremførte Verner, at Høysgaard angav

---

[1]) I Anzeiger für deutsches Altertum VII, 1—13 (1882), optrykt i mindeskriftet Karl Verner ss. 84—104.

stød på den stemte spirant i ord som: *maden* (best. f. av *mad*), *ager* med kort vokal og opr. *t*, *k*; stødet måtte derfor være yngre end de stemte spiranter *ð*, *γ*. Med henblik både på dette og det foregående argument bemærkede Kock med slående ret: "däraf att fordom i någon dialekt *højst*, *Folk* etc. af ljudfysiologiska skäl saknade stötton, liksom detta på ett tidigare språkstadium af samma skäl måste hafva varit fallet med ord sådana som *akr* (med kort vokal + tonlös konsonant; nyd. *Ager*), framgår icke, att stöttonen öfver hufvud ej fanns i det äldre språket, om den också icke kunnat vara det enda kännetecknet på dåtidens akc. 1" (Sv. Akc. II, 435 f.).

For det tredie påpegede Verner, at der blandt ordene med akc. 1 i norsk og svensk findes endel, som på grund av, at de indeholder ustemte konsonanter eller -forbindelser (eks. sv. *axel*, *hassel* osv.) aldrig kan have haft stød, "so dass man behaupten darf dass der glottisverschluss jedesfalls nicht ein integrierender bestandteil des accentes nr 1 war" (KV. s. 98). Hertil er at sige, at en påstand som den av Verner i denne passus imødegåede heller ikke var fremsat av Kock i Sv. Akc. I. Spørgsmålet drejede sig om, hvorvidt stødet, som det foreligger i dansk, principielt var en arv fra fællesnordisk tid eller en dansk særudvikling, og Kock havde herom udtalt, at det første lige så vel kunde tænkes som det sidste. For dette spørgsmål måtte det ifølge sagens natur være uden al betydning, at der fandtes tilfælde av akc. 1, hvor stød på grund av fysiologiske hindringer (ustemt konsonans) aldrig kunde have haft plads; ti når man var enig om de ustemte konsonanters stødhindrende natur, måtte alle ord med akc. 1, hvori sådanne kons. fandtes, på forhånd være udenfor diskussionen som denne uvedkommende.

Efter den ovenfor citerede diskussion i Sv. Akc. II kunde Kock da (smst. s. 436) konkludere derhen, at "åtminstone för närvarande intet med visshet kan afgöras beträf-

fande denna fråga"; dog tilføjedes det, at stødets forholdsvis ringe geografiske udbredelse snarest kunde tale for, at det ikke var nedarvet fra fællesnordisk. Man tör måske formode, at det navnlig var ud fra denne betragtning, når Kock nogle år senere (1891) i sin för citerede avhandling (Ark. VII, 367 note) betegnede det som troligt, at stødet i dansk ikke var synderlig gammelt.

I 1897 fremkom i Dania IV, 215 ff. en avhandling av Otto Jespersen, omhandlende "Stød og musikalsk akcent". Med hensyn til denne må foreløbig bemærkes, at Jespersen på samme måde som Verner har misforstået grundlaget for diskussionen, idet han argumenterer, som om det fra anden side var påstået, at "stemmebåndslukket var det gamle særkende på akcent nr 1" (s. 227).

Dette var, som vi ovenfor har set, ikke tilfældet, og Kock havde på det citerede sted i Sv. Akc. II (1885) udtrykkelig taget alt fornødent forbehold herimod. Også ellers følger Jespersen på de vigtigste punkter Verner; det virker derfor så meget uheldigere, at indvendinger, der tidligere er fremsatte mod Verner, enten ikke eller kun mangelfuldt behandles — i særdeleshed, da avhandlingen navnlig tilsigter at give en fremstilling av stødproblemets tidligere behandling og datidige stilling. Först citeres Storms slutninger om låneordenes formentlige vidnesbyrd og derefter Kocks imødegåelse herav; at den sidste ophæver beviskraften av førstnævnte, synes Jespersen ikke at have gjort sig klart, ti der fortsættes (efter at også Verners grunde er anførte): "Ved disse Storms og Verners argumenter er det med temmelig stor sikkerhed bevist, at stødet er uoprindeligt i dansk" (s. 227). Hvad nu Verners 3 nye argumenter vedrører, så indrømmes det, at nr. 1 udgår, og der henvises herved til Kocks fremstilling i Ark. III. Men dennes lige så vigtige bemærkninger til Verner i Sv. Akc. II, 436 f. omtales aldeles ikke (skønt dette værk på andre steder citeres av Jespersen), så

at den læser, der ikke særlig har studeret disse spørgsmål, ikke kan undgå at få det indtryk, at Verners argumenter (bortset fra nr. 1) stod uanfægtede, medens det virkelige forhold var, at intet av dem beviste det, der tilsigtedes. Men når dette forholdt sig således, vil det ses, at den citerede konklusion ("ved disse Storms og Verners argumenter o. s. v.") ikke lod sig forsvare. — En endnu betænkeligere mangel ved forfatterens literaturbenyttelse viser sig imidlertid med hensyn til Kock Ark. VII; ikke blot er denne fundamentale avhandling gået sporløst hen over forf.'s fremstilling, men der findes end ikke i en note den mindste hentydning til dens eksistens.

Hvad nu stødets alder vedrører, så gør Jespersen ikke forsøg på at opstille særlige kriterier. En mere almindelig bemærkning, som forf. herom gør, må jeg imidlertid omtale. Med henblik på Nikolaj Andersens oplysninger (i Dania IV, 65 ff., 165 ff.) om den musikalske akcentuerings tilstedeværelse i nutidens østsønderjysk siges nemlig (Dania IV, 235): "derved bestyrkes i höj grad den slutning, man tidligere ad sproghistorisk vej var kommen til, at de danske mål, der nu ingen musikalsk akcent har, i gamle dage havde de samme to som nabosprogene, og at stødet er noget forholdsvis sent udviklet" (udhævningen er av mig). Nu er det indlysende, at av den sundevedske akcentuerings musikalske karakter som sådan kan der intet sluttes om, hvorvidt den på alle punkter (altså også ved sin mangel av stød) står på det forholdsvis oprindeligere trin end de danske dialekter, der har stød og ingen kromatisk akcent. Og selv om dette ad sproghistorisk vej var godtgjort —, hvad det ikke var —, så vilde man ikke have den mindste føje til av dette forhold at slutte, at stødet var forholdsvis sent udviklet; det kunde selvfølgelig lige så vel være udviklet f. eks. i det 10ende hundredår (for at nævne et vilkår-

ligt tidspunkt), hvilket man, navnlig fra Jespersens synspunkt, sikkert måtte kalde forholdsvis tidligt.

Det vigtigste forsøg på at tidfæste stødet er det, som foreligger i Marius Kristensens avhandling (fra 1898) "om stødet i dansk" i Ark. XV, 41 ff. Herefter skulde det være opstået i det 14. hundredår, hvilket resultat av Kock i Anschw. acc. § 256 citeredes som sandsynligt. — For at nå til denne tidfæstelse opstiller Marius Kristensen dels en terminus ante quem, dels en term. a quo. Da det ikke er min mening, at stødet er yngre end av ham antaget, vil der her kun kunne blive tale om diskussion av den sidstnævnte: grænsen opad i tiden. I denne henseende har Marius Kristensen påpeget 3 momenter, som vi nu skal gennemgå.

1) Medens stødet ikke plejer at indtræde i ord av formen opr. kort vokal + kort konsonant (eks. *ven*, *blad*), findes det ikke des mindre overalt i sådanne, som ender på *-m* (eks. *lem'*, *tam'*, oldno. *limr*, *tamr*). I de ældste danske hss. findes nu spor av en forlængelse av *m* i sådanne stillinger [1]); der sluttes da, at stødet i det hele må være yngre end denne forlængelse.

Det forekommer mig imidlertid ikke, at dette forhold kan avgive grundlag for den søgte terminus. Ti lad os et øjeblik — som et tankeeksperiment — tænke os stødet eksisterende på en tid, da forlængelsen av *m* endnu ikke var foregået, og ord av den nævnte type altså måtte være stødfrie. Stødet vilde da forekomme i alle ord med akc. 1, der havde 1) lang rodvokal (med eller uden følgende kons.), eller 2) kort rodvokal + lang stemt eller sammensat, (i begyndelsen) stemt konsonans, altså under alle omstændigheder i ord med lang rodstavelse, så vidt de fysiologiske forhold ellers muliggjorde det. Når nu tiden kom, da *m* forlængedes, så at stammer som *lĭm tăm* fik lang stemt

[1]) Det må bemærkes, at forlængelse av *m* efter vokal kun kan komme til skriftligt udtryk i indlyd.

rodstavelse, hvorledes — kunde man spørge — vilde disse ord da kunne undgå ad analogiens vej at udstyres med det strubelukke, som tilkom alle de ord, med hvilke disse havde ekspiratorisk-kromatisk akcentuering og (nu også) kvantitet tilfælles? Jeg ser derfor ikke rettere, end at stødet meget vel kunde være ældre end forlængelsen av *m*, og først ved denne være udbredt også til ord med kort vokal + tidligere kort *m*, medens derimod andre ord, hvor ingen forlængelse være sig av vokal eller konsonant indtraf, forblev udelagtige i stødet.

2) Fremdeles findes stød i ord med akc. 1, hvor et oprindeligt (ɔ: olddansk) udlydende *tn* er assimileret til *n*, skrevet *nd* (*watn* > *vand* ɔ: *van'*); stødet måtte da være yngre end *t*'ets forsvinden qua ustemt lyd, altså yngre end overgangen *tn* > *nn*. — Her synes mig at kunne gøres samme synsmåde gældende som under forrige moment fremstillet. Så snart f. eks. *watn* var bleven til [*wann*], synes intet mere nærliggende, end stødet indførtes fra sådanne ord, hvor der ingensinde havde været hindringer for dets tilstedeværelse som f. eks. [*mann*]. — Med hensyn til det ræsonnement, som jeg her under 1) og 2) har opstillet, må jeg forøvrigt gøre opmærksom på, at det grundsætligt falder sammen med de ovenfor (s. 9) citerede ytringer av Kock Sv. akc. II, 435 f. Også Marius Kristensen er imidlertid, som det fremgår av hans avhandling, fortrolig med grundtanken heri, idet han siger: ". . . så er der også mulighed for, at en senere opkommen, for stød modtagelig lydforbindelse kunde få stød i analogi med de alt tilstedeværende former" (s. 54).

3) Endnu et moment fremdrager Marius Kristensen, idet han dog betegner dets beviskraft som tvivl underkastet. "Måske", siger han (s. 57), "viser også behandlingen av fremmedordene, navnlig i jysk, hen til et tidspunkt [for stødets indtræden] efter overgangen tenuis > frikativ. Værd at mærke er det i alt fald, at medens tyske lånord, der er optagne

för overgangen tenuis til frikativ (som *bæger*; til samme tid hører vel også *jæger*, *kræmmer*, *kælder*, *skrædder*) mangler stød, har ord, som er optagne efter denne (som *høker*, hid hører vel også *junker*, *kammer*, *ridder*), stød". Her er jeg fuldstændig enig med forf. med hensyn til de to grupper av låneord og deres indbyrdes aldersforhold; vi er altså enige om, at *bæger* repræsenterer det ældre, *hø'ker* det yngre lag, optaget i sproget henholdsvis før og efter overgangen tenuis > frikativ. Fremdeles mener også jeg, at stødets forekomst i den sidste gruppe, men ikke i den første hænger sammen med dette tidsforhold; men jeg kan ikke slutte mig til Marius Kristensens forklaring, at stødet skulde være udviklet i den tid, der ligger imellem de to lag av låneord. Som det vil ses, forudsætter denne forklaring, at et ord som *læger* uanset manglen på stød har og stedse har haft akc. 1 [1]); dette synes mig i og for sig ikke at være uden betænkelighed. Men lad os sætte, at det var tilfældet, altså at ordet optoges i dansk med (stødfri) akc. 1, og lad os desuden antage, at stødet først er opkommet efter, at tenuis var nået at blive stemt frikativ, med andre ord: efter at *aγər* var opstået av *akær* med akc. 1. Nu finder vi, at *ager* i nutiden i jysk (så vel som på det øvrige område, hvor stød findes) har stød; men hvorfor er det samme da ikke tilfældet i *bæger*, som jo — efter forudsætningen — lige så vel havde akc. 1, og hvor de fysiologiske vilkår for stødets fremkomst var ganske analoge med det nævnte opr. danske ord? Derimod opstår der ingensomhelst vanskelighed, hvis man med mig går ud fra, at *bæger* har og altid har haft akc. 2; og at ordet ved optagelsen i dansk modtog denne akc. og ikke akc. 1, vil man sikkert ikke kunne undre sig over, når hensyn tages til den form, som ordet har i den magnæanske lægebog: *bechæræ*, jfr. svensk *bägare* med akc. 2. Ordet har da åben-

[1]) ti hvis det havde akc. 2, var manglen av stød jo en selvfølge, og ordet vilde da ikke kunne inddrages i denne diskussion.

bart haft levis på pænultima ligesom de mange andre lånord på *-are*, der i svensk har bevaret denne endelse, som i dansk er bleven *-er* (i begge sprog med akc. 2). Som andre eksempler herpå kan nævnes de øvrige i denne gruppe fremførte ord: *kælder*, sv. *källare*, samt de talrige med samme endelse dannede navne på virksomheder eller professioner (*jæger*, *kræmmer*, *skrædder*, sv. *jägare*, *krämare*, *skräddare*, gl. da. med endelse *-æræ*, dialektvis bevaret som *-æræ*). — Ligeoverfor disse står nu som den anden gruppe ord, som er indkomne i sproget efter den tid, da postvokalisk tenuis ændredes, og som derfor, forsåvidt en sådan fandtes i ordet i det långivende sprog, har bevaret denne fri for ændring til spirant (eks. *høker*). Her forelå imidlertid ingen særlige forhold, der kunde udvirke, at den for låneord normale akc. 1 ombyttedes med akc. 2: i ordene på *-æræ* (sv. *-are*) forsvandt i tidens løb den levis, der tidligere havde hvilet på pænultima, medens ultima — hvad særlig jysk vedrører — bortfaldt. Efter denne forklaring bliver sammenhængen altså den, at medens de nævnte ældre låneord analogisk antog akc. 2 —, og dette var som bekendt analogiens almindelige retning i sproget, — gik de yngre fri for denne påvirkning. At analogien således har virket mest på de låneord, der har levet længst i sproget, mindre på dem, der senere er komne til, er jo let forståeligt, og dette forhold turde øge den her givne forklarings indre sandsynlighed.

Som resultat av diskussionen om det kronologiske spørgsmål må jeg da gøre gældende, at de grunde, som hidtil under mer eller mindre almindelig tilslutning er fremførte for stødets grænse opad i tiden, ikke er holdbare, og at der følgelig teoretisk set intet er til hinder for, at stødet kunde være ældre, eventuelt meget ældre, end man hidtil har antaget. Er dette nu også tilfældet? Idet jeg opsætter at give svar herpå til sidste avsnit av nærværende avhandling, skal jeg nu omhandle de hidtil fremsatte opfattelser av stødets teori.

II.

I sin avhandling "om tonelagene" har Joh. Storm søgt at forklare stødets oprindelse. Desværre er hans udtryk på flere punkter så uklare og svævende, at det ikke altid er ganske let at følge tankegangen, hvad der jo atter vanskeliggør en effektiv imødegåelse. "Jeg forklarer" siger han (s. 293), "den særegne Skikkelse, som Tonelaget har i Dansk, af Lydsvækkelse"; som eks. på en sådan lydsvækkelse nævnes de forskellige vokalers sammenfald i det dumpe *ə* i infortisstavelser. "Herved kom Trykket til at koncentreres paa Rodstavelsen, og den musikalske Glidning fra den ene Stavelse til den anden blev indskrænket". Man vil lægge mærke til, at Storm her forveksler årsag med virkning; ti det var jo netop trykkets koncentrering på rodstavelsen, der frembragte vokalreduktionen i følgende tryksvag stavelse, og ikke omvendt. Videre nævnes som eksempel på lydsvækkelsen lange konsonanters avkortning; men det synes vanskeligt at indse, hvorledes dette forhold skulde kunne forklare ejendommeligheder ved dansk akcentuering. Der fortsættes (s. 294): "Ogsaa lange Vokaler ere i Enstavelsesord blevne partielt forkortede, idet der indtræder et pludseligt Ryk . . ."; her siges altså, at vokalen lider en vis avkortning ved stødet, men dette selv — og det var jo det, der skulde forklares — forbliver lige gådefuldt. — Med lange vokaler sidestiller Storm fremdeles korte vokaler foran antekonsonantisk eller langt *l*, *m*, *n* og tildels *r*, idet han tilføjer: "Det stødende Tonelag svarer her til Forlængelse i de beslægtede Sprog og grunder sig vel paa tidligere Forlængelse i Dansk". Hertil er at sige, at der ikke i dansk foreligger noget forhold, der kunde avgive hjemmel for en formodning om en tidligere indtrådt, men senere ophævet almindelig vokalforlængelse i de angivne stillinger. Men forudsat, at en sådan virkelig havde fundet sted, så vilde den stride kraftigt mod Storms

eget udgangspunkt, hvorefter den danske akcentuerings særlige udvikling hovedsagelig skyldtes forkortelsesprocesser. Med hensyn til selve denne tanke må det forøvrigt siges, at den synes at hvile på en ret overfladisk betragtning, idet forlængelser spiller en lige så fremtrædende rolle i det danske sprogs historie. Vi behøver blot at tænke på et så gennemgribende forhold som vokalforlængelsen i åben stavelse (som: *bǣre*, *hāne* o. s. v.); når Storm siger (s. 295), at tostavelsesordenes form blev "væsentlig indskrænket", er det altså urigtigt.

Stødet hænger nu ifølge Storm sammen med "den almindelige Raskhed, der er indtraadt i den danske Udtale". Da udtalens raskhed her omtales som noget givet eller kendt, må man have lov til at spørge, om forfatteren ved iagttagelse har konstateret et påfaldende hurtigere tempo i dansk end i de nuværende højskandinaviske sprog (ti om sprogenes tempo i de henfarne tider vides jo intet); men herom får man intet at vide. Nu er det sandt, at når man sammenligner rigsdansk, ikke at tale om jysk, med urnordisk, viser ordene sig at være svundne ind i omfang; men dette forhold giver ingensomhelst ret til at tale om påskyndet tempo. For det første, fordi man har fyldestgørende forklaring på fænomenet i andre forhold, som i forvejen er kendte, så at man ikke har nødig at gribe til ukendte (som tempoet). For det andet fordi vi i nutiden kender sprog, hvis bygning med hensyn til stavelsernes kvantitetsforhold er aldeles kongruent med urnordisk, uden at man dog er i stand til at opdage, at tempoet i sådanne sprog normalt er langsommere end i de mest avslebne. Jeg tænker herved især på finsk, hvor lange infortisstavelser er almindelige så vel som lang vokal sammenstødende med lang konsonant (som: *hyvää*, *aarre*, *saattaa*, i sidste tilfælde 3 lange lyd i rad). Skønt en større forskellighed fra danske kvantitetsforhold ikke let kan tænkes, har den danske, som hører sproget talt, ikke i mindste

måde indtryk av et sendrægtigere tempo end hans modersmål. Men når dette forholder sig således med hensyn til nulevende, for den umiddelbare iagttagelse tilgængelige sprog, så savnes al føje til at opstille antagelser som de førnævnte om tidligere tiders sprog og således påstå, at de reduktionsprocesser, der før vikingetiden begyndte i de nordiske sprog og senere fortsattes i dansk, har nogetsomhelst med et raskere tempo at gøre. Hvad det her kommer an på, er forholdet mellem de forskellige stavelsers ekspirationsstyrke; idet den sidste for de svage stavelsers vedkommende stadig reduceres, vokser forskellen mellem disse og de stærke stavelser, hvorved talens rytme simplificeres.

Sluttelig påstår Storm — i bestemt modstrid med sin nylig omtalte forlængelseshypotese —, at enstavelsesordene blev "indknebne" (d. v. s. led kvantitetstab); "men til Forskjel fra de oprindelig korte blev Accenten momentant forceret". Her vil jeg ikke opholde mig ved, at udtrykket "til Forskjel fra" indeslutter en opfattelse av lydloves natur, som nutidens erkendelse på dette punkt ikke kan godkende. Jeg vil nøjes med at bemærke, at selv når man lader alle forudsætningerne gælde, er det ikke muligt at indse, hvorfor resultatet av alt dette skulde blive en forceret kromatisk akcent. Tilmed slår denne brat over i sin modsætning, ti "denne Overanspændelse havde en momentan Slappelse af Stemmebaandene til Følge. Under disse Forstyrrelser er den musikalske Distinktion gaaet tilgrunde". Som man ser, er disse udtalelser prægede av en sådan uklarhed, at spørgsmålet om den danske akcentuerings oprindelse ikke på nogen måde kan siges herved at være fremmet, end sige løst.

I et brev fra 1874 (trykt i mindeskriftet Karl Verner, s. 251 f.) finder vi de første udtalelser av Verner om stødets oprindelse. Allerede her udtaler han — uden at kende Storms artikel om emnet fra samme år — en formodning om, at stødet er spontant udviklet av et tidligere portamento.

Hans udgangspunkt er en apriorisk overbevisning om, at stødets opståen overhovedet vilde være en fysiologisk umulighed uden et sådant portamento. Hvis dette var rigtigt, vilde yderligere diskussion om spørgsmålet unægtelig være overflödig. Uden tvivl har Verner dog senere selv indset denne menings uholdbarhed, ti man finder intet spor derav, da han 6 år senere for offentligheden fremsatte portamento-teorien, nemlig i recensionen av Kocks Sv. Akc. I.

I denne avhandling er det som bekendt Verners påstand, at de enkelte ord i dansk ligesom i svensk og norsk har en fast og bestemt udformet musikalsk akcent (ordmelodi) svarende til disse sprogs akc. 1 og akc. 2, så at ethvert ord i sproget har enten den ene eller den anden av de to akcentformer: enten stigende portament (= akc. 1) eller dalende (= akc. 2). Herefter skulde der være en hørlig forskel i akcenten ikke blot mellem *hu'set* og *huse* —, hvor stødet gør forskel, — men også mellem *fisken* og inf. *fiske*, hvor begge ord er stødfrie. Men Verner går endnu videre, idet han angiver bestemte intervaller for disse tonebevægelser, nemlig for akc. 2 en kvart, for akc. 1 endog en kvint! Imidlertid er hele denne lære og ikke mindst ansættelsen av intervallernes størrelse bleven modsagt eller dog dragen i tvivl av alle andre forskere, hvis mening er kommen frem om denne sag —, og det med fuld ret. Således nægter Joh. Storm (Forhandlinger paa det 4. nordiske Filologmøde, s. 195 note), at der overhovedet i dansk findes nogen konstant ordtone; av samme mening er Vilh. Thomsen. Otto Jespersen, som dog er den, der har udtalt sig mindst avvisende, erklærer (Dania IV, 232 f.), at intervallerne i hvert fald er angivne "dels altfor bestemte, dels altfor store. Finder der en tonebevægelse sted, er den i alt fald meget ringe". Og i Modersmålets fonetik (1906), s. 127, hvor Jespersen senest har udtalt sig herom, siges rentud, at ordtone findes ikke i dansk rigsmål; og dette vil sikkert ikke kunne bestrides. I

henhold hertil vil det være rigtigt at se bort fra Verners påstand i modsat retning, og navnlig vil denne påstand under ingen omstændigheder kunne lægges til grund ved avgørelsen av spørgsmålet om stødets oprindelse.

Verners anden forudsætning er en hypotese om, at akc. 1 i sin oprindelige (urnordiske) form var karakteriseret ved et stigende portamento. Hertil er at sige, at selv nu, da vor indsigt i ældre tiders akcentforhold er så meget større og sikrere end tidligere, er det ganske usikkert, hvilken art av portamento der tilkom den urnordiske akc. 1; forholdene i de nulevende dialekter går på dette punkt så stærkt fra hverandre, at der ad denne vej intet sikkert kan sluttes, hvorom jeg henviser til Kock Acc. § 218. Og i hvert fald må det siges, at hvad der forelå for Verner i 1880, absolut ikke var fyldestgørende for at opstille en bestemt mening om portamentet i urnord. akc. 1; så meget uheldigere måtte det da være at gøre denne antagelse til grundlag for vigtige konklusioner. Når man vil give en sproghistorisk forklaring, er det altid misligt at gå ud fra en hypotese (især når den er usikker) og herfra deducere videre; udgangspunktet bør være kendsgerninger eller, i mangel derav, en hypotese, der lader sig kontrollere.

Efter at vi nu har set, at Verners hovedforudsætninger dels ikke kan fastholdes, dels er ubeviste, går vi over til at undersøge forklaringen i sig selv. Verner antager med hensyn til den danske akc. 1 i tiden før stødets opståen: "... dass der gipfel des accentes sich auf das äusserste ende der silbe verschob, hier outriert wurde und den glottisverschluss erzeugte" (Anz. f. d. A. VII, 10 = mindeskriftet s. 98). Med hensyn til det sidste punkt, strubelukkets opståen av portamentet, gives i en note den nærmere forklaring: "... dass die durch das steil emporschiessende portament bedingten schnell vor sich gehenden veränderungen in dem spannungsgrade der stimmbänder auf dem gipfelpuncte so zu sagen ein

überschnappen derselben bewürkten". Som man ser, består den givne forklaring av 3 led, nemlig: en forskydning i den kromatiske akcent, en outrering av denne samt det derved opståede strubelukke. Vi skal nu undersøge disse hver for sig.

Hvad akcentforskydningen vedrører, vil det først være nødvendigt at klargøre sig det spørgsmål: lå den kromatiske akcenttop ved det stigende portamento på stavelsens sidste del, eller gjorde den det ikke? Hvis den iforvejen gjorde det, kunde den jo ikke forskydes dertil; altså må meningen være, at akcenttoppen ikke fra først av lå på stavelsens sidste del, i hvilket tilfælde betegnelsen "stigende" ganske vist bliver ukorrekt om portamentet, da det burde hedde: "stigende-dalende". Spørgsmålet bliver nu: kan der fremføres rationelle grunde for antagelsen av en sådan forskydning og i bekræftende fald hvilke? Verner selv har, som vi har set, intet anført. Nu er det tilstrækkelig kendt, at det ekspiratoriske forte ikke altid falder sammen med den kromatiske akcenttop; medens altså ekspirationen når sin fulde styrke straks ved begyndelsen av stavelsen (ordet), er det først ved dennes slutning, at tonebevægelsen når sin kulmination, og det stigende portamento falder således på udåndingens decrescendo. Forsåvidt en sådan tilstand nu ikke holder sig, vil man — på grundlag av de fysiologiske og akustiske forhold ved stemmedannelsen — på forhånd kunne angive, i hvilken retning ændringen vil gå: den vil nemlig stræbe at bringe den kromatiske akcenttop til at dække det ekspiratoriske maksimum, medens den kromatiske akcentdal falder på det ekspiratoriske minimum. At dette er den naturlige udviklings retning, vil ingen kunne nægte, og man har følgelig ingen ret til vilkårligt at antage en udvikling i den stik modsatte retning, hvorefter højtonen spontant skulde fjærne sig fra den stærkeste udånding i ordets begyndelse. Men det er jo netop dette, Verner har antaget. Også av den grund må hans teori altså opgives.

Vi kommer nu til det andet led i Verners forklaring, nemlig "outreringen" av den på enstavelsesordenes slutning hvilende kromatiske akcent. Dette udtryk —, der iøvrigt minder stærkt om Joh. Storms "forcerede" akcent — er ikke så klart, som man kunde ønske. Ved outrering synes nødvendigvis at måtte forstås ikke blot en i og for sig meget betydelig udvidelse av det pågældende interval, men en stigning udover alt, hvad man ellers kender av intervaller — om man så vil: udover det rimelige. Det turde dog næppe være nødvendigt at følge forklaringen ud i denne paradoksale yderlighed for at påvise dens uholdbarhed. At et ved et stigende portamento foreliggende interval stadig skulde vokse, ja vokse ud i det outrerede, er dog i sig selv en så sælsom tanke, at den, der fremsætter den som basis for videregående slutninger, i høj grad må se sig opfordret til at give en nærmere motivering, der i nogen måde kunde underbygge tanken; men i denne henseende har Verner intet fremført. At forholdet yderligere forværres ved, at outreringen skulde falde netop på ekspirationens sidste del, altså ventelig på et decrescendo, følger av, hvad jeg under det foregående punkt har udviklet. Og endelig: skulde man mon ikke blive betænkelig ved, at det just skulde være i dansk, at ordtonen udviklede disse mægtige intervaller, i sammenligning med hvem de tilsvarende tonebevægelser i norsk og svensk, som vi kender dem i nutiden, jo vilde være at regne for ganske ubetydelige? Betydningen av dette synspunkt må man i så meget højere grad erkende, jo mere man bliver klar over, at Verners intervalansættelser for moderne dansk var forfejlede, og at den musikalske ordtone i dansk er aldeles forsvindende i sammenligning med de nævnte sprogs. — Under disse omstændigheder vil det formentlig ikke være nødvendigt nærmere at drøfte, hvilke udviklinger teorien vilde have at regne med, alt eftersom den gik ud fra et primært interval (d. v. s. før outreringen begyndte)

av samme størrelse som det for nydansk antagne eller et større eller et mindre.

Det tredje og avsluttende led i teorien gik som ovenfor sagt ud på, at de ved det stejlt stigende portamento bevirkede hurtigt foregående forandringer i stemmebåndenes spændingsgrad fremkaldte en sammenklappen av disse på akcentens top. — Det skal ingenlunde nægtes, at man, når man eksperimenterer med sig selv, er i stand til at udtale en vokal eller anden sangbar lyd med et så voldsomt og brat portamento, at man kan få stemmebåndene til at klappe sammen; resultatet kan da, idet stemmen "knækker over", få en vis lighed med et hik. Men man bør gøre sig klart, at et sådant eksperiment er uden nogen interesse for opfattelsen av et lydhistorisk problem som det foreliggende, aldenstund der ingensinde vil findes og ingensinde har fundets noget sprog, hvori der gøres en så unaturlig og utålelig brug av stemmebåndene — vel at mærke, ikke fakultativt og under indflydelse av heftig ophidselse, men som fast, uundværligt led i ordenes regelmæssige artikulation. Hvis virkelig de danske i middelalderen havde været henfaldne til sådanne udtalevaner i en stor del av ordforrådet, så vilde de unægtelig i høj grad have gjort sig fortjente til det skudsmål, at de "tryckia ordhen fram, lika som the willia hosta, och synas endeles medh flitt forwendhe ordhen i strupan, for æn de komma fram". Men selv om man nu tænkte sig det usandsynlige og uforklarlige, at sproget var kommen til at anvende de størst mulige intervaller og de bratteste portamenter i ordene med akc. 1, så vilde man endnu være langt fra at kunne forklare, hvorledes der på dette grundlag spontant kunde udvikle sig et ekspirationsstød. Den Vernerske forklaring vil overhovedet kun dèr være teoretisk mulig, hvor talen er om, at stemmebåndene skal svare til de krav, der stilles ved et uvant brat portamento, repræsenterende et uvant stort interval. Men om noget sådant vil der jo aldrig

kunne blive tale ved organisk sprogudvikling. Hvis intervallet vokser, sker dette — som alle andre lydovergange — umærkeligt og gennem talrige generationer; følgelig vil stemmebåndene (eller rettere disses muskulatur) altid være indstillede netop på de intervaller, som til enhver tid forekommer i sproget, og stigningen vil aldrig ved normal udtale kunne blive så rask eller så stor, at stemmebåndene derved kunde bringes til at klappe sammen.

Efter at det således har vist sig, at portamentoteorien ikke ad teoretisk vej kan motiveres tilstrækkelig, må der spørges, om der subsidiært kan fremføres forhold i andre sprog, der med grund kunde opfattes som parallele og således falde i vægtskålen til fordel for teorien. På dette punkt havde Verner da også sin opmærksomhed rettet. Allerede i det ovenfor nævnte brev fra 1874 (Karl Verner s. 252) udtaler han: "At virkelig tonestødet kan fremgå af sangtone viser på en meget belærende måde lit. og lett.". Også i sin recension kommer han ind herpå, idet han i den før citerede note, hvor han søger at forklare portamentets overgang til stød, fortsætter: "eine gute parallele hierzu liefern die baltischen sprachen"; hvilket forklares derhen, at til litauisk "slæbende" betoning med stigende portamento svarer i lettisk en udtale med stød. Denne henvisning var, når den skulde ses under synspunkt av et argument, uberettiget, så længe der ikke ad anden vej forelå noget oplyst om det nærmere historiske forhold mellem de to sprogs akcentueringsformer, og navnlig, så længe man ikke ved ekshaustion[1]) havde sikret sig, at årsagen til det lettiske stød var at søge i den ældre akcents indre beskaffenhed, og ikke i noget andet forhold. Den tesis, som skulde bevises, var jo netop, at stødet i dansk var (eller kunde være) opstået av et portamento; denne vilde få en god støtte, hvis det var bevist, at det lettiske stød

[1]) Jfr Verners bevisførelse i hans avhandling om lydforskydningen.

havde denne oprindelse, i modsat fald var henvisningen til lettisk en petitio principii.

Lad os imidlertid et øjeblik tænke os, at både portamentoteoriens forudsætninger og dens enkelte led var rigtige, og at alt, hvad der i det foregående er fremsat til kritik derav, faldt bort; så vilde der endnu stå en avgørende indvending tilbage. Det skulde jo være de hurtigt forsiggående forandringer i stemmebåndenes spænding under et stigende portamento, der fremkaldte stødet i akc. 1. Hvorledes, spørger vi nu, var forholdet med hensyn til tonebevægelse mellem akc. 1 og akc. 2? Bedømmelsen herav må selvfølgelig tage sit udgangspunkt i den tilstand, som i denne henseende nu foreligger i svensk og norsk. Her er forholdet nu det, at medens portamentet i akc. 1 (forsåvidt det overhovedet findes) overalt er simpelt — enten stigende som i norsk eller dalende som i de fleste svenske mål —, er det i akc. 2 gennemgående sammensat d. v. s. dalende-stigende eller stigende-dalende, og dette må oprindelig have været tilfældet overalt, også i de dialekter, hvor tonebevægelsen nu er simplificeret. Forholdet må da have været det samme i dansk, hvormed jo også stemmer den kendte, forhen omtalte brug av akc. 1 i låneordene. Men når dette er tilfældet, må det spørgsmål med henblik på den Vernerske teori energisk rejses: hvorfor opstod der ikke stød av portamentet også i akc. 2? Ti stødet opstod jo (efter teorien) av de hurtigt indtrædende forandringer i stemmebåndenes spænding under et simpelt stigende portamento; hvormeget hurtigere og voldsommere forandringer i spændingen måtte der da ikke foregå under et sammensat portamento med bratte fald og hurtige opadglidninger; hic Rhodus —. Rent bortset fra alle andre indvendinger, der kunde gøres mod teorien, har man altså opnået gennem den at skabe et nyt og uløseligt spørgsmål. Men en forklaring, der medfører sådanne konsekvenser, er jo ingen forklaring.

Vi skal nu til at granske de argumenter, som Otto Jespersen for egen regning har fremsat til støtte for portamentoteorien. Verner havde ladet sig nøje med i almindelighed at udvikle, hvorledes stødet i de foreliggende tilfælde formentlig kunde forklares ud fra en hypotese om akc. 1's oprindelige indre beskaffenhed. Derimod havde han ladet den anden og lige så vigtige side av problemet ligge, nemlig det spørgsmål, hvorfor stødet udebliver i endel tilfælde, hvor der ikke ved ustemte lyds tilstedeværelse foreligger nogen synlig hindring for dets indtræden. Herom bliver der tale dels i en jysk-fynsk gruppe av ord, dels i nogle almendanske tilfælde.

1) I jysk (med undtagelse av et mindre område) samt i fynsk udebliver stød i ord med akc. 1, når disse ender med likvida eller nasal + ustemt lyd, f. eks. *folk*, *hals*, *bænk* i stedet for *fol'k* o. s. v. (se Marius Kristensen Nydansk s. 50). Dette forklarede Kock som før omtalt (s. 4) ved at antage, at likvida og nasal foran ustemt lyd tidligere selv havde været ustemte, men først senere var bleven stemte og derved modtagelige for stød. Herimod opponerer Jespersen. ”Efter Kock”, siger han (Dania IV, 226 note), ”må man i alle disse tilfælde antage en umotiveret overgang fra stemt til ustemt og tilbage til stemt”. Antagelsen av, at likvida og nasal foran stemmeløs lyd opr. var ustemte i de nordiske sprog (eller dog på betydelige områder indenfor disse) er imidlertid så langt fra at være umotiveret, at den tværtimod har gode grunde for sig. For nasalernes vedkommende minder jeg om så kendte forhold som den ældgamle assimilation av nasal med følgende homorgan tenuis (*mp* > *pp*, *nt* > *tt*, *ŋk* > *kk*), der er særlig fremtrædende i vestnordisk, men dog ingenlunde fremmed for dansk (i hvert fald hvad *nt* og *ŋk* vedrører). Disse processer forudsætter, at nasalen i vedkommende forbindelser var stemmeløs. Med hensyn til *l* fremhæver jeg, at denne lyd i forb. med ustemt lyd er ustemt

den dag idag i forskellige nordiske dialekter, således i en i lydlig henseende så gammeldags dialekt som Degerforsmålet (se Per Åström i Sv. Ldm. VI. 6. §§ 118, 119)[1]. — At nasaler og *l* i den omtalte stilling senere skulde være bleven stemte, kan heller ikke kaldes en i og for sig umotiveret antagelse, når man ser hen til den sonorisering, der i analoge tilfælde har fundet sted i vid udstrækning, således *ft* > *wt*, *χs* > *γs*, *ws* resp. *i̯s* (men ikke i *r*-forbindelserne, hvor *r*-lyden iøvrigt er mer eller mindre reduceret). — Heller ikke vil der kunne indvendes mod Kocks forklaring —, hvad der muligvis har foresvævet Jespersen —, at man ikke bør forudsætte, at lydændringer i hinanden modsatte retninger har fundet sted med kort mellemrum, ti der står ingen steder skrevet, at mellemrummet var kort d. v. s. kun nogle få hundredår. Den ustemte udtale kan jo teoretisk set meget godt være lige så gammel som vedkommende tenues, med andre ord datere sig fra den lydforskydning, hvorved tenues opstod av mediæ; da vi intet ved om lydforskydningens alder opad i tiden, kun at den i hvert fald ligger før vor æras begyndelse, bliver der lavt regnet plads til over tusende år mellem de ustemte lyds indtræden og deres overgang til stemte. — Efter at den fremsatte indvending mod Kocks forklaring således har vist sig utilstrækkelig motiveret, går vi over til Jespersens egen teori. Denne går ud på, at "jysk har udtalt den første konsonant efter vokalen kortere end der krævedes til udvikling af stød, sml. . . . . ord som *bad* og desl." (s. 226). Heri ligger, at stødet krævede lang stemt konsonant som forudsætning, hvilket også positivt udtales forskellige steder i avhandlingen (ss. 220, 221, 227), og det må følgelig for denne opfattelse blive av særlig vigtighed at få sikker rede på kvantitetsforholdene — både de nuværende og de tidligere — i konsonantforbindelser som de her omskrevne. Så meget mere må det da undre, at Jespersen ikke

[1] Se også hos Kock Ark. III 51.

har gjort nogetsomhelst forsøg på at opklare dette for hans teori aldeles fundamentale spørgsmål. Særlig for en fonetiker ex professo måtte det synes nærliggende at behandle det spørgsmål, om der i nutidens sprog er noget, der tyder på lang likvida eller nasal foran anden konsonant; at dette efter hans mening ikke er tilfældet, siges ikke udtrykkelig, men kan kun ses av de eksempler, der av andre grunde gives med lydskrift (såsom *døm'tə*, *hæŋ'tə*). Men nu den historiske side av sagen: skulde der virkelig i dansk (henholdsvis østdansk) for nogle hundredår siden være indtrådt forlængelse av *l* i *hal'm*, *mæl'k*, *hjæl'p*, av *r* i *ar'm*, av *m* i *dam'p*, av *n* i *kan't*, av *ŋ* i *bæŋ'k*? Det turde være unødvendigt nærmere at udvikle, at en sådan antagelse ikke blot ikke finder nogen positiv støtte i sproghistoriske kendsgerninger, men tilmed er i strid med alt, hvad vi ved om konsonantforbindelsers udvikling i dansk. Efter Jespersen skulde vi altså i alle disse tilfælde antage en umotiveret overgang fra kort til lang og tilbage til kort konsonant.

2) Vi kommer derefter til den for alle dialekterne fælles mangel på stød i opr. korte ord med stemt udlyd, hvor vokalen har holdt sig kort, såsom *ven*, *et føl*, *et hul*; derimod findes stødet i den bestemte form: *ven'nen, føl'let* o. s. v. I henhold til den nysnævnte forlængelsesteori finder Jespersen årsagen til stødmangelen i ordenes korthed; når stødet alligevel indtræder ved artiklens suffigering, forklares dette ved, at den opr. korte konsonant har været forlænget — vel at mærke: har været, ti nu er den kort (se lydskrifteksemplerne hos Jespersen s. 227). Om denne forlængelse er at sige det samme, som ovenfor blev sagt om den antagne forlængelse av konsonant foran anden konsonant: at den savner enhver positiv støtte i sprogets historie, og Jespersen har ikke gjort noget forsøg på at tilvejebringe en sådan. Hvad der ses ved en betragtning av sproget, som det nu foreligger, er jo blot dette, at f. eks. i ordet *føl* er både *ø* og *l* korte lige så vel som i *føllet*; i sidste tilfælde betegner det

dobbelt skrevne *l* kun, at den foregående vokal er kort, men denne korthed kan som sådan intet vise med hensyn til eventuel tidligere forlængelse av den følgende konsonant. — Manglen av stød i ord som *ven*, *føl* o. l. bruger Jespersen iøvrigt som argument mod den (konstruerede) mening, at "stemmebåndslukket var det gamle særkende på akcent nr. 1"; ti hvis dette var tilfældet, "indses det ikke, hvorfor de [ɔ: ordene av den nævnte type] skulde ha mistet det" (s. 227). Hertil vil jeg sige, at hvis jeg et øjeblik tænker mig i alt øvrigt stående på Jespersens udgangspunkt, vil jeg meget vel være i stand til at give en forklaring på det omtalte forhold, som i hvert fald Jespersen — ud fra sin synsmåde — ikke med grund vil kunne forkaste. Hvis man nemlig går ud fra, at konsonantens kvantitet har avgørende betydning for stødets tilstedeværelse, samt at dette er en integrerende del av den oprindelige akc. 1, så vil man uden vanskelighed kunne antage, at det oprindelig i alle tilfælde tilstedeværende stød senere svandt i ord med kort vokal + kort konsonant (eks. *ven*), men holdt sig, når den korte konsonant i forvejen var forlænget (eks. *vennen*; i tilfælde som dette antager Jespersen jo selv, at forlængelse har fundet sted). — Hele denne drøftelse har jo imidlertid kun teoretisk interesse, da det ikke fra nogen side påstås eller er bleven påstået, at stødet opr. var en integrerende del av akc. 1 og således fandtes også i de ord med akc. 1, hvor det nu mangler.

I sammenhæng med den omtalte teori om konsonantforlængelse som betingelse for stødets indtræden fremsætter Jespersen endvidere den påstand, at stødet i ord på udlydende *ŋ* (f. eks. *lang*) beror på, at nasalen i den oprindelige forbindelse *ŋg* forlængedes, idet *g* bortassimileredes; . . . "sml. også behandlingen af opr. *mb* i *kam*, *lam* [*kam' lam'*]" (s. 228). Herefter skulde stødet på lignende måde være betinget av assimilationen *mb* > *m*(*m*) og altså være yngre end denne. Dette strider imidlertid mod det kronologiske forhold mellem

vedkommende lydovergange. Ti stødet er som av Marius Kristensen vist ældre end vokaliseringen av olddansk *γ*; denne proces er, som den håndskriftlige overlevering viser, selv ældre end assimilationen av *mb*, følgelig er stødet ældre end sidstnævnte overgang og kan altså ikke være betinget derav. At der ved assimilationen av nasal + media (*ŋg*, *nd*, *mb*) i første linje fremkom lange nasaler (*ŋŋ*, *nn*, *mm*), er meget sandsynligt, men dette har i henhold til det udviklede intetsomhelst at gøre med stødet, hvis forekomst forøvrigt i disse tilfælde — som det nedenfor skal vises — ikke behøver nogen speciel forklaring. Hvad særlig *ŋ* vedrører, lægger Jespersen nogen vægt på, at medens stødet aldrig udebliver, når denne lyd er assimilationsprodukt av opr. *ŋg*, mangler det gennemgående, når den står i udlyd av franske låneord som [*balkoŋ*, *komplimaŋ*]; heri ser J. et vidnesbyrd om, at nasalen i første tilfælde var lang i modsætning til det andet. Denne slutning er uberettiget, da sådanne ord som de nævnte jo er "literære" ord, d. v. s. de har aldrig (og navnlig ikke i middelalderen) været dele av det folkelige ordforråd, så lidt som de er det nu, og de kommer således ikke i betragtning her.

Derefter går Jespersen over til — som støtte for portamentoteorien — at omtale en række forhold vedrørende stødets tilstedeværelse henholdsvis udeblivelse i sammensatte ord. Hertil er i almindelighed at sige, at når man av disse forhold i det moderne sprog vil uddrage slutninger med hensyn til måden, hvorpå stødet kan tænkes opstået av akc. 1., må man selvfølgelig i hvert enkelt tilfælde først undersøge, hvorvidt den foreliggende akcenttilstand kan antages at være oprindelig —, hvilket her vil sige: ældre end stødets opkomst — eller ikke. Det siger sig selv, at uden dette kommer de uddragne slutninger til at svæve i luften. Med hensyn til de enkelte punkter bemærkes følgende:

1) Først henviser Jespersen til den omstændighed, at ord, der som simplicia har stød (som: *hu's*), i første led av

komposition taber dette (*husman'd*). Da han imidlertid selv erkender, at der ikke herpå tør bygges noget sikkert til gunst for teorien, skal jeg lade det ligge.

2) Större vægt lægges på tilfælde, hvor ord, der som simplicia har stød (*stan'g*), i andet led av komposita beholder dette (*vognstang'*). "Dette vilde næppe ha været tilfældet, hvis stød fra först af havde været kendemærket på akc. nr. 1, idet ordene jo som helhed får akc. nr. 2 (jf. norsk og svensk), og der vilde da ikke ses nogen grund til snarere at beholde stød i andet led end i förste" (s. 228). Her er med hensyn til slutningens udgangspunkt — moderne akc. 2 i sammensætninger — at gøre opmærksom på, at dette forhold er uoprindeligt, idet akc. 2 i stor udstrækning ved analogi har fortrængt den oprindelig i disse komposita lydlovlige akc. 1; herom er det nok at henvise til Kock Acc. §§ 307–09, 313 samt med hensyn til stød i 2det led av komposita, § 376. Herefter bortfalder tillige Jespersens indsigelse (s. 228 note 1) mod Kock Sv. Ldm. XIII. 11, s. 31 ff.

3) Endvidere nævner Jespersen, at ord med akc. 2 kan antage stød, når de indgår som 2det led i komposition (såsom: *ganger—gengan'ger*, fortis på 1ste stavelse); se Kock Acc. §§ 367—70. At stødet i disse tilfælde ikke, som Jespersen (s. 229) mener, beror på musikalsk højtone, men simpelthen hidrører fra, at fortis tidligere har hvilet på kompositionens andet led, godtgøres av Kock i Acc. §§ 402–04; i sidstnævnte paragraf findes (s. 189 note) speciel imødegåelse av Jespersens mening.

4) Fremdeles får ord, der ellers har akc. 2, ofte stød, når de udtales sammen med et foregående ubetonet ord (*samme—det sam'me*) og altid, når ubetonede forstavelser træder til (*synge—besyn'ge*). Imidlertid er akc. 1 i disse tilfælde jo ikke indskrænket til dansk, men findes, hvad Jespersen selv nævner, også i svensk. Når Jespersen nu mener, at dette ligeledes forklares ved portamentoteorien og der-

ved støtter denne, så synes han at sammenblande to problemer. Et spørgsmål er, hvorledes akc. 1 i gammel tid lydlovligt er indtrådt i disse tilfælde i stedet for akc. 2. Et andet er, hvorledes stødet i de tilfælde, hvor akc. 1 forelå —, av hvilken oprindelse denne nu end var —, har kunnet udvikle sig av dennes fællesnordiske form. At dette spørgsmål ikke kan løses av portamentoteorien, er formentlig ovenfor tilstrækkelig godtgjort. Men selv om dette ikke var bevist, så vilde teorien jo dog under ingen omstændigheder kunne give forklaring på, hvorfor akc. 1 fandtes i de nævnte tilfælde. Hvorfor indtrådte netop her den for akc. 1 ejendommelige modulation? Til dette spørgsmåls besvarelse giver teorien ingen antydning. Men når dette forholder sig således, vil det indses at være uberettiget, når Jespersen (s. 230) siger, at vi "her" ɔ: i portamentoteorien finder forklaringen på det omskrevne fænomen. — Se iøvrigt Kock Acc. §§ 122—24.

5) Endelig nævnes den omstændighed, at akc. 1 indtræder i en stor mængde sammensætninger, der dannes av et ord med akc. 2 + et enstavelsesord; dette sker navnlig i ugedagsnavne, patronymika og stednavne av den angivne type, hvorved er at bemærke, at tostavelses-forleddet ofte i tidens løb er blevet enstavelses (som ekspp. kan nævnes *søn'-dag*, ældre *sunnædagh*; *O'lsen* < *Olesen*; *O'dense*). Dette opfatter Jespersen således, at "når den gamle tonebevægelse i akc. nr. 2 skulde sammentrænges ved den hurtige udtale, som förste led i en sammensætning får, blev den nedgående glidning i første stavelse negligeret; tilbage blev altså dyb tone + höj tone ...." (s. 231). Hertil er følgende at sige. Når et almindeligt tostavelsesord indgår som 1ste led i komposition med et enstavelsesord og således, at førstnævnte beholder sin fortis (eksp. *Oðins-wē*), så vil der i første række ske det, at 2det leds oprindelige fortis nedsættes til semifortis. Forsåvidt akcentreduktionen i sammensætningen nu skrider videre, så angribes ikke sammensætningens første

stavelse —, hvilket vilde være absurd, da det jo er den, der bærer hovedakcenten —, men selvfølgelig den ekspiratorisk svageste del av komplekset, nemlig midterstavelsen, og det ikke på grund av udtalens hurtighed (tempoet), men på grund av den for talen naturlige trang til differentiering av trykket i sidestillede stavelser — kort sagt det rytmiske hensyn, jfr. det ovenfor s. 27 bemærkede samt Kock Acc. § 258. Den av Jespersen fremsatte opfattelse er således ikke holdbar. — Om dette fænomen henviser jeg iøvrigt til Kock Acc. §§ 320—321.

Vi har nu punkt for punkt gennemgået Verners og Jespersens indlæg i diskussionen; det har derved vist sig, at intet av de argumenter, som av dem er fremførte for portamentoteorien, kan fastholdes. Den eneste, som hidtil har udtalt sig i en fra denne teori avvigende retning, er som bekendt Marius Kristensen, der i sin oftenævnte avhandling (Arkiv XV) har fremsat en anden forklaring. Om selve grundspørgsmålet, hvorvidt den kromatiske akcent har været avgørende for stødets opkomst, udtaler han sig ganske vist med nogen tilbageholdenhed, og navnlig indlader han sig ikke på en direkte bekæmpelse av Verners teori. Dog siger han om denne: "jeg har egentlig intet fundet, der bekræftede den af Verner antagne oprindelse fra en stærkt stigende kromatisk bevægelse; alt tyder på, at det har været det dynamiske moment, som har haft den største betydning" (s. 62—63). Når den opfattelse, som Marius Kristensen har fremsat, ikke synes at have vundet tilslutning, tror jeg, at det for en stor del må tilskrives to årsager: dels at han ikke tog kampen op mod den ældre teori, men nøjedes med at stille sig tvivlende, dels at det ikke syntes tilstrækkelig klart, hvorledes han tænkte sig det fysiologiske forhold ved strubelukkets opståen av, hvad han kaldte et dynamisk moment, ved hvilket udtryk han, om jeg ikke har misforstået det, tænker på ekspirationstrykkets fordeling indenfor vedkom-

mende fortisstavelse. Ikke mindst i betragtning av, at Verner og Jespersen havde taget sig den sproghistoriske forklaring temmelig let, kunde man have ønsket en nærmere indgåen herpå, når en fagmand for første gang tog stødet op til behandling. Til gengæld fik diskussionen på anden måde, som venteligt var, en uddybning av Marius Kristensen, idet han inddrog det specielt vestjyske stød deri. Det blev endog bragt i forgrunden, idet forklaringen av dette kom til at danne udgangspunktet for forklaringen av det "almendanske" stød, der av Marius Kristensen sikkert med rette opfattes som ældre end det vestjyske. Vi må derfor først gå nærmere ind på dette.

Først må vi da nævne det i perf. partic. av stærke verber forekommende stød (eks. *hjål'pən* [1]), hjulpen, *kom'ən*, kommen). Dette udskiller Marius Kristensen som et særligt tilfælde, der må undersøges for sig, og heri er jeg ganske enig med ham. Med hensyn til forklaringen tror jeg ikke, det kan være tvivlsomt, at der her foreligger stød udviklet på normal vis ud fra ældre akc. 1; det særlig vestjyske i foreteelsen ligger altså efter min opfattelse ikke i stødet som sådant, men i gennemførelsen av akc. 1, som jo kun var lydlovlig i de kasus, hvor pænultima i urnordisk tid bortfaldt. Denne akc. 1 foreligger den dag idag — som rent kromatisk akcent — i østsønderjysk (Nik. Andersen i Dania IV, 171), hvilket sandsynligst forklares ved den av Kock antagne analogi, se Anschw. Acc. § 116. En udførligere omtale av dette forhold, og hvad dermed står i sammenhæng, tror jeg ved denne lejlighed at kunne spare, da der er enighed om, at det ikke griber ind i det hovedspørgsmål, som nærværende avhandling søger at løse.

Idet vi nu ser bort fra disse former, bliver det vestjyske stød at konstatere i to grupper av tilfælde: 1) stød i kort

[1]) De jyske ekspp. citeres efter Feilbergs ordbog, kun at jeg bruger anden betegnelse for stødet.

vokal foran oprindelig lang tenuis, når ordet oprindelig har mere end en stavelse (eks. *sta'p*, stoppe, *ha'kəls*, hakkelse, *ta'k*, takke, men *tak* subst.); 2) i endel forbindelser av stemt konsonant (nasal, likvida *g*, *i̯*, *u̯*) + tenuis, når ordet oprindelig har mere end en stavelse (eks. *hjæl'p*, hjælpe, *hjæl'pər*, en hjælper, *löw't*, løfte o. s. v.). En særstilling indtager forsåvidt ordene på *-rt* + vokal, som de i nutiden på grund av *r*'ets bortfald og den foregående vokals korthed (*hjå't*, hjærte) synes fonetisk at høre til den første gruppe, medens de historisk hører til den anden, fra hvilken de heller ikke bør skilles, når det gælder at forklare stødet. — De to grupper er av ulige geografisk udbredelse og det således, at den første strækker sig videre end den anden; desuden findes stød ved oprindelig lang tenuis i indlyd også udenfor (vest)-jysk, nemlig på et område av nordfynsk. Om disse forhold henvises til Marius Kristensen Nydansk ss. 55, 75 og P. K. Thorsen Nørrejysk lydlære, s. 9 ff. Både av denne grund og av hensyn til den fonetiske forskelligartethed vil jeg nedenfor, når jeg søger at finde en forklaring på disse forhold, behandle de to grupper hver for sig.

Marius Kristensen antager, at ord med akc. 2, hvor sidste stavelse ved den jyske apokope forsvandt, lydlovlig fik cirkumfleks d. v. s. tvetoppet akcent (= incideret eller gemineret fortis, se Kock Acc. § 27), og dette er i og for sig sandsynligt. For at forklare stødet formoder han nu, 1) at denne cirkumfleks derefter udbredte sig også til de tilfælde av akc. 2, hvor der ingen apokope var foregået (fordi infortisvokalen dækkedes av påfølgende konsonant) eller opr. trestavelsesord, som ved den sidste stavelses bortfald blev tostavelses (såsom: *hjæl'pər* < *hiælpæræ*, en hjælper), — 2) at den således foreliggende cirkumfleks organisk udviklede stødet. Disse 2 punkter må betragtes hver for sig.

1) Om de tilfælde, hvor cirkumfleksen, således som nævnt, ikke kunde fremkomme ved synkoperingen, finder Marius

Kristensen det sandsynligt, "at disse også, sammen med andre ord med akc. 2, har fået cirkumflex. Men i så fald er stødet ved analogi bleven overført til at gælde næsten alle tilfælde, idet også former som *forskrækkelse*, der sikkert har opr. akc. 1, har fået stød lige som usammensatte ord af samme form (som *hakkelse*)" (s. 50). Med hensyn til ord som *forskrækkelse* mener han altså, at den opr. akc. 1 her — som så ofte ellers — ved analogi er fortrængt av akc. 2, som så, da cirkumfleksen tilkom akc. 2 i et flertal av tilfælde, analogisk har antaget denne, og av cirkumfleksen fremgik stødet. Hvis man imidlertid går ind på den betragtning, som jeg ovenfor har fremsat, vil man ikke få brug for analogi av nogen art til forklaring av stødet i disse tilfælde. Det bliver da at forklare som opstået lydlovlig og uavhængig av akcentueringen på grund av den opr. lange tenuis, hvorom der nærmere vil blive talt nedenfor. Vi får således kun at gøre med de derefter resterende tilfælde (hvis beskaffenhed jeg før angav), i anledning av hvilke Marius Kristensen ikke siger noget bestemt om, hvorvidt stødet her skyldes lydlov eller analogi ("at disse også .... har fået cirkumflex"). At antage analogi her er næppe muligt; ti før de ubetonede endelsers bortfald eksisterede cirkumfleksen jo efter forudsætningen ikke, og efter bortfaldet manglede grundlaget for en analogi, idet de ord, hvorfra analogien skulde udgå, da var enstavelses og de, som skulde påvirkes derav, tostavelses. Man synes da at være henvist til som eneste mulighed at antage udbredelse av cirkumfleksen ad lydlovlig vej; men denne udvej forekommer mig betænkelig, da det jo netop var endelsernes bortfald, som avgav hovedgrunden til at opstille cirkumfleksen, og det sikkert vil være meget vanskeligt at motivere denne som lydlovlig udenfor det nævnte område.

2) Lad os imidlertid et øjeblik tænke os, at alle de under det foregående punkt nævnte vanskeligheder var løste

tilfredsstillende, så at cirkumfleksen overalt (både med og uden apokope) var forklaret. Vi vilde da stå overfor det spørgsmål: hvorledes forklares fysiologisk overgangen fra denne cirkumfleks til strubelukke? Forklaringen herpå finder Marius Kristensen i "vanskeligheden ved at fastholde en langsomt aftagende tvetoppet akcent i stavelser, hvis afslutning var tilbøjelig til at danne skarpt afskåren aksent" (s. 53). Her må jeg først tillade mig i almindelighed at bemærke, at forsåvidt en given artikulation i et eller andet sprog er forbunden med relativ vanskelighed, så vil dette — så vidt jeg skønner — kun kunne føre dertil, at udtalen lettes enten ved simpelt bortfald av den del av artikulationen, som betinger vanskeligheden, eller ved overgang til en nærliggende, med den hidtidige organisk beslægtet artikulation. Det bliver da den sproghistoriske undersøgelses opgave at påvise, hvori det organiske slægtskab mellem de to artikulationer består, og hvorledes overgangen fra den ene til den anden må tænkes at være foregået. Med henblik herpå vilde man ikke gærne savne en nærmere redegørelse for, hvorledes den antagne tvetoppede akcent kunde udvirke, at stemmebåndene på et vist punkt av den stemte stavelsedel klappede sammen. Når dernæst Marius Kristensen (s. 53 nederst) siger, at "jo mere stavelseudlyden var tilbøjelig til at afskære stavelsen skarpt, med andre ord, når en stemmeløs klusil fulgte efter kort stemt lyd, jo vanskeligere måtte det være at fastholde en svagt dalende tvetoppet akcent", så synes man med nogen ret at kunne pege på, at hvis det var forbundet med vanskelighed at udtale en akcent av den antagne beskaffenhed, når en stemmeløs klusil fulgte, så måtte den samme vanskelighed ventes, når der fulgte stød, som jo også er en ustemt klusil (jfr s. 65 i samme avhandling) lige så vel som *p*, *t*, *k*.

Fra det særlig vestjyske stød går Marius Kristensen over til det ældre, for de fleste dialekter fælles stød. Under

henvisning til en av Sievers brugt terminologi statueres først, at stavelser, som ender på lang sonant, er tilbøjelige til at udtales med s. k. svagt avskåren akcent, stavelser på kort sonant derimod med s. k. skarpt avskåren. "Dette forhold er sikkert det, som ligger naturligst for talen, men har forholdene krævet en anden udtale, har man stræbt at fastholde denne, og i sådanne vanskelige tilfælde tænker jeg mig da, at stødet er opstået" (s. 53). Jeg går ud fra, at forf. ved udtrykket om forholdene har tænkt på ændrede ekspirationsforhold, altså en lydlovs indtræden. I så fald må man imidlertid ønske at få en antydning av, hvad der kunde tænkes at foranledige en lydlovlig udvikling som den her antagne, en udvikling, der skal have ført bort fra en for talen bekvem til en for denne ubekvem ekspirationsform. Ved overvejelsen herav må det tillige tages i betragtning, at den lydudvikling, som man således gør ansvarlig for stødets fremkomst, ikke lader sig skyde tilbage til en fjærn fortid, idet stødet jo efter Marius Kristensens egen opfattelse tænkes opstået i det 14. hundredår; i dette tidsrum skulde den påberåbte vanskelighed altså have gjort sig gældende.

På det før citerede sted fortsætter Marius Kristensen: "Jo mere udpræget den lange stemte lyd har været, des vanskeligere har det været at fastholde en skarpt afskåren stavelseslutning, og des nødvendigere måtte stødet være som hjælpemiddel til at fastholde den". Jeg skal ikke her gå nærmere ind på begreberne svagt eller skarpt avskåren akcent, som avgiver udgangspunktet for de opstillede forklaringer; jeg tillader mig blot at henlede opmærksomheden på disse begrebers in casu hypotetiske natur, hvorfor jeg ikke finder det tilrådeligt at bygge en forklaring av stødet herpå. Men selv om der fuldstændig ses bort fra dette, er det mig dog umuligt at slutte mig til den højtærede forfatters tankegang. Ti hvis vi med ham forudsætter, at en stavelse med akc. 1 og lang sonant har svagt avskåren akcent som op-

rindelig ekspirationsform, hvorledes får vi da i disse tilfælde at gøre med en stræben (d. v. s. lydlovlig tendens) efter at fastholde en skarpt avskåren stavelseslutning? Hvis jeg stiller mig på Marius Kristensens standpunkt, kan jeg indse, at der vil kunne tales om skarpt avskåren akcent, efter at stødet er indtrådt og som følge av dette; men stødet selv forbliver da uforklaret, og hypotesen har således ikke hjulpet os fremad. Jeg kan ikke se rettere, end at man må søge grundlaget for en forklaring av stødet i organernes forudgående stilling, således som denne gennem uomtvistelige sproghistoriske kendsgerninger lader sig fastslå; jeg går derfor nu over til at søge en forklaring av denne art.

III.

Ved en betragtning av stødets forekomst i nydansk er det naturligvis i første række nødvendigt at være klar over, at de lydlovlige forhold ikke overalt foreligger rene, men undertiden er fordunklede gennem analogi. I denne forbindelse tænker jeg ikke så meget på de tilfælde, hvor det lydlovlig ventede stød udebliver, fordi akc. 1 i vedkommende form er fortrængt av akc. 2; disse tilfælde —, som det i almindelighed ikke er svært at udskille, — falder efter sagens natur udenfor den specielle støddiskussion. Derimod sigter jeg særlig til nogle "uregelmæssigheder" ved enstavelsesord med (nu vokaliseret) opr. *g*; herom kan jeg imidlertid nøjes med at henvise til Marius Kristensens avhandling (s. 55), til hvis udredning av dette forhold jeg ganske slutter mig. Det må således fastholdes, at stødet er lydlovligt i *skov'* (med opr. langt *o*), men analogisk indført i *vej'*, *da'g* (begge med opr. kort vokal). Ser vi bort fra sådanne spredte og let forklarlige avvigelser, vil vi se, at ordene med akc. 1, forsåvidt de er enstavelses, fordeler sig i 2 grupper, en med stød og en uden dette. En nem oversigt over forholdet fås ved de i et av Verners udkast (K. V. s. 215—19) opstillede

lister, av hvilke jeg for ikke-danske læseres skyld hidsætter et lille udvalg.

oldno.		da.	oldno.		da.
fyl	—	*føl*	*ull*	—	*ul'd*
vinr	—	*vĕn*	*skinn*	—	*skin'd*
			(*langr*	—	*lang'*)
			bœn	—	*bøn'*
ker	—	*kăr*	*arfr*	—	*ar'v*
			iorđ	—	*jō'rd*
rugr	—	*rŭg* (γ)	*hryggr*	—	(jysk) *rўg'* (γ)
			rikr	—	*ri'g*
blađ	—	*blăd* (*đ*)	*oddr*	—	*ŏd'* (ɔ: *đ*)
fat	—	*făd* (*đ*)	*hvítr*	—	*hvi'd*
vegr	—	(jysk) *vĕj*	*deigr*	—	*dĕj'*
haf	—	*hăv*	*knifr*	—	*kni'v* (jysk *kniv'*)

Hertil kommer (se K. V. s. 220) ordene på *m*, der altid har stød, også i tilfælde som *tam'* (ono. *tamr*, altså kort stavelse); da udlydende *m* imidlertid overalt er bleven forlænget og det i gammel tid, falder disse tilfælde ind under analogien fra de oprindelige langstavelsesord, der ovenfor er opstillede i sidste kolonne. — Endvidere må vi (bortset fra den suffigerede artikel, hvorom længere nede) nu i henhold til Kock Ark. VII tilføje en i historisk henseende overordenlig vigtig gruppe, nemlig nuværende tostavelsesformer, fremgåede av urnordiske trestavelsesord med synkoperet midtvokal, navnlig perf. partic. plur. som *døm'te*, *skil'te* [1]).

Idet vi nu stiller de således foreliggende lydlovlige former ligeoverfor de respektive urnordiske grundformer og samtidig ser bort fra alle forudfattede meninger om stødet, kommer forholdet i al sin simpelhed til at se således ud:

**landa* > *lan'd* (I)
**skiliđanz* (akk. pl. m.) > *skil'te* (II)
**wini* (akk.) > *ven* (III).

Nu ved vi (se Kock Acc. s. 226, A. Noreen, Aisl.-anw. gr.[3], § 145 b), at disse 3 typer repræsenterer 3 avsnit av

[1]) Med hensyn til det ikke lydlovlige *t* i disse ff. se P. K. Thorsen i Mindre Afhdl. udg. af Philol.-hist. Samfund, s. 99—117.

synkoperingens historie i den rækkefølge, som angives av de tilføjede romertal. Med henblik herpå konstaterer jeg, at stødet indtræder i former, fremgåede av første og anden, men ikke av tredie synkope. I erkendelsen herav ligger på en gang svaret på det teoretiske og kronologiske spørgsmål, som knytter sig til stødet. Dette viser sig at stå i organisk sammenhæng — vi skal senere se hvilken — med hele synkoperingsprocessen og at være ældre end dennes yngste avsnit, her betegnet som den tredje synkope. Stødet er altså urnordisk. Vi skal derefter undersøge, hvorvidt denne formulering av stødets lov er i stand til at løse alle spørgsmål vedrørende forekomsten av dette.

Det blev ovenfor nævnt, at stødet lydlovlig udebliver i ord med opr. kort rodstavelse, og årsagen hertil fandt vi deri, at synkopen i disse tilfælde er så ung, at den er yngre end stødets tid (ɔ: den periode, i hvilken synkope fremkaldte stød i rodstavelsen). Som bekendt indtræder imidlertid stødet også i disse ord, når den bestemte artikel tilføjes: *føl—føl'let*, *ven—ven'nen*, *kar—kar'ret* o. s. v. Dette har man hidtil forklaret ved at antage, at betingelsen for stødets udvikling av akc. 1 var en lang vokal eller lang stemt konsonant; den sidste manglede i de ubestemte former, men fandtes i de bestemte, idet den korte udlydskonsonant antoges at være bleven forlænget, når den gennem artiklens tilføjelse trådte i indlyd. Går man ind på at antage en sådan forlængelse, volder dette ingensomhelst vanskelighed for min påstand om stødets urnordiske oprindelse; dets forekomst i de determinerede former bliver da at forklare gennem analogi av den ovenfor oftere berørte art: da alle langstavelses ord med akc. 1 lydlovlig havde stød (når de fysiologiske forhold tillod det), måtte det så at sige med nødvendighed analogisk indføres i sådanne ord, som sekundært blev lange. Men forholdet lader sig meget vel forklare, uden at man behøver at supponere nogen forlængelse og dermed følgende

analogi, idet der findes en simplere forklaring, hvorved alt bliver lydlovligt. At brugen av den bestemte artikel er taget til i den tid, hvori vi kan følge vort sprog i skriftlige mindesmærker, er kendt nok, men vedkommer os ikke her. Hvor gammel artiklens sammenvoksning med substantivet er, derom ved vi intet; vi ved kun, at den er ældre end de ældste håndskrifter. Dette spørgsmål har imidlertid ingensomhelst betydning i en akcenthistorisk undersøgelse. Hvad det for en sådan kommer an på, er ene og alene artiklens enklitiske stilling, hvorved den, skønt stadig av sprogfølelsen opfattet som et selvstændigt ord, inkorporeres under substantivets akcent, så at de 2 ord danner en akcentuel helhed, jfr. i nydansk nægtelsen ikke, der i forbindelser som "nej, jeg vil ikke" lejlighedsvis inkorporeres (*vil' ikke*). Hvad nu særlig vedrører det demonstrative pronomen, som har fundet anvendelse som artikel [1]), så behøver det vel ikke at siges, at da det jo ikke er et låneord, har det eksisteret i sproget fra arilds tid. Men når det har det, har det — lige som andre pronomener — også kunnet forekomme i enklitisk stilling, d. v. s. det er inkorporeret under det foregående substantivs akcent. At spørge, hvor gammel denne inkorporation må være, er ørkesløst, da den ifølge sagens natur er lige så gammel som vort akcentsystem overhovedet, altså i hvert fald urnordisk. Men er det således givet, at det nævnte pronomen i urnordisk tid har kunnet forekomme i enklise til et substantiv, så er dette efter det udviklede enstydigt med, at f. eks. **winiz*, *en*(*a*)*z* har kunnet fremtræde akcentueret som **winizen*(*a*)*z* (> ono. *vinrinn*), hvilket, som man ser, m. h. t. akcentueringen er nøje kongruent med et **skiliðanz*. Ovenfor er det forhold omtalt, at under iøvrigt lige vilkår apokoperes en midtvokal tidligere end en ultimavokal, pænultimas vokal i **skiliðanz* altså tidligere end ultimas i **wini*, hvilket forklarer, at stødet findes i det første,

[1]) Se herom Kock Ark. XXIV, 189.

men mangler i det andet tilfælde. Anvender vi dette på det foreliggende tilfælde, indser vi let, at på en tid, da **winiz* endnu havde anden stavelses *i* bevaret, var dette allerede bortfaldet i samme stavelse i et **winizen*(*a*)*z*, som derved kunde nå at blive delagtigt i stødet. Således ser vi, at modsætningen i nydansk *ven—ven'nen* forklares ved en simpel anvendelse av den opstillede lov, uden at vi behøver at gribe til nogensomhelst sekundære forandringer eller analogi.

Efter at vi nu har set, at stødet hænger sammen med de urnordiske endelsers bortfald, må vi nærmere undersøge de fysiologiske forhold, hvorpå denne sammenhæng beror. Det er tilstrækkelig kendt, at de urnordiske korte vokaler *a*, *i*, *u* ikke er bortfaldne samtidig, men således, at *a* forstummede tidligst. Endvidere ved man, at en vokals klangfylde er des større, jo mere åben den er, og at *a* således er klangfyldigere end *i* og *u*. Det må derfor på forhånd antages, at under lige betingelser vil et *a* i infortisstilling holde sig bedre end de nævnte stærkt lukkede vokaler. I virkeligheden ses dette da også at være tilfældet i en række sprog; jeg behøver blot at minde om oldfransk, hvor latinsk infortis-*a* er fortsat som neutralt *e*, medens de lukkede vokaler i samme stilling er bortfaldne. — Derimod er der et tilfælde, hvor forholdet mellem vokalernes akustiske effekt bliver lige det omvendte, nemlig når vokalerne (på grund av akcentreduktion) mister deres stemme ɔ: bliver hviskede; i så tilfælde bliver de vokaler de kraftigste, som udtales med den snævreste mundkanal, og omvendt. Da forholdet i urnordisk nu netop er det, at *a* forsvinder først, de lukkede vokaler senere [1]), så følger derav med nødvendighed, at apokoperingen av de korte urnordiske endelser *a*, *i*, *u* er foregået gennem de tilsvarende ustemte vokaler som mellemled. Den umiddelbare følge av akcentreduktionen i de urnordiske le-

[1]) Dette nævnes også av Verner AfdA VII, 12 (= KV. s. 102), som imidlertid for at forklare forholdet henviser til vokalernes særtoner.

vissimusstavelser blev altså den, at der efter alle stavelser med fortis 1 påfulgte et pust, som, da den oprindelige kvalitative forskel svarende til de tilgrundliggende vokaler her bliver uden betydning, kan fremstilles som et *h*, altså en strubespirant. Når denne spirant derefter går over til sin tilsvarende klusil, har man stødet. Man indser imidlertid let, at denne overgang kun gik for sig, når den konsonant, der gik umiddelbart foran den ustemte vokal, var stemt; ved en foregående ustemt konsonant var stemmebåndene nemlig for langt fjærnede fra hinanden til, at en overgang som den nævnte let kunde indtræde. I dette tilfælde (som f. eks. *fisk*) blev resultatet da simpelthen, at det udlydende pust forsvandt sporløst [1]). Når stødet nu indenfor jysk-fynsk mangler i forbindelser av stemt lyd + ustemt (som *folk*, *hjælp*, *bænk* o. s. v.), så vil man efter det her udviklede kunne give en fyldestgørende forklaring herpå alene ud fra den ustemte lukkelyds tilstedeværelse og uavhængigt av, om den foregående likvida eller nasal var stemt eller ustemt. Herefter er man berettiget til at antage, at stødet i de omtalte forbindelser oprindelig har manglet ikke blot (som nu) i jysk og fynsk, men overalt, og at dets tilstedeværelse i disse tilfælde i sjællandsk således skyldes en senere analogi av den tit nævnte art. At denne analogi indtrådte her, men ikke i jysk-fynsk, forklares utvungent ved den antagelse, at likv., nasal + tenuis oprindelig som av Kock antaget (se ovf. s. 4, 22) var ustemte, men senere har fået stemmetone (og således modtagelighed for stødet), hvilket da kunde tænkes at være sket forholdsvis tidligt i sjællandsk, i hvert fald på en tid, da analogien

---

[1]) I enstavelsesord, som i oldda. endte på ustemt konsonant + likvida eller nasal (såsom *sōkn*, *akr*, *watn*, *ētr* = edder), var der intet til hinder for, at stødet på normal vis kunde indtræde på den udlydende konsonant, da denne i alle disse tilfælde var stemt. Efter at den ustemte konsonant senere var sonoriseret, rykkede stødartikulationen over på den. En sådan tilbagerykning av strubelukket er sikkert tidlig indtrådt i alle stemte konsonantforbindelser altså f. eks. *bar'n* < *barn'*.

støttedes ved den for alle de pågældende tilfælde fælles musikalske akcent, i jysk-fynsk derimod senere eller under forhold, hvor den musikalske akcent ikke længere kom i betragtning, så at der ikke her skete nogen analogisk indførelse av stødet. Der er altså ingen modsigelse mellem Kocks antagelse av ældre ustemt likv., nas. foran tenuis og den her begrundede synkopeteori; de udfylder tværtimod hinanden.

Inden jeg forlader dette punkt, vil jeg endnu tilføje, at synkopeteorien i principet er anvendelig også på det i livisk forekommende stød, hvis tilstedeværelse er påvist av Vilhelm Thomsen i Berøringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog (Kbhvn 1890), s. 58—63 [1]). Jeg må imidlertid give avkald på at udvikle dette nærmere her; kun skal jeg bemærke, at endel fænomener i det liviske sprogs historie særlig med hensyn til de temmelig indviklede kvantitetsforhold (for hvilke Vilh. Thomsen cit. st. s. 40—58 har påvist reglerne) synes ved denne teoris anvendelse at komme i et klarere lys, og særlig turde dette måske gælde om den såkaldte firmation (ɔ: forlængelse av en konsonant foran en tidligere lang endelse). Under alle omstændigheder står det fast, at det liviske stød i en vis række tilfælde står i årsagsforbindelse med vokalsynkope (f. eks. livisk *ver'*, blod, finsk *veri*; l. *lüm'*, sne, f. *lumi*; *mol'mød*, begge, f. *molemmat* o. s. v. se V. Thomsen s. 61, II, B), og alene av den grund er det berettiget at anføre forholdene i livisk som en lydfysiologisk parallel til den her opstillede forklaring av stødet i dansk.

Jeg kommer nu til forklaringen av det vestjyske stød;

[1]) Når Thomsen (s. 60, note 2) udtaler: "Man vil bemærke, hvorledes de Betingelser, under hvilke Stødtonen her indtræder, ere ganske forskellige fra, for største Delen endog lige stik modsatte, hvad Tilfældet er paa Dansk", maa det erindres, at dette er sagt ud fra den gængse lære om stødet som en relativt sen, indredansk udvikling. Under dette synspunkt kunde Thomsen ikke udtrykke sig anderledes end som sket, og de citerede udtalelser kan således ikke vendes mod den betragtning, som jeg omstående har antydet.

dette er, som det ovenfor blev udviklet, av dobbelt art, og forklaringen må derfor også deles i 2 punkter.

1) Med hensyn til stødet på kort vokal foran opr. lang tenuis erindres, at det ikke optræder i oprindelig udlyd (f. eks. *tak*), men vel i sekundær ɔ: fremkommen ved det jyske bortfald av udlydsvokal (f. eks. *'ta'k*, takke). Det er altså avgjort et indlydsfænomen; at det ikke er akcenten, der gør udslaget (*tak* med akc. 1, *ta'k* m. akc. 2), fremgår av, at stødet forekommer i indlyd også av ord med akc. 1 (*forskræ'kəls*). Jeg tænker mig nu, at de lange tenues *pp*, *tt*, *kk*, når de stod i stavelseskel, er undergåede en udvikling, der fysiologisk er av samme art som den, disse lyd har tået f. eks. i islandsk (og flere andre dialekter), hvor man nu i disse tilfælde har de bekendte forbindelser av *h* + tenuis. Overgangen til de lange tenues fra foregående kort vokal (som i dette tilfælde efter den Sieverske udtryksmåde kunde betegnes som skarpt avskåren) er altså sket gennem en aspiration, hvorved *-pp-* > *hp*(*p*), *-tt-* > *ht*(*t*), *-kk-* > *hk*(*k*); om lukkelyden i disse forbindelser foreløbig beholdt sin længde, eller denne svandt jævnsides med aspirationens fremkomst, må lades uavgjort, men gør forøvrigt intet til sagen.

Da de lange tenues ganske naturligt vil beholde deres kvantitet længere i indlyd end i udlyd, ligger det nær at formode, at aspirationen er opstået, efter at lang tenuis i udlyd var avkortet. Hvad overgangen fra denne aspiration til stød vedrører, så forklares den på samme simple måde som det urnordiske støds fremkomst av det før omtalte stemmeløse pust. En god fysiologisk parallel til det specielt vestjyske (og nordfynske) stød finder vi i livisk, idet stødet i dette sprog — foruden i flere andre tilfælde, hvorav nogle ovenfor er berørte — opstår av forbindelsen *h* + konsonant (f. eks. livisk *ǿ'døg*, aften, finsk *ehtoo*, l. *nǟ'd*, se, f. *nähdä*, se nærmere V. Thomsen Berøringer, s. 60 f.). At det nu forsvundne liviske *h*, hvortil stødet viser tilbage, er opstået

på en fra det supponerede jyske *h* forskellig måde, er i denne sammenhæng ligegyldigt, da det jo for parallelismen i den videre udvikling kun kommer an på vedkommende lyds fonetiske, ikke deres etymologiske identitet.

2) Vi kommer dernæst til det vestjyske stød i ord på opr. mere end en stavelse og i nutiden udlydende på stemt lyd + ustemt lukkelyd (se ovf. s. 31). Tænker vi os nu forholdet på olddansk standpunkt, bliver her tale om forbindelser av likvida eller nasal + tenuis, hvor den foran lukkelyden stående lyd i henhold til, hvad der tidligere (s. 40) er fremført, må forudsættes ustemt, ligesom dette jo også var tilfældet i forbindelsen *ft*. I alle disse forbindelser er der altså, bortset fra stødets tilstedekomst, sket det, at den efter rodvokalen umiddelbart følgende ustemte lyd er bleven stemt, hvilket selvfølgelig hidrører fra, at vokalens stemmetone er vedbleven at klinge under den påfølgende lyds artikulation. På en tid, da denne proces ikke var gennemført i den grad som nu, vilde der således komme til at foreligge delvis stemte lyd d. v. s. lyd, som indledes med stemme, men taber denne, inden den følgende helt stemmeløse konsonant dannes; drejer det sig f. eks. om forbindelsen *-lt-*, vil forholdet skematisk kunne udtrykkes: stemt *l* + ustemt *l* + *t*-. Men her vil det naturligvis let ske, at den særlige *l*-artikulation under lydens ustemte del forsømmes, og at der således mellem *l* og *t* falder en udånding uden stemme og med neutral organstilling, altså *-l*^{h}*t-*. Der fremkommer altså forhold av ganske lignende art som de under 1) omhandlede, idet artikulationen av den ustemte lukkelyd indledes med en stemmeløs udånding, og vi føres til også her at antage en art aspiration (*h*), hvorfra overgangen til strubelukke som før bemærket er let. Udviklingens endelige resultat bliver på denne måde fuldstemt sonant + stød + tenuis.

Den opfattelse av det vestjyske støds oprindelse, som jeg her har søgt at gøre sandsynlig, stemmer, som det vil

ses, i principet med den formodning, som Kock (Anschw. Acc. s. 26 note 2) har antydet uden at udvikle den nærmere, hvorefter dette fænomen "ist wahrscheinlich als eine modification der aussprache der verschlusslaute aufzufassen" (jfr. samme i Ark. VII, 368 note).

Med hensyn til det kronologiske spørgsmål tør jeg ikke udtale nogen bestemt mening. Vestjyske former som *nætər* (nætter) < **nætr*, *ventər* (vinter) < **wintr* (Thorsen Nj. lydl. s. 10 note 1) synes mig dog at tyde på, at stødet er ældre end svarabhaktivokalens fremkomst, at det med andre ord tilhører en sprogform, som må betegnes som olddansk.

Efter at vi nu har set, at stødet beror på en i urnordisk tid fuldbyrdet lydproces (synkopen), melder det spørgsmål sig, om det også har haft udbredelse tilfælles med denne, med andre ord: om den urnordiske synkope overalt i første række har medført stød efter de i dansk foreliggende regler, skønt det nu kun findes på en mindre del av det skandinaviske område. A priori vil man lige så vel kunne tænke sig det ene som det andet alternativ, og man vil derfor ikke sikkert kunne hævde stødet som fællesnordisk, med mindre der fra ikke-dansk område [1]) lader sig fremdrage positive vidnesbyrd i denne retning. Dette lader sig nu også gøre. Det er nemlig bekendt, at stød i akc. 1 forekommer i nogle norske dialekter [2]). Så længe man betragtede stødet i dansk som en middelalderlig nydannelse, kunde denne overensstem-

---

[1]) De her brugte udtryk er ikke strængt korrekte, ti modsætningen er jo ikke: dansk ligeoverfor de andre nordiske sprog, men derimod: en del av de danske dialekter med stød ligeoverfor andre dialekter (de sydlige) uden stød; til disse sidste slutter sig den største del av de øvrige nordiske dialekter, men ikke alle (jfr. følgende note).

[2]) Se Amund B. Larsen i Norske Universitets- og Skoleannaler V, 274; desværre gives der på dette sted ikke nærmere oplysninger om det i sproghistorisk henseende interessante forhold. Det vilde være i højeste grad ønskeligt, om nogen, som har lejlighed til at foretage undersøgelse på stedet, vilde skaffe sagen bedre belyst, navnlig m. h. t. til det spørgsmål, hvorvidt stødet i de pågældende dialekter forekommer efter samme regler som i dansk.

melse mellem danske og norske dialekter ikke få virkelig sproghistorisk betydning; men har man erkendt, at forholdet for danskens vedkommende er som ovenfor fremsat, vil man ikke kunne værge sig imod den slutning, at det ligeartede norske fænomen er at bedømme på samme måde. — Vi befinder os jo imidlertid stadig på områder, hvor stødet findes den dag idag. Det gælder nu om at vise, at det tidligere har eksisteret også på de områder, hvor det nu mangler. Et sådant bevis kan selvfølgelig, da stødet selv ikke direkte betegnes i den skriftlige overlevering, kun føres ved hjælp av et sproghistorisk ræsonnement, hvorved det vises, at visse lydforhold, på hvilke der ellers ikke kunde gives fyldestgørende forklaring, bliver forståelige gennem den opstillede antagelse og kun ved den. Hvis dette kan godtgøres på ikke blot et enkelt, men flere punkter, vil beviset være ført, idet der i den omstændighed, at forklaringen passer på flere forskellige forhold, ligger det bedste indicium for dens rigtighed.

Her vil jeg først nævne det mærkelige og hidtil uforklarede forhold, som i de nordiske sprog — og ikke mindst i oldsvensk og oldnorsk — viser sig ved ord med hiat [1]), idet disse lydlovlig får akc. 1 (se Kock Acc. §§ 125—131). Antager man, at akc. 1 forekom ledsaget av stød allerede i den fællesnordiske sprogform, bliver dette fænomen ikke blot let forståeligt, men næsten selvfølgeligt. Når man udtaler to vokaler, der støder sammen uden at danne diftong og altså udgør to stavelser, vil der mellem disse indtræde strubelukke, som således i det foreliggende tilfælde træder i stedet for den konsonant, der på et tidligere sprogtrin har stået mellem vokalerne (*h*, *j*, *w*). Men når strubelukke i forvejen fandtes i sproget og altid som led av akc. 1, så forstår man let, at overhovedet alle ord med denne ejendommelige arti-

[1]) Om de særlige kvantitetsforhold i hiatformer se Natanael Beckman i Ark. XV, 87 ff.

kulation antog alle de egenskaber, som konstituerede den daværende akc. 1. — På den anden side må man huske på, at da det overvældende flertal av tostavelsesord havde akc. 2, kunde analogien ofte bevirke, at også ord av den nævnte kategori kunde få (eller om man vil: bevare) akc. 2; i sådanne tilfælde indtrådte da de navnlig fra vestnordisk kendte udviklinger med forskydning av fortis på den sidste stavelse (som **sea* > *siā*, se Kock Acc. §§ 219—21).

Til dansk *-vn-* svarer som bekendt i svensk *-mn*, f. eks. *havn—hamn*. For dette *mn* finder man i visse ældre (nysvenske) skrifter et lydlovligt skifte *mn* : *mpn* eller *mbn* : *mpn* og det således, at *mpn* bruges i udlyd, *mn* henholdsvis *mbn* i indlyd (se Kock Ark. XVI, 258 ff., hvor eksempler og nærmere enkeltheder kan efterses). Den mellem de to nasaler værende konsonants stemmeløshed tyder, som av Kock fremhævet, avgjort på, at der i komplekset har været et ustemt element tilstede. Kock antager derfor, at det udlydende *n* i denne stilling er bleven ustemt og derved har gjort også den nærmest forudgående lyd ustemt. Nogen anden forklaring var det sikkert under de givne forudsætninger umuligt at give, omend det efter min mening ikke var helt uden betænkelighed at antage, at det udlydende *n* således spontant var bleven ustemt. Når man imidlertid tager hensyn til, at *mpn* hørte hjemme i enstavelsesformer d. v. s. former med akc. 1, og forudsætter, at akc. 1 havde stød, vil man se, at denne vanskelighed forsvinder: når stødet faldt mellem de to nasaler, forstår man let, hvorfor den labiale lukkelyd netop her blev ustemt. Det var forøvrigt ikke utænkeligt, at stødet kunde have holdt sig endnu, efter at *p* i den omtalte forbindelse var forsvundet, jfr. de hos Kock (l. c. 261) nævnte grammatikeres udsagn fra slutningen av det 17. hundredår om, at *p* er stumt i ord som *nampn*, *hampn*.

Det er imidlertid ikke alene i forbindelsen *mn*, at man i ældre svensk finder et indlydende *p*; det fremtræder i for-

skellige skrifter også i forbindelsen *-md-* (både rel. oprindeligt og < *-mnd-*), f. eks. *nämpde* (præter.), *dømpde* (præter.), *dømpdir* (partic.); se Kock l. c. pg. 263. Da både *m* og *d* er stemte og omgives av ligeledes stemte lyd, synes det uforståeligt, hvorfor den mellem *m* og *d* stående overgangslyd er *p* og ikke, som man kunde vente, *b*. Derimod bliver årsagen ganske klar, når man husker på, at de nævnte former alle lydlovligt har akc. 1 (for præteritumsformernes og delvis participiernes vedkommende nu analogisk ombyttet med akc. 2, Kock Acc. §§ 114, 118) og således — efter den her forfægtede opfattelse — stød [1]).

Det 3die av de momenter, som avgiver en yderligere støtte for teorien om stød i akc. 1 på fællesnordisk trin finder jeg på vestnordisk grund, nemlig i nogle rimforhold i skjaldekvadene. I en avhandling "Om de rimende konsonanter ved helrim i dróttkvætt", Ark. X, 125 ff., har Hjalmar Falk fremstillet de herom gældende regler og samtidig søgt at forklare disse. Det er navnlig de tilfælde, hvor der efter rimvokalen følger 2 konsonanter, som her interesserer os.

[1]) Et med det her omhandlede beslægtet fænomen er det anaptyktiske *b*, som i forbindelserne *m* + *l*, *r* foreligger i oldsvensk og, idetmindste i en vis udstrækning, i olddansk. De former, hvor anaptyksen indtræder, har — hvad man ikke ses at have været opmærksom på — lydlovlig akc. 1. Dette er for tostavelsesformernes vedk. (som *gamlan*, o. s. v.) efter det tidligere udviklede enstydigt med stød. Når anaptyksen i oldsv. viser sig også i enstavelses ff. med opr. kort rodstavelse (*limbᵉr* < *lĭmr*), svarer dette nøje til stødet i de tilsvarende danske ord, hvorom ovf. s. 8, 36; der vilde altså i oldsv. kunne forudsættes en forlængelse av *m* ligesom i oldda. Nødvendig er en sådan antagelse dog ikke, da stød i sådanne nominativer med kort rodstavelse vil kunne retfærdiggøres ved det nedenfor (s. 51 f.) udviklede. I begge tilfælde foreligger altså koincidens mellem anaptyksen og stødet. (Når et tilsvarende forhold ved det anaptyktiske *d* (ved *nn* + *r*) ikke synes at finde sted, idet der ingen overgangslyd indtræder efter kort *n*, må det tages i betragtning, at *nn* og *n* var ikke blot kvantitativt, men også kvalitativt forskellige). — Efter det her udviklede forstår man bedre en omvendt skrivemåde som *hambær* (= hammer) i Flensborg stadsret § 75 (P. G. Thorsens Stadsretter s. 86), jfr. sundevedsk *hamə* med akc. 1 (Dania IV, 69), alm. jysk *ham'ər* med stød. — Om mundlukkes indtræden for strubelukke jfr. Marius Kristensen Ark. XV, 65 ff.

Herom viser Falk først, at fleksionens konsonanter ikke behøver at deltage i rimet (eks. *vát-r* : *báti*, *bál-s* : *máli* o. s. v., se eksemplerne s. 127). Udenfor rimet falder således væsentlig følgende konsonantiske endelser: nom. sg. og plur. på *r*; i adjektiverne neutr. sg. *-t*, gen. sg. masc. og neutr. *-s*, dat. og gen. sg. fem. henholdsvis *-ri*, *-rar*, gen. plur. *-ra*, kompar. *-ri*, *-ra*, superl. *-st*; plurale former av svage subst. *-nar*, *-na*, *-num*, kontraherede stærke partic. plur. med samme og lignende endelser; kontrah. svage præterita og particpp. på *-ð*; 2. og 3. pers. sg. præs. på *-r*. Hertil kommer enklitika som *-k* (= *ek*) og *-s* (relativ partikel og verbalform). Om samtlige former med disse endelser gælder det, hvad Falk ikke synes at have været opmærksom på, at de har lydlovlig akc. 1. Herimod strider ikke forholdet ved de svage præterita og partic. på *d*, hvorom Falk udtaler: "I ord som *vildi*, *mundi*, *skylda*, *selda*, *rýndu*, *rendu*, *feldan*, *kendan*, *brendar* etc. rimer *d* altid med . . . ., idet maaske det senere opstaaede *d* har fulgt analogien fra det ældre *d* i præterita dannede uden mellemvokal, som *vildi*, hvor stavelsegrænsen vel har ligget efter eller i *d*'et" (s. 127). Også dette forhold forstås ud fra akcentueringen, når det forudsættes, at de nævnte former har opgivet deres lydlovlige akc. 1 og, således som tilfældet jo så ofte har været ved tostavelsesord, ved analogi antaget akc. 2, som kun var lydlovlig i præterita uden mellemvokal; (for de præteritale formers vedkommende er denne analogi jo også gennemført i svensk og dansk, medens de participiale tostavelsesformer har bevaret deres akc. 1, f. eks. dansk *dømte* i præt., *døm'te* i partic.). Men når dette forholdt sig således, så forstår man bedre, hvorfor de omtalte konsonanter i endelserne faldt udenfor rimet: når akc. 1 var ledsaget av stød, vilde dette jo komme til at falde mellem "stammen" og fleksionskonsonanten, hvorved denne altså skiltes fra rimstavelsen. Denne forklaring støttes yderligere ved den av Falk (s. 129) opstillede regel, "at

i forbindelserne *l*, *r*, *n* + konsonant begge lyd skal rime, medmindre den anden konsonant tilhörer flexionen", ti dette vil jo netop sige, at ordet har akc. 1. Endvidere finder Falk, at også i sådanne forbindelser av konsonant + *ð*, *l*, *n*, *r*, hvor begge konsonanter hører til ordets stamme, kan de sidstnævnte konsonanter falde udenfor rimet. Men også om sådanne ord gælder det, at en stor mængde, ja sikkert de allerfleste derav har lydlovlig akc. 1, idet denne tilkommer dels alle enstavelsesord, dels de ikke fåtallige tostavelsesord, hvor en urnordisk vokal er bortfalden mellem de 2 konsonanter (eks. *jǫkla*, *litlu*, *rǫðli*, *gamla* o. s. v.). Når Falk herom siger: "I saadanne former har vistnok stavelsegrænsen ligget mellem de to konsonanter, idet den ved vokalbortfaldet opstaaede pause har forhindret konsonanternes sammensmeltning til en lydgruppe" (s. 128), så vil det ses, at han har været snublende nær ved den her fremsatte opfattelse, skønt det ikke er klart, hvad han forstår ved "pause", og han ikke har set fænomenets sammenhæng med andre punkter i de nordiske sprogs akcenthistorie. Nu forekommer der imidlertid efter Falk tilfælde, hvor *ð*, *l*, *n*, *r* efter konsonant skönt hörende til "stammen" dog står udenfor rimet, selv i sådanne tostavelses former, hvor der ingen mellemvokal er bortfalden og hvor akc. 1 altså ikke kan foreligge, f. eks. *akra*, *vatni*, *hrafni*. På former som disse passer den nylig citerede forklaring ikke; Falk antager her, at der foreligger analogi fra de tilfælde, hvor de nævnte konsonanter tilhører fleksionen (ɔ: ordene med akc. 1). Mod denne forklaring kan der vist under de givne forudsætninger ikke gøres nogen principiel indvending; kun vil jeg tillade mig istedenfor analogi at foreslå udtrykket "metrisk frihed", hvorved man sikrer sig imod misforståelser. En sådan licens behøver man derimod ikke til at forklare, at i forbindelserne av genitivens *s* med en foregående konsonant rimer *s* altid med. Former av denne art må jo — som enstavelses — have akc. 1;

man skulde da i henhold til det tidligere udviklede antage, at *s* kun deltog i rimet i sådanne ord med akc. 1, hvor stødet manglede (nemlig ved de helt ustemte forbindelser *ts*, *ks*, *ps* samt ved *fs*, *ls*, *rs*, *ms*, *ns*, forsåvidt rodstavelsen var kort), men stod udenfor rimet, hvor stød fandtes (nemlig ved lang rodstavelse). Når *s* nu alligevel som nævnt altid indgår i rimet, vil man se, at der fra det her hævdede synspunkt kun bliver tale om en særlig forklaring for den sidstnævnte kategoris vedkommende, medens en sådan indskrænkning ikke findes for Falk, for hvem kun *s*'ets egenskab qua endelse kommer i betragtning uden hensyn til de ords struktur, hvortil denne endelse føjes. Selve det omhandlede forhold —, at det genitiviske *s* altid deltager i rimet — finder Falk "naturlig nok, naar hensyn tages til denne konsonants dominerende lyd og den intime forbindelse, den indgaar med forudgaaende konsonant" (ss. 129—30). Det turde være indlysende, at den, som akcepterer denne forklaring, ikke vil have nogen fornuftig grund til at rejse indvendinger, når den — således som det sker her — bringes i anvendelse indenfor et mindre område (ɔ: ord med lang rodstavelse) end det, for hvilket den blev fremsat.

Blandt de ovenfor nævnte tilfælde av akc. 1, hvor et fleksivisk *r* falder udenfor rimet, blev også opført 2. og 3. pers. sg. præs., i verbalformer som *selr*, *velr*. Denne omstændighed kunde nu tænkes fremført som argument mod den forklaring av rimforholdet, hvorefter dette beroede på stød i akc. 1; ti efter den tidligere givne formulering av loven for det urnordiske stød skulde det jo ikke indtræde ved den yngste apokopering ɔ: den, som rammer ultima efter kort rodstavelse (dansk *ven*, *blad* uden stød). Vi skal nu se, hvorledes det er muligt at fjærne denne vanskelighed.

Hvad der straks falder i øjnene ved stødloven, er den parallelisme, som åbenbart foreligger mellem stødet og *i*-omlyden; heri gør det intet væsentligt skår, at det førstnævnte

fænomens område strækker sig noget videre end det sidstnævntes eller — for at udtrykke forholdet historisk —: at stødet har virket længere ned i tiden end *i*-omlyden. I sit skrift "Gotländska Studier" (Ups. 1901) har Hugo Pipping (som avsnit III) fremsat endel sproghistoriske undersøgelser, som, navnlig forsåvidt de omhandler *i*-omlyden i gullandsk og de andre nordiske sprog, er av stor interesse; her skal jeg dog kun omtale hans udtalelser om de sidstnævntes omlydsforhold. Til forklaring av den omstændighed, at et efter kort rodstavelse (og altså relativt sent) apokoperet *i* ikke virker omlyd, opstiller Pipping en teori om, at reduktionen av den på et sådant *i* hvilende akcent foregik så hurtigt, at omlyden —, som antages kun at bevirkes av et *i* med svageste akcentgrad, — ikke nåede at komme i stand; denne teori akcepteredes av Noreen i Aisl.-anorw. gr.[3], § 63, 2. Medens jeg ikke kan slutte mig til Pippings forklaring av det almindelige *i*-omlydsproblem, som her er antydet, finder jeg hans opfattelse af den s. k. *iʀ*-omlyd særdeles tiltalende. Ved *iʀ*-omlyd forstås det specielle (av Kock Ark. VIII s. 256 ff. påviste) tilfælde av *i*-omlyden, hvor denne fremkaldes i kort rodstavelse ved den forenede virkning av et efterfølgende (senere) apokoperet *i* + urnordisk *z* (*ʀ*). Pipping fremsætter herom følgende: "Utan att ställa ändelsen *-iʀ* i någon undantagskategori, hvad beträffar den på *hela* ändelsen nedlagda kraftsumman, kan man, synes det mig, med fog antaga, att *i* i ändelsen *-iʀ* under tiden före synkope-perioden på grund af begynnande sonantisering af *ʀ*-et var svagare än i likabetonade stafvelser, i hvilka *i* följdes af annan eller ingen konsonant. Jag antar, att *i* i **ðŭriʀ*, **făriʀ* var lika svagt som *i* i **ðōmiðō*, oaktadt *hela* andra stafvelsen i de båda förstnämnda orden utan tvifvel representerade en större kraftsumma än i det sistnämnda. Och då vokalens omljudande förmåga enligt min mening berodde på dess egen styrkegrad, ej på hela stafvelsens dynamiska egenskaper, fin-

ner jag det fullt begripligt, att *u* i **dŭriʀ* och *a* i **făriʀ* fingo omljud samtidigt med *ō* i **ðōmiðō*" (s. 99). Mod denne forklaring vil der, så vidt jeg kan se, ikke kunne rejses væsentlige indvendinger; da nu den foregående undersøgelse turde have godtgjort, at stødets indtræden netop er avhængig av den umiddelbart efter fortisstavelsen følgende (senere apokoperede) vokals akcentuering, altså den samme faktor, der er den avgørende ved *i*-omlyden, vil man se, at den Pippingske teori avgiver en fyldestgørende forklaring på stød i former som *selr*, *velr*, *vinr* o. l. Også på dette sidste punkt viser de førnævnte rimregler sig altså forklarlige gennem teorien for stødet.

Men hvis stød således lydlovlig indtræder i dette tilfælde i vestnordisk, så rejser sig naturligt det spørgsmål, om det samme gælder i østnordisk. Hvis man går ind på Pippings forklaring av *iʀ*-omlyden, vil man ikke let kunne undgå at besvare dette spørgsmål bekræftende [1]). I hvert fald vil man ikke som indvending herimod kunne påberåbe sig, at dansk nu mangler stød i ord som *ven* (= *vinr*), *fred* (= *friðr*), idet disse former som bekendt ikke går tilbage til den gamle nominativ, men derimod til casus obliqui, navnlig akkusativen. Om den særlige årsag til stød i ord av typen *lem'* (< akk. *lim* til nom. *limr*) er der talt ovenfor.

Til slutning skal jeg endnu blot tilføje, at den fremsatte forklaring av stødet synes også at kaste lys over tilsvarende fænomener i andre sprog. Ovenfor er der allerede henvist til stødet i livisk. Her skal opmærksomheden henledes på litauisk, hvor der ligesom i de nordiske sprog foreligger 2 stavelseakcenter, som almindelig betegnes ved navnene stødende og slæbende tone (således stødende i lit. *várna*, en krage, *búti*, at være, slæbende i *var̃nas*, en ravn). Den "stødende" tone synes efter foreliggende beskrivelser, idet-

[1]) Jfr. noten s. 47 ovenfor.

mindste på en del av området, at være ledsaget av et virkeligt strubelukke og således at være berettiget til sit navn. At denne dobbelthed går tilbage til en eller anden forskel i det urjafetiske grundsprog, erkendes vistnok nu av alle. Det er imidlertid (jfr. K. Brugmann, Kurze vergl. gram. der idg. sprachen, § 64) klart, at man ikke uden videre kan overføre den særlige form, som de 2 akcenter nu har i lit., på grundsproget; av hvilken art forskellen var i dette, måtte således stå hen. Nu er det imidlertid efterhånden bragt på det rene, at der i visse rodformer (baser) i grundsproget har foreligget alternationer mellem en tostavelsesform og en enstavelsesform med lang sonant; den sidste har efter litauiskens vidnesbyrd haft den s. k. stødende akcent, f. eks. lit. *búti*, sml. sanskrit *bhávitum*, oprindelig alternation *bhū-*: *bhéu̯ə-*. Da nu disse lange sonanter er opståede ved bortfald av den efter hovedakcenten nærmest følgende vokal, og da resultatet i lit. faktisk er bleven stød, så bliver forholdet på det allernøjeste parallelt med det urnordiske vokalbortfald under akc. 1 og det derav resulterende stød. Det litauiske stød kan således fysiologisk ikke skilles fra det nævnte vokalbortfald, men da dette tilhører det urjafetiske grundsprog, må det samme nødvendigvis gælde om stødet. — Dette er kun en antydning, som jeg med de hjælpemidler, der her på stedet står til min rådighed, ikke tør tænke på at føre videre. Men selv det anførte vil formentlig være tilstrækkeligt til at vise, hvilken udstrakt gyldighed den ovenfor fremstillede teori om stødet har både i tid og rum.

Viborg i Danmark 1909.

Anders Pedersen.

Studier till Västgötalagarnas historia.

Mellan den första redaktionen av vår äldsta lag under lagman Eskils tid och samma lags nedskrivande i vår enda relativt fullständiga handskrift under biskops Brynolfs ligger en tid av inemot 60 år, och vad mer är, en tid synnerligen rik på händelser. Språkhistorikern förlägger till denna tid den bestämda slutartikelns fullständiga seger över lagspråkets konservatism. Kyrkohistorikern räknar upp Skeninge möte, Tälje möte m. fl. kraftiga åtgärder av olika kyrkliga myndigheter för rättsuppfattningens omformning. Och författningshistorikern ser i samma period den tid, då den svenska konungens makt över lagens stiftande och skipande första gången tog fasta former.

Det är härav klart, att vi med största intresse böra samla alla uppgifter, som kunna något lyfta på den slöja, som skyler utvecklingen under denna tid. Vare sig vi se saken språkhistoriskt eller rättshistoriskt, blir det en fråga av största vikt att få veta, vad som i vår kodex är gammalt och vad som är nytt, och vad som kan ha undanträngts av det nya, som vi kunna konstatera. Efterföljande uppsatser skola söka utreda några dithörande frågor.

I. Laghandskriftens egna uppgifter.

Vid besvarande af de berörda frågorna böra vi naturligtvis först erinra om vad vi ur befintliga historiska källor få veta om tolvhundratalets lagarbete i Västergötland. Allmänt bekant är lagman Eskils (omkr. 1215—1227) insats. Denna skildras av Vidhemsprästens källa så: *Han spurðþi innurlikæ oc lettæðþi all Lums lagh oc annarræ. at nytræ hæfð lanzsinz forælðri.* I det följande prisas han för de ut-

märkta förutsättningar han haft för sin uppgift, vilken enligt det citerade stället uppenbarligen varit mera en pietetsfull och samvetsgrann samlares och ordnares än en reformators. "Han efterforskade och sammansökte med nit Lumbers lagar och andras enligt fädrens goda sed i landet". Uttrycket i fortsättningen: *Huxa mæð myklli snilli oc syalsins forseo* tyder väl mera på en kritisk-exegetisk genomforskning av det befintliga materialet än nybildningar i rätten.

Vi skola i det följande något närmare sysselsätta oss med den citerade lagmanslängdens författare, och det skall då visa sig, att dess uppgifter nog förtjäna den tilltro, som den i allmänhet fått. Blott ett par ytterligare källuppgifter skola vi tillägga för att styrka dess sanningsenlighet i här behandlade punkt. I ett brev år 1206 (D. S. I, nr 131) framställer även Innocentius III vissa anmärkningar mot svensk rätt. Han åberopar som sin sagesman konung Sverker d. y. Och han talar här uttryckligen om de sedvanelagar (legem consuetudinis), som av lagmännen årligen uppläsas. Om någon skriftlig uppteckning förekommit före denna tid, så har den alltså ännu icke tilldragit sig konungens uppmärksamhet. Åt samma håll peka de uppgifter, som Snorre ger i Olof den Heliges saga kap. 77, vilka uppgifter ju stödja sig på erfarenheter från Snorres studieresa till Västergötland år 1219 [1]). Terminus a quo är således väl bestyrkt.

---

[1]) Bland Snorres uppgifter finnes det en, som förefaller så pass orimlig, att den kastar skugga på de andras tillförlitlighet och därför här bör med ett par ord förklaras. Det är uppgiften om 1100 (= 1320) kyrkor i Skara stift. Det bör till en början märkas, att Jǫfraskinna och Flatöboken här liksom på en del andra ställen ha en bättre läsart, de ha nio (IX) för elva (XI). Det för oss till den rimligare siffran 1080. Men icke heller denna är riktig. Den blir dock rimlig, om vi antaga, att Snorre haft för sig en uppgift, lik den, som nu står i VGL och som gäller Västergötlands lagsaga. Snorre nämner icke uttryckligt, att Värmland bildar egen lagsaga, men han kan icke ha varit okunnig därom, då hans vän Håkon Galen ju var son av en

I övrigt äro källorna så sparsamma på uppgifter, att någon direkt bestämning av terminus ad quem icke lätt låter sig lämna. Det nedan citerade diplomet nr 216 från c:a 1225 talar om att "umferd fiat lege terre", och detta skulle tyda på en skriven lag, om man vore säker på att brevets redaktör strängt följt den kanoniska rättens terminologi, ty Gratiani dekret definierar redan på sin första sida "lex" så: "lex est constitutio scripta" och skiljer det från "consuetudo" i överensstämmelse med vad man senare finner i svenska diplom, men det är nog försiktigast att räkna detta uttryck på sin höjd som ett svagt indicium för en verkställd skriftlig redaktion.

Den viktigaste uppgiften, att Västgötalagens redaktion skett i överensstämmelse med landets gamla rättssedvänjor, bekräftas av lagtexten själv. Särskilt är en jämförelse mellan vår lags kyrkobalk och de äldre norska kyrkorätterna lärorik genom att visa, hur dessa senare upptagit vida mer av både kunglig och kyrklig lagstiftning än västgötalagen. Beauchet uppger visserligen, att inledningsorden skulle visa på släktskap med "Magnus Erlingssons kyrkobalk" [1]), men den ärade författaren har här gjort en förväxling. Likheter finnas både i inledningsorden och annorstädes mellan norska lagar (Eidsivathingslagen) [2]) och Gotlandslagen. I västgötalagen ha några säkra fall icke uppvisats av direkt inflytelse från norska lagtexter, ehuru en sådan av historiska och geografiska skäl kunde synas sannolik [3]).

---

lagman i Värmland, och då han själv gästat hos en lagman i Västergötland. Snarast har han gissat, att de båda lagsagorna voro ungefär lika stora, och om man fördubblar det antal kyrkor, som Västgötalagen uppger, så kommer man nära det av Snorre givna talet. — Ett par andra sammanställningar mellan Snorres uppgifter och Västgöta-traditionen ha gjorts av undertecknad i "Verdandi" för detta år, s. 1 ff.

[1]) Loi de Vestrogothie, s. 131, not.

[2]) Jfr särskilt Red. I, cod. B, N. G. L. I, 375.

[3]) Att Eidsivathingslagen med VGL. har gemensamt ett sådant uttryck som *staf ok stol* och att samma lag fördelar böter i treskifte på svenskt

Efter Eskil upptager lagmanslängden blott två lagmän, Gustaf och Folke. Den förre säges vara *spakær maþær ok rætwis*. Efter den senares namn skrives också en kort karakteristik, och sedan säges: *toko marghir hedþær af warum laghum, oc frillubörn gengu ffra arwi sinum.*

Schlyter har påpekat, att detta ställe icke ger någon mening. Och redan Rugmann har försökt en emendation, som vunnit Ihres stöd. Att säga, att många haft heder av lagen, är ju i och för sig ej orimligt, ehuru mera platt än vad som för övrigt står i lagmanslängden. Men om man fattar saken så, så blir tillägget om frillobarn meningslöst. Rugmanns avskrift har *marghær heþnær*, då översättningen blir: många hedniska bruk. På detta sätt skulle det stå: de togo många hedniska bruk ur vår lag. Som exempel därpå blir uppgiften om frillobarns arv fullt begriplig. *Heðnær* är pluralis av *heðni*, isl. *heiðni* 'skik eller gjærning, som er ejendommelig for hedningerne'. Detta ord forekommer i Njála kap. 106, som det synes i varianterna och om blodshämnd (jag har här blott handupplagan tillgänglig). Hos Are förekommer det, Isl. kap. 7 om blot, där det heter: *en siþær fóm vetrom vas su heiþni af numin sem önnur*. (Möbii uppl.) Ordet är här uppenbarligen brukat i sådan betydelse, att bildningen av plural ligger nära till hands. Tilläggas bör, att de ändrade ändelserna kunna i förlägget ha stått med förkortningstecken, som kunnat upplösas på olika sätt.

Själva faktum, att vid tiden före och omkring 1250 (Lagman Folkes tid) [1]) ett livligt rättsbildningsarbete pågick, är väl bestyrkt. Såsom allbekant är, besöktes vårt land 1248 av Legaten Vilhelm av Sabina, och bland dennes föreskrifter var även den, att biskoparna med snaraste skulle skaffa

sätt, betyder naturligtvis ingalunda, att mekaniska inflytelser gjort sig gällande vid lagarnas redaktion (Taranger) utan kan lika väl bero på gemensamhet i urgamla rättssedvänjor.

[1]) Efterträdaren Peter Næf nämnes utan lagmanstitel 1246 (DS 339) och med sådan 1251 (DS 387).

och även noggrannt studera senaste upplagan av Gregorius IX:s dekretaler, m. a. o. att de skulle förvärva kännedom om den kanoniska rätten, och att 1250 föreskrifter kommo från Innocentius III om biskopsval genom kapitlen i stället för av folket självt. På 1230-talet erhöll Skarastiftet ett flertal direkta föreskrifter från Rom.

Även utan närmare upplysningar i källorna skulle man kunnat förstå, att den katolska kyrkan icke utan förberedelse skulle ha uppträtt så bestämt, som den gjorde vid Skeningemötet. Och källorna bestyrka detta antagande. I Danmark hade tidigare liknande yrkanden gjorts. Här skall jag blott nämna två påvliga föreskrifter, som för det följande ha betydelse. Alexander III uttalar i ett av sina brev till de svenska biskoparna kyrkans förkastelsedom över "duellum, quod monomachia dicitur", och Honorius III ivrar i ett brev av 1218 mot edgärdsmännen, hvilkas användande såsom bevis kan leda till, att "den brottslige till sitt friande tillkallar sina likar, på det han senare vid tillfälle må göra detsamma igen". En sådan "mot all rätt stridande pest" borde prästerna bekämpa. Bevisningen borde ske genom välfräjdade vittnens utsago [1]).

Utan tvivel har Honorius här lagt fingret på den gamla germanska rättens svagaste punkt. Vittnesbevis förekom nog, men det var regel, att blott den kunde vittna, som särskilt kallats till för sådant ändamål (*skirskuta vitni*). I brottmål blev det alltså i regel omöjligt att få ett vittne om själva saken. Vittnena kunde endast intyga sekundära fakta, som sedan fingo utgöra indiciebevis. Vissa indicier skulle gälla för fullt bevis. Om tjuvgods finnes hos en bonde under lås eller dolt av halm, "då är han tjuven" (VGL. I, þj. 5).

Den mosaiska rätten, som ju är den kanoniskas ena källa, hade sedan mycket länge en legal vittnesbevisning. I

[1]) D. S. I, nr 54, nr 176. — Den kyrkliga ståndpunkten intages även av Saxo, ed. Müller-Velschow, s. 571.

5 Mos. 19, 15 stadgas generellt, att "var sak skall bestå vid två eller tre vittnen". Och detta uttalande återgives på flere ställen i nya testamentet såsom en allmänt erkänd rättssats (ex. 2 Kor. 13, 1). Att man med vittne menade åsynavittne framgår av Joh. ev. 19, 35 ("Den, som har sett det, han vittnar därom"), och det framgår, att man hade klart, att vittnet icke fick ha eget intresse i saken, t. ex. Joh. 8, 18. ("Du vittnar om dig själv, ditt vittnesbörd är icke sant").

Från kyrkligt håll har också tidigt gjorts försök att få ändring i den gamla bevisningen. Edgärdsmännen stodo kvar i vår process ända till 1695, men redan i de domareregler, som tillskrivas Olaus Petri, är institutet föremål för skarp kritik, och långt tidigare, redan i de av kanonisk rätt beroende domareregler, som äro införda i B 59, få vi en redogörelse för hur domaren bör undersöka, som går långt utöver de i själva lagen stadgade formerna [1]).

I själva verket ha vi i VGL. en speciell lagterm för kanonisk-mosaisk rätt, den kallas på åtskilliga ställen i VGL. *Guþs rættær*. Mest belysande är ärvdabalkens flock 10, där det stadgas, att man på dödsdagen icke må göra testamente, med mindre arvingen därtill ger sitt medgivande, varpå kommer tillägget: *Sva sigiæ lærþir mæn, at eig ma ne uid kvæþæ mæþ Gusz ræt*. Detta ställe är mycket belysande för arten av den motsats, som yppat sig, men det kan icke användas, då man vill hänföra gjorda ändringar till bestämd tid och om möjligt till bestämda personer. Innocentius III:s brev i frågan är det ovan citerade av 1206, och detta kan ju ha påverkat redan lagens första kodifikation.

Det är för vårt ändamål nödvändigt att söka bilda sig en mening om de förutsättningar, som den allmänna kulturståndpunkten i Västergötland och de tillgängliga personliga krafterna särskilt i Skara gåvo för ett framgångsrikt

---

[1]) Se Afzelius, Om parts ed s. 61.

representerande av de nya ideerna. De voro bättre, än mången torde mena. Det kan förefalla onödigt nämna, att bibeln fanns i Mariakyrkan, men då västgötalängdernas författare ansett det böra omtalas till Biskop Bengt den godes pris, så nämna vi det; den var köpt från England, med vilket land alltså ännu under senare delen av 1100-talet förbindelse underhölls. Lagman Eskil säges hava *clærkdom ærlikæn iæmth goðþom clærkum*, d. v. s. grundlig lärdom jämnställd med goda klerkers. Bland Eskils samtida finna vi den kraftige Biskop Bengt II, som kort efter sitt tillträde till ämbetet (1220—21) uppehållit sig i Rom och därifrån personligen medfört en hel följd av påvebrev rörande stiftets angelägenheter m. m. Vidare finna vi en Stenar, östgöte liksom Eskil, och den förste, som i vårt land uppbar magistertiteln; denne blev, troligen efter Eskils död, Bengts efterträdare, och även hans ämbetstid inledes av en följd av påvebrev. Stenar hade troligen studerat i Paris [1]). Detta med avseende på förhållandena under 1200-talets förra del. På 1240-talet hade vi som biskop en Jorsalafarare [2]), och det fanns sedan 1234 ett dominikanerkloster. Dessa kloster stodo i livlig korrespondans med sin ordens centralpunkter, Paris och Bologna. Till just dessa städers universitet hade Gregorius 1234 lämnat sin samling av dekretaler, och då senare på århundradet blott några få år förflöto från det Jakobus de Voragine skrev sin Legenda aurea och till dess denna översattes i Skeninge, så ha vi anledning förmoda, att dekretalerna, den kanoniska rättens huvudkodex, skulle rätt snart ha funnit väg till dominikanerklostret i Skara. Vi se således, att den kyrkliga lärdomen både kvantitativt och kvalitativt var väl representerad både i 1210-talets och 1240-talets Skara. Skulle vi då i det lagstiftningsarbete, som av lagmanslängden förlägges till Lagman Folkes tid se inflytel-

[1]) DS. 216, Västgötalagens biskopslängd, slutet.

[2]) Warholm, Skara stifts herdaminne, vars källa jag icke känner.

ser av kanonisk rätt, så är det ingalunda att förvåna sig över.

Jag skall söka visa ett sådant inflytande, genom analys av en del stadganden, som bevisligen eller sannolikt höra till Lagman Folkes tid. Början kan göras med föreskriften om oäkta barns arvsrätt, som ju krönikören funnit representativ. Syftet med sådan ändring, kan ju blott ha varit att åt äktenskapet och den kyrkliga vigseln giva ökad auktoritet.

Att frillobarn icke ägde full arvsrätt enligt VGL. I, sådan vi finna den i Cod. B 59, är ju bekant. Att förhållandet varit annorlunda i någon äldre redaktion just av vår lag, kan å andra sidan icke direkt uppvisas. Säkert är emellertid, att den nordiska rättsuppfattningen om hithörande ting i det hela tidigare skarpt avvek från den kyrkliga. Vi kunna peka på ett bestämt påstående hos Adam av Bremen, Lib. IV, cap. 21 [1]), men viktigast är väl de danska och norska tronstridernas historia. Vi nämna blott Sverre och Håkon Håkonsson, den senare Eskils samtida.

Ett nära sammanhang skola vi finna mellan frillobarnens rätt och det stadgande, som i nästa avdelning behandlas.

II. Något om Västgötalagens äldsta fragment.

Så länge man ansåg, att Cod. B 59 var vår äldsta laghandskrift, var det ju mycket svårt att annat än gissningsvis yttra sig om detaljerna i den där införda lagtextens förhistoria. Nu ha emellertid Munch, Läffler och v. Friesen [2]) uppvisat, att vi ha spår av en äldre redaktion dels i den fornsvenska hednalagen, sådan den föreligger i Olaus Petris krönika och i 1607 års upplaga av Upplandslagen, dels i ett

[1]) Det brukar sägas, att Adams uppgift om de illegitima förbindelserna är överdriven. Hans sagesman, Sven Estridsson, hade väl också flere sådana förbindelser än de fleste.

[2]) Tidskrift for Videnskab og Litteratur 1847, Ant. Tidskr. f. Sverge 1879, Vår äldsta handskrift på fornsvenska 1904.

par i Norge funna små blad. Vad beträffar fragmenten på de två nämnda bladen, så har v. Friesen sammanfattat sina på en noggrann paleografisk och språklig undersökning grundade resultat sålunda: "Fragmentet är en äkta västgötsk produkt, framvuxen ur de skrivvanor, som på 1200-talet rådde i detta landskap". "Fragmentet är äldre än den äldsta handen i B 59". Han är benägen att "förlägga fragmentet till tiden c:a 1250", men han ser "intet som hindrar oss att förlägga handskriften till ett ännu tidigare skede". "Fragmentet .... representerar västgötskan, sådan den var under 1200-talets förra hälft eller tidigare, under det att VGL. I uppvisar språket under 1200-talets senarę decennier". "Jag (v. Friesen) ser intet, som hindrar, att fragmentet är samtidigt med den första redaktionen av VGL., vilken sättes i förbindelse med Eskil Magnusson Minniskjolds lagmanskap". Rörande hednalagen anser han, att denna, om den än icke, såsom Läffler trott, härrör ur samma kodex som fragmenten, likväl "representerar samma språk- och skriftmilliö, som fragmenten".

I alla huvudpunkter torde v. Friesens utredning ha givit ett övertygande resultat. Blott i ett par detaljer vill jag modifiera hans slutsats. Två tecken äro av den största betydelse för hans undersökning, den angelsaxiska *f*-typen ꝼ och den sammanskrivna typen för *sk*. Båda dessa visa enligt v. Friesen, att Västergötland fått sin skrift via Norge, vilket är rimligt. Men den senare, som i Norge uppträder blott lokalt, skulle visa, att Västergötland fått skriften närmast från "Norges huvudbygd det Vestenfjeldske".

Sistnämnda resultat förefaller tvivelaktigt, om det skall avse Västergötlands skrivsed i det hela. Däremot är det rimligt nog, att någon grupp av handskrifter på särskilda historiska grunder kunnat komma att påverkas från just i denna del av Norge rådande skrivbruk. Något sådant skulle kunna göras troligt just om de handskrifter, som utgått från

Lagman Eskil. Eskil var gift med Jarlen Håkan Galens änka Fru Kristina. Han var i egenskap av styvfader förmyndare till hennes son, Knut Håkansson. Fru Kristina hade i Norge hållit hov i Bergen. (Källorna tala om jarlens "hird"). Och Knut Håkansson stödde sina anspråk på Norges krona på en skriftlig överenskommelse mellan hans fader och Konung Inge Bårdsson. Då Fru Kristina flyttade till Sverge, är det naturligtvis alldeles säkert, att hon medtog detta aktstycke, på vilket så mycket berodde. Åtminstone det hade Eskil fått i sin vård. I övrigt är det rimligt nog, att något mer av familjearkivet kommit att följa med till Sverge, och det vore icke otroligt, att någon av "hirden" varit med, möjligen någon skrivkunnig person [1]).

På detta sätt kunna vi rimligt förklara, att möjligen Eskils redaktionsexemplar av VGL. ävensom dettas närmaste avskrifter, till vilka fragmentet hört, ha kommit att visa speciellt västnorska drag [2]). De västnorska dragen äro således i alla händelser ett indicium för fragmentets ursprunglighet ty en så livlig förbindelse torde ingen senare västgötsk lagskrivare ha haft just med västra Norge.

Rättshistoriskt har fragmentet stort intresse, emedan det, såsom v. Friesen visar, innehåller ett gammalt stadgande,

---

[1]) Ännu en annan förbindelse mellan de västgötska lagmanskretsarna och norska stormanskretsar förtjänar påpekas, ehuru källans uppgifter här äro både mera osäkra och mera fragmentariska. Enligt Fagrskinna blev Magnus Erlingssons änka, Eldrid Bjarnesdotter, omgift med "lagmannen i Gautland". Munch, Det norske folks historie, IV, 1, 185 tror, att här Magnus Minnisköld avses, i vilket fall Eldrid skolat vara lagman Eskils styvmor (mor kunde hon icke vara, då Eskil är vittnesmyndig redan före Knut Erikssons död och således måste vara född senast 1277). Av många skäl tror jag snarare, att Gautland här som ofta betyder Västergötland, och att således lagman Algot avses. Om Eldrid medförde något norskt följe, som kunde överföra några norska idéer, kan icke avgöras.

[2]) Uppgifterna om Eskils norska förbindelser äro hämtade ur Håkon Håkonssons saga, Flatöb. III i början, Frisianus 387 följ., Konungasögur (ed. Unger) 239 följ.

vilket i B 59 saknas. Föreskriften lyder: *Faþir skal sialfr aþingi barn sitt ætleðe, en skal arf taca.*

Det har icke av v. Friesen påpekats, att vi på ännu ett ställe kunna med hjälp av fragmentet påvisa det utan tvivel gamla stadgandet, att fadern skall adoptera sitt eget barn, för att detta skall få arvsrätt. Men ett sådant ställe finnes. Ärvdab. 23 lyder i B 59: *Æt leþer maþær aþal kono barn allær viþgangit a þingi, þa takær þæt arf hans ok eigh hin, han ætleddhe.* Alltså, om vi, såsom nödvändigt är, insätta ett *a* först eller före *aþalkono barn*: Ättledd man har äkta fött barn eller ett, som erkänts på tinget, då tager barnet arv och icke den, som ättlett honom. Fragmentet slutar med följande ord: *A ætleðr man aðalcono barn, viðr . . .* Det synes mig höjt över allt tvivel, att vi, då här i alla händelser *ællær* saknas, kunna restituera texten så: *A ætleðr maðr aðalkonobarn, viðrgangit a þingi* [1]). Stadgandet har således ursprungligen uppställt ättledning såsom ett villkor, icke i stället för äkta börd, utan såsom ett, vilket jämte den äkta börden betingade arvsrätten.

Utvecklingen gjorde dessa stadganden till en början obehövliga. Då större respekt genom kyrkans inflytande visades det lagliga äktenskapet, kunde man uppställa följande från kanonisk rätt hämtade sats: *þæn skal barn æghæ, ær huærriæ nat liggær hoss oc gyptær ær til mæþ lagmælum.* Ärvdab. 8. Utvecklingen gjorde ock, att de obehövliga stadgandena kommo att förefalla anstötliga. Från kyrklig synpunkt borde det vara nog, att barnet genom dopet upptogs i den kristliga församlingen. Därmed borde dess medborgerliga rättigheter vara givna. Då för övrigt de dubbla resorna med barnet en gång till kyrkan och en gång till tinget innebu, vissa risker, så torde här ändringen icke mött allt för stora hinder.

---

[1]) Ordet *ætleþæ* undvikes otvivelaktigt med avsikt. Den ättledde kunde nog icke ättleda. Jfr ÖGL. Ärvdab. 18.

Är detta riktigt, så böra vi med utsikt till framgång i Kyrkobalken söka någon motsvarighet till det ur Ärvdabalken uttagna stadgandet. I VGL. II kap. 1 enligt textkodex finna vi mycket utförligt redogjort för hurusom barnet, redan genom ett nöddop blir ett arvsberättigat rättssubjekt. Har däremot barnet blott fått "primum signum", så får det icke vila i vigd jord, och det får icke taga arv. I VGL. I ligger saken något annorlunda. Bestämmelsen om nöddop slutar *þa skal þét i kyrkiu gard gravæ (ok arf)*. De inom parentes satta orden äro ditskrivna men utskrapade, det av sammanhanget fordrade *takæ* skulle ha stått på det förlorade bladet nr 2.

Antaga vi, att bestämmelsen om arvsrätt på grund av dop (nöddop) är ny, så få vi följande enkla förklaring av läsarten. Avskrivaren kunde stället i dess senare lydelse något så när utantill och skrev mekaniskt in det. Men vid en blick i sitt förlägg fann han, att detta icke hade stadgandet i fråga, och så skrapade han ut det.

En blick på variantförteckningen i VGL. II skall ytterligare stadfästa det resultat, vi vunnit. Bland de olika kodices av nämnda lags kyrkobalk är det en, kodex L, som ehuru till sin nedskrivningstid ung, visar sig gå tillbaka på ett original, som haft en ursprungligare text än till och med Lydekinus. Denna har på detta ställe följande text: (Efter nöddop som verkställts av modern i enrum [1])) *þa skal*

---

[1]) Hypotesen i texten lyder *ær kona een inne*. Det torde vara omöjligt att avgöra, om *kona* avser modren eller en enda närvarande förlossningshjälp. De norska rätterna ha föreskrifter i olika fall för båda dessa fall. (Frost. II, kap. 3, Eids. I, 3 m. fl. st.). Det förtjänar anmärkas, att de äldre norska rätterna icke i detta sammanhang tala om arvsrätt. — Schlyter vill försmå läsarten i L på detta ställe. Jag tror, att det härtill saknas skäl. Det bör märkas, att det ingalunda gällde blott ett religiöst intresse. Det var fråga om den rätt att taga arv efter barnet, som i vissa fall kunde komma i fråga, och då var bevisningen genom modern ensam eller genom henne och ännu blott en kvinna rätt svag, helst ju modern i detta fall hade personligt intresse.

thet togh at hwario i kyrkiu garth grafua oc ey arff taka. M. a. o. lagen har vid tiden för nedskrivningen av originalet till denna kodex ansett nöddopet tillräckligt för att låta barnet vila i vigd jord men icke för att vindicera det arvsrätt. Blott så småningom har dopet som arvskvalifikation blivit fullt tillräcklig. Vi kunna alltså här notera ännu en punkt, där lagen undergått en revision i den anda, som Lagmanslängden avser i sina ord om Lagman Folke. Och vi ha fått ännu ett bevis, att fragmentet är äldre, än B 59. I stället för ett gammalt hedniskt institut har trätt den nya kristna princip, som Jydske lovs prästerlige redaktör (1241) ansett sig böra ställa allra först i lagen: *Barn, of thæt vorthær kristnæt, standæ arf, ok æi ældær.*

Ett par anteckningar böra ännu göras, innan vi lämna fragmentet. Först om dess språk. Bland de egenheter, som man velat förklara genom en rent tillfällig inflytelse av en norsk renskrivare, är väl bibehållandet av diftongen *ei* en bland de mest uppmärksammade. Det bör emellertid ihågkommas, att vi ännu den dag i dag ha diftongen *ei* (*ai*) kvar i sydvästgötska mål. Omöjligt är icke att någon dylik dialekt kunnat påverka skrivseden hos lagman Eskil. Var Eskil bodde, veta vi icke. Vi ha att gissa på de talrika egendomar, som tillhörde dels hans släkt, folkungarna, dels Fru Kristinas (den Erikska ätten). Båda ätterna ha tydligen haft vitt spridda domäner. Bland de erikska domänerna vill jag erinra om Eriksberg i Gäsene, där Knut Eriksson (Fru Kristinas morbror) dog efter att bl. a. ha skänkt den nybyggda kyrkan ett ännu bevarat relikskrin. I Eriksberg torde nu icke finnas diftonger, men avståndet från de trakter, där dessa ännu leva, är blott några få mil [1]).

---

[1]) Nuvarande gränser för diftongområdet känner jag ej, men enligt Gyllenhaal i Landsm. 1909, s. 86 skulle detsamma ännu på 1770-talet ha nått till Jäla (strax öster om Eriksberg) samt Börstig (öster om Jäla). — Sedan ovanstående skrevs, har jag fått del av J. Svennings avhandling i Lands-

Den andra av våra slutanmärkningar gäller förhållandet mellan texterna i B 59 och i fragmentet. Då man trott sig se inflytelser av en helt främmande hand i Fragm., då ägde denna fråga icke så stort intresse. Nu, då det väl (alldeles oavsett vad här anförts) torde få anses bevisat, att Fragm. representerar en mycket ålderdomlig habitus av västgötskt språk, så blir det en fråga av vikt, om texten B 59 härstammar i rätt nedstigande led från den i Fragm. eller om släktskapen är mera invecklad. Det finnes skäl, som tala för en härstamning i rätt nedstigande led. Först gäller detta om det nyss anförda stadgandet om ättledd man, som skulle vidgå sitt barn å tinget. Fragmentet har ett tydligt skrivfel med stunget *d* (*ð*), där man väntat vanligt *d* (helst dubbelskrivet). Detta har givit anledning till ett missförstånd av en följande skrivare. I stället för *ætleddær* (part.) har han läst *ætleþer* (presens). På grund härav har predikatet *a* utelämnats, och han har sökt lappa ihop texten efter bästa förmåga. Det sedan insatta *ællær* har emellertid knappast hjälpt. Om stadgandet varit gammalt, så skulle ju möjligen vidgåendet på tinget kunnat utgöra surrogat för den äkta börden; men nu då texten fått sin form i kristen och sen tid, så blir det meningslöst. Även parallеltexten i VGL. II förklaras osökt ur fragmentets felskrivning. Ännu bestämdare talar ett annat ställe för härstamning i rätt nedstigande led. Det är i slutet av RB., där *fæ*, som redan för fragmentets skrivare var föråldrat i betydelsen egendom, rättats till *kostr*, vilket

målen om samnordiskt *æi*, där förf. anför starka skäl för sin mening, att det sydsvenska diftongsystemet är sekundärt utvecklat och att dialekterna före 1200-talet skulle ha monoftongerat sina urnordiska diftonger. Svenning har dock icke tagit hänsyn till de särskilda förhållanden, som råda, då vi ha att tala om trakter, som ligga nära det norska språkområdet. Att språkgränsen icke gått vid en segelbar flod som Götaälv, torde få anses säkert. Huruvida däremot södra Bohuslän följt den normala svenskan eller västra Västergötland den normala norskan, har jag för ögonblicket ingen mening om. — Formen *ek* för jag lever ännu i Marks härad enl. ben. uppgift av Kapten J. Svedenborg.

i B 59 med en högst allmän skrivareblunder återges med *fæ ællær kostær.*

III. Rättlösabalken.

Rubriken *Retlosæ bolker* i VGL. I står i ett sådant sammanhang, att den forekommer mycket omotiverad. Det är också mycket länge sedan man först började spekulera på hur den skulle förstås. Vidhemsprästen inför i B 59 en extra rubrik och avskrivaren av VGL. II i B 58 har funnit den meningslös och låtit de i VGL. I under nämnda rubrik upptagna stadgandena stå alldeles utan rubrik. Senast förekommer rubriken hos den Laurentius, vars anteckningar Lydekinus avskrivit (VGL. III).

Schlyter ger ordet *retlosa* översättningen 'orätt, laglöshet', vilket ju utan allt tvivel är riktigt. Men han tillägger, att orden i rubriken *Retlosæ bolker* skulle utgöra gemensamt namn på "åtskilliga förbrytelser mot äganderätten". Även med denna något svävande förklaring blir saken ofullständigt hjälpt. Schlyter anser, att rubriken kommit att i VGL. I stå på orätt ställe, och det blir med hans tolkning absolut nödvändigt, ty en ledsammare titel än laglöshetsbalken på en lag, som börjar med föreskrifter om en så viktig statsfunktion som konungavalet, kan man ju knappast tänka.

Ser man på innehållet i RB, så finner man följande:

A. Valbestämmelser: för konungaval, för biskopsval och för lagmansval; B. föreskrifter om självtäkt; C. föreskrifter rörande ärekränkningar av grövre slag; D. föreskrift om handrån (rån under lindrigt våld); E. föreskrift om utsökning av gäld; F. föreskrifter om skada, som träffar boskap dels av olyckshändelse, dels genom annans onda vilja, dels genom annat kreatur; G. om anförtrott gods.

Till dessa bestämmelser, som finnas i VGL. I, komma i VGL. II ännu några rätt disparata stadganden.

Det torde vara tämligen fruktlöst att söka någon mate-

riell överensstämmelse, som skulle motivera sammanförandet på ett ställe av så olika föreskrifter som om konungaval, skällsord, okynnesfä och deposition. Vill man såsom Schlyter rädda sig genom att ur sammanhanget flytta bort konungavalet, så får man också flytta åtskilligt annat, nästan allt, som står i balken.

Jag skall nu söka bevisa, att man ur inre grunder kan sluta till relativt sen tillkomsttid för flertalet av de bestämmelser, som ingå i Rättlösabalken, att man därför kan förklara dess disparata innehåll så, att den icke egentligen utgör något helt utan innehåller olikartat gods, som blott på grund av sin samtidiga tillkomst kommit att hållas samman [1]).

Inför den revision, som avsåg att befria lagen från hedniska föreskrifter, kunde naturligtvis ett stadgande, som av vår tid fått namnet "hednalagen", icke hålla stånd. Så snart det ske kunde, måste envigsbestämmelsen ut. Vi skola söka upp de yngre bestämmelser, som motsvara den. Vi finna dem i Rättlösabalken, närmare bestämt i dennas 5:te flock. Denna handlar om svårare ärekränkningar och uppräknar förnämligast sådana beskyllningar, som avse ur kristen synpunkt mycket svåra brott, onaturligt könsumgänge av olika slag, trolldom m. m. Den nämner även såsom otillbörliga skällsord "hundvalp" och "frigiven", det senare åt en friboren. Och så har den följande exempel (som karakteristiskt nog är borta i VGL. II): Säger någon: *Jak sa, at þu rant en firi enom ok hafþi spyut a baki* "Jag såg, att du sprang för en ensam man och hade spjutet på ryggen (eller hade hans spjut riktat mot din rygg)". Som man ser, är detta till andemeningen alldeles detsamma som hednalagens "Du är ej mans make och är ej man i bröstet".

---

[1]) Jfr GB 8, där föreskriften om *skriptabrut* kommit in bland föreskrifter om vissa sedlighetsbrott af sexuell art, blott på grund av likheten i böter och bötestagare och sannolikt i föreskrifternas tillkomsttid.

Hednalagen slutar med stadganden om tvekamp, den stadgar halv mansbot för den kränkte, om han faller, men ingen för den, som givit okvädingsordet. Och den gör tvekampen till en plikt, vars underlåtande medför högst afsevärda förluster i medborgerliga rättigheter. Flocken i B 59 stadgar böter. Och den slutar hela kapitlet om ärekränkningar (därvid väl syftande på beskyllningarna för vissa grova synder "*firnær orð*" och ej närmast på beskyllningen för feghet): "Om alla dessa synder skall man först tala med sin präst och icke kasta ut beskyllningar av agg eller i vredesmod". Det kyrkliga inflytandet kunde icke ha klarare dokumenterat sig. RB. 5 är tydligen en frukt av det i kyrklig anda gjorda revisionsarbete, som tillskrives lagman Eskils efterträdare.

Även andra stadganden i RB. äro med säkerhet eller troligen nya. I stadgandet om uppländingarnas rätt att konung taga har man ju velat se uttrycket för en gammal rättssats. Men detta betraktelsesätt håller icke stånd inför Fahlbecks kritik [1]). Konungamakten hade av gammalt varit ärftlig inom en uppsvensk ätt, men det visar sig ju, att just då denna var utdöd, då uppkommo strider om hur konung skulle väljas, ett fall, för vilket ingen lag fanns. Och långt bättre än såsom ett urgammalt stadgande förstår man stadgandet om konungaval, därest man däri ser en kompromiss, en modus vivendi. I så fall bör det vara antaget efter slutet av de tronstrider, som aldrig bort komma till stånd, om lagen varit gammal. Och då kommer man till tiden efter segern över Knut Långe (1234), eller kanske rent av efter Valdemars omstridda val (1250). Hjärne [2]) antager ock, att stadgandet är från omkr. 1240.

[1]) (Svensk) Historisk Tidskrift 1884, s. 105 följ.

[2]) Medeltidens statsskick, registret. Däremot antager Kjellén, Eriksgatan, att stadgandet tillkommit 1172, då Knut Eriksson "fick Sverge med ro". Antagandet är i och för sig tilltalande men förklarar icke den meningslösa placeringen i vår kodex.

Med föreskriften om biskopsval (flock 2) förhåller det sig något annorlunda. Stadgandet om att bönderna skulle välja biskop var väl i sak icke nytt, men det kan ha kodifierats av ett annat skäl. Man kan ha satt in det i lagen, just emedan rätten nu först började på allvar bestridas. Så skedde i sträng form 1248, men man kan ha haft känning om saken förut. Och det finnes saker, som tyda på att det ligger opposition i stadgandet. Man har här låtit konungen ha en formell befogenhet, väl för att intressera honom för att värna stadgandet. Och man slutar: (då folket valt och konungen stadfäst:) "då är han (biskopen) fullständigt kommen till ämbetsmyndighet utan invigning". De spärrade orden visa, att man avsiktligt velat opponera mot läran om apostolisk succession [1]). Stadgandet är alltså en produkt av brottningen mellan kanoniskt-kyrklig och germanskt-folklig uppfattning, ehuru — på papperet — här med seger för den senare. Det var "alla götars ting" som stått modell för Snorres klassiska skildring av "allshärjartinget", en församling, vilken visserligen med vapenbrak och stort gny ger sitt bifall tillkänna, men som dock kunde handla med Torgnys behärskade kraft; en sådan församling kunde gott äggas till opposition av det betraktelsesätt, som i Innocentius IV:s brev av 1250 kommer till uttryck och talar om "en stojande och larmande folkhop".

Föreskrifterna i flock 3 om lagmansval kunna ju även mycket väl vara nya. Sedvanerätt synes ha varit, att lagmannens värdighet gick i arv (i Edsvärasläkten). Men då skälet härtill, såsom ofta påpekats, låg i frånvaron av skriven lag, för vilken familjetraditionen fick vara surrogat, så gav

[1]) Biskop Brynolf valdes år 1278 av Domkapitlets delegerade (per compromissum): En källa säger, att det skedde "toto populo expetente". I kompromissen hade den valde två bröder, liksom han den mäktige lagmannens söner. Den tredje var domprosten, och denne avgick straxt efter valet. Det är icke otänkbart, att tingsmenigheten i realiteten haft inflytande på valet, ehuru detta i formen skedde på det allra mest kanoniska sätt.

ju just kodifieringen av lagen anledning att taga stadgandena härom under ny omprövning. I alla händelser låg det nära, då man reviderade föreskrifterna om konunga- och biskopsval, att även på samma gång besluta och på samma ställe i lagen införa stadganden om lagmansval.

Stadgandena om självtäkt i flock 4 äro alldeles säkert relativt nya. På hednalagens tid, då självhämnd var plikt och den starkare hade rätt, då låg ju självtäkten (*nam*) nära, då var det naturligt nog, att den, som berövats sitt, tog sig själv rätt. Kristen och human uppfattning måste häri göra ändring, och det är rimligt nog, att ändringen gjorts just i sammanhang med lagman Folkes revision av Eskils lagsamling. — I Östergötland skedde det under Knut Eriksson.

Flock 5 om ärekränkning är redan behandlad och skall ytterligare beröras i det följande. Flock 6 handlar om *handrån*, varmed enl. VGL. II menas rån under lindrigare våld. Om detta stadgandes ålder kan bestämd slutsats icke dragas. Flock 7 handlar om utsökning av gäld. En revision av dithörande bestämmelser var naturligtvis på sin plats, då självpantning förbjöds. Den är alltså troligen ny. Detsamma gäller om flock 10, som, troligen av samma skäl, inskärper gäldenärs skyldighet att utan gensägelse betala sitt lån.

Flock 8 handlar om ett ganska speciellt brott, *fæarføling*, d. v. s. det brottet, att man dräpte ett husdjur för en annan och undanskaffade (*fal*) kroppen. Stadgandet är märkligt i rättshistoriskt avseende, emedan vi här för första gången fullt tydligt möta stadgandet om ett modernt vittnesmål rörande, vad vittnet hört och sett av själva primärfaktum. I viss mån kunna vi se modernt vittnesmål även i flock 5. *Iak skyrskutæ þy, at þu kallæþe mik vkuæþins orþ*, kunde på vårt språk översättas med "jag tar de närvarande till vittnen, att", ty här är ju intet för de yttre sinnena förnimbart sekundärfaktum, som kan avses. *Skirskuta vitne* blir genom sakens natur här detsamma som vittne i

vår mening. Men i flock 8 finna vi en modern vittnesed. *Synær vittni .... biþi sva sær guþ holl, at "iak sa, at þu drapt fæ hans ok vete hanom fearføling"*. Enligt vad vi ovan anfört, ha vi här ett nytt institut, som måste härstamma från den kanoniska (ytterst mosaiska) rätten. Som nödfallsutväg, om icke åsynavittne finnes, får här användas tolvmannaed av edgärdsmän. — Nionde flocken handlar om det fall, att någons husdjur dödar annans husdjur. I detta fall litas ånyo till åsynavittnet, och då detta i regeln ej kan vara annat än vallgossen, tillägges: *I þessu male ær hirþingi fulþer vittnismaþær, hvæt hældær han ær fræls ællær þræl.* Man lät alltså, för att få något åsynavittne, även en minderårig träl bära vittne. Men man lät honom icke höras på ed, i stället användes en partsed, grundad på åsynavittnets uppgift. Till åsynavittne tar man även sin tillflykt i samma flock, då det är fråga om av olyckshändelse dött husdjur, som skrämts och skadat sig på stängsel. — Alldeles samtidigt gör vittnesbeviset med Valdemar II:s lagar för första gången sitt intåg i dansk rätt [1]).

Flock 11 handlar om träl, som löper från sin herre och begår stöld. Även här litas till åsynavittne, så vitt icke tjuvgodset tages i slavens hand. Kan intet av dessa bevis andragas, *"væri mæþ nekuaþum, som lægh sighia"* (d. v. s. tolvmanna ed) [2]).

Då vissa forskare, t. ex. Hjärne [3]), ha uttalat en annan

---

[1]) Barfod, Danm. hist. 1: 399.

[2]) Det förtjänar, då bevisningen är på tal, påpekas, att denna utveckling mot bevisning genom åsynavittnen, icke kom att direkt fortsättas. I Edsöreslagarna kommer en ny princip, nämndens fria bevisprövning. T. ex. VGL. II, Add. 7: 21: *þet skal hæræznempd vitæ væria ællær fællæ.* Att gå in på denna sak närmare skulle föra allt för långt, men det bör påpekas, då man utan detta skulle vänta, att finna den legala vittnesbevisningen i följande stadgar. Tilläggas må, att VGL. II har i additamenterna bestämmelser om vad som skall avgöras med 7 av nämnden (= enkel majoritet) eller med *luktri næmpd*, vilket väl här måste betyda med enhällig nämnd.

[3]) Den fornsvenska nämnden, flerstädes i början.

mening än min om vittnesbeviset och däri ha velat se en äldre institution (enligt min mening dock på mycket svaga grunder), så är det önskligt, att något ytterligare bevis kan anföras för den relativt sena tillkomsten av här omtalade stadganden. Kjellén [1]) har påpekat, att ordet *fä* i VGL. I har två betydelser; i Rättl.-b. betyder det nästan alltid [2]) husdjur, på andra ställen lika regelbundet gods (= den äldre betydelsen). Detta lexikaliska faktum talar rätt starkt för senare tillkomst för flockarna i Rättl.-b. än för övriga delar av lagen.

Flockarna 12 och 13 stå i fragmentet likasom i B 59 omedelbart före jordabalken. Om den rubrik, som stått över vederbörande balk, veta vi emellertid ingenting. Deras ålderdomlighet är i alla händelser bevisad. Men på ett annat sätt kunna vi visa, att även här försiggått en revision. Flockarna handla om anförtrott gods och ansvaret därför. Nu ha vi emellertid icke mindre än tre avdelningar, som handla om sådana egenmäktiga förfaranden, som ursprungligen avsetts med ordet rättlösa, *retlosæ bolkær* (vissa delar), *fornæmissakir* och *fornæmisbolkær.* Detta kan väl knappast från början ha varit meningen. Det hela beror väl på intagande på olämpliga ställen av nyinförda stadganden, liksom vi även i ärvdabalken helt omotiverat finna ett stadgande just om inlagt fä. I Fornb. finna vi i flock 6 stadganden, som med en lätt ändring återgiva detsamma, som står i Rättlösab. 12 och 13. Skillnaden är huvudsakligen, att Fornb. 6 medtager en del, som i sak är solklara följdsatser ur rättlösab. 12—13, men som där icke kommit till uttryck. Det är således uppenbart, att Fornb. 6 är en revision av rättl. 12—13.

---

[1]) Västergötl:s Form:s-fören:s Tidskr. 1899, s. 3, not 3.

[2]) Undantaget bekräftar vårt antagande. Det är flock 12 (den från äldre redaktion kvarstående), som i fragmentet haft fä i äldre betydelse = gods, värdeföremål, men däri nu överskrivits *kostr*. B 59 har *fæ æller kostær*.

Vi ha således funnit, att de stadganden, som nu stå under rubriken *Retlosæ bolkær*, äro så gott som samtliga reviderade eller nya. Balken är i sin helhet bildligt talat en palimpsest. Den har fått nytt innehåll, och det är lönlöst att söka något sakligt sammanhang mellan dess olika stadganden. I överensstämmelse med de allmänna tendenser, som vi förut konstaterat, se vi att ändringarna här fortgått visserligen under stark kyrklig påverkan men samtidigt under starkt hävdande av vissa för lekmännen dyrbara grundsatser. Följande huvudpunkter förtjäna fasthållas:

1. Eskils redaktion har haft kvar den s. k. hednalagen om tvekamp vid ärekränkning. Hithörande stadganden äro reviderade i kristlig och kyrklig anda [1]).

2. Som högviktigt nytt rättsinstitut har efter Eskils tid vittnesbeviset börjat göra sig gällande.

---

[1]) Läffler tror på grund av en uppgift i Olai Petri krönika s. 82, att även järnbörden tillhört den ursprungliga VGL. Jag har icke kunnat finna bevisen här så starka, att jag ansett saken kunna upptagas i texten. Följande data förtjäna att här sammanställas: Järnbörden förkastades av fjärde lateranskonciliet (1215) såtillvida, att präster förbjödos därvid fungera. Om kyrkans nya, avvisande hållning erhöll naturligtvis Biskop Bengt vid sitt besök (nyårstid 1221) klart besked. Stadgandet kunde naturligtvis icke genast komma i tillämpning i Norden. Så fungerade ärkebiskopen, då Inga av Vartejg år 1218 bar järn för att bevisa Håkon Håkonssons börd (Flatöb. III, 16, 31; Frisianus 399, 413). Förbud mot järnbörd kom under kardinal Vilhelms besök (1247; Flatöb. III, 172, Fris. 532, Konungas. 408). Samme kardinal torde ha haft del i Birjer jarls åtgärd att förbjuda järnbörd i Östergötland (ÖGL. Edhs. 17). I Danmark finna vi i Skånelagen (från 1170-talet) järnbörd föreskriven i många fall, som delvis kvarstå i våra handskrifter (fr. c. 1300; ställena uppräknas av Kristensen, Fremmedordene i det äldste danske skriftsprog, s. 10). Institutets avskaffande tillskrives Valdemar II (d. 1241). I Norrland måste man 1320 avskaffa det för andra gången (Hälsingel. I, Ärvdab. 16).

Frågan om järnbörd var alltså under lagman Eskils tid högst aktuell. Om man behållit institutet eller avskaffat det, vore ytterst intressant att få veta. Emellertid kan intetdera alternativet med något avgörande skäl betecknas som sannolikare än det andra. — En instans mot Läfflers åsikt, att järnbördsstadgandet tillhört samma kodex som hednalagen, är emellertid Olai uppgift, att järnbörden är ett yngre institut än tvekampen.

IV. Vidhemsprästens anteckningar om sin hemsocken.

Den s. k. Vidhemsprästen, vars andel i Cod. B 59 av Schlyter betecknas såsom VGL. IV, har ju lämnat oss den enda texten till vår äldsta krönika (konunga-, lagmans- och biskopslängd). Han har dessutom lämnat de äldsta texterna till så viktiga stadganden som fridslagarna. En undersökning syftande att utreda, vad vi kunna få veta om hans person, torde därför vara av sådan vikt även för icke lingvister, att man skall förlåta, att jag söker lämna en sådan, ehuru jag måste börja undersökningen med en delvis mycket minutiös undersökning av det ställe, där han enligt min mening talar om sig själv. Jag finner det överflödigt att trycka av texten; den lingvistiskt intresserade finner den hos Schlyter signerad VGL. IV, 13 (eller i det fotolitografiska avtrycket blad 47, som är den ursprungliga bokens omslag). I stället lämnar jag översättning och kommentar.

För att få en riktig uppfattning av ställets mycket stora uteslutningar och övriga oklarheter bör man erinra sig, att anteckningen är gjord närmast för eget bruk. I sådan anteckning är man ju berättigad att utesluta, vad man för egen del anser sig kunna komma ihåg. På andra ställen äro anteckningarna påtagligen oavslutade.

Ställer lyder i översättning:

1) Vidhems socken delas i tre rotar, Häggatorps, Olovstorps och Hornborga rote. Sedan indelas Häggatorps rote i tre lotter. (De två första äro) Ingegärds bol och Sivids bol. (I Ingegärds bol finnas fyra fjärdingsbönder) och (i Sivids bol) sex sjättedelsbönder: Pulle i Pickebol, Gudvast Räv i Hallebol, Bäne i Ällekärr, Benedikt Skalleson (och två andra).

2) Dessa (följande) äro skyldiga att hålla ledet vid Prästgården, nämligen under första året sjättedelsbönderna, under andra året fjärdedelsbönderna och under tredje året (folket i)

Olovs arvingars treding, nämligen Kazubol, Arnsten, Jon, Kassebol samt folket i Arnbjörntorp [1]).

3) Den tredje lotten (i Häggatorps rote) utgöres av Sämundsbol, Korsbol, Kyrkebol, Karlsbol och Bergsbol. Dessutom äger Pulle (i Pickebol) en fjärdedel av hälften i Hedinsbol i utmarkerna, dock av Gunnurs lott och icke av Sämunds lott, ty dottern sålde till Broder i By, Vincents fader, fjärdedelen av hälften (här äro två rader lämnade för komplettering).

4) Olovstorps rote delas i tre lotter. Den första (är delad på) Benedikt Magnusson och Benedikt Skalleson, Bäne i Ällekärr och Magnus Skinnare. Andra lotten äges av de sjättedelsbönder, som uppräknas vid Häggatorps rote. (Tredje lotten har aldrig blivit inskriven, i stället har på det lämnade utrymmet senare inskrivits på latin det följande om ledet vid Öders gård).

5) Ledet vid Öders gård skall hållas av Olovstorps rote, vart tredje år av Öder och Laurentius Diakn med lika bidrag och därjämte av Gutte (= Gudvast) Räv, som alltid går till mitten till oss båda (d. v. s. som alltid håller halva ledet, medan vi tillsammans hålla andra hälften).

6) År 1325 ägde Vidhems kyrka 11 marker och 2 öre, och hos församlingsbor utestodo 13 öre. (Fortsättningen på det ursprungliga omslagets utsida är till större delen oläslig, den handlar om indelningen av Hornborga rote, och den ger föreskrifter rörande ett par andra led).

Av ortnamnen återfinnas i nuvarande Vedum Häggatorp och Hornborga; straxt bortom södra sockengränsen ligger Öllstorp. Namnen på de särskilda gårdarna återfinnas däremot icke. Det förekommer i Vedum blott gårdsnamn av mycket ung bildning. Någon Prästgård (Kyrkobol, curia sacerdotis) finnes ej, men man kan spåra den i indragna militiebostället Näregården (gården nära

[1]) Detta stycke samt 5 och 6 äro efteråt inskrivna på latin. Om det varit meningen att omväxlande använda gårdens och personens namn eller om "i" skall suppleras, torde ej kunna avgöras.

kyrkan) i Vedums by; i Grolanda, Västergötland heter ett dylikt hemman Kyrkebo. Korsbol finnes i Tarsleds socken 12 km. från Vedum.

Apud curiam Öders (st. 5) innehåller icke, som Schlyter tror, ett ortnamn *Öders* utan gen. av *Öder*. I senare medeltidslatin skulle man nog ha sagt *Öderi*, men i äldre tid var detta icke på samma sätt. Jfr *filiam Ragnars ludbrok* i den i "Småstycken på forn svenska" s. 270 följ. avtryckta konungalängden till 1333· *By* är *Bya* i Skarsta socken, som 1391 hade enstavig form, se Styffe, Skandinav. under unionst., s. 135, not. 5. Om *By(a)* förekommer redan på Sparlösastenen, såsom Läffler antager, Västerg. Fornm. Tidskr. 1907, s. 89, är utan betydelse för vår fråga.

Av personnamnen är *Pulle* mig okänt. *Vincent* med formen *Finzant* såsom här finnes hos Lundgren [1]) belagt från Västergötland. Även *Gunnur* (= isl. *Gunvor*) är belagt från Västergötland både i äldre och nyare tid [2]). *Gudvast* och *Bäne* äro också belagda. Binamnet *Skinnare* tyder på att Vidhem ännu verkligen var en skogssocken, där jakt hade betydelse.

Genitivformen på *-a* har i nutida västgötska utbrett sig starkt utanför de gamla gränserna för ändelsen *-ar*. Vi ha alltså i *Vidhemmæ, Hägguþorpæ* m. fl. en äkta västgötsk bildning. I ortnamn, bl. a. just *Vidhem*, ha vi denna bildning urkundligt bestyrkt från Västergötland i Skara Stifts kyrkliga jordebok 1540 [3]). Formen *Finzantæ* kan på grund härav utan tvekan anses för en genitiv till *Finzant* = Vincent [4]).

Stycket 3 om Gunnurs och Sämunds lott betecknas av Schlyter såsom "obscurissimum". (Glossaret s. 391). Förutsättningen för min tolkning är att Sämund var gift med Gunnur, som i morgongåva hade fått hälften av intagan Hedinsbol på byns utmark och av någon anledning sålt en fjärdedel av sin hälft till Broder i By, som var fader till henne, till Pulle och till en oss okänd men för Vidhemsprästen välbekant Vincent. Sedan har Pulle ärvt lotten. Stället har behandlats av Pipping, Fornsvenskt lagspråk (= Studier i Nord. Fil. 121, s. 22 ff.) men icke övertygande.

Det för oss viktigaste stället är det om *ledet vid Öders gård*. Mot min tolkning kan ju anföras, att *nos omnes* i gott latin icke

---

[1]) Lundgren, Landsm. X, 6, s. 53. Sammanhanget med Vincentius har varit glömt, såsom synes av latiniseringen *Finzantus*, ehuru Vincentius bevisligen dyrkades i Västergötland. (Hans blod tillhörde relikerna i Eriksbergs relikskrin). Ett av beläggen på formen *Finzant* är från Västergötland.

[2]) Lundgren, a. st. s. 83. Runstungen form Torin, Västergötl:s runinskr., nr 64.

[3]) Utgiven av Västergötlands fornminnesfören. såsom bihang till dess tidskrift.

[4]) Jfr runstungna formen *Andræsa*, Torin, nr 73.

användes om två (= båda). Men jag anser, att vi måste misstänka förf. för att här ha skrivit mindre gott latin. Att märka är, att den knapphändiga källan ger en viss hemul för den uppgivna delningsgrunden. Gudvast Räv hade två bol i olika rotar. Broar och led skulle skiftas mellan "åttingarna", säger VGL. I, JB 8, som har en bättre läsart än VGL. II, JB 20. I detalj anges icke fördelningsgrunden, men man får väl antaga, att den var densamma, som då det gällde kyrkogård, och om denna stadgas VGL. I, KB 13: *Kirkiu gard skal skipæ bolæ mælli. Slict a bol at gærþe sum annat.* Enligt denna grund skulle Gudvast bidraga dubbelt mot Curia Öders och Curia Sacerdotis var för sig. — Oss förefaller det visserligen onaturligt att dela en grind på detta sätt på olika år och sedan på tre gårdar under samma år med resp. $^1/_4$, $^1/_4$ och $^1/_2$ av grinden att svara för, men man får vid tolkning av hithörande uppgifter från medeltiden aldrig glömma den oerhörda roll, som bristen på klingande mynt spelade i tidens förhållanden.

Åttingsbonde betyder i nuvarande västgötamål en bonde, som äger ett åttondels mantal. I analogi härmed få vi, ehuru med överflyttning till tidens indelningar, tolka fjärdingsbönder (*fiærdhungsmæn*) och sjättedelsbönder (*sætungsmæn*) i texten. I Bures Sumle, Landsm. bih. I s. 179 nämnes *heelböhles, halfböhles karlar* (från Ångermanland).

Olafsþorppær tenentur habere tolkar jag såsom skett på följande grund: *Kilagåla* var i min barndom den vanliga benämningen på folket från Kilagården. Om det var att fatta såsom genitiv på *-a* eller såsom en best. pl. (= *Kilagårdarna*) kan jag icke avgöra. Båda delarna äro syntaktiskt möjliga i den nutida dialekten, och båda delarna äro formellt möjliga i texten.

Den viktigaste slutsatsen återstår att draga. Författaren talar i första person plur. om Laurentius Dyakn och Öder. Han ägnar stor omsorg åt utredandet av de onera, som påvila Laurentius Diakn. Och han antecknar till slut den penningsumma, för vilken samme Laurentius Diakn av allt att döma var redovisningsskyldig enligt VGL. II, KB 65 = hans egna anteckningar 21, 82. Det synes mig icke kunna betvivlas, att skrivaren är identisk med Laurentius Diakn, att vi således i ny upplaga kunna sätta i stället för Åtskilliga anteckningar av okänd författare det bestämdare Åtskilliga anteckningar av diakonen Laurentius, präst i Vedum, Laske härad. VGL. IV, 13 är vår äldsta originalhandskrift av namngiven

författare. Vid den språkliga behandlingen böra vi sätta denna korta urkundsdel i klass med diplomen, som representera ett individuellt språk och en klass över de talrika avskrifterna, där särskiljandet av förläggets och skrivarens språkform alltid vållar de största svårigheter.

V. De två excerptsamlingarna i Cod. B 59.

I föregående avdelning ha vi sökt visa, att Laurentius Diakn var just den, som skrivit de anteckningar, vilka pläga betecknas såsom VGL. IV. Det är emellertid rätt svårt att få en klar uppfattning av detta arbetes fortgång, om man icke ser en smula närmare på handskriftsmaterialets beskaffenhet.

Cod. B 59 är sammanbunden av två olika volymer. Den äldre, som vi korteligen kalla B 59 a, innehåller följande:

I. Själva lagtexten, avsedd att uppläsas på tinget. Dess sista balk är *Fornæmisbolkær*, varefter följa slutorden: *Gæri huemledær sik vreþæn*, nu må den allom lede vredgas, må rättens ovän vredgas.

II. Tillägg av samma (första) hand: 1. Lekarerätten, som således knappast varit allvarsamt menad som lag. 2. Om mötet på Danaholmen och Sverges gränser. 3. Om fördelning av böter mellan häradena. 4. Biskop Brynolfs stadga. 5. Västergötlands kyrkor.

III. Tillägg av den s. k. Vidhemsprästen. 1. Västergötlands gränser. 2. Västergötlands allmänningar. 3. Domarereglerna.

Detta är det egentliga innehållet, som ingår i planen, och som skulle i förening med det av första handen införda gjort Cod. B 59 a till ett fullt organiskt helt. Härtill ha nu på lediga platser gjorts ett par mera heterogena tillägg:

a) På några kvarblivna rader nedanför stycket om Västergötlands kyrkor har med hopträngd stil inskrivits den

s. k. Magnus Ladulås stadga av 1284 (om den som lejer annan för ett dråp).

b) På själva omslaget skrevs det i föregående avdelning utförligt behandlade stycket om Vidhems socken.

c) Dessutom diverse marginalanteckningar.

Förlägget till de, om jag så får säga, planenliga tilläggen 1—3 kan mycket väl ha varit samma kodex, som avskrivits av första handen. Att förlägget icke är redigerat av någon andlig, framgår i alla händelser, ty i så fall skulle det väl legat närmast att låta stiftets gränser och icke lagsagans vara bestämmande för uppgiftens begränsning.

Cod. B 59, b = yngre delen börjar med de tre Västgötalängderna, lagmans-, konunga- och biskopslängderna. Dessa äro således det, för vars skull den nya boken gjordes i ordning. Därefter följer en avdelning med lagstadganden, som innehålla bl. a. Magnus Birgerssons fridslagar. Så följa de av Lydekinus gjorda anteckningarna. Och allra sist följer en latinsk uppsats, som innehåller stadganden av kyrkligt innehåll, till stor del motsvarade av stycken i VGL. II, till en del för denna främmande.

Cod. B 59 b innehåller alltså:

I. Västgötalängderna, skrivna af Laurentius, bl. 47—51 i den sammanbundna volymen.

II. Lagavdelning omfattande:

1. Ur tjuvabalken (bl. 52, Laurentius).
2. Edsöreslagarna av 1280 (bl. 53—55, d:o).
3. Lag mot våldgästning (bl. 56—58, d:o).

III. Lydekini anteckningar (bl. 59—66; eget häfte).

IV. Ett par korta svenska stadganden samt den latinska redaktionen av Kyrkobalken, allt skrivet dels på av Lydekinus lämnat utrymme, dels på nya blad (Laurentius) [1].

Det vore min mening att söka något klargöra, hur

[1]) Härtill kommer oavsett ett blad ur en tredje kodex, som här ej intresserar oss, en del latinska gåtor, om vilka se nedan.

Laurentius förhållit sig till sina källor och till sina medarbetare.

Vad först beträffar förhållandet mellan Lydekinus och Laurentius är en anmärkning att göra. På paleografiska skäl anser man Lydekini handskrift något äldre; man plägar säga, att den härrör från c:a 1300. För Vidhemsprästens sätter man ett bestämt år, 1325; jfr st. 5 i VGL. IV, 13 här ovan. Jag tillägger, att detta datum torde avse hans latinska handskrift av kyrkobalken, ty det förefaller rimligast, att de i den svenska redogörelsen för sockenindelningen gjorda latinska tilläggen om prästens i Vidhem skyldigheter och kyrkans tillgångar i kontanter äro att anse som tillämpningar, dem han gjort på egna förhållanden just vid utskrivningen av motsvarande lagrum (VGL. IV: 21, 33; 21, 82; märk, att tillämpningarna införts i den ordning, som lagrummen intaga). Det är alltså möjligt, att det övriga av Vidhemsprästens anteckningar är något äldre. Vidare är att märka, att båda haft B 59 a i sin hand och i densamma gjort anteckningar. Båda ha de även haft tillgång till en kodex av yngre Västgötalagen, troligen en och densamma. Båda ha de tydligen gjort i ordning sina pergamentshäften med tanke på att de skulle fogas till B 59 a.

Detta egendomliga samarbete kräver sin förklaring. Tre möjligheter finnas: antingen ha de båda successivt ägt boken, eller ha de båda arbetat för en och samma enskilda person eller institution, eller ock är den ene den andres arbetsgivare.

Nu finnes det en omständighet, som synes tyda på att Laurentius Diakn, vilken, såsom vi visat, är identisk med Vidhemsprästen, skulle varit Lydekini arbetsgivare. Lydekinushandskriften slutar: *Explicit liber Laurentii, quem scripsit Lydekinus.* Till läsningen anmärkes, att ordet *Laurentii* är av skrivaren (ofullständigt) utraderat.

Vid första påseendet ligger det ju nära, att Laurentius

skulle vara den av Vidhemsprästen nämnde Laurentius diakn. Så har också efter Schlyter allmänt antagits.

Antagandet medför emellertid två svårigheter, av vilka raderingen är den första. På det sätt uppfattad, som vi här beröra, skulle väl texten ange, att Laurentius vore Lydekini arbetsgivare. Men om så vore, vore det underligt, att han raderat ut arbetsgivarens namn. En annan svårighet är, att Laurentius Diakn, sedan vi uppvisat hans identitet med Vidhemsprästen, icke gärna kan antagas ha ägt en så dyrbar handskrift som B 59 och haft råd att anlita renskrivare. Det förefaller då långt antagligare, att *Explicit liber Laurentii* är taget ur ett förlägg, och att vi således före Laurentius Diakn haft en annan Laurentius, som först gjort de av Lydekinus avskrivna (renskrivna) excerpten. Enklast skulle detta förhållande förklaras, om de alla tre, den äldre Laurentius, den yngre Laurentius och Lydekinus, tjänat en och samma institution, som haft med lagarbete att skaffa.

Det finnes starka skäl för ett sådant antagande. Undersökningen av de tre excerpisternas arbete är visserligen rätt svår att utföra, då det mesta av deras källor gått förlorat. Man plägar nämna utom en äldre redaktion av den yngre Västgötalagen, varom nedan, även en dylik av Östgötalagen, därtill kunna vi för flockarna 79 och 81 hos Lydekinus lägga en eller annan bjärköarätt. Men ingen av de källor, vi här berört, är oss nu bekant i sådan form, att en detaljerad jämförelse kan göras. Bättre äro vi ställda med hänsyn till flock 66 hos Lydekinus, ty denna utgör excerpt ur dekretalsamlingar, som föreligga i autentiska texter.

Redan av Schlyters noter till nämnda flock och än bättre vid jämförelse med källan se vi, att den innehåller citat dels ur den äldre dekretalsamlingen (Decretum Gratiani), dels ur den under Gregorius IX tillkomna s. k. Liber extra (signerad X). Däremot finnes intet bevis för att excerpisten haft tillgång till dekretalernas sjätte bok av 1298.

Det är alltså mycket antagligt, ehuru icke fullt bevisligt, att excerptsamlingen gjorts före nämnda år. Men vi kunna draga en viktig slutsats till. Då excerpisten haft framför sig en svensk rättskälla, så har han gjort verkliga excerpt med fullt utskrivna stadganden; då det gällt dekretalerna, har han endast citerat (enligt tidens sed huvudsakligen efter begynnelseord). Vi kunna därav sluta, att han hade mer tillfällig förbindelse med de svenska rättskällorna, t. ex. genom lån, medan han hade dekretalerna tillgängliga i sitt eget bibliotek eller inom den institution, åt vilken han gjorde sitt arbete. Slutligen se vi av flere svåra skrivfel, att excerpisten icke är identisk med skrivaren. Då större delen av Gratiani dekret är indelad i *questiones*, är det omöjligt för den, som direkt studerar boken, att skriva *qui* för *q* (varmed *questio* förkortas), men samma fel ligger mycket nära till för en mekanisk avskrivare, som dåligt förstår det av hårda förkortningar fyllda förlägget. På samma sätt torde *com sacrilegus* ha varit förkortning för *commiserit sacrilegium* (trol. i förlägget skrivet *sacrileg*), åtskilligt annat att förtiga.

Vårt antagande, att "Liber Laurentii quem scripsit Lydekinus" är en av Lydekinus renskriven excerptsamling, förut gjord av en lärd klerk, synes alltså väl stämma med vad vi kunna sluta av den nu granskade avdelningens beskaffenhet.

Då det för bedömande såväl av de här behandlade frågorna som av åtskilliga andra är av vikt att kunna avgöra, hur pass noga man i vårt land följde den utomsvenska (kanoniska) rättsutvecklingen, har jag sammanställt några dithörande uppgifter, som här meddelas. Allbekant är den redan citerade föreskriften vid Skeninge möte, att domkapitlen skulle skaffa och studera den kanoniska rättens dåvarande huvudkälla, Gregorii IX:s dekretalsamling. Man får väl antaga, att denna befallning allmänt åtlyddes. Senare under 1200- och 1300-talet får man en del upplysningar.

Dekretalernas fullständiga samling var en dyr bok. Västerås domkyrka hade av ärkebiskop Nils inköpt ett exemplar av "decretum et decretales" för "VI talentis cupri, que tunc valebant centum marcas denar*iorum*". (DS nr 2109, år 1317). Boken fanns dock i vissa enskilda samlingar. Oavsett ett brev rörande Lund (DS nr 812), få vi veta, att år 1291 ärkedjäknen Sigtrygg i Linköping skänkte till domkyrkan där åtskilliga lagkommentarer över olika delar av dekretalsamlingen (DS 1034, feldaterat upptaget som 155). År 1299 skänker kaniken Heming från Uppsala, som synes ha avlidit i Paris, åt en viss fattig studerande Anders Calis en påtagligen mycket värdefull boksamling i både juridik och andra ämnen, däribland vi särskilt märka (den året förut utkomna) sjätte boken av dekretalerna samt "omnes decretales extravagantes"; även märkes en följd föreläsningsanteckningar "nobilissima dictamina", "codex" möjligen "Codex constitutionum", en del av den romerska rättens "corpus" (härom DS nr 1271). 1307 äger en annan Uppsalakanik icke mindre än två exemplar, ett av en mindre edition (paruas decretales) men med sjätte boken, ett annat utan samma bok; de skänkas från Orleans till hans bröder (DS nr 1557). År 1312 kan en prost i Bollnäs och en på Öland bortskänka var sitt exemplar, den senare är en rik man, som även har fastigheter i Frankrike att skänka bort till fattiga studerande i Paris (DS 1850, 51). År 1313 bortskänker en kanik i Linköping dekretalerna med flere böcker (DS nr 1907). Vidare låter prosten i Forsa (Hälsingland) år 1320 sina testamentsexekutorer sälja den mindre editionen av dekretalerna samt en av de förut nämnda kommentarerna (Gaufredus; DS 2341). Slutligen har mellan 1292 och 1312 en präst i Lommaryd borttestamenterat ett parti av samlingen "casus decretalium" (DS, nr 1741). — Av allt detta framgår, att dekretalerna icke voro allt för sällsynta och funnos även i

vissa enskilda samlingar, men väl blott hos högre uppsatta prästmän.

Vår Laurentius den äldre bör således sökas antingen bland högre uppsatta präster eller bland sådana, som arbetat för någon institution. Denna institution torde icke ha varit något kloster, ty just för klostren visa excepterna intet direkt intresse. Nu är ju Laurentius ett så vanligt namn, att vår hypotes knappast skulle behöva väcka betänkligheter, även om vi icke kunde peka på någon bestämd Laurentius, som kunde antagas ha gjort de av Lydekinus renskrivna excerpten. Emellertid finnes en, som man kan gissa på. Vi ha framhållit, att icke blott Cod. B 59 a utan även de tidigare delarna av B 59 b hade sekulära källor. Nu är, som vi visat, hos Lydekinus det kyrkliga intresset övervägande, och det blir med den i slutet införda latinska kyrkobalken "statuta generalia" (skriven av Laurentius Diakn) alldeles dominerande. Början sker både hos Lydekinus och i "statuta" med tionden, och av de under sina rubriker excerperade olika balkarna är kyrkobalken omsorgsfullast behandlad, liksom massan av senare excerpt ur olika, oss obekanta källor, till väsentlig del äro av kyrkligt intresse.

Den ursprunglige excerpisten bör sökas bland män, som kunde anses ha kyrkligt lagarbete till sin huvuduppgift. Med Biskop Brynolf blir sådant arbete en uppgift för Domkapitlet, såsom man a priori kunnat antaga, och såsom vi i en följande uppsats skola närmare uppvisa. Men redan det kapitel, som 1278 valde Brynolf, synes ha haft liknande intressen. En bland de medlemmar i kapitlet, som fick särskilt uppdrag att per compromissum välja biskop, hette Peter; han var liksom Brynolf son av västgötalagmannen, och han tituleras *Legifer*. Det vore ju tänkbart, att detta vore blott ett vedernamn, men åtskilligt tyder åt annat håll. En Peter var under den följande tiden konungens kansler, och det är enligt Ericus Olai just vår Peter Algotsson, som enligt an-

dra uppgifter i sällskap med brodern Brynolf gjort studier i Paris och enligt Munch under sin landsflykt hade diplomatiska uppdrag för konungen i Norge. Det är således antagligt, att Peter fått sin titel just på grund av sin befattning med lagarbeten. Att *legifer* var en på allvar menad titel, som ansågs innebära heder, framgår därav, att Peter själv använder den, då han högtidligt utropar sin bror som biskop [1]) och att den undanträngt den magistertitel, vartill han enligt norska källor var berättigad. Jämte Peter fanns i 1278 års domkapitel en Laurentius, och det är honom vi snarast skulle vilja misstänka att vara den ursprunglige kompilatorn till "Liber Laurentii, quem scripsit Lydekinus", vilket i så fall vore att översätta: (Kaniken) Laurentii annotationsbok, som renskrivits av Lydekinus.

En närmare uppmärksamhet måste vi ägna åt den yngre Laurentii titel *Dyakn.* Enligt Söderwalls ordbok är *Dyakn* att härleda från *diaconus*, men enligt samma ordbok ha vi ett mycket snarlikt ord *däkin*, *diäkin* (i böjning osynkoperat), som betyder dekan. Det förra betecknar ju en mycket underordnad och anspråkslös prästerlig ställning; rangordningen var *presbyter*, *diaconus* och *subdiaconus.* Däremot var ju dekanen en av prelaterna. Faktiskt synes emellertid vara, att en viss förväxling ägt rum [2]), och det är alltså nödvän-

---

[1]) De fullständigaste uppgifterna om Peter finnas hos Munch, Det Norske folks historie, IV, 2 flerstädes (se registret). Källorna äro dels Ericus Olai, dels Rymeri Foedera. Någon anledning att betvivla uppgifterna synes mig icke finnas. Man har undrat, om den Petrus legifer, som var med i kompromissen och valde Brynolf, verkligen kunde vara Brynolfs bror. Vill man förneka detta, så får man antaga, att den som hade uppdrag att offentligen utropa resultatet, icke varit med om att underteckna valurkunden, ty i underskriften står tydligt Petrus Algothi. Då man betvivlat, att kanslärn Peter varit just Peter Algotsson, har man gissat på Biskop Peter i Västerås, men denna gissning förbjudes därav, att både biskop Peter och kanslärn Peter undertecknat Skeninge stadga. Ericus Olais uppgift (avtryckt senast i Hist. Tidskrift 1891, s. 293) torde alltså få tagas för god, helst den icke i minsta mån är osannolik. Jfr s. 89, not 3.

[2]) Se härom Lundqvists ytterst sakrika avhandling, Bidrag till känne-

digt, att vi se till, om man kan vara säker på betydelsen just här. Jag tror, att intet tvivel behöver råda. Till en början kunna vi åberopa vittnesbörd från Laurentius själv och hans samtid. I svenska texten VGL. III: 105 talas om att *prester*, *dyakn eller subdiakn* skola svara för biskopen för vad de bryta på kyrkan tillhörig jord; parallelstället i VGL II (KB 62) talar blott om *præst*, för lekmannen var det präst som präst; men Laurentius själv översätter (VGL. IV: 21, 31) *præstbiter*, *dyaconus vel subdyaconus:* alltså den gamla augustinska rangordningen. Att vi vidare ha *djäkne* såsom ett i Skaratrakten ännu folkligt ord i betydelsen skolpojke, förtjänar även påpekas; västgötarna ha i sitt språk bevarat minnet av den tid, då gymnasister fingo förrätta vissa tjänster, som egentligen tillhörde diakonerna. Men avgörande är, att dekanatet i Skara Domkapitel upprättades först 1350 [1]).

Hur skall det nu förklaras, att en liten församling som Vidhem, till på köpet belägen i skogsbygden, hade en diakon, en biträdande präst? Till och med från påvens synpunkt var det för rikligt med kyrkor i Västergötland, så att tillstånd gavs för sammanbyggande; att de minsta socknarna skulle haft dubbla prästerliga krafter är alldeles otroligt. Det var väl i regeln blott domkyrkan och klosterkyrkorna, som kunde hava det så. Och i förhållande till Vidhem var Laurentius icke någon hjälppräst, han var ansvarig för prästgårdens stängselskyldighet och för kyrkokassan. Detta se vi av hans egna anteckningar. Hur skall det då förklaras, att han var diakon? Förklaringen ligger, som jag tror, i *Prebendeinstitutionen*.

Om Skara Domkapitels organisation i äldre tid säger sig Lundqvist icke ha kunnat få närmare underrättelser.

---

domen om de svenska domkapitlen under medeltiden, Uppsala-disp., tryckt Stockholm 1897, Beläggställen sid. 66.

[1]) Lundqvist, anf. st., s. 35.

Han meddelar dock den viktiga notisen, att detsamma grundats efter ett påvebrev till biskop Bengt II (1220). Biskop Bengt hade helst önskat (och däri instämmer påven), att hans kapitel kunnat byggas på Augustini regel, men om detta icke vore möjligt, så finge man nöja sig med sekulära kaniker. Hur saken kom att ställa sig, har Lundqvist ansett sig icke kunna avgöra [1]). Vi fastslå emellertid, att i den augustinska kapitelorganisationen förekommer just rangskalan presbyterer, diakoner och subdiakoner. Vid den tid, då Laurentius Diakn levde, är det bevisligt, att kanikerna i Skara hade olika församlingar i stiftet till prebenden. Några förteckningar över dessa kaniker finnas ej, men händelsevis ha några diplom blivit bevarade, däri namn finnas på präster, som voro på en gång kyrkoherdar (curati) och kaniker. Följande lista kan efter Warholm uppställas för 1300-talets första fjärdedel [2]). Thure var domprost och riksråd 1317, Petrus (sedan biskop från 1322) var kyrkoherde i Husaby och kanik 1305 [3]), en annan Petrus var kyrkoherde i Vånga och kanik 1317, kyrkoherde Björn i Dala var kanik 1308, och Sigge i Yllestad likaså något av åren 1320—1323. Senare ha vi kaniker, som äro kyrkoherdar i Sköfde och Falköping; på det förra stället vittnar bynamnet *Kanikerukan* (*Kanikeruder*) om de gamla förhållandena. Falköping har varit prebende åt ärkedjäknen, som nämnes första gången 1342 [4]).

---

[1]) Lundqvist, anf. arb. 34. D. S. nr 194.

[2]) Skara stifts herdaminne, passim.

[3]) Enligt Rhyzelius tillhörde Petrus Folkungaätten; han nämnes flere gånger som rådsherre. De isländska Annales vetustissimi, avslutade år 1311, och efter dem Flatöbokens annaler upptaga vid år 1299 såsom död en Peter biskop i Skara i Götaland. Detta kan tydligen icke vara ovannämnde Peter, det måste nog avse den s. 87 omtalade lagfarne prästen Peter Algotsson, Skarabiskopens bror.

[4]) Lundqvist, anf. st. 35, jämförd med Styffe, Skandinavien under unionstiden, s. 108. Den s. k. Falköpingsskäppan, nämnd första gången i Brynolfs stadga (1281), är väl avsedd för den andra prelaturen i Skarastiftet.

Om det således är säkert, att vi hade kaniker, vilka såsom prebenden innehade eller i alla händelser med sitt kanonikat förenade pastoraten i olika (företrädesvis större) församlingar, så är det mycket möjligt, ja, då andra skäl därför tala, sannolikt, att vi även hade lägre funktionärer, titulerade enligt den som ideal tagna augustinska regeln (alltså diakoner) men avlönade på det sätt, som yttre omständigheter gjort nödvändigt, genom prebenden eller genom förening av (företrädesvis smärre) prästerliga tjänster på landet med sysslan i kapitlet och de inkomster, som möjligen för densamma redan kunnat vinnas [1]).

Jag antager således, att Laurentius innehade en underordnad plats i Skara domkapitel med skyldighet dels att i vissa fall utföra viss del af gudstjänsten i Domkyrkan, dels att gå biskopen och kanikerna tillhanda med olika arbeten, t. ex. skrivning. Jag tänker mig, att han därför haft Vidhems lilla församling, som från tidens synpunkt låg rätt väl till (omkring 4 mil från Skara utefter stråkvägen till Lödöse), såsom prebende. Han synes liksom Lydekinus ha sysselsatts med att i för ändamålet upplagd bok, numera kallad B 59, inskriva sådana anteckningar av juridiskt innehåll, som biskop och domkapitel ville ha samlade på ett ställe.

Mitt antagande, att både Lydekinus och Laurentius Diakn (Vidhemsprästen) skulle ha arbetat åt biskop och domkapitel, har så pass viktiga konsekvenser, att jag anser mig böra avvisa de invändningar, som jag kan förutse. Den första invändningen är, att vi icke ofta höra talas om att *diakn* förekommer i sådan användning. Jag svarar därpå, att användningen förekommer, om än ej så ofta. Munch [2]) upp-

[1]) Vid medeltidens slut funnos 21 särskilda prebenden i Skara; de bestodo dels av rätt till vissa skatter från särskilda gårdar, dels i inkomsterna från prebendeförsamlingar.

[2]) Det norske folks historie, IV, 1, s. 555.

lyser, att de norska biskoparna enligt äldre ordning åtnjöto vissa friheter för sig själva samt en präst och en diakon. Biskopens "präst" är väl detsamma, som i västgötska urkunder kallas biskopens *kaplan*. Om denne erfara vi, att han efter de nyktrare bestämmelserna i VGL. II ensam jämte biskopen skall dricka mjöd på visitationsresor [1]). Lydekinushandskriften berättar dessutom, att han skall ha en halv mark (alltså en ganska avsevärd summa) i lösen för det brev, som enligt VGL. I skall medföras från biskopen, då någon för *firnarverk* vallfärdar till Rom [2]). Lösensbeloppet tyder på en ganska hög rang, likaså föreskriften i Kkb. 4. Detta bekräftas av DS nr 476 (1262), där ett vackert underhåll tillförsäkras åt Skarabiskopens kaplan, samt DS nr 1265 (år 1299), där Biskop Brynolfs kapellan (en kanik) bär magistertiteln [3]). Biskopsdiakonens blygsammare ställning, som jag tänker mig ha tillkommit vår Laurentius Diakn (präst i Vidhem), framgår av ett diplom av 1178 (DS. I, nr 78). Det innehåller ett köpeavtal mellan Biskop Absalon och Wä kloster och undertecknas å Kapitlets vägnar först av biskopen, så av hans (välbekante?) kanik Saxo, därefter av klostrets abbot, Tobias, och allra sist av "Magnus, diaconus Lundensis Archiepiscopi" [4]). Slutligen må nämnas, att DS nr 2003 och 2004 (fr. 1316) nämna en Johannes Monetarii Diaconus Upsaliensis dioecesis = Johannes dyaconus Monetarii nepos, upptagen sist bland uppräknade klerker.

Den andra invändningen är, att *diakn* är ett så vanligt vedernamn, att man icke kan tillerkänna det någon avse-

---

[1]) VGL. II, Kkb. 4 enligt varianterna i codd. K, L, M. (Not 57); jfr VGL. I Kb. 2.

[2]) Ib. 52 enl. varianten C (Not 47); jfr VGL. I, Gb. 8, § 1.

[3]) Han hette Bengt och är sannolikt identisk med den Bengt, som sedermera blev Brynolfs efterträdare.

[4]) Att Vedums kyrka ännu har jordegendom utanför socknen (i Larv) kan i någon mån tala för att den haft att uppbära större funktioner än som församlingskyrka.

värd betydelse, då man vill utforska en persons verkliga levnadsställning. Jag svarar därpå, att man bör göra bestämd skillnad mellan ordet, då det användes om en lekman och då det användes om en andlig. *Diakn* var den näst lägsta av de andliga graderna, den innehades av många, som icke kommo att fortsätta på den prästerliga banan. (Ex. Kung Sverre, Sigurd Slembidiakn.) Under sådana förhållanden kunde den ju avge ett ganska lämpligt vedernamn (om man så vill, berömmande såsom bevis på lärdom, eller klandrande såsom bevis på ett icke fullföljt uppsåt). För en präst åter är ett namn, som skulle betyda "f. d. teologie studerande", tämligen meningslöst. Då namnet ges en sådan, bör man nog anse, att presumtion föreligger för att vederbörande antingen innehade eller tidigare innehaft titeln *diakn* såsom verklig tjänstetitel.

Mitt antagande är, såsom förut påpekats, att *Diakn* såsom titel för vår Vidhemspräst är ett kort återgivande av titeln Diaconus episcopi och således icke nödvändigt bjuder oss antaga, att han stod kvar i diakongraden och saknade en präsbyters invigning. Likaväl som vissa kardinaler inom sitt område ägde titeln diaconus cardinalis och som en påvens kapellan även kallas hans subdiaconus, kunde denna titel här ha haft en dubbel användning. Men även om man antager, att Laurentius Diakn var i saknad av den fullständiga prästvigningen, så innebär detta icke hinder för att han kunnat vara församlingspräst. Ty de kanoniska bestämmelserna synas icke lägga bestämt hinder i vägen för att en diakon fick sköta en landskyrka. I svenska rättskällor förefaller det, som om dylikt varit brukligt. Östgötalagen lämnar biskopen utnämningsrätt, men tillägger, att det skall vara *præstær ok eigh pæpplingær*, försåvitt icke församlingen ger sitt medgivande till utnämnande av en *pæppling*. Schlyter antar, att *pæpplingær* betyder en yngre präst. Stadgandet blir vida rimligare, om ordet betecknar en be-

stämd, lägre grad, och om vi antaga, att det betyder diakon, så få vi en god förklaring på att nyda. *pebling* fullständigt motsvarar svenska *djäkne*. I diplomatariet finna vi under nr 1014 en diakon Anders Sigtryggsson, som är *constitutus jn fuldæløso* (alldeles samma uttryck, som ärkediäknen Sigtrygg i Linköping använder om sitt prebende i DS nr 1034). Han erkänner, att "hans" gård i Fullösa tillhör Skara domkyrka, att han fått allt detta av biskopens nåd o. s. v., vadan det synes mig uppenbart, att det i brevets första del är fråga om kyrklig boställsjord, så att brevet blott med avseende på sin senare del förtjänar det namn av gåvobrev, som utgivaren givit det hela. Motsvarigheter till det av mig antagna förhållandet, att en diakon var församlingspräst, finnas alltså med säkerhet vid tiden omkring 1300.

Jag tror därför, att stor sannolikhet förefinnes för antagandet, att både Laurentius Diakn och Lydekinus äro andliga, att de arbetat inom samma institution och att Laurentius Diakn är identisk med Vidhemsprästen. Jag har redan antytt, att ingenting tyder på att de tillhört något kloster, och det blir då knappast någon annan institution än domkapitlet, som motsvarar allt vad vi veta om deras arbete. Om den något pedantiska behandlingen av den prästerliga rangordningen har också talats (s. 88). För en lekman var denna distinktion onödig, för en munk hade det väl legat närmast att redogöra för klosterfolkets ställning. Ett par ytterligare bevis på deras kyrkliga intressen och kyrkliga specialkunskaper skola här meddelas. Då föreskrifter om lån ur kyrkokassa återges på latin, införes till kyrkans förmån den bestämmelsen, att man skall betala i lika gott mynt som lånet erhållits [1]). Lydekinus och Vidhemsprästen ha båda föreskrifter, enligt vilka "andlig frändskap" är en försvårande

---

[1]) VGL. II, Kb., 65, jämförd med IV, 21: 23. Detta står alldeles i strid med den lekmannaståndpunkt, som intages av Vidhemsprästens original till biskopslängden.

omständighet vid olagligt könsumgänge; de egentliga lagarna ha icke upptagit denna kanoniska rättsuppfattning [1]). Att de av Vidhemsprästen införda domarereglerna utgå från kanonisk uppfattning av processen, är ofta påpekat och beröres nedan ytterligare.

Det av mig gjorda antagandet synes osökt förklara åtskilligt. Antar man, att Lydekinus var en privat renskrivare, så förvånar det, att han åtog sig att skriva på ett språk, som han så dåligt kunde. Var han domkapitlets skrivare, så kunde han i det vardagliga arbetet med latinska skrivelser ha visat sig så skicklig, att hans förman kom att glömma hans bristande svenska språkkunskap. Likaså förhåller det sig med Vidhemsprästen. Det torde få anses uteslutet, att denne ägt Cod. B 59; därtill var hans ställning efter vad vi veta för blygsam. Ej heller kunna vi tilltro honom att ha skrivit av blott intresse; därtill visar han för litet kunskap, t. ex. om ort- och personnamn. Icke heller kan han ha gjort arbetet på beställning för en privatman; då hade det varit meningslöst att klottra omslaget fullt med för ägaren ointressanta notiser om Vidhem. Däremot kan han ha gjort arbetet för det i lagarbetet medverkande domkapitlet. Detta hade intresse för alla stiftets församlingar; anteckningarna om Vidhem kunde icke skada, allra minst om församlingen var ett prebende.

Antaga vi nu, att Lydekinus och Laurentius Diakn tillhört Skara stad och Skara stift, så kan man icke underlåta att fråga sig, om de kunna återfinnas.

Ett par möjligheter skola påpekas. I inledningen till sin monografi över Lydekinushandskriften framhåller Lidblom (liksom före honom Tengberg, Maurer och Beauchet), att skrivaren Lydekinus kunde vara identisk med den präst (curatus) i Sankt Olovs kyrka i Lödöse, som nämnes DS. nr

[1]) VGL. III, 103, jämförd med IV: 21, 19.

2809 (1330)[1]. Var Lydekinus lågtysk, så kunde han icke bättre placeras än i den stora sjömansstaden. Likaledes antyder Lidblom, att Laurentius Diakn kunde vara den Laurentius, som var kyrkoherde i Berg i Vadsbo 1352 och blev biskop 1356. Möjligheten förtjänar nog hållas i minne med hänsyn till uppslag, som framdeles kunna komma. Men att både Lydekinus och Laurentius ha arbetat på ett stort samlverk, vilket Domkapitlet i Skara har låtit uppläggа för att följa och främja rättsutvecklingen i sin provins, detta synes mig vara bragt över den gräns, som skiljer möjligheten från sannolikhet. B 59 är sannolikt en av Skara Domkapitel upplagd officiell samling.

Om Laurentius såsom avskrivare vill jag blott säga, att han förefaller vara samvetsgrann. Meningslösa fel gör han på ortnamn[2]. Icke ens Björna bro, som dock ligger på vägen mellan Skara och Vidhem, skriver han rätt av. Han var väl mera kammararbetare än uppmärksam iakttagare av yttervärlden. Men detta behöver icke minska värdet av hans återgivande i övrigt av de högst viktiga urkunder, för vilkas bevarande vi ha honom att tacka. Att någonting av betydelse skulle vara av honom själv författat eller interpolerat[3], synes knappast troligt. Närmast till hands skulle väl legat att fylla ut längderna till sin egen tid. Härför har han lämnat rum, men uppsåtet har aldrig blivit verkställt. — Till Lydekinus återkomma vi nedan, avd. IX.

---

[1]) Mindre sannolikt är, att han är den lekman (civis), som 1315 arrenderade jord av domprosten i Skara (DS nr 1997). — Till de av Lidblom anförda något yngre beläggen för namnet *Lydeke* ur något yngre källor lägga vi *Lydeke van Bergen* (obs.! lågtyskt tillnamn) hos Bure, Landsm. Bih. I, s. 168 (Erik XIII:s skattelängd).

[2]) Till textkritiken av ortnamnen i VGL. IV, se Styffe Skand. under unionst. s. 103, not 2; 104, not 1.

[3]) Annorlunda, men på otillräckliga skäl, Hildebrand Hist. Tidskr. 1891, s. 73. Jfr Förf. i Kyrkohist. Årsskrift 1910, s. 214 ff.

VI. En viktig ortografisk fråga.

Det har ofta påpekats [1]), att typen *ð* i fornsvensk skrift är något i det hela för Västergötland specifikt. Det har i samma sammanhang även påvisats, att vi icke äga någon svensk urkund, där den med någon fullt genomförd konsekvens användes. Närmast det konsekventa bruk av typen *ð* för den klingande och *þ* för den klanglösa interdentala frikativan, som man måste förutsätta för ett tidigare skede av den västgötska skriften, stå två urkunder, nämligen dels Biskop Brynolfs stadga, dels Vidhemsprästens anteckningar.

Då äldsta handen i Cod. B 59 i Brynolfs stadga tillämpat andra ortografiska principer än i återstoden av sitt arbete, så måste man förutsätta, att han i här berörda punkt följt sitt original, vilket ju direkt eller indirekt utgått från Brynolfs biskopliga kansli. Redan här tydde alltså ortografiska förhållanden på en släktskap mellan Vidhemsprästens och Domkapitelskansliets skrivseder, som passade synnerligen väl till min teori om Vidhemsprästens ställning. Men en närmare undersökning borde göras för att utröna, om man kunde få veta något mer om skrivseden i Brynolfs kansli.

Andra och tredje banden av Svenskt diplomatarium förvara en rätt stor mängd originaldiplom, som antingen äro utfärdade av Brynolf eller ock innehålla överenskommelser, däri han eller hans kapitel eller någon dess medlem varit den ena (och med säkerhet den mera skrivkunniga) parten. Jag har genomgått dessa diplom och kommit till följande resultat:

De svenska namnen (blott undantagsvis möta i dessa brev andra svenska ord) skrivas i åtskilliga diplom regelbundet med *ð*, då de innehålla den klingande interdentala frikativan. Så ha vi i nr 764 *otars staðum*, *freðini* (1283). Detta är av intresse, då brevet i tiden ligger så nära Brynolfs

[1]) T. ex. Noreen, Aschw. Gram. § 51, Anm. 2, v. Friesen a. st.

stadga. Egendomligt nog följer nu en ganska lång tid, då ifrågavarande ljud skrives på annat sätt, t. ex. *sighwalzstadhum*, *säkkistadum*. Typen ð kommer emellertid igen i senare diplom från och med nr 1587 (1308) och nu ha vi en serie med synnerligen talrika skrivningar av här ifrågavarande art. Såsom synnerligen rikhaltiga nämner jag nr 1599 (1308), 1619, 1620, 1622, 1779 (där jag särskilt antecknar ordet *guðem*) 1837 (år 1312).

Regelbundenheten är i dessa brev så stor, att jag icke anser mig böra upptaga utrymme med en uppräkning af fallen. Ett och annat *d* eller *dh* dyker ju upp även i dessa brev. Men undantagen av denna art äro få, och vad viktigare är, det finnes, såvitt jag kunnat se, icke ett enda fall, där ð använts på ett sätt, som tyder på att man varit okunnig om detta teckens betydelse. Det betyder aldrig explosivan (isl. *d*), aldrig den klanglösa frikativan (isl. *þ*), och det ingår aldrig i de digrafer (*ðþ*, *ðh*), som äro så allmänna hos skrivare, vilka äro främmande för *ð*-typens egentliga ljudvärde.

I intet av dessa brev förekommer typen *þ*. Den klanglösa frikativan har genomgående tecknet *th*. Man kan lätt förstå denna ståndpunkt. *Th* var en i latinet förekommande digraf; då man fann sig kunna reda sig med den, ansåg man onödigt taga till en för latinsk skrift främmande typ. Bland exemplen anför jag blott *Thwerryð*.

Samtidiga brev, t. ex. från Strängnäs (1947), och från Uppland (t. ex. 1885) innehålla ofta *þ* som tecken för båda de interdentala frikativorna. Någon följdriktighet har jag här icke kunnat spåra.

Även de talrika breven från Gudhems kloster, ha annan skrivsed än Brynolfs kansli, såsom ses just av klostrets eget namn (*Gudhem*, någon gång *Guthem*, aldrig här *Guðem*). Om förlägget till B 59 a har redan talats.

Jag antydde, att *þ*-typen var främmande för de här berörda brynolfska breven. Senare träffa vi en liten urkund

från Skarakapitlet, som haft þ, använt med en ganska hög grad av konsekvens. Det är det på svenska gjorda tillägget till diplomet nr 1945 (se rättelser till bd III). Där skrives den uddljudande frikativan rätt genomgående med þ, medan för inljudet visa sig växlande former, som påminna om Vidhemsprästens famlande försök. Anteckningen är av innehållet att döma gjord under biskop Gunnar Tynnessons tid, d. v. s. på 1330-talet.

Resultatet är, att typen ð i Brynolfs kansli under vissa perioder, resp. av vissa bland hans sekreterare, använts konsekvent som tecken för den klingande interdentala frikativan. Då man skall söka förebilderna för Vidhemsprästens relativa följdriktighet, finnes således ingen så nära liggande som just Skarakapitlets skrivsed [1]). Huruvida Brynolfs skvivsed beror mest på gammalt västgötskt bruk eller på hans nedan behandlade norska förbindelser, måste här lämnas oavgjort. Det förtjänar dock anmärkas, att Harald Stenmästare, som på 1100-talet högg inskrifter med i huvudsak likalydande text i runor och latinsk majuskelskrift, har *þena* med runor, men i majuskel en typ snarlik ð i samma ord, varemot D betecknar explosivan [2]). (Forts.)

[1]) Att en västgötsk lagman deltagit i redaktionen av Södermannalagen, bör icke glömmas, då man söker förklara bruket av đ i handskrifterna av denna lag.

[2]) Torin, Nr 112.

Sköfde i mars 1910.

Nat. Beckman.

Rómverjasaga. (AM. 595, 4o). Herausgegeben von Rudolf Meissner. Berlin. Mayer & Müller. 1910 (Palaestra LXXXVIII. Untersuchungen und texte aus der deutschen und englischen philologie, herausgeg. v. Alois Brandl, Gustav Roethe und Erich Schmidt).

Det er et mærkeligt tilfælde, at denne udgave af de bevarede brudstykker af Rómverja sagas ældste recension, den der er opbevaret i AM. 595, 4o, udkommer netop et halvt hundrede år efter, at samme recension blev udgivet for første gang af *Konr. Gíslason* i hans 'Fire og fyrretyve prøver af oldnordisk sprog og literatur' (København 1860) som prøve IX under titelen: *Ur Rómverja sǫgum.*

Den nye udgaves hovedfortjeneste ligger i dens overordentlig grundige og velskrevne indledning, som kan stilles ved siden af G. Cederschiölds mønsterværdige karakteristik af riddersagaen i hans indledning til Fornsǫgur Suđrlanda.

Efter en udførlig beskrivelse af det håndskrift, der ligger til grund for sagaens ældste recension (AM. 595, 4o) [1], samt af de håndskrifter, som har bevaret den yngste, mere fuldstændige recension, behandler udgiveren de to recensioners forhold til hinanden. Han påviser, at den yngste recension er en fri bearbejdelse af den ældste med stærk forkortelse af teksten. På den anden side får man gennem den ældste recension, på grund af dens fragmentariske tilstand, ikke noget helhedsbillede af sagaen. Dette savner man i höj grad under læsningen af udgiverens tekst, og det må derfor beklages, at forfatteren ikke i teksten har givet korte uddrag på tysk af de partier af sagaen, som kun findes i den yngste recension. Udgiveren viser, at de i AM. 595, 4o opbevarede brudstykker af den ældste recension hører til to forskellige håndskrifter, af hvilke det første (fragm. A—D) har indeholdt oversættelsen af Sallust (Jugurtha og Catilina), det sidste derimod (fragm. E—J) bearbejdelsen af Lucans Pharsalia. Alligevel mener udg., at Sallustoversættelsen og Lucanbearbejdelsen også i den ældste recension, ligesom i den yngste, fra først af har udgjort et sammenhængende hele. Dette synes dog at være tvivlsomt. De grunde, som udg. anfører derfor synes ikke at være afgörende. Den vigtigste af dem er overensstemmelsen i stil mellem de to oversættelsesarbejder, men den kunde jo forklares ved, at den samme oversætter først har bearbejdet Sallust og derpå Lucan, uden at han fra først af har haft til hensigt at forene disse to oversættelser til et hele. Forbindelsen mellem dem, således som den er overleveret i den yngste recension, er også temlig løs, og den

[1]) I sin redegörelse for dette håndskrifts retskrivning har udg. som det synes ved en uagtsomhed opført formerne *ónálægra*, *jafnnálæg*, *fjarlægt* og *barnæsku* som eksempler på skrivemåden *æ* for *e* (§ 2 e, s. 139^{4-5}).

kendsgærning, at den fra Catilina-oversættelsen velkendte Cicero i Lucanbearbejdelsen indføres som en ikke tidligere omtalt person, taler stærkt imod, at de to stykker fra først af skulde have udgjort et hele, hvad udg. jo også selv fremhæver (s. 158). Det forekommer mig sandsynligt, att forbindelsen først er tilvejebragt ved den yngste recension, som derfor også med rette — fordi den væsentlig består af to sagaer (eller tre, når Sallustbearbejdelsen regnes for to) — bærer titelen Rómverja sǫgur i flertallet (Gíslasons Prøver s. 109[3]). Når man, som udg., tillægger den ældste recension det samme omfang som den yngste og ikke, hvad jeg tror er det rigtige, betragter Sallustoversættelsen og Lukanbearbejdelsen hver for sig som et hele, burde denne recension formentlig også kaldes for Rómverja sǫgur i flertal eller måske mest passende 'Ór Rómverja sǫgum'. Denne sidste titel, som Gíslason bruger, tager hensyn til recensionens fragmentariske overleveringstilstand.

I indledningens § 6 behandles sagaens affattelsestid, som udg. med stor sandsynlighed bestemmer til den sidste halvdel af det 13. århundrede. Dertil knytter han så en almindelig karakteristik af sagaen. Han påviser, at sagaen i visse henseender udmærker sig fremfor de samtidige middelalderlige fremstillinger af den romerske historie. Den interesse, hvormed den islandske saga behandler begivenheder og tilstande fra den romerske republiks dage, er i virkeligheden enestående i den samtidige evropæiske litteratur. Ligeledes udmærker den islandske bearbejder sig ved en for sin tid sjælden ævne til at anskueliggöre den romerske tid ud fra denne selv og ved en behandling af den latinske original, som ikke blot tager sigte på dennes indhold men også viser en fin forståelse af dens form. "Således hæver oversættelsen sig på flere steder til en sand kunstnerisk gengivelse af den antikke prosa". I Sallust-afsnittet følger oversætteren originalen i regelen nöje, sætning for sætning, dog er oversættelsen ikke ordret i moderne forstand, men retter sig efter den på Island uddannede sagastil. Lucans svulstige pathos passede ikke til sagaens ædruelige fremstilling; derfor mærker man i regelen ikke noget dertil i Lucanbearbejdelsen, og også i Sallustoversættelsen forbigås undertiden forskellige rhetoriske elementer, som ikke kunde forliges med islandske sagaers jævne fortællemåde. Denne tendens mod sagamæssig fremstilling modarbejdes på den anden side af oversætterens stræben efter at fastholde ejendommelige, for nordiske forhold fremmede træk. Således brydes i oversættelsen den hjemlige, nationale tendens med det fremmede stof.

Beviset for denne almindelige karakteristik af sagaen fører udgiveren i de enkeltundersøgelser, som udgör resten af hans indledning (§ 7 fgg.). Gennem en dybtgående analyse belyser han her fra forskellige synspunkter oversætterens stilling til og behandling af hans latinske originaler. Han påviser i det enkelte, hvilke

vanskeligheder oversætteren havde at kæmpe med i sin ærlige stræben efter en korrekt gengivelse af originalen, og hvorledes han løser dem på en mere eller mindre tilfredsstillende måde. Særlig interessant er påvisningen af oversætterens terminologi, når han på sit modersmål skal gengive de latinske navne på de særlig romerske og for nordiske læsere fremmede institutioner (§ 12—14). Uagtet oversætteren her hyppig kommer til kort, ser man dog overalt hans alvorlige bestræbelse efter objektiv fremstilling og korrekt gengivelse, en bestræbelse, som særlig udmærker ham fremfor de fleste andre middelalderlige oversættere og "giver hans oversættelse en höj kulturhistorisk betydning" (s. 183). Ofte er hans oversættelser af disse fremmede begreber også særdeles træffende og vellykkede. Af stor interesse er oversætterens forhold til originalernes rhetorisk-poetiske elementer, som behandles i § 15. Gennem en udførlig samling af eksempler påviser udgiveren her særlig tydelig brydningen mellem det hjemlige og det fremmede, mellem den jævne og rolige sagastils indflydelse, som förer til stærke forkortelser og udeladelser, navnlig i Lucanbearbejdelsen, og forfatterens stræben efter at fastholde originalens ejendommelige stil, som er særlig fremtrædende i hans gengivelse af de hos Sallust indflettede taler.

I § 17—18 behandles omstillinger, ændringer og misforståelser, af hvilke sidste der naturligvis findes en hel del, i § 19 nordiske træk, blandt hvilke særlig bør fremhæves den for den islandske saga ejendommelige måde, hvorpå nye, icke tidligere omtalte personer indføres. I § 20 behandles ordforrådet. Her giver udg. en liste over forskellige sjældne eller for sagaen ejendommelige ord. I denne liste har jeg lagt mærke til enkelte mindre korrekte oversættelser. I oversættelsen af *elta* (måske rigtigere *eltur*, plurale tantum?) bör ordene "die jagd" udgå, idet der ikke på det pågældende sted (XIII 8) er tale om nogen jagt; ordet betyder kun "verfolgung", som udg. også har. Oversættelsen af *hræsnimark*, "zeichen der prahlerei", kan vel forsvares fra et oldislandsk standpunkt, men den passer ikke i sammenhængen (VIII 6), hvor ordet åbenbart stilles i modsætning til *trúlig handganga;* i nyere islandsk betyder *hræsni* altid 'hykleri, forstillelse'; denne betydning er sikkert meget gammel og fordres af sammenhængen på dette sted; der bör alltså oversættes 'tegn på hykleri'; således opfattet gengiver ordet nogenlunde korrekt den tanke, der ligger i det tilsvarande ord hos Sallust (ostentui). *Óráđan* betyder ikke "unvorsichtigkeit", men 'slet, fordærveligt råd (el. udvej)', synonymt med *óráđ*. Ordet *stórupptektir* (XIII 7) betyder ikke "besonderer gewinn" men svarer nærmest til 'grosse unternehmungen' på tysk (jfr *ab incepto*[1]) *retinere* hos Sallust). En fejl er det også, når udg. opstiller formen "*skraukvættir*" (masc. plur.); ordet hedder *skrǫkvætti*, neutr. (ligesom *ljúgvætti*).

---

[1]) Snl. også *upptekja* = 'begyndelse' s. 48^{20}.

I § 22 behandles sætningsbyggningen. Sagastilens påvirkning ses blandt andet deri, at den latinske originals indviklede perioder opløses i sideordnede sætninger.

Det viser sig altså fra alle sider gennem disse fortræffelige enkeltundersøgelser, hvilken mægtig indflydelse den hjemlige sagaskrivning har haft på oversætterens bearbeidelse af det fremmede stof. Hans största fortrin fremfor andre middelalderlige oversættere, hans jævne og ædruelige fremstilling, hans forholdsvis store troskab i gengivelsen af de latinske originaler, hans stræben efter historisk objektivitet i beskrivelsen af de romerske tilstande og begivenheder — alt dette vilde være uforklarligt, hvis ikke oversætteren gennem beskæftigelse med den hjemlige sagalitteratur havde gennemgåt en slags historisk skole.

Udgiverens behandling af teksten står, forekommer det mig, ikke ganske på höjde med den fortræffelige indledning. Nogle af hans rettelsesforslag er tvivlsomme, f. eks. når han s. 4^{11} tilföjer ordene *sem nú er,* som er overflødige vid siden af *þessir*, og samtidig udelader ordene *eđa sem nú er* s. 4^{14}. Det bör indrömmes, at stedet er dunkelt, men det sandsynligste turde være, at *eđa sem nú er* står på sin rigtige plads i håndskriftet (4^{14}) og er af oversætteren ment som rettelse til *en þessir* (4^{11}), som han har glemt at udslette; disse ord *(en þessir)* synes derfor at burde udgå. — S. 5^{4} udelader udgiveren *vera* foran *verđa,* som det synes med urette; ordene *annathvárt mun vera verđa, at* osv. betyder ligefrem 'en af delene vil være nødvendig, enten at' osv. (*vera* styres af *verđa,* som betyder 'måtte'). — S. 5^{24} har udg. vistnok ret, når han tilföjer *er* efter *"útekiđ"*, men denne rettelse helbreder ikke det åbenbart forvanskede sted. Det hele bör vistnok skrives således: *því ad þađ er, þá er úrækt* (= *órækt,* af v. *órækja*) *er ad muna þá* o. s. v., hvilket kan oversættes: 'Det forholder sig nemlig således, når man forsömmer at huske, — så' o. s. v. Jfr Fritzner [2] under *úrækja* och den latinske originals *ubi neglegas.* — S. 7^{16}-^{17} bör der skrives: *en ef hann þeger viđ, þá er ængi ván hiálpar*; *þeger viđ* svarer til originalens *reticeat; þá* indleder eftersætningen; udg. interpungerer efter *þá,* synes altså at have opfattet *þá* som acc. plur. af *sá.* — Hvorfor indfører udg. s. 10^{18} ved konjektur den sjældne og abnorme form *vetrsins?* Hvorfor da ikke *vetrarins?* Ordet er tilföjet af udg., og svarer til *temporis* i den latinske original *(grimmlæik "vetrsins" = sævitia temporis).* Man kunde også gætte på *veđrsins.* — S. 15^{22} virker det af udgiveren tilföjede *er* forstyrrende. Den overleverede tekst kan forsvares, når man kun interpungerer rigtig. Der bör skrives: *ok fór Metellus ađ ráđi aulldunganna — ok allt var þetta búiđ — í Numidia.* Ordene *ok—búiđ* bör opfattes som parentes, svarende til *(ex sententia) omnibus rebus paratis compositisque* hos Sallust. — S. 19^{3} antyder udg. en lakune, svarende til originalens *et inter eas moras promissa legatorum expectare.* Der synes ikke at være udfaldet noget. Oversætteren har åbenbart opfattet *expectare* som en antydning af,

at Metellus foreløbig afholdt sig fra fiendtligheder, hvad han udtrykker ved sit *ok heriar ekki í ríkinu,* hvortil der, bortset fra *expectare,* icke findes noget tilsvarande i originalen; derimod synes han at have forbigået dennes *promissa legatorum* som noget mindre væsentligt. Udg. har overset, at den latinske og islandske sætning til dels dækker hinanden. — S. 22[24] kan udgiverens rettelse *tal* for håndskriftets *val* næppe forliges med islandsk sprogbrug. Gíslason synes at have opfattet *val* som en sideform til *vel,* som i forbindelse med talord plejer att betyde 'rigelig', dette kan dog ikke være rigtigt; af andre steder (11[19], 44[9], 99[10], 103[3]) fremgår, at oversætteren regner lige "d" (ɔ: 500 eller 5 gange 120?) i cohors, hverken mere eller mindre; dertil kommer, at *þæira,* som ikke har noget at støtte sig til i det foregående, er i höj grad stødende. Det synes indlysende, att håndskriftets *val þæira* er en forvanskning af en ældre originals *valþra,* som ligger grafisk overmåde nær (*d valþra manna* = '"d" udvalgte mænd'); *valþra* synes af oversætteren at være ment som gengivelse af Sallusts *legionarias.* Dette sted er ikke det eneste, hvor man bagved håndskriftets læsemåde skimter en ældre original (jfr *munþi* 115[8]). — S 25[7] er det ikke nødvendigt at tilföje *til; illt* bruges også med genetiv alene, navnlig i forbindelse med substantiver, der betegner en handling (jfr. Fritzner[2] under *illr* 6); *illt til vatna* s. 27[4] er ikke analogt. — Den sædvanlige gengivelse af lat. *porta* er *borghliđ* (27[26], 36[23], 37[29], 38[4], 58[18]). På alle disse steder indsætter udg. *borgarhliđ* i overensstemmelse med f. eks. 38[1], men uden grund. — S. 28[3] tilföjer udg.: *sem þæir mundu vilia viđr ađ (!) taka*; men det foregående trænger, rigtig forstået, ikke til nogen tilföjelse. Den tanke, udg. vil få frem, ligger allerede i *léti ađ því,* d. v. s. 'adlød befalingen' [om *láta at* (*ehu*) = 'adlyde' se Fritzner[2] I s. 424 b]. — S. 51[3-4] omflytter udg. ordene *í vitinu* fra *sterkaztr* til *skapađ,* men som det synes uden grund; *skapađ* betyder 'tildelt af naturen' (jfr Sallust *naturam unam et communem omnium,* som oversætteren dog ikke gengiver rigtig), og trænger ikke til nogen tilföjelse; i forbindelse med *sterkaztr* synes *í vitinu* at betyde 'i sindet'; det hele svarer til *fortissimum,* ligesom *brjóststyrkt* s. 63[1] svarer til *fortior* (jfr. også *sterkr í hugnum* s. 80[30] og *styrkđ hugarins* 97[32]). — S. 64[18] bör der stå komma efter (ikke för) *þá.* — S. 89[1-2] retter udg. *hugrinn* til *hugr enn;* men således som sætningen foreligger, kan *hugr* ikke undvære artiklen; måske bör der skrives: *var þeira* (af dette ord ses kun *a* i hdskr.) *hugr enn styrkr* &c. — S. 101[10] er det nødvendigt at rette det overleverede *bannađ* enten (med Gíslason) til *bannađi,* eller snarere til *bannar;* her slutter jeg mig i øvrigt fuldstændig til udg.'s fortræffelige rettelse *hæyra* for *segia.* — S. 110[27-28] synes udg. at have opfattet *verđi* som præs. conj. af *verđa* og derfor tilföjet *fyrir.* Men *verđi* er præt. conj. af *vara.* Der bör skrives: *fyrr en Julium verđi,* og således står der jo også i virkeligheden i håndskriftet (jfr. s. 42[32]: *þó ađ þá verđi æigi þessa*). — S. 129[14] tilföjer udg. uden grund

þar til; sem betyder her 'hvor', korrelativt til *þar*. Sætningen kan oversættes: 'Og der hvor P.'s hoved brændes, derunder skal de alle benyttes som brændsel'. — På enkelte steder antyder udg. med tvivlsom ret en lakune, f. eks. s. 50^{9} og 51^{24}, men dette er nærmest en smags sag. Derimod antyder han ingen lakune s. 8^{11}, hvor der dog sikkert er udfaldet en sætning om Jugurthas anslag mod Massiva; ellers er teksten uforståelig (navnlig ordene *þessa* s. 8^{12}, *þetta verk* s. 8^{16} og *þetta* s. 8^{18}).

Jeg benytter lejligheden til at fremsætte enkelte forslag til rettelser. S. 6^{15} er *hræđa* uforståeligt. Jeg formoder *bræđa,* som egentlig betyder smelte, men i nyere islandsk hyppig bruges i den figurlige betydning 'betænke sig på noget', 'opsætte noget på grund af betænkeligheder'. Denne betydning synes at kunne være meget gammel (jfr. *melta* i lign. betydn.). — S. 7^{12} synes meningen at forlange *at þessu* eller måske snarere *at þessum hlutum* (jfr. det tilsvarende sted i den yngste recension, Pr. s. 127^{16} *til slíkra hluta*). — S. 13^{22} bör den uforklarlige konjunktivform *hefđi* sikkert rettes til *hafđi.* — S. 15^{26-28} synes *oss* at være udfaldet efter *hafđi* og *aukiđ* at burde rettes til *aukiȥ* (*aukiđȥ* (?), jfr. Indledn. s. 145^{23}). — 29^{22} bör hdskr:s *en* vistnok opfattes som acc. sg. masc. af artiklen. — S. 33^{24-25} fungerer *mæistaradómum* som fælles objekt for de to verbalformer *skipti* og *hafđi*; der burde stå acc., da *hafđi* står nærmest, men der står dativ, der retter sig efter den ved det fjærnere *skipta* sædvanlige konstruktion. Dette kan ikke gå an. Der bör læses *hafđi ok skipti* (jfr. lige efter *haufđu . . . ok skiptu* i samme orden). — S. 50^{6-7} synes *ónálægra* at være meningsløst i denne forbindelse. Jeg formoder: *ómáttegra* (jfr. Sallust: *nam alia* *i n f i r m a* *sunt*). — S. 50^{9} virker *á* stødende, når det opfattes som adverbium. Jeg tror der bör skrives *áfangsstađarins,* som egentlig betyder 'det sted man griber på (eller om)', deraf 'angrebspunkt', *"locus invadendi"* hos Sallust.

Efter at have påpeget de mangler, jeg mener at have fundet ved udg:s tekstbehandling, er det mig en förnöjelse at fremhæve, at han på flere steder har forbedret teksten. Som et eksempel på en særlig vellykket og indlysende rettelse kan anføres s. 54^{18} *ærid* for *hæyriđ.*

Det bör påtales, at udg. ved inddeling af ordene i stavelser følger et for det islandske sprog fremmed og unaturligt princip. Man gyser, når man læser f. eks. *au-đrum, heri-num, me-torđ, kiaur-rin, hes-tarnir* o. s. v.

Bogen slutter med en ret udførlig og lærerig kommentar.

Enkelte trykfejl har jeg bemærket, som ikke er optagne blandt *Errata* på bogens sidste side: 9^{23} læs *landit* 21^{18} *Jugurtha* 41^{2} *lýđinn* 31^{1} *þađ* 48^{26} *af* 57^{18} *iarđarávauxt* 59^{17} *falliđ* 114^{9} *dæyia, er* 150^{2} *urđu* 211^{24} *mæistardómanna.*

P. t. København d. 30. dec. 1910.

Björn M. Ólsen.

Den islandske litteraturs historie tilligemed den oldnorske af Finnur Jónsson. G. E. C. Gad's forlag. — København 1907.

Författaren af den vidlyftiga och högst förtjänstfulla [1]) "Oldnorske og oldislandske litteraturs historie" (1893—1902) har i föreliggande arbete sökt gifva en kortare redogörelse för den norröna litteraturens utveckling.

I det lilla företalet anmärkes, att den mindre boken kan sägas vara ett utdrag ur det större arbetet [2]). Emellertid har — något som måhända bort ej blott antydas i titeln utan äfven framhållas i förordet — författaren tillfogat ett parti, som saknar motsvarighet i den äldre framställningen: en kort öfversikt öfver den isländska litteraturen efter år 1450, det år, som är det utförligare verkets ungefärliga tidsgräns nedåt [3]). För detta tillägg, som i koncis form meddelar det allra viktigaste om den nyisländska litteraturen, har man allt skäl att vara författaren tacksam.

Äfven bortsedt från detta tillägg kan det yngre verket sägas här och där komplettera den tidigare framställningen; man träffar på enstaka notiser, som ej finnas i denna [4]), man träffar på kritiska anmärkningar, som föranledts af arbeten, utgifna efter dennas afslutande (t. ex. andra uppl. af Mogks litteraturhistoria, Symons Eddainledning, Eddica minora).

De kritiska anmärkningarna, som vanligen äro mycket summariska, eftersom planen för författarens arbete (jfr s. 86 f.) förbjöd att ingå i någon detaljerad bevisföring, hafva stundom formen af ett kategoriskt förkastande af en af en namngifven forskare uttalad åsikt (se ex. s. 3 f., 159, 184); stundom antydes blott en afvikande mening, hvilken ogillas, utan att någon målsman för densamma nämnes (se ex. s. 44, 54). Polemiken har — helt naturligt — ej fått någon större plats sig inrymd.

I förordet säger Finnur Jónsson, att boken har ett dubbelt syftemål, "dels och hufvudsakligen att vara en lärobok för de studerande vid Köpenhamns universitet och möjligen annorstädes, dels att gifva enhvar, som önskar sätta sig in i den gamla litteraturen, en någorlunda fyllig och lättläst framställning".

Att detta dubbla syftemål uppnåtts, torde ej kunna förnekas.

Måhända skulle man kunna tycka, att ett och annat namn [5]),

---

[1]) Jfr E. Mogk i Arkiv N. F. 8: 273 ff.

[2]) Dettas ordalydelse anföres stundom inom citationstecken, dock utan hänvisning; se s. 92 f. (= I: 425), 106 (= I: 467), 201 (= II: 132), 373 (= II: 994), 396 (= III: 45).

[3]) I det här anmälda arbetet sätter Finnur Jónsson år 1400 (ej 1450) såsom motsvarande periodgräns.

[4]) Så t. ex. uppgiften (s. 101), att Gutthormr sindris kenningar äro "temlig sammensatte".

[5]) Exempelvis vissa af de skaldenamn, som författaren uppräknar nederst s. 147.

en och annan uppgift meddelats, som saklöst kunde varit borta ur ett arbete, som skall tjänstgöra som lärobok (och väl äfven som examensbok). Men på det hela taget torde författaren gjort ett mycket godt urval bland den rikedom af uppgifter och utredningar, som innehållas i hans ypperliga större litteraturhistoria.

Ibland har ett meddelande gjorts, som för att blifva verkligen värdefullt kräfver ett kompletterande tillägg. S. 357 säges det t. ex., att framställningen i de isländska lagarna afviker från sagastilen "särskildt med hänsyn till de hypotetiska satsernas form". En dylik uppgift har ju icke mycket värde, så framt man ej också får reda på, huru denna form är beskaffad. S. 45 säges det, att i fråga om den eventuella påverkan, som kristliga tankar skulle utöfvat på Völuspá, särskildt en halfstrof spelat en stor roll, men att denna är af mycket tvifvelaktig äkthet, då den blott finnes i Hauksbók. För att läsaren skall ha något omedelbart gagn af en dylik notis, fordras, att han får reda på, hvilken halfstrof det gäller. Men här, som annars, har författaren ansett sig ej böra citera strofnummer. Öfverhufvudtaget har han velat undvika all besvärande lärdomsapparat.

Till gagn för bokens användbarhet vid universitetsstudier skulle varit, om öfverskådliga tabeller bifogats.

Den förteckning på (mindre) skrifter och afhandlingar samt upplagor, som i form af ett tillägg förekommer s. 438—445, torde säkerligen vara till god nytta.

I förordet säger F. J., att han, sedan han utgaf sin större litteraturhistoria, ändrat sin uppfattning på ett par, visserligen underordnade, punkter. Så vidt jag kunnat finna, har han endast rörande Helg. Hund. I, som han i motsats till sin nuvarande åsikt förr ansåg vara författad på Grönland, uttryckligen framhållit, att han ändrat mening (se s. 40, 65). Säkerligen hade det varit tacknämligt, om förf. fäst läsarens uppmärksamhet äfven vid öfriga olikheter mellan uppfattningen i den yngre och den äldre litteraturhistorien.

Exempelvis vill jag anföra några af den förras afvikelser från den senare. De äro, som författaren själf antydt, jämförelsevis obetydliga.

I den större litteraturhistorien räknas den första perioden från c. 800; i den mindre från c. 850. — Den tredje perioden sträcker sig i den förra till ungetär år 1450, i den senare till ungefär år 1400.

För Þorbjörn Hornklofis dikt om Harald Hårfager föredrages i den äldre boken (I: 431) namnet *Hrafnsmál*; i den yngre nämnes blott det från Wisén stammande *Haraldskvæði* (s. 95).

Om Eilífr Goðrúnarsons Þórsdrápa hette det förr (I: 549): "er sikkert ikke fuldstændig bevaret", nu (s. 118): "måske fuldstændigt".

Þorleifr jarlaskáld dödades, heter det i det senare arbetet

(s. 123), år 994; i det äldre verket (I: 551) säges hans död ha inträffat 994 l. 995.

Förr (I: 574) förklarade F. J., att Þórðr Kolbeinssons Belgskakadrápa förlorats på två och en half vers när; nu (s. 129) anser han, att blott en vers bevarats.

Völuspá en skamma säges s. 154 icke vara äldre än från det tolfte århundradet; I: 204 begränsas affattningstiden till det tolfte århundradets sista hälft.

I fråga om den strof, som finnes af den Harald Hårfager tillskrifna Snæfríðardrápa, har F. J. förr (I: 426) sagt, att intet låter sig invända mot dess äkthet; i här anmälda arbete (s. 94) har han, såsom Y. Nielsen påpekat (se Sproglige og historiske afhandlinger viede Sophus Bugges minde s. 156), uttalat sig med större försiktighet.

Uppställningen i de båda litteraturhistorierna är ej alltid densamma. Se t. ex. redogörelsen för den norska litteraturen under den andra perioden.

Vid karakteriseringen af författare och skrifter har Finnur Jónsson endast sällan nöjt sig med så färglösa och tämligen intetsägande bestämningar som "utmärkt", "god". I de allra flesta fall har han — trots den knappa form, som arbetets plan ålade honom — lyckats att få fram de för en författare, en dikt o. s. v. mest karakteristiska dragen. Såsom särskildt tilltalande må framhållas redogörelserna för skaldepoesien (ss. 78—90) och sagorna (ss. 203—233).

Betecknande för författarens skarpt förståndsmässiga läggning är den vikt han fäster vid logiskhet såsom ett villkor för den estetiska njutningen: "Underholdende kunde det [d. v. s. framställningen i "Fornaldarsagorna"] måske nok siges at være, når det hele var logisk sat sammen og godt fortalt" (s. 331). Jfr att han med en viss förkärlek framhåller, att det eller det sagaverket har ett "velbegrundet sammenhæng fra først til sidst" (s. 262), är "et sammenhængende klart, logisk .. hele" (s. 263) o. s. v.

Såsom en förtjänst må framhållas, att författaren ganska ofta illustrerat sin framställning med upplysande citat (särskildt beträffande skaldepoesien, se t. ex. s. 118, 121, 125, 126, 127 o. s. v.). Säkerligen skulle framställningen vunnit i tydlighet, om författaren kunnat meddela ännu flere litteraturprof (t. ex. i fråga om lagspråket).

Finnur Jónssons stil är jämn och flärdfri. Vid sidan af de försiktiga allmänna uttrycken, som äro ganska talrika: *i det hele*, *i alt væsenligt* o. s. v., märkes då och då ett *sikkert*, ett *utvivlsomt*, som låter oss se, huru viss författaren är i sitt sinne. Äfven då ett sådant ord snarast bör betraktas såsom ett utslag af författarens subjektivitet, väger det med all den pondus, som med rätta tillkommer Finnur Jónsson såsom den förnämste kännaren af den norröna litteraturen.

Jag har antecknat följande småsaker: S. 254, r. 3 nedifrån står *Halles,* läs *Halls.* S. 299 hade framställningen blifvit öfverskådligare, om en rubrik angifvit, att det stycke som inledts med öfverskriften "Sagaer vedrørende Danmark" ej sträcker sig längre än t. o. m. r. 15 nämnda sida. Äfven s. 324 saknas en rubrik öfver det stycke, som handlar om sagor rörande Norge, Danmark m. m. (Här finnes dock ett mellanrum i texten). S. 433 sättes prosalitteratur såsom motsats till diktningen, under hvilken sistnämnda dock prosaberättelser blifvit inrangerade.

Såsom en inkonsekvens kan anmärkas, att förf. förklarar vissa af de isländska diktnamnen, men lämnar andra otolkade. Så t. ex. förklaras *Sonatorrek* (s. 111), men ej *Bersöglisvísur* (s. 136 f.).

Lund i jan. 1911.

Th. Hjelmqvist.

Snorri als Mythograph.

Ueber den "Treppenwitz in der Weltgeschichte" hat *Hertslet* ein wiederholt aufgelegtes interessantes Büchlein geschrieben; von dem Treppenwitz in der Literaturgeschichte könnte wohl auch Mancher ein Lied singen. Man grübelt und grübelt über ein Problem, man kommt zu einem vorläufigen Ergebnis; und wenn es schwarz auf weise dasteht, kommt ach zu spät! der rettende Gedanke.

Ganz so schlimm, hoffe ich, ist es mir mit meiner Altgermanischen Religionsgeschichte nicht gegangen; aber an einem Punkt, der mir wichtig scheint, kam mir die richtige Erkenntnis, der ich längst auf der Spur war, doch gerade eben, als das Buch die Treppe hinunter in die Welt gegangen war!

Ich lege auf meine Charakteristik von Snorris und Saxos Methode (a. a. O. S. 560. 563 f. bes. S. 565 f.) entschiedenes Gewicht: ich glaube annehmen zu dürfen, dass damit für die Einzelkritik ihrer Angaben und ihrer Auffassungen wichtige neue Gesichtspunkte gegeben sind. Ich habe mich bemüht, zu zeigen, dass in Beider Darstellungen viel mehr persönliche Anschauung und systematische Durcharbeitung des Stoffes steckt, als man bisher annahm, und dass daher von ihren Mitteilungen (und besonders denen Saxos) ein starkes individuelles Moment immer abgezogen werden muss, ehe man sie einfach (wie üblich) als Quellen verwenden darf. Saxo, suchte ich zu zeigen, lässt sich von der Absicht leiten, ein farbenreiches kulturhistorisches Gemälde der dänischen Urzeit zu entwerfen, und kommt so zu der Form des "historischen Romans", die dem Mittelalter keineswegs fernlag; ich

erinnere an Skizzen wie in den Einleitungen zu unserm Annolied, zu Albrechts von Halberstadt Metamorphosen, zum "Mauricius von Craûn".

Snorri dagegen sucht nach gut philologischer Methode durch Ausnutzung und Kombination der Quellen (S. 524 vgl. z. B. S. 551) einen vollständigen und zuverlässigen Katechismus der heidnischen Götterlehre (a. a. O. S. 561) zu praktischen Zwecken zu geben.

Solche Arbeiten nun gab es schon im Altertum, wie ich auch (ebd. S. 564) hervorgehoben habe. Was mir erst nachher aufging, ist dies: dass ohne solche antiken Vorbilder Snorri seine Gylfaginning vielleicht überhaupt nicht, sicher aber nicht so wie er es tat, verfasst hätte. *Die Darstellung der eddischen Mythologie bei Snorri ist von derjenigen der antiken Mythologie bei den alten Mythographen unmittelbar abhängig.*

Diese Abhängigkeit ist nun aber, wie ich gleich hier hervorheben möchte, nur eine *formelle*, nicht etwa eine *inhaltliche.* Inhaltliche Beziehungen zu Hygin oder zu den lateinischen Mythographen scheint ja *Bugge* (Studien über die Entstehung der nordischen Götter- und Heldensagen z. B. gleich S. 4 Anm. bes. S. 17 Anm.) anzudeuten. Aber ich kann ihm auch hier nirgends beipflichten. Man nehme die letzt erwähnte Stelle. Bei dem alten Mythographen (Scriptores rerum mythicarum latini tres; ed. *G. H. Bode*, Celle 1834; S. 255) steht: "Juppiter, Neptunus et Mercurius cum quibusdam aliis diis" seien auf der Umfahrt ("circumeuntes diversas regiones") eines Abends zum Haus des Bauern Oenopion gekommen; dieser habe sie ehrenvoll aufgenommen und ihnen den einzigen Ochsen, den er besass, geschlachtet. Dafür gewähren sie ihm eine Bitte; er wünscht einen Sohn und auf die unappetitlichste Weise schenken sie ihm den Urion, "id est ux urina genitus". In ihrem speziellen Teil entstand die hässliche Geschichte, wie *Golther* (Handb. der

germ. Mythol. S. 353, 2) mit Recht bemerkt, "durch volksetymologische (oder gelehrte) Vergleichung des Namens Orion, Urion mit Urin"; im übrigen aber "gehört sie in den Kreis jener von dem Wandern und Reisen der Götter und Heiligen auf Erden. Wo sie gehen entspringt den Guten und Reinen Heil, den Bösen, Geizigen, Hässlichen Verderben .... Damit prüfen die Götter zugleich das Menschengeschlecht" (K. H. M. 3, 151). Diese Anmerkung machen die Brüder *Grimm* zu dem Märchen vom Armen und Reichen (N. 87); sie passt ebenso gut etwa auf die Malteser Sage von der Ungastlichkeit gegen den wandernden Christus (*Dähnhardt:* Natursagen 2, 131) oder auch zu der Einleitung der Grimnismál. Oft kommt auch dieser symmetrische Typus gespalten vor: nur Lohn für gütige Aufnahme, nur Strafe für schlechte; so wird dem Abraham ein Sohn verheissen, nachdem er die drei Engel freundlich bewillkommet und für sie ein zart gut Kalb geschlachtet hat (1 Mose 18, 10).

Wie kann man nun mit dieser höchst einfachen, ja typischen Erzählung Skáldsk. c. 39 (Gering S. 366) vergleichen: Odin, Hoenir und Loki ziehen aus, um die Welt zu besichtigen; nach einem Abenteuer, das die eigentliche Hauptsache ist, kommen sie zu dem Bauer Hreidmar und verbitten sich Kost, da sie ihre Jagdbeute mitgebracht hätten! Was stimmt denn nun hier, wo *Bugge* (S. 17) "unverkennbare Aenlichkeit" sah? einzig dies, dass Götter auf der Weltreise zu einem Bauern kommen. Aber die drei Asen sind allein; die drei griechischen Götter reisen mit anderen zusammen; sie haben kein Erlebnis unterwegs, während die Tötung des "Otter" den Kern der Legende bildet. Oenopion ist arm, und Hreidmar ist reich und mächtig; der Arme, das ist die Pointe, eine typische Pointe — schlachtet seinen einzigen Ochsen, der Reiche braucht die Gäste nicht zu beköstigen .... Das heisst denn doch eine seltsame Parallele!

Je mehr ich Snorris Berichte mit antiken Mythogra-

phen verglichen habe, desto stärker bin ich von seiner inhaltlichen Unabhängigkeit überzeugt. Er geht wirklich wie ein grosser Gelehrter vor (vgl. Altgerm. Rel.-Gesch. S. 572): er sammelt urkundliches Material, sichtet es, disponiert und verarbeitet. Sein Stoff nicht nur, auch seine Auffassung bleiben von seiner Gelehrsamkeit unberührt (vgl. über seine Objektivität *Wilken* Untersuchungen zur Snorra Edda S. 163); aber nicht Stil und Technik seiner Darstellung.

Die Frage, wie Snorri eine so umfassende wissenschaftliche Beschreibung der altnordischen Mythologie geben konnte, ist noch gar nicht aufgeworfen worden. Verstand sich denn das von selbst? war im dreizehnten Jahrhundert die Kunst wissenschaftlicher Quellenbeschaffung, systematischer Anordnung (Altgerm. Rel.-Gesch. S. 564), objektiver Darstellung an sich und gar für ein solches, dem Christen durch seine Bildung fernliegendes Thema so einfach, dass man sie wie eine beliebige Heiligenlegende in den Fluss der Tradition einfügen dürfte?

Nur *Finnur Jónsson* gibt eine Antwort.

"Das ist klar, dass ein Gedicht von der Art der Vǫluspá als wegweisendes Vorbild gedient hat. Hier war der Rahmen gegeben und die wichtigsten Punkte in der Entwicklung der Mythengeschichte festgelegt. Aber die Darstellung musste und konnte mit Hilfe anderer Quellen viel inhaltreicher und vollständiger werden. So musste eine Beschreibung der einzelnen Götter, wofür in der Vǫluspá kein Platz war, an passender Stelle eingesetzt werden" (Den oldnorske og oldislandske Litt. Historie 2, 2, 687). Viel unklarer sagt *Golther* (Nordische Literaturgeschichte 1, 118): "Nach einer ähnlichen Liedersammlung, wie auch wir sie durch Brynjolfs Handschrift kennen, entwirft Snorri einen Abriss der Göttersage"; während *Mogk* in seinem ausgezeichneten Abriss der norwegisch-isländischen Literatur (in *Pauls* Grundriss 1. Aufl. 2, 1, 906) sich nur negativ äussert: "Unbeeinflusst von

der ausländischen Literatur ist das bedeutendste wissenschaftliche Werk Islands, die Edda des Snorri Sturluson". Was ich nun eben gerade bestreiten möchte.

Folgende Momente scheinen mir für die Edda überhaupt, ganz besonders aber für die Gylfaginning charakteristisch: eine bestimmte, wenn auch lose Systematik der Gesamtanordnung (mag man nun die *Mogks* a. a. O. S. 907 annehmen oder meine a. a. O. S. 560), die aber beträchtliche Einschübe nicht nur gestattet, sondern fast zu fordern scheint (das beste Ross und das beste Schiff c. 42—43); eine etwas strengere, wenn auch nicht pedantisch eingehaltene Systematik der Einzeldarstellung (Rel.-Gesch. S. 565); bei der Interpretation starke Neigung zur Etymologie der Namen (bes. c. 35 bei den Mägden der Frigg), und eine kaum geringere zur allegorischen Deutung (die Kräfte in Utgard c. 37, Wilkens Ausgabe S. 69).

Sind nun diese Eigenheiten wirklich auf Nachbildung der von Snorri benutzten eddischen Geschichte zurückzuführen?

Die Aehnlichkeit mit der Vǫluspá besteht doch tatsächlich nur in der unvermeidlichen Gemeinsamkeit des Inhalts: Vǫl. und Gylf. erzählen von der Schöpfung und dem Weltuntergang. Dass sich Interpolationen in der Vǫl. befinden, wie der Zwergkatalog, wird man mit den Einschüben, durch die der Verfasser der Edda selbst seine Disposition stört, gewiss nicht vergleichen dürfen. Sonst aber wüsste ich wirklich keinen Punkt, in dem ein Gedicht von der Art der Vǫl. als Vorbild des Gylf. hätte dienen können. Dort eine streng pragmatische Entwicklung, die die Schöpfung mit dem Weltuntergang in eine kausale Verknüpfung bringt (wofür ich wieder auf meine Rel.-Gesch. S. 448 zu verweisen wage) — hier eine rein systematische Anordnung. Bei der vǫlva ein chronologisch geordneter Bericht; bei Snorri ein Nebeneinander als Hauptteil, allerdings durch den Schöp-

fungsbericht eingeleitet und durch die Eschatologie abgeschlossen. In dem Gedicht eine strenge Auswahl des Wichtigsten; in der Prosa eine Einfügung verhältnismässig unwichtiger Mythen (wie von Gerd., cap. 37), wogegen sehr bedeutsame fehlen, wie der von Gullveig und der Ursache des Wanenkrieges (Vol. c. 21 f.). Und jene Allegorien und Etymologien blieben ebenso sehr Snorris Zutat, wie die Thor-Abenteuer, die allein Finnur Jónssons Formel von der Vervollständigung der Vǫl. durch Einzelberichte von den Göttern rechtfertigen.

Viel eher als an die Vǫl., glaube ich, dürfte man an die Grim. erinnern, und durch eine Stelle in diesem Gedicht scheint mir wirklich die Einkleidung bei Snorri hauptsächlich veranlasst. — Dies Gedicht teilt mit der Gylf. die Betonung des "Gaukelwerks" (Grim. str. 52; Gylf. im Titel und c. 54); die Umhüllung durch eine Rahmenfabel; die Neigung zu Einschüben (vgl. Altgerm. Rel.-Gesch. S. 549); die Mittelpunktstellung Odins; die Neigung zur Namentaufe. Aber eine systematische Uebersicht der Mythologie bieten auch die Grim. so wenig wie Etymologien — die doch sonst in der Edda begegnen (meine Altgerm. Poesie S. 301)! — und Allegorien. — Ich glaube, wir müssen die Quelle des ganzen Werkes an anderer Stelle suchen.

Die Mythographie war ja wohl zu Snorris Zeit eine unbekannte Kunst im Norden. Was wir als Vorstufen seiner Darstellung etwa ansehen dürfen, sind einerseits Namenlisten und andere Katalogverse, andererseits Prosaberichte über einzelne Mythen und vielleicht auch Mythengruppen (vgl. allg. meine Rel.-Gesch. S. 570). Als man nun die alten Lieder systematisch zu sammeln begann, wurden ihnen solche Berichte gern beigegeben und solche thular nicht selten eingefügt. Natürlich können ὑποθέσεις wie vor Skirnisför auch schon früher dem Gedicht als Einleitungen vorgeschlagen worden sein; aber etwa die Prosastücke zu Lokasenna nnd

Grimnismál gehören wohl sicher erst Sammlern an (nicht notwendigerweise gerade dem der Ur-Edda), und der Vorbericht zur Vǫlundarkvida kann gar nicht alt sein.

Für diese mythologischen Erläuterungen in Form von Prosaberichten oder Verskatalogen (wie der Zwergliste Vǫl. Str. 10 ff., auch dem Runenkatalog Sgdr. Nr. 6 f.) brauchen wir keinerlei fremdes Vorbild anzunehmen, wenn sich auch ganz ähnliche Erscheinungen im Altertum beobachten lassen. Aber was wirklich auf die Editoren der Eddalieder Einfluss ausgeübt haben könnte, ist doch von ganz anderer Art. Die wichtigste Quelle für alle mittelalterliche Kenntnis antiker Mythologie bilden neben den Dichtern selbst (vor allem natürlich Ovid) die Scholien des *Servius* zum Vergil, wie *U. v. Wilamowitz* und *Ed. Norden* mir übereinstimmend versicherten. Aber diese haben vor allem die Absicht, der studierenden Jugend zu dienen; "eas maxime res spectare consuevit quas adulescentium ingeniis excolendis idoneas esse vidit" (Einleitung zu der Ausgabe von *Thilo* und *Hagen*, Leipzig 1886, S. XXVIII). Dem entsprechend gibt er vor allem grammatische und rhetorische Anmerkungen. Für die literarhistorischen hat er ein festes Schema: "poetae vita, titulus operis, qualitas carminis, scribentis intentio, numerus librorum, ordo librorum, explanatio" sollen folgen. Allerdings liebt auch er die Etymologien (z. B. cervi *ἀπὸ τῶν κεράτων* zu 1, 184), besonders von Namen (Neoptolemus zu 1, 263); und mythologische Excurse (z. B. zu Gorgones 6, 289) fehlen so wenig wie solche zur Heldensage (Tydides zu 1, 27) oder zur Sage überhaupt (Hero und Leander, zu Georg. 1, 207). Aber ich sehe keine Möglichkeit, von hier auch nur zu Snorris Vorgängern zu kommen, geschweige denn zu ihm. Den grammatischen Kommentar hat er ganz abgesondert; wenn er in Gylf. oder Skáldsk. etwa den Heimdallargaldr erwähnt, lässt er jede literarhistorische Notiz beiseite. Hätte auch nur ein früherer Sammler sich die Art

des vielverbreiteten Servius (vgl. Einleitung der Ausgabe S. LXXV) zu Nutze gebracht, so müssten davon Spuren zu finden sein. Aber Gylf. ist kein Mosaik aus Einzelglossen, sondern eine wohldurchdachte und geordnete Monographie.

Deshalb darf man auch zwei andere Werke nicht heranziehen, deren Verbreitung in Mittelalter den Blick auf sie lenken könnte, den Hygin und den Isidorus Hispalensis. Hygin hat ja Zusammenstellungen wie (N. CLXXXIII) "equorum solis et Horarum nomina", aber Snorri konnte zu den Namen Alsviđr und Árvakr (Gylf. c. XI) wahrhaftig auch ohne solche Anleitung kommen (vgl. mein Buch S. 551 über die Namengebung bei Snorri). Und in den Origines ist ja nun vollends alles auf die Etymologie angelegt und ein inhaltlich reiches Buch hätte sich an diesem Muster niemals herausbilden können.

Wir dürfen deshalb sagen: Snorris mythologisches Handbuch ist bei ihm nicht aus Einzelanlehnungen an Servius oder Hygin oder Isidor herausgewachsen. Dass es aber ganz und gar auf seiner genialen Initiative beruhte, ist erst recht unwahrscheinlich. Und somit wird er sich an fertige Vorbilder wissenschaftlicher Mythographie angeschlossen haben.

Solche besitzen wir nun als Typus; wenn auch nicht gerade die uns erhaltenen Exemplare in seiner Hand gewesen sein werden. Es sind die lateinischen Mythographen, die Angelo Mai 1832 entdeckt hat (Scriptores rerum mythicarum latini tres. Ed. *G. H. Bode*, Leipzig, 1834). Und zwar kommt speziell der dritte in Betracht, der etwa im 10 Jh. entstanden scheint (*Thilo-Hagen*, a. a. O. S. XXXVIII).

Hier haben wir in der Tat alles, was wir brauchen. Der Mythograph bringt unter der Ueberschrift "de diis gentium et illorum allegoriis" zunächst ein Proemium, das von dem Ursprung der Götzenbilder erzählt: Ein reicher Aegypter namens Syrophanes richtete nach dem Tode seines einzigen Sohnes ein *simulacrum* desselben auf, das von der

ganzen Familie leidenschaftlich verehrt wurde. Dann flüchteten auch Verfolgte sich zu diesem Bild. "Exhinc inveteratus error humanus in idolorum cultu ubique gentium coepit diffundi." — Auf eine kurze allgemeine Bemerkung etymologischer Natur folgt dann die Aufzählung der Götter und zwar in der Ordnung der Generationen: Saturn und Cybele; Jupiter und Juno, Neptun, Pluto und Proserpina, Apollo, Merkur, Pallas, Venus; Bacchus, Herkules; worauf dann die 12 Himmelszeichen den Schluss machen.

Eine innere Uebereinstimmung nun zwischen dieser Dar stellung und der Gylfaginning findet sich nirgends. Oefters begegnen Stellen, die zu einer Benutzung durch Snorri hätten herausfordern können: "Saturnus a regno violenter extrusus" (S. 153) konnte mit dem (freilich nur nach Saxo) verbannten Odin verglichen werden; von heroisierten Männern (S. 172, 3) gab es wohl auch im Norden noch Traditionen; die Schöpfung des Menschen (S. 227), die Versetzungen an den Himmel (S. 254, 255) konnten zu Anlehnungen Gelegenheit geben. Davon ist aber nichts zu finden. Nur in zwei Einzelheiten bemerke ich eine auffällige Uebereinstimmung. Wie Snorri zweimal (c. 3 u. c. 20) Odins Lob singt, so beginnt auch der Mythograph (S. 152) mit dem Preis Juppiters, um dann später (S. 160 ff.) ausführlicher von ihm zu handeln. Und das erstemal begegnet die merkwürdige Aussage: "Philosophi... unum dicunt deum esse, coeli et terrae rerumque omnium procul dubio creatorem. Hic tamen ab iisdem pro multiplici dispositione, qua diversis modis regitur mundus, variis item vocabulis appellatur". Hiermit lässt sich Hárs Erklärung (Gylf. c. 20) wohl vergleichen: "Viel Weisheit gehört allerdings dazu, dies (Odins viele Namen) genau zu erklären; doch um es kurz zu sagen, so hat er sehr viele Namen dadurch bekommen, dass es in der Welt so viele Sprachen gibt. Alle Völker meinen nämlich, dass sie seinen Namen nach ihrer Sprache umwandeln

müssen, um selber zu ihm beten zu können; manche Veranlassung zu diesen Namen haben aber auch seine Fahrten gegeben". (*Gering* S. 315). — Aber man sieht, dass auch hier nur die Grundanschauung stimmt, die eben die christliche ist, der eine Gott habe sich allen Völkern offenbart und werde erst seit dem Turmbau zu Babel in vielerlei Sprachen angerufen. In jener vorläufigen Verherrlichung des heidnischen Hauptgottes ist deshalb auch nur eine Huldigung an den von den Mythographen verehrten einen Gott zu erblicken.

Also wird man ruhig bei der Meinung beharren dürfen, Snorri habe in echt philologischer Weise aus den Quellen, die er ja gern selbst citiert, eine Gesamtdarstellung der eddischen Mythologie gegeben, die nur durch seine eigenen Voraussetzungen getrübt ist, nicht durch irgend welche interpretatio Romana. Auch dass Grim. Str. 45 für die ganze Fiktion des Gylf. (und der Bragarœđur) den Ausschlag gab, glaube ich weiter (vgl. Rel.-Gesch. S. 565) vertreten zu können. Wohl aber sehe ich in dem Mythographen den Typus derjenigen lateinischen Arbeiten, die allein den grossen Gelehrten Mut und Möglichkeit zu seiner kühnen Untersuchung geben konnten.

Dies sind die Momente, auf die es ankommt. Der römische und der isländische Mythograph beginnen mit einer kurzen Aussenerzählung, die bei beiden die Aufgabe hat, die Mythologien als Trugbilder zu charakterisieren, bei Snorri allerdings noch zu einer Rahmenfabel im Katechismusstil von Veg., Vaf., Alv. erweitert wird. Dem entspricht die Neigung zu allegorischer Deutung (Mythogr. S. 174. 215. 222. 246; Thor in Utgard Gylf. c. XLVI; das Gesinde der Hel c. XXXIV). Auch die Freude an Etymologien (Mythogr. z. B. S. 153; 200 ff.; Gylf. c. XXXV) ist davon nicht zu trennen; und die Art, wie diese Namendeutungen den Nennungen von Göttern und Göttinnen angefügt werden (z. B.

auch Mythogr. S. 203) erinnert noch im Einzelnen an Snorris Erklärung von Namen wie Vár, Syn, Snotra.

Doch das Wichtigste ist eben die Gesamtanlage selbst. In ein bestimmtes System, das die Götter einigermassen chronologisch ordnet, wird die Fülle des Materials verteilt; gern mit Einschüben, die an einen gelegentlich erwähnten Namen gehängt sind (Vesta Mythogr. S. 159, Vulcanus S. 223 u. a. — Gerd, an die Asinnen angeschlossen, Gylf. c. XXXVII). So konnte Snorri hier die Technik der Mythographie lernen; wozu denn auch die als Belege freigebig citierten Verse, die Namenlisten (Apollos S. 200 wie Odins Gylf. c. 20) und vor allem die regelmässige Angabe der Attribute gehört. Sie nennt der Mythograph gewöhnlich an dritter Stelle: erst kommen die Namen, dann das Bild der Erscheinungen, dann das Attribut (falx 154, 6, 27 aquila 161, 4 quadriga 202, 6 talaria et petasus S. 216, 5 usw.). Würde Snorri auch ohne solche Vorbilder auf Heimdalls Horn (Gylf. c. 27), Widars Schuh (c. 29), Ulls Bogen und Schneeschuh (c. 31) geachtet haben? Wo finden wir sonst im Norden eine selbständige Beachtung der Attribute, wo sie nicht (wie Thors Hammer in Thrymskvida) Gegenstand des Mythus selbst sind? — Dagegen bleibt die Neigung zu einer strengeren Rangordnung und einer genaueren moralistischen Charakteristik der Götter (meine Rel.-Gesch. S. 560) Snorris Eigentum.

Die Frage, scheint mir, wäre nur noch, ob eine Kenntnis der antiken Mythographie bei Snorri vorausgesetzt werden darf. Ich wiederhole, dass es sich nicht gerade um die drei Mythographi Vaticani handelt. Nun hat *Zimmer* in seinem Nennius vindicatus (S. 238) wahrscheinlich zu machen gesucht, dass der erweiterte Kommentar des Servius von einem Iren des 8. Jahrhunderts herrührt. Wir würden dann einem solchen auch noch einen Schritt weiter, eine selbständige Darstellung des mythologischen Stoffs zutrauen

dürfen und bei den Fäden, die sich von Irland nach Norwegen und Island hinüberspinnen, wäre die Verbindung mit Snorri leicht hergestellt. Indessen hat *Wissowa* (worauf *Ed. Norden* mich freundlich hinwies) wohl überzeugend erwiesen, dass von der irischen Glosse, die Zimmers Ausgangspunkt bildete, zu dem erweiterten Servius "keine betretbare Brücke" führe (Göttinger Gelehrte Anzeigen 1895 S. 739). Wir müssen also von dieser verlockenden Möglichkeit absehen und uns mit der grossen Wahrscheinlichkeit begnügen, dass Lehrbücher von der Art der Vaticanischen Mythographen im Original oder in Uebersetzung oder Bearbeitung in den Norden gelangten. Bestimmte Quellen für die Kenntnis der antiken Mythologie im mittelalterlichen Skandinavien vermochten mir auf meine Anfrage weder Finnur Jónsson noch Axel Olrik anzugeben; meine Berliner philologischen Kollegen aber nehmen an, Servius (der, wie wir sahen, nicht ausreicht) sei für das gesamte Mittelalter der wichtigste Gewährsmann. Jedenfalls beweist aber schon das glänzende Beispiel *Saxos*, dass die Gelehrten des Nordens nicht bei den Schulbüchern niedrigster Gattung stehen blieben. — Schulbücher sind freilich Saxos Lieblingsbücher auch: Valerius Maximus und Martianus Capella (vgl. *P. Herrmann*, Erläuterungen zur dänischen Geschichte des Saxo S. 450); aber dann doch auf ganz anderer Stufe! Uebrigens kann die sehr viel freiere Art, mit der Saxo über seinen Stoff verfügt (vgl. meine altgerm. Rel.-Gesch. S. 524), nicht ohne weiteres für die Snorris verwertet werden; was hätte der mit der Rahmenfabel der Nuptiae Philologiae et Mercurii gemacht! Snorri braucht ein unmittelbares Vorbild; ich glaube, dass wir dies in dem Mythographus tertius (als Typus) besitzen.

Ueber die Verbreitung der mythographischen Literatur weiss ich nichts zu berichten; der erste Band von *Manitius*' Geschichte der lateinischen Literatur im Mittelalter, der soeben erschienen ist, erreicht unsern Vaticanus noch nicht.

Die Hauptsache bleibt ja doch aber, dass diese Bücher uns lange vor Snorri eine Technik der systematischen Aufnahme mythologischen Stoffes zeigen, die wir Snorri als selbständige Erfindung nicht zuschreiben dürfen. Mittelalterliche Gelehrsamkeit bedarf überall antiker Stützen und antiken Rahmenwerks, in der Historiographie wie in der Grammatik; es kann in der Mythographie kaum anders gewesen sein. Dem Wert der benutzten Materialien aber trägt das wenig ab; wie die gotischen Werke unschätzbares altgermanisches Sprachgut bleiben, mag auch Ulfilas sie vielfach in die syntaktische Form des griechischen Vorbildes gepresst haben!

Berlin, 5. 1. 11.

Richard M. Meyer.

Till första gåtan i "Getspeki Heiðreks konungs".

I Cod. Reg. (R) lyder den senare vishalfvan af den första gåtan i Hervarar Saga — den del däraf, som plägar kallas *Getspeki Heiðreks konungs* — sålunda:

lyda lemill
orda tefill
ok orda upphefill.

(Bugges utgåfva s. 233; uppställningen i versform är Bugges).

I Hauksbók (H) likaså (stafningen frånsedd), med undantag af att *ok* tillkommer främst äfven i andra versraden (Bugges utg. s. 235).

Då jag här nyttjar uttrycket vishalfva, frånser jag från det omkvädesaktiga sista versparet:

Heiðrekr konungr, hyggðu at gátu.

Som bekant äro de allra flesta gåtorna affattade i ljóðahátt-strofer (sistnämnda omkväde frånsedt). Genom uppställ-

ningen i versform med en långvers [1]) har Bugge visat, att han uppfattat ifrågavarande verser som den senare halfstrofen i en ljóđahátt-strof, jämställd med den första vishalfvan, som är en ljóđahátt-halfstrof, i R så lydande:

Hafa uilldag
þat i giær hafda,
uittu, huat þat uar:

(Denna halfstrof har i H, som ofta har gåtorna i en sämre form — jfr Finnur Jónsson Um þulur ok Gátur, s. 515, i Germanistische Abhandlingen z. LXX. Geburtstag Konrad von Maurers, Göttingen 1893, och Inledning till Hauksbók, Kbhn 1892—96, s. XCIII — blifvit åtskilligt utvidgad.)

Bugge påpekar emellertid, i en not till texten i H, att senare halfstrofens första rad har oregelbunden allitteration, i det att den "synes uregelræt at have Alliteration for sig selv" (*l—l*); "men", tillägger han, "mulig er *lýða* forvansket af et Ord, som begynder med Vokal, snarest *ýta*" [2]).

Jag tror emellertid inte, att detta förslag till emendation är lyckligt. Jag anser, att hänsyn så väl till versformen som till innehållet här fordrar en annan ändring, som så till vida är obetydligare än Bugges, att den icke kräfver ändring af något ord, utan endast en versomställning. Jag föreslår tills vidare att läsa denna halfstrof sålunda:

orđa tefill,
orđa upphefill
ok lýđa lemill.

Härigenom blir ju halfstrofen fullt regelbunden med hänsyn till allitteration. Långversen *ok lýða lemill* är metriskt likställd med en vers som *at góðu getit*, Hákm. 19,

---

[1]) Om de här af mig använda termerna **långvers** och **kortvers** se Brate, Fornnordisk metrik[2], s. 50. Sievers m. fl. nyttja, som bekant, en annan terminologi.

[2]) Antaget af Gering, Die rhytmik des ljóđaháttr § 57, 2 (Sonderabdruck aus d. zeitschr. f. deutsche philologie 1902).

och andra dylika (se Heusler, Der Ljóþaháttr, s. 124; Gering, a. a. § 182).

Genom nu föreslagna omställning af första versraden, så att den blir den sista, vinnes, med hänsyn till versformen äfven det, att det kvinnliga slutrimmet (*-efll*) får förbinda de två med hvarandra genom allitteration sammanbundna kortverserna och ej, såsom enligt handskrifterna och Bugges emendation, en kortvers med en långvers. Det förra är tydligen det riktiga, då ju långversen bildar en enhet för sig [1]); jfr förhållandet i gåtan 27 (R; 28, H):

fiorer hanga (H: *ganga*)
fiorer ganga (H: *hanga*)

och ex. från ä. Eddan i Sijmons Eddautgåva, Einl. s. CCXLVI.

Äfven det vinnes genom min omflyttning af verserna, att upprepningsrimmet *orða—orða* (jfr därom Brate, a. a., s. 31, anm. 4, Sijmons, a. st. s. CCVIII) får förbinda de två kortverserna med hvarandra, alldeles som i nyss jämförda verspar också är förhållandet (*fjórir—fjórir*), och ej en kortvers med långversen. Det förra är ju tydligen det riktiga [2]).

Från rimförhållandena kunna alltså trenne omständigheter anföras, hvilka tala för den af mig föreslagna versomflyttningen.

Med hänsyn till innehållet vinnes åter genom denna omflyttning, att det, som enligt min mening bör uppfattas som de första lindrigare verkningarna af öldrickandet, blir först nämndt, och det, som angifves som sista stadiet af dryc-

---

[1]) Här bör nämnas, att de hos Sievers, Altgerm. Metr. § 57, 3, c upptagna fall, då en långvers skulle vara förbunden med kortverserna medelst enkel allitteration, alla böra förklaras på annat sätt. Jfr Studier i nordisk filologi, B. 3, n:o 1, Helsingfors 1911, s. 14 (under tryckning).

[2]) Då långversen har ett annat, eget allitterationssystem, kan den dock vara förbunden med kortverserna medelst upprepning af deras rimord; t. ex. Háv. 76, 77, Vafþ. 3, 4 etc. [Háv. 53]. Därom utförligare annanstädes.

kenskap, blir sist nämndt. Detta är tydligen riktigare än motsatsen, som enligt nuvarande läsart eger rum.

Till motivering af det senast sagda må följande anföras. Jag uppfattar orden *lýða lemill* så, att *lemill* här får betydelsen "förlamare". Fritzner öfversätter det: "Svækker, Læmmer", Heusler och Ranisch: "Werkzeug zum Lamschlagen, Lähmer", Finnur Jónsson (Lit. Hist. 2: 161): "folks udmatter", Hægstad och Torp: "lemjar, magstelar" [1]). Bugge i sin utgåfva, s. 356, säger: "*lemill* af *lemja* i Betydning "Svække". Men "männens försvagare" synes här vara ett alltför matt uttryck. Hur långt kraftigare heter det icke i Hávamál om den *óminnis hegri, sá es yfir ǫlðrom þrumir: hann stelr geði guma.* Jfr ock Sigrdrm. 29: 6.

Den betydelse af *lemja*, som här ligger närmast, är icke den af "försvaga" utan jämförlig med den, som Fritzner inlägger vid förklaringen af substantivet *lamning*: "Mørbankning, hvorved man slaaer en saaledes, at han ikke er i stand til at røre sig". I fhty. betyder också *lemen* förlama. Det är det tillstånd, som uppstår vid högre grad af dryckenskap: "dödfyllan", såväl kropps- som själsförmögenheternas bedöfning, som här torde afses. Då uttrycket i den prosaiska utläggningen af gåtorna förklaras med: *þat* (*mungát*) *lemr margra* (*manna*) *vit*, så är denna begränsning till förståndets bedöfning godtycklig och säkerligen icke ursprunglig; i *lýða lemill* finns intet, som berättigar en sådan begränsning. Då vidare i utläggningen af gåtan det sedan heter i H: *svmir verða margmælltir þar af, en svmvm vefz tungvbragð* och i R: *ok margir eru þa margmalgari, er mungat ferr aa en svmum uefzt tungan, suo at ecki uerdr at ordi*, och detta synes afsedt att vara en närmare förklaring af hvad som

[1]) Till öfversättningarna *hominum collector*, *folks forliger* m. m. i Stephan Björnsons, N. M. Petersens (och G. Thorarensens) m. fl:s utgåfvor kan hänsyn ej tagas, då de grunda sig på en felaktig läsning: (*liđa*) *lýđa semill*, som finnes i dessa äldre utgåfvor (hos P. i den isländska texten dock blott som variant i en not).

ligger i det nyss sagda: *lemr vit* (Bugge sätter ock : efter ... *mannavit* i H) — hvarvid då gåtans *orða tefill* och *orða upphefill* uppfattas som just det som ligger i *lýða lemill* —, så må härtill anmärkas, att med denna uppfattning måste i orden *orða upphefill* inläggas betydelsen af en pratsamhet, som öfvergår till meningslöst snack. Men detta är tydligen att inlägga i orden *orða upphefill* mer än därmed varit afsedt. Jag tror, att med orden *orða tefill* och *orða upphefill* ursprungligen afsetts de första lindrigare verkningarna af öldrickandet, som allt efter de drickandes ölsinne visa sig antingen i en sådan svårighet att tala, att den öfvergår i ren tystnad — *orða tefill* betyder ju: ordens häftare —, eller ock i en stor pratsamhet — *orða upphefill* är ju: ordens (talets) befrämjare, upplifvare.

Fastän nu i båda sagoredaktionerna öfverensstämmelse råder i fråga om den nu tadlade uppfattningen af orden *lýða lemill* (och *orða upphefill*), så kan det väl antagas, att den icke tillhör den ursprungliga sagan, utan blott yngre bearbetningar däraf. Det synes troligt, att svaren ursprungligen i de fall, där sådant kunnat ske och där ej någon utförligare förklaring behöfts, utgjorts af endast ett substantiv, utmärkande det i gåtan afsedda begreppet. (Heinzels förmodan, Sitz. ber. d. phil.-hist. Cl. d. Kais. Ak. d. Wissensch. b. 114, s. 443, att poetisk form bör ha varit den ursprungliga för svaren, kan jag ej dela [1])). Så är också i flera fall ännu förhållandet i handskrifterna, antingen i båda, eller i endera. Så i R gåtan 6: *kaungurouur*, i afskr. af H g. 14: *köngurváfa* (visserligen här med en inledande fras, som dock ej förklarar gåtan); i R g. 20: *bylgjor*, i afskr. af H g. 22: *bárur*, i afskr. af H g. 13: *ǫr* (fins ej i R); i R g. 27: *kýr*, medan afskr. af H g. 13 har en utläggning efter ordet *kýr*; i afskr. af H g. 20: *rjúpur*, medan R g. 18

[1]) De i äldre upplagor förekommande versifierade svaren på gåtorna i "Getspeki" härröra, som bekant, från nyare tid.

här har en utläggning efter ordet. Jag förmodar därför, att svaret här endast ursprungligen varit *mungát*. Dess verkningar voro allt för välbekanta, för att närmare utläggning här skulle från början ha behöfts. Den har tillkommit först, då sagans bearbetningar erhöllo den ordrikedom, hvaraf ju samtida och likartade litteraturalster utmärkas. Som man ju numera icke antager någon för båda handskrifterna gemensam uppteckning af sagan som närmaste gemensamma källa (se Finnur Jónsson, Litt. Hist. 2: 838—840), så får det väl antagas, att i den yngsta muntliga bearbetning af sagan, som torde ha varit gemensam för både R och H, nu angifna utbroderingar och omtydningar af gåtans svar tillkommit. [Jfr nu Boer i Aarb. 1911, s. 76 f.]

Likaså får det antagas, att i denna muntliga bearbetning redan omställningen af verserna egt rum. Denna måste ju senast sättas till första början af 1300-talet (då Hauksbók anses ha tillkommit 1323—29; se Finnur Jónsson, Inledning, s. CXXXVII, till Hauksbók). Det är anmärkningsvärdt, att så tidigt ett sådant förbiseende af rimmets — allitterationens — fordringar och ljóðaháttstrofens riktiga byggnad kunnat ega rum.

Heusler och Ranisch påpeka, a. a. s. XCI, åtskilliga fall, då gemensamma fel i strofernas ordalydelse förekomma i båda sagoaffattningarna, hvilka då också kunde förmodas ha funnits redan i den yngsta muntliga traditionen; några af dessa fall äro dock betydelselösa.

Ett fall (afskr. af H g. 6: 4, R g. 23) rör just allitterationens försämring, men är icke fullt säkert — det antages dock äfven af Bugge —, enär *h* ju af Bugge och andra anses kunna allitterera med begynnande vokal [1]) (och "halfvokal"; jfr Bugges utg. s. 240, n.).

[1]) Härom råda dock olika meningar bland metrikerna. Gering, Ljóðah. § 23, § 97, a. 4 (båda till Vafþm. 5: 4—5), § 130, a (till Lokas. 14: 3, där dock G:s emendation *Hlés hǫll of kominn* synes betänklig, då guden eljest

Då både i R och H *orða upphefill* förklaras före *orða tefill*, såsom vi ofvan sett, kunde det ifrågasättas, att hela halfstrofen äldst haft en alldeles omvänd versföljd mot den, som nu föreligger, således:

orða upphefill,
orða tefill,
ok lýða lemill.

Jämn versrad kortare än udda ha ock gåt. 18, 19, 33 (H).

Omflyttningen till

orða tefill,
orða upphefill

finge då antagas ha försiggått i hvardera skriftliga uppteckningen oberoende af den andra, efter det ett *lýða lemill* blifvit första versen; behofvet af allitteration i tredje versraden skulle ha framkallat denna omflyttning.

Djursholm.

L. Fr. Läffler.

On the Origin of the Name *Kvasir*[1]).

The similarity between the Norse story of Kvasir and the Classical story of Orion has often been noticed. Many Germanic mythologists, such as Grimm, Simrock, Golther, and others, have called attention to the "parallel". Simrock, in fact, apparently trusting to memory, attributed the spittle-feature also to the Classical story. Kaufmann (Deutsche Mythologie, Samml. Gösch., p. 45) might easily be mis-

många gångar i dikten kallas *Ægir*) förnekar denna allitteration. Sijmons, Die lieder der Edda, s. 56, n., håller den under hänvisning till Bugge, Aarb. IX 69, s. 255 f., för möjlig, men finner dock Vafþm. 5: 4—5 misstänkt. Sievers upptager i Altg. Metrik ej denna form af allitteration och torde ej gilla den. — Brate, Fno. Metr.[2] § 33, a. 6 upptager den efter Bugge.

[1]) Det må nämnas, att artiklar i Arkivet giva uttryck åt den enskilde författarens (ej red:s) åsikt. A. K.

understood as having made a similar mistake: "Kvasir, . . . den die Götter aus ihrem Auswurf erschaffen hatten" ("whom the gods had created from their excreta", English translation, Temple ed., p. 36), but he is evidently only permitting himself a convenient euphemism. I had myself noticed the parallel long before I knew that it had been mentioned by others, and I suppose my own experience is only typical.

But it is one thing to notice a similarity between two stories and quite another thing to show that there is connection between them; that one is borrowed from, or in part dependent on, the other. What similarity is there, for instance, between the names *Kvasir* and *Orion*? And what has Orion to do with an immortalizing and divine drink? The obvious answers to these questions are so unequivocal that the problem seems hardly worth any investigation at all. But on the other hand it would hardly carry conviction to suggest that both stories are continuations of a common original. "Besteht ein Zusammenhang", says Golther, "so stammt er natürlich nicht aus urverwandter Überlieferung, sondern aus später gelehrter Übertragung" (Germ. Myth., p. 353).

According to Snorris Edda (ed. Jónsson, 1904 p. 71) the story of the origin of Kvasir is as follows:

"Þat váru uphǫf till þess, at goðin hǫfðu ósætt við þat fólk, er vanir heita, en þeir lǫgðu með sér friðstefnu ok settu grið á þá lund, at þeir gengu hvárirtveggju til eins kers ok spýttu í hráka sínum. En at skilnaði þá tóku goðin ok vildu eigi láta týnask þat griðamark ok skǫpuðu þar ór mann; sá heitir Kvasir, hann er svá vitr, at engi spyrr hann þeira hluta, er eigi kann hann órlausn. Ok hann fór víða um heim at kenna mǫnnum fræði, ok þá er hann kom at heimboði til dverga nǫkkurra, Fjalars ok Galars, þá kǫlluðu þeir hann með sér á einmæli ok drápu hann, létu renna blóð hans i tvau ker ok einn ketil, ok heitr sá Óðrørir, en kerin heita Són ok Boðn; þeir blendu hunangi við blóðit, ok varð þar af mjǫðr sá, er hverr, er af drekkr, verðr skáld eða frøðamaðr. Dvergarnir sǫgðu ásum, at Kvasir hefði kafnat í manviti, fyrir því at engi var þar svá fróðr, at spyrja kynni hann fróðleiks".

In the following pages I shall try to show that the main features of this story are based upon Latin stories concerning Orion. The three principal points to be considered are: first, the name and birth of Kvasir; second, his death; and third, the reason why he is here connected with the story of the divine mead.

The name *Kvasir* is a very peculiar one and no reasonably plausible etymological explanation antedates that of Noreen, briefly indicated by Schück in Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria, I, 1904, p. 70. According to this analysis "*Kvasir* is probably related to *kväsa* and to *kvasa*, which in Scandinavian dialects mean 'to press the juice out of'". These words are presumably identical with Danish *kvase*, *kvasse*, 'knuse noget for at udtrykke saften deraf', which Falk and Torp refer to Germanic **kvassōn*, from **kvadsōn*. If this is correct one would, I suppose, have to explain *Kvasir* as a late secondary form of **Kvassir*, or at any rate as from an ON. **kvasa*, a secondary form of **kvassa* (cf. Swed. dial. *kvasa*, 'kvappe, skvulpe', a secondary form of *kvassa*, Falk og Torp, s. v. *kvase*). But neither **kvasa* nor **kvassa* can be cited from any record contemporaneous with the Kvasir legend [1]), nor on the whole, so far as I am aware, from Old Norse. If the Germanic root is really **kvad*, it would, moreover, seem very doubtful, whether one could assume for this word a form with *-ss-* shortened to *-s-* as early as this (cf. Noreen, Altisl. Gr.[2], § 226, anm. 2). I regret that I could not have seen a fuller exposition of this etymology, which I know only through the meager mention by Schück. But even if it involves no phonetic difficulties whatever, I think it can be shown that the origin of the name is to be looked for in an other direction.

Let us now turn to the birth feature of the Kvasir

[1]) I am using the word "legend" in this paper in the sense in which it is used by Schück.

legend. Possibly this is more important in a consideration of the name than the death-feature, which may, after all, be quite secondary. The unsavory spittle-episode, which in Snorri is so closely associated with the birth of Kvasir, is almost altogether ruled out of order by Schück. The peace compact between ǽsir and vanir could never, he says, have been celebrated by a common sacrifice so disgusting as this. Kvasir, as his name shows, must originally have been this common sacrifice. He could not originally have had anything to do with the divine mead, and his presence in the mead-episode must be due to a later combination based on the confusion caused by several older and similar stories. He displaces in this episode an older god Fjolnir, who in the Ynglingatal is said to have been drowned by accident in a large mead-vessel. A trace of him is found in Fjalar, one of the dwarf slayers of Kvasir.

I think it is highly probable that Schück is right, when he rules Kvasir out of order in the episode dealing with the origin of the divine mead. But my reason for doing so is altogether different from that assigned by him. It is, indeed, this very disgusting spittle-episode which has guided me to this conclusion. Schück says in effect that Kvasir could not have been born, but that he must have died, in the peace-celebration between ǽsir and vanir. Snorri says that he was created out of the mingled spittle of the ǽsir and vanir.

The method I have followed in trying to discover why a birth-story of such a peculiar character is told of a being bearing the peculiar name *Kvasir*, is an obvious one. If it be granted for a moment that the Kvasir story sufficiently resembles the Orion story to have been borrowed from it (cf. *excreta*, *excrementum*, with *excrementum oris*, 'spittle', Tacitus, H. 4, 81), we have only to examine the Orion material for anything which might have given rise to the name

Kvasir. The difficulty of connecting the name with native word-material also suggests this procedure. It is not enough to notice the obvious fact that *Kvasir* and *Orion* are entirely different names and then be done with the matter.

Let us examine some of these stories about Orion. In Mythogr. Vatic., I, 32, we read: "Oenopion rex quum liberos non haberet, a Jove, Mercurio Neptunoque, quos hospitio susceperat, hortantibus, ut ab his aliquid postularet, petiit, ut sibi concederent liberos. Illi, intra corium immolati sibi bovis urina facta, praeceperunt, ut obrutum terra, completis maternis mensibus, solveretur. Quo facto, inventus est puer, cui nomen ab urina imponitur, ut Orion diceretur [1]). Qui, postea venator factus, quum vellet cum Diana concumbere, ut Horatius dicit, eius sagittis occisus est; ut Lucanus, immiso scorpione periit: et deorum miseratione inter sidera collocatus est".

Here the parentage of Orion is attributed to three gods, Juppiter, Mercury, and Neptune, but in the much later Mythogr. Vatic. III (saec. IX or X), p. 255, others are added: "Juppitter, Neptunus et Mercurius cum quibusdam aliis diis circuentes diversas regiones, quodam die sole descendente pervenerunt ad domum Oenopionis rustici, qui eos honorifice suscepit, et unicum bovem, quem habebat, iis apposuit manducandum .... Qui bovinum corium perminxerunt et plenum sepelierunt; ex quo post novem menses natus est *Οὐρίων*, id est ex urina genitus". Then follows an account of the struggle of Orion with the scorpion of Diana and both are stellified: "Nam noluerunt dii suam prolem perire, nec Diana suum scorpionem". How near this banqueting by a number of gods upon the slaughtered ox is to a sacrificial banquet, is clearly suggested by a passage in Palaephati Fab. Narrat., p. 106, where we find the following ver-

[1]) Cf. Servius ad Aen. I, 535, "ut *Οὐρίων* diceretur".

sion: "Quo circa dii tres illi cum bouis pellem in eorum honorem sacrificati accepissent, in eam urinam ueluti semen infundentes minxerunt . . . Quibus decem mensibus decursis, natus est Urion, sic primum quidem denominatus, eo quia dii tali pacto urinam intra corium illud infuderunt, postea uero propter bonum nominis sonum Orion dictus est". Finally, Isidor. Hispal. Etymol., lib. III, cap. LXXI, 7, may also be quoted: "Orion astrum ante Tauri vestigia fulget: et dictus Orion ab urina, id est ab inundatione aquarum".

Of course I am not giving these versions of the story in order to point out any particular source for the Kvasir legend. It is probable that this legend has had a long life in Norse tradition before it reached its present form, and it is very likely that many features are of native growth. The wisdom of Kvasir may thus be the result of a natural inference. The common offspring of æsir and vanir must combine in himself some of the divine qualities of his parents. So, on the other hand, Orion naturally owes his great strength and prowes as a hunter to his distinguished parentage. I therefore attach little importance to a passage like the following: "qui (Orion) factus adolescens, digna deorum forma, atque egregia virtute incitatus, immortali memoria obtemperabat" (Arati Phaenom., p. 188). Divine parentage implies divine progeny and details naturally suggest themselves.

In the material that I have cited (and more of the kind might have been added), there is one feature which stands out very prominently, and that is the etymological explanation of the name *Orion*. In most instances that have come under my notice the story is accompanied by this etymological explanation, no other feature being as constant as this. This feature is of venerable age and takes us back to the Greek sources (see Roscher, Lex., s. n. *Orion*). And while reading several hundred pages of material like the

Vatican Mythographs and Servius' Commentary to Vergil, I could not fail to notice that the etymological explanations of proper names are very often cast in a form which may best be illustrated by the following examples:

"Iris dicta quasi ἔρις" (Servius ad Aen. 5, 606);

"alii Mercurium quasi Medicurium a Latinis dictum volant" (ibid., 8, 138);

"Nam ideo Mercurius quasi medius currens appellatus" (Isidor. Hispal. Etymol., lib. VIII, cap. XI, 19;

"Neptunus dictus quasi nube tonans" (Mythogr. Vatic., I, 107);

"Solem autem dicunt quasi solum" (ibid., I, 115);

"unde Tybris quasi ὕβρις dictus est, id est ab injuria" (ibid., I, 193).

Scores, perhaps hundreds, of such etymologies might be given and I am, I believe, reasonably well warranted in assuming that the Norseman who first heard or read the story of Orion, was confronted by something like this: "Unde Orion dicitur quasi urina"; or, "Orion quasi urina dictus est"; or, "nam Orion quasi urina appellatus est"; or, "Orionem autem dicunt quasi urinam". Having a knowledge of Latin which reminds us of modern classrooms he failed to understand all the words clearly, but at any rate he probably thought he understood that the divine hero Orion, "den die Götter aus ihrem Auswurf erschaffen hatten", was also called "Quasi". Thus, by the addition of the Norse nominative ending *-r* he obtained the name *Kvasir* [1]), which had the great advantage of agreeing well in form with such names as *Glasir*, *Skrýmir*, *Ymir*, *Fáfnir*, etc., and its availability as over against the name *Orion* must have been immediately apparent. While the formula "quasi ... dictus est", or the like, occurs in connection with numerous other names, as I have already pointed out, the fact that the name *Kvasir* is associated with a story which is substantially

[1]) With reference to the absence of *i*-umlaut, cf. Noreen, Altisl. u. altnorw. Gr.[3], § 306.

identical with the etymological birth-legend of Orion, strongly indicated that we are here on the right track.

The next matter to be considered is Kvasir's death at the hands of the dwarfs Fjalar and Galar. Also this feature is, I believe, strikingly illuminated by reference to an Orion story which seems to have had considerable currency. I have already quoted Mythogr. Vatic., 32, and I shall now give part of 33. It will be seen from the words "praedictus filius Neptuni", that the mythographer is not troubled by the question of two Orions: "Orion, praedictus filius Neptuni, venator acerrimus fuit. Is abiens ad Minoen, Cretensium regem, hospitio susceptus est, et tentavit filias eius violenter rapere. At vero Minos Libero patri, cuius filius videbatur, immolavit. Igitur Liber pater misit Satyros, qui Orionem ebriosum ligaverunt et vinctum Minoi tradiderunt, ut ipse eum puniret. Tunc ille oculos eius eruit. Postea vero Orion didicit responso, lumina se recepturum, si ad orientem venisset," etc. The same story is told by Servius ad Aen. 10, 763: "Hic venator . . . cum vellet eius filiam vitiare, ille iratus opem Liberi patris, cuius erat filius, imploravit, is satyros misit, qui soporem infunderent Orioni et sic velut vinctum Oenopioni traderent arbitrio eius puniendum, tum ille Oenopion sopito ei oculos sustulit". This feature, according to which Orion falls into the hands of satyrs, who make him drunk and then hand him over bound to his tormentor, bears an unmistakable likeness to the Norse account of Kvasir's falling into the hands of the dwarfs. The goat-footed, ape-like and generally fantastic wood-deities, the satyrs, are usually kindly beings, but also at times mischievous, and they are here not unfittingly displaced by the ugly and deformed, kindly and mischievous dwarfs. The fact that dwarfs play a rôle in connection with the death of Kvasir would thus be plausibly explained. But there is an important difference between the Orion story and the Kvasir

story in the fact that Orion is not killed, but only made drunk and bound by the satyrs, while Kvasir is said to have been killed by the dwarfs. This brings us to a consideration of our last point, namely the reason why Kvasir has become connected with the story of the divine mead.

After reading Schücks analysis of the mead-legend I felt that he was probably right in his conclusion, that in the original Norse myth some wise and divine being must have been sacrificed by being drowned in the mead, hence its sacred and potent character. And I think we can now discover why Kvasir has displaced this original god in the mead. In the Latin story which I have just given in order to explain the presence of the dwarfs in the Norse story, the satyrs make Orion drunk. He was, of course made drunk with some intoxicating drink, and I will assume that this was also originally told of the Norse Orion, Kvasir. But in the Norse imagination he could hardly have been made drunk with wine: he must have been made drunk with mead. Now, the words 'drunk' and 'drown' are closely akin in Old Norse (*drukkinn*, 'drunk': *drukna*, 'drown') and this apparently unimportant circumstance might easily have had a very important consequence. It may easily be supposed that somebody who received and transmitted the story failed to catch the exact word and the exact meaning. Instead of hearing "drunk with mead", he might easily have thought that he heard "drowned in mead", and the story would thus in a natural way be radically altered, illustrating again the mighty power of the mere word over thought.

Now, if there already was in existence an older myth, which explained the sacred and potent nature of a certain mead by the story that a wise god had been drowned in it, it can easily be seen that the Kvasir story was now in a shape which rendered it especially liable to be absorbed by, or identified with, this older story. If Kvasir was such a

wise and divine being, and if he really was drowned in mead (that is, in a mead-vessel), the way was now open for his identification with the god, whose spirit was in the potion, because he was drowned in it. The killing of Kvasir (and the drawing of his blood into certain vessels) is probably due to a lack of insight into the significance of the older story. Behind this concrete view of the make-up of the mead lies the older myth, which still shines through with great clearness and is to be seen in the words of the dwarfs, when they tell the gods "at Kvasir hefđi kafnat í manviti".

At this point I may conveniently turn aside from the main theme and discuss another story, which is also found in Snorris Edda. Bugge (Studier, p. 15) has already called attention to the striking similarity of the beginning of the story of Thor's journey to Utgarđaloki to the beginning of the Orion story which I have given above (p. 131) from the Third Vatican Mythograph, but he went no further. Snorris account is as follows (Jónsson, p. 44 f.):

"Þat er uphaf đessa máls, at Ǫkuþórr fór međ hafra sína ok reiđ ok međ honum sá áss, er Loki heitir; koma þeir at kveldi til eins búanda ok fá þar náttstađ. En um kveldit tók Þórr hafra sína ok skar báđa; eptir váru þeir flegnir ok bornir til ketils; en er sođit var, þá settisk Þórr til náttverđar ok þeir lagsmenn. Þórr bauđ til matar međ sér búandanum ok konu hans ok bǫrnum þeira; sonr búanda hét Þjalfi, en Rǫskva dóttir. Þá lagđi Þórr hafrstǫkurnar útar frá eldinum ok mælti, at búandi ok heima-menn hans skyldu kasta á hafrstǫkurnar beinunum. Þjálfi, sonr búanda, helt á lærlegg hafrsins ok spretti á knífi sínum ok braut til mergjar. Þórr dvalđisk þar of nóttina, en í óttu fyrir dag stóđ hann upp ok klæddi sik, tók hamarinn Mjǫllni ok brá upp ok vígđi hafrstǫkurnar; stóđu þá upp hafrarnir, ok var þá annarr haltr eptra fœti. Þat fann Þórr ok talđi, at búandinn eđa hans hjón myndi eigi skynsamliga hafa farit međ beinum hafrsins; kennir hann, at brotinn var lærleggrinn. Eigi þarf langt frá því at segja, vitu megu þat allir, hversu hræddr búandinn mundi vera, er hann sá, at Þórr lét síga brýnnar ofan fyrir augun; en þat er hann sá augnanna, þá hugđisk hann falla mundu fyrir sjónum hans einum saman; hann herđi hendrnar at hamarskaptinu, svá at hvítnuđu

knúarnir, en búandinn gerđi, sem ván var, ok ǫll hjúnin, kǫlluđu ákafliga, báđu sér friđar, buđu at yfirbótum alt þat, er þau áttu; en er hann sá hræzlu þeira, þa gekk af honum móđrinn ok sefađisk hann ok tók af þeim í sætt bǫrn þeira, Þjalfa ok Rǫsku, ok gerđusk þau þá skyldir þjónostu-menn hans, ok fylgja þau honum jafnan síđan".

An analysis of this story with reference to its main features may be of interest. Here it is Thor's bucks that are slaughtered and eaten, not the farmer's ox; the bones of the bucks are placed in the hides, not the excreta of the gods; the bucks are re-created out of these hides and bones, not a boy; a boy and a girl are given by the farmer to Thor, not a boy by the gods to the farmer. These differences seem at first sight to be very great. And yet I think it is well worth considering whether there is not back of this story certain motives of the Orion story that we have discussed in connection with the Kvasir legend: the gods; the farmer; the night's lodging; the slaughtered animal; the banquet; the hide; the deposit in the hide; the creation of a living being out of the hide; the rendering of satisfaction by the presentation of a boy. If this is really so, then we have here an interesting illustration of the effect of the mingling of the foreign material which is the main subject of this paper, with another native Norse story. We are perhaps here looking into a kaleidoscope in which the little bits of colored glass are motives from the Orion story and motives from an original Norse story about Thor. The instrument has been turned a good many times, it may be, and the result is a pattern which differs widely from that seen in the kaleidoscope containing the motives from the Orion story and the motives from the peace-compact and mead-stories. I venture to say that the pattern would in each case have been different if a Snorri had recorded it a hundred years earlier or a hundred years later.

But to return to the Kvasir legend. I shall now by

way of a brief summary indicate what I believe to have been the main features of the Orion story, which found its way northward, and the reasons why it came to be attracted into two originally distinct native stories, thus bringing about a sort of connection between them. Let us suppose that the chief motives of the borrowed story were the following:

1) Three or more gods are gathered.

2) They banquet on a slaughtered animal.

3) Out of their excreta, deposited by all the gods in common into the hide, which serves as a receptacle or vessel, they create a boy, Orion.

4) Their purpose in·undertaking this "ceremony" is to render satisfaction to their host by giving him a boy.

5) Orion's undoing in being blinded by Minos or Oenopion is preceded by an episode in which he is made drunk by satyrs.

It is easily seen that motives 1 and 2 are of such a character that they might readily be attracted into a story about the peace-making between ǽsir and vanir, especially if it be assumed, with Schück, that this peace-making was originally said to have been celebrated by a "gemensamhetsoffer". But also motives 3 and 4, as I have tried to indicate, would be in harmony with such an episode, "consiliation" being the key note in both. When it is said that a boy is given by one party to another in order to render satisfaction, the hostage idea is not far off. One must wonder whether the sacrifical banquet of the gods was not originally followed by an exchange of hostages also. This is strongly suggested by Snorris other version of the peace-compact as told in the Ynglingasaga, where Kvasir is actually given by the vanir as a hostage to the ǽsir. Motive 5 needs but a word. If I am justified in regarding the

substitution of dwarfs for satyrs as a natural one and in assuming the imperfect transmission of 'drunk' as 'drowned', then this is the motive which accounts for Kvasir's connection with the legend of the divine mead.

The displacements which I have assumed are as follows:

1) The striking spittle-episode, a modification of the urine-episode, which might have been looked upon as a ceremony of conciliation, has displaced the conventional "gemensamhetsoffer".

2) The drowned Kvasir (cf. "hefđi kafnat í manviti") has displaced the drowned god of the primitive Norse myth in the story of the divine mead.

Vanderbilt University, Nashville, Tenn., U. S. A.

N. S. Hagen.

Studier till Västgötalagarnas historia.

(Forts.)

VI. Västgötalängdernas författare.

Några ord må nu sägas om de längder över lagmän, konungar och biskopar, som av Laurentius Diakn blivit avskrivna. Tiden för deras författande kan, såsom redan Tengberg visat [1]), ganska noga bestämmas. Terminus ad quem är 1250, ty om konung Erik Eriksson († d. 2 febr. 1250) hade "hört till historien", då längden upprättades, så borde han naturligtvis ha varit med. Biskopslängden för sig tagen får en något senare terminus ad quem, ty den biskop, under vars tid längderna skrivits, är Laurentius den äldre, som dog 1257. Terminus a quo sättes bäst med biskopslängden. Den siste upptagne biskopen är Stenar; om denne veta vi, att han år 1238 fick avsked av påven med föreskrift, att av biskopsgodsen skulle tillförsäkras honom ett hederligt underhåll. I biskopslängden nämnes han som död, vadan man kan flytta terminus a quo ännu någon tid framåt. Till nästan samma terminus a quo kommer man på annan väg. Om biskop Ödgrim (diplomatiskt bestyrkt från 1145) säges, att han vigde Mariakyrkan till *fæm pænningæ bla af hwarium bondæ; fore þy at þa gek er pænningær i alt Götlandi.* Uppgiften, att i Götaland på 1100-talet gick kopparmynt (mörkt mynt), är på visst sätt ett misstag, men ett mycket förklarligt misstag. Bakom misstaget ligger den sanningen, att på Ödgrims tid gick danskt mynt i Sverge, då vi ju under hela tiden mellan Anund Jakob och Knut Eriksson saknade svensk myntning. På författarens tid var emellertid danskt mynt ett mycket svagt silverhaltigt mynt; det fick under Waldemar II:s fångenskap namnet moneta cuprea, kopparmynt,

[1]) Den äldsta territoriella indelningen etc. (1875), s. 5 o. s. 60.

och redan 1231 hade tvist uppkommit mellan dem, som skulle betala, och dem, som skulle uppbära peterspenningen, emedan de senare icke ville mottaga det dåliga danska myntet [1]). Även på 1100-talet, ehuru ej precis 1145, var det danska silvermyntet tidtals mycket dåligt. Uttalandet är alltså begripligt både till sitt innehåll och till sin tendens. Här var fråga om en skatt till kyrkan. Förf. har passat på att säga, att eftersom danskt mynt var det vanliga, då skatten pålades, så bör danskt mynt gälla. Vi slå alltså fast, att Biskopslängden, som vi här behandla, måste vara tillkommen, sedan "Borgerkrigsmynten" börjat oroa den svenska rörelsen. Vi måste väl alltså vara inne på 1240-talet [2]). Platsen tyckes ha varit Skara, att döma av ordet "här" i biskopslängden vid biskop Asmund.

Kommer så frågan, vem som författat arbetet. Det är från första stunden klart, att detta icke varit en klerk. En klerk skulle icke ha sökt vindicera det dåliga danska myntets gångbarhet vid betalande av Mariakyrkans skatt [3]). En klerk skulle icke ha behandlat Sverker den yngre utan att nämna ett ord om vad han gjorde för kyrkan. Och en klerk skulle på sin höjd kunnat förmå sig att sätta biskoparna efter konungarna (jfr ordningen i RB. 1—3), men ordningen lagmän, konungar, biskopar hade för honom varit rent orimlig.

Är det prästerliga intresset främmande, så är i stället domareintresset så mycket mer framträdande. Detta visar

[1]) Uppgifterna från Hildebrand, Sveriges mynt under medeltiden, särtryck ur Sveriges medeltid, s. 53 (figuren 571, följ.). Kortare nämnes saken i Sv:s hist. intill 20:de seklet, II, 180.

[2]) Hans Hildebrand tror, Svensk Hist. Tidskr. 1891, s. 73, att stället är interpolerat. Jag tror, att vi sett, att Laurentius icke hade böjelse för interpolationer, och det ovanstående synes visa, att interpolationen i fråga icke passar för en klerk. Hildebrand rör sig i avseende på Västgötaurkundernas ålder för övrigt med mindre exakt kronologi. Laurentius tillhör icke slutet av 1200-talet, utan början av följande århundrade, och hans original är icke från början utan från mitten av förstnämnda århundrade.

[3]) Jfr ovan s. 93 (om lån ur kyrkans kassa).

sig ju redan i stoffets anordning. Men det framträder även i konungalängden. För utrikespolitiska händelser har förf. ringa intresse; han måste ju nämna de omständigheter, under vilka varje konung kommer till makten, och därigenom kommer han att tala om åtskilligt av krig och örlig, men i övrigt är det konungen såsom domare, som intresserar honom: Anund (Emund) omtalas för sin stränghet, Inge för sin lydnad mot lagarna i varje särskilt landskap, Halsten för sin lyckliga förmåga att på ett hovsamt sätt slita alla tvister, Filip kan icke tillvitas något lagbrott. I konungalängden har han att tala om den period, då lagmännen i Västergötland mer än någonsin slogo sig på storpolitik, då västgötarna tänkte på att slita bandet med det övriga Sverge och valde Magnus Nilsson av Danmark till sin konung, och då en västgötsk jarl, Karl Suneson, utan konung Sverkers vetskap sökte erövra Bohuslän. Om allt detta yttrar han blott ett par ord, att "då styrdes Västergötland av en god lagman och landshövdingar, och då voro alla trogna mot sitt land".

I medeltidens historia finner man sällan lekmän, som äga sådan bildning, att man kan vilja tilltro dem något verk, som kräver kunskaper, men undantag kunna finnas. Lagman Eskil kan icke ha varit den ende, som hade "*clærkdom iæmth goðþom clerkum*". Att någon sådan funnits i Västergötland, synes nödvändigt förutsätta redan därför, att lekmannaintresset här bättre än i övriga landskap kunnat hävda sin ställning i lagarbetet, varom nedan.

I det hela är vår krönikör mycket objektiv; de få data han meddelar, lämnar han utan att mycket låta sin personliga uppfattning träda fram. Ett par undantag göras dock. Det är Sverker den yngres öde, som rör honom. Då Sverker som barn föres till Danmark, slutar krönikören: *Oc war ömblegh hans færð.* Och då han berättar om hans regering, måste han på två ställen särskilt tala om hans dygder: *sniællær man oc goðþær ðrangær. Röndes sinu riki wæl.*

Æn Folkongær toko liiff aff hanum. Hans sialfs maghær görðhe hanum þæt i Gyæstilren. Ok i Alwastrwm liggær han. Oc ær hans e giættit at goðþo.

Möter här en särskild sympati, så möter i stället en motsvarande antipati, då biskop Bengt den yngre nämnes. Om dennes i historiska handlingar framträdande framstående egenskaper få vi knappast veta mycket, men vi få veta att han var häftig (*harðær oc braþær*), och att han var mycket krigisk. Då vi erfara, att Bengt stod särskilt väl hos segraren vid Gestilren, så måste vi väl ställa de två ådagalagda omständigheterna i sammanhang. Skulle någon av de möjliga författarne vara nära befryndad med Sverker den yngre, så finnes ett indicium för att han är den rätte.

Tilltalande vore ju att såsom den sannolike författaren till lagmanslängden få tänka sig samme Folke, som gjort revisionen af lagen. Man finge i så fall antaga, att raderna om Folke själv vore tillagda av hans efterträdare eller någon annan, ty dessa rader äro så skrivna, att man icke gärna tror, att de skrivits av den person, som de handla om.

Jag vågar icke ge något svar på frågan om författarens person, men jag hoppas, att det sagda skall bidraga till en klarare och distinktare formulering av densamma.

Västgötalängderna äro författade nära före 1250 av någon, som stod lagmansintresset närmare än det kyrkliga intresset.

VII. Västgötalängdernas senare öden.

Vårt antagande, att Cod. B 59 efter att ha blivit grundlagd i lekmannahänder kom att stanna i Skara domkapitels ägo och där fortsättas, skulle naturligtvis högst avsevärt vinna i sannolikhet, om vi kunde bevisa, att den senare befunnit sig just där. Strängt historiskt veta vi ingenting om den före Hogenschild Bielke, som gjort anteckningar i den. Möjligen har Ture Jönsson Tre Rosor också haft den i han-

dom. Vi skola här se, vad vi skulle kunna sluta av dess släktskap med andra urkunder.

En sak kunna vi genast slå fast. Biskopslängden har (i detta eller annat exemplar) funnits i Skara domkapitel. Och den har varit kapitlets enda källa för stiftets äldre historia. Detta framgår av en jämförelse med Brynolf III:s biskopskrönika, som i sin första del endast är en ytterst mager parafras av biskopslängden i Cod. B 59 b. Jämförelsen visar följande:

I strofen om Sigfrid rättas ett skrivfel; dessutom göres det enda tillägget, eller rättare den utläggningen, att S. döpte Olov Skötkonung på ett andra besök i Västergötland. Detta varken påstås eller förnekas i längden. Om den fullständigt ohistoriske Skarabiskopen Adalvard den äldre har Brynolf svårt att få samman en strof. Den som lämnas är ren spaltfyllnad. Om Adalvard den unge upplyses, att han *"segs fwlkommeligh hellegher wara"*. Detta är dock blott en utveckling av källans *hin hælghi*. Om de två följande får man i Biskopslängden föga veta. Rimkrönikan citerar här *"scrifften oc kronikan"*. Den säger om den åttonde biskopen:

"Hvad hans regeringh eller idka war,
thz ey i scrifften bewises eller staar".

Den femtonde biskopen kallas i rimkrönikan Bengt Hyrne. Längdens Jon torde vara rätt [1]). Dessutom förekommer översättningsfelet, att *varsker* tolkas: *"i Wärenth födher"*.

Därmed ha vi angivit alla de olikheter, som gå utöver det fraseologiska, och det sagda torde visa, att Brynolf Gerlakssons biskopskrönika är helt och hållet byggd på vår biskopslängd. Denna har (i vår avskrift eller annan) varit officiell stiftshistoria under återstoden av medeltiden.

---

[1]) Längdens Bengt den unge kallar sig i diplom den andre (egendomligt nog det enda spår, diplomatariet har av Bengt den gode).

Västgötalagens konungalängd möter oss i översättning redan år 1344 i det s. k. Uppsalaregistret, "Liber ecclesiæ Upsalensis", här korteligen kallad Ups. Såsom Schlyter upplyser, ingår konungalängden i ett onumrerat lägg, som infogats mellan bl. 24 och 25 [1]). Storm, som granskat handskriften, tror emellertid, att konungalängden införts redan vid registrets första uppläggande ovannämnda år [2]).

Längden i Ups. är visserligen redan af första handen förd ända till Magnus Eriksson, men det framgår icke dess mindre, att dess original slutat på alldeles samma ställe som i B 59. I skarven mellan gammalt och nytt har skrivaren glömt Erik Eriksson, tydligen emedan han trott honom vara identisk med den nyss förut behandlade Erik Knutsson. Och i vad som följer efter det i B 59 upptagna användes nytt uttryckssätt: "Post eum regnavit" i stället för det i föregående del alldeles undantagslöst mötande ordningstalet. En närmare jämförelse ger i övrigt följande resultat:

1. Ups. utelämnar vissa notiser av rent lokalt intresse, t. ex. om de från Stenkil kvarstående skottmärkena; detta föranleder naturligtvis ingen anmärkning. Likaså utelämnas hänvisningen till den i Ups. icke förekommande berättelsen om Danaholmsmötet.

2. Ups. tillägger, att mordet på Inge d. y. skett i Vreta; källan för denna notis är obekant, kan ha varit muntlig tradition.

3. Ups. rättar det orimliga *karllæpitt* till *carlaby* och tillägger, att dråpet på Ragvald skett på ett ting för det Ragvald trotsat västgötsk lag; källan kan här lätteligen vara muntlig tradition i Västergötland eller annorstädes. Uppgiften om ting kan f. ö. ligga i svenska textens *allum*

[1]) VGL s. XXXIV.

[2]) Se hos Munch, Saml. Afh. 2, s. 493, noten. Inskottet, vars sidor betecknas med bokstäver, innehåller först en fortsättning av förteckningen på prebenden, därefter konungalängden.

væstgotom, som säkert betyder Västergötlands på landsting samlade folk (jfr in placito sacarensi coram omnibus Vesgotis, DS 825, anfört nedan); hänvisningen till västgötsk lag gör sig nästan själv, då man känner Rättlösabalken I.

4. Det underliga namnet *Cornubæ* [1]) bibehålles.

5. Ups. inskränker framställningen om Erik d. hel. till blotta omnämnandet; skälet är här tydligen, att man i Upsala ansåg sig ha bättre upplysningar om denne.

6. Ups. har missförstått svenska textens *Karll konungær .... tok aff ðaghum Magnus konong fyurtandæ*. *Fyurtandæ* har fattats såsom nominativ, stående som apposition till Karl, och det översättes: *et solebat XIIII:us nominari.*

7. Ups. har blott *K.* för *Knut* (Eriksson); detta tyder på att en hastigt (på resa i Skara?) gjord anteckning legat till grund för översättningen.

8. Ups. tillägger, att dråpet på Knuts söner skett i Älgarås; denna uppgift finnes också i vissa annaler, t. ex. de i D 4 införda, och, vad viktigare är, i en upsaliensisk annal, SRS I, s. 84.

9. Ups. kallar Sverkers son Kol *Alluium*; detta torde förklaras på samma sätt som nr 7 (fel för *Collonem*?).

Det finnes ingenting, som bestämt förbjuder, men åtskilligt som talar för att Ups. är en översättning just efter texten i B 59. Förbindelsen mellan ärkestolen och övriga stift underhölls genom biskoparnas årliga resor.

En handskrift från 1400-talet, Vadstenahandskriften D 4, har upptagit dels västgötalagens konungalängd, dels åtskilligt annat av B 59:s historiska och geografiska stoff. En jämförelse mellan Schlyters och Stephens handskriftsbeskrivningar ger vid handen, att följande traktater finnas i samma ordning i B 59 och i D 4: Danaholmsmötet, Västergötlands gränser, Västergötlands allmänningar, konungalängden. Då

[1]) Hos Bure, Sumlen (Landsm. bih. 1) och Ol. Petri Krönika förekomma varianterna *Karnuka* och *Kornicke* till detta oförklarade namn.

man därefter i beskrivningarna finner gåtor i båda handskrifterna med nära identiska rubriker [1]) och i handskrifterna själva finner, att gåtorna själva äro ännu mer identiska än rubrikerna, så ligger antagandet nära, att D 4 är avskrift just av B 59. En jämförelse visar, att handskrifterna följas åt ganska nära, naturligtvis med bortseende från en del språkliga moderniseringar. Vi anteckna följande:

1. Bland gränsorterna rättas *Spadæbon* till *-botn*, vilket i någon mån talar mot vårt antagande. Likaså rättas *Putuholm* till *Pituholm* och *or* till *aff*. Att D 4 liksom i allmänhet yngre handskrifter sammanslagit berättelsen om Danaholmsmötet med traktaten om Västergötlands gränser, är däremot utan betydelse.

2. Att *Lenbo bærgh* rättas till *Lena bergh* synes, då det sammanställes med en del annat, bero på lokalkännedom i Falbygdens norra del, där Vadstena kloster hade många gårdar.

3. D 4 utesluter orden *swa sum sighx i landæmærum* i slutet på berättelsen om Emund Slemme; detta är rimligt, då D 4 icke har rubriken Landamäre i redogörelsen för Danaholmsmötet; denna rubrik finnes icke heller i B 59 men torde ha funnits i äldre kodices, varifrån det övergått till Cod. H.

4. På tal om Ragvald Knapphövde säger D 4, att Ragvald dödats i *Gåsamosse*; här torde D 4:s skrivare ha tillagt en lokal tradition, ty Gåsamosse är sannolikt identisk med den i Salanders beskrivning över Åsle pastorat nämnda *Gårmossen*.

5. Framställningen om Erik d. hel. ersättes med en annan, som bättre tillgodogör det legendariska stoffet; detta är naturligtvis utan betydelse för vår fråga.

6. Även rätt uppenbara felskrivningar och andra godtyckligheter, t. ex. *Cornubæ* såsom namn på Sverker I:s fa-

[1]) B 59: Interrogationes (underrubrik:) Magister ad discipulum; D 4: Interrogationes *Magistri* ad discipulum.

der, *karllæpitt* för Karlaby, ***sun Sverkis*** för ***sun hans Sverkir*** bibehållas.

7. Om Gestilren tillägges upplysningen, att det låg "mellan Dala och (Kungs) Lena"; detta är ett nytt bevis på skrivarens lokalkännedom.

8. Vid slutet tillägger D 4 en hänvisning till den i denna kodex införda (nu förlorade) handskriften av Erikskrönikan. Detta visar, att D 4:s original slutat just på samma ställe, där B 59 slutar sin konungalängd.

Att just vår handskrift B 59 är original, synes här ha än starkare skäl för sig, än då det gällde Uppsalaregistret. Det är alltså rimligt, att denna tillhört en offentlig samling, som varit tillgänglig både för Vadstenaklostrets och Upsalakapitlets samlare.

VIII. Ett par diplom från lagman Eskils tid.

Vårt diplomatarium gömmer tvenne diplom, som äro så gott som samtidiga med den skriftliga utarbetningen av VGL I och lämna en del värdefulla upplysningar om sin tids rättsförhållanden och rättsspråk. Det är diplomen nr 216 och 240. Det senare bär bestämt datum såtillvida, som det stadfäster en tingsdom, fälld d. 14 o. 15 aug. 1225. Det förra är icke daterat, men dess tillkomsttid kan noga bestämmas. Det utgör en överenskommelse, varigenom den omyndige konung Erik Eriksson, rättare hans förmyndare (i allmänhet nära fränder) å hans vägnar tillerkänna Stallaren Brynolf ett jordområde på gränsen mellan Kråks gods och Breviks by, medan Alvastra kloster, åt vilket Erik Knutsson "in sua *scötingu*" [1]) av misstag givit samma förut bortskänkta jord, får ersättning på annat håll.

Bland de närvarande "fränderna och rådgivarna" finnes även Knut Kristineson, lagman Eskils styvson. Då denne

[1]) Svenska ord (oavsett latinsk böjning) återges med kursiv.

år 1226 lämnade Sverge för att uppträda som norsk tronpretendent och först ungefär vid nyåret 1224 fyllde 18 år, så är man för brevets datering hänvisad till åren 1224, 1225 och en del av 1226 [1]). Då nu båda breven äro undertecknade av ärkebiskopen, som väl icke allt för ofta vistades i Västergötland, så torde man kunna anse dem båda höra till år 1225. Brevet har särskilt intresse därför, att Lagman Eskil beseglat och troligen redigerat det.

Man har varit böjd upptaga nr 216 bland bevisen för en begynnande kunglig domareverksamhet, men såsom vi redan antytt, är det en rent privaträttslig överenskommelse, i vilken Erik uppträder som privatperson, till och med såsom en minderårig privatperson. För att den skedda jordöverlåtelsen skall få laga kraft skola alla landskapslagens formaliteter iakttagas. "Hoc ea lege facimus, quod lingua patria vocamus *mulscøta*, ita quod in placito communis populi publicetur, et *umferd* fiat lege terre". Alltså den symboliska handlingen skötning skedde i sammanhang med brevets uppsättande; den får här det förtydligande namnet "mullskötning", sedan ordet *sköta* redan i lagman Eskils tidiga ungdom [2]) fått betydelsen "giva bort jord"; vidare skulle överlåtelsen "lysas" på tinget, vilket jordabalkens flock 3, § 3 slutet fordras, då det är fråga om övermages transaktioner; och slutligen skulle "*umferd*" ske, vilken enligt Jb 1 m. fl. ställen utgjorde den viktigaste delen av köpformaliteterna. Abboten, som kände östgötsk rätt, visste, att minderårigs fastighetsaffärer enligt denne kunde gå tillbaka, även om de gjorts i närvaro av närmaste fränder; jfr ÖGL ES 21, § 1. Han hade alltså skäl att vara noga med laga former.

Brevet lämnar ett par bidrag till lagterminologien (*Örmærki*, ett slags gränsmärke, *retsynis* = *synret* i följ. brev)

---

[1]) Munch antager, jag vet ej på vilka skäl, 18 år som myndighetsålder. Skulle man som sådan antaga 15 år, så blir latituden något större.

[2]) DS nr 67, där Eskil bl. a. är vittne.

samt åtskilliga bidrag till kännedomen om ortnamn, vilka bidrag tillgodogjorts av Lampa i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1904, s. 159 ff. [1]).

Innehållsrikare är nr 240. Häradshövdingen Sigtrygg Estridsson försäkrar här under edlig förpliktelse (coram deo), att följande i laga ordning (rite) har skett: Den 14 aug. 1225 stod Vartofta härads ting vid *Esloryd* (nu Issleryd i Fågelås till Kåkinds härad överförda församling vid Vättern). Några av de förnämligare (meliores) bland tingsmenigheten uppräknas, och då de delvis ha sina bostäder i häradets västligaste socknar, så förstå vi, att tinget gällt hela häradet, icke någon av dess fjärdingar. Där skulle ske gränsreglering mellan häradets (nostrum) *allmænning* och den Alvastra kloster tillhöriga gården *Eslo* (möjligen Isslebo, något öster om nyssnämnda Issleryd). Vid tinget utnämnde Sigtrygg med tingsmenighetens bifall (ex juditio meo & beneplacito omnium) till verkställare av förrättningen fyra namngivna män. Dessa gingo "*gangam*" tillsammans med abboten och klostrets cellerarius. De började vid "floden" *Eslo* (en bäck söder om Issleryd) och gingo förbi en lind "de *teldra* in *teldram*, de *grima* in *grimam*", tills de kommo till en klippa norr om bäcken *Sanbec* (en granithäll är på geologiska kartan Gällö utmärkt norr om Issleryd, nära norr om en bäck, som flyter genom grusmarker till Vättern. Då klippan ligger vid gränsen mellan den bördiga moränleran och det magra morängruset, är den säkerligen just den rätta). Där ställde sig de fyra och sade (dixerunt), det vill säga uppläste enligt formulär: mot denna klippa skall gränsen gå "*synret* vel *opret*". Följande dag, som var helgdag, hölls tinget vid Fågelås närbelägna kyrka. Där offentliggjorde den främste av de fyra, *Biorn Mundr*, på tinget (coram me

---

[1]) Brevens ordförråd är i allmänhet med vanlig omsorg tillgodogjort av Söderwall. *Opret* i nr 240 är förbisett, och på *skötning* i latiniserad form (*scotatio*) finnas äldre belägg DS nr 67.

& omnibus) den skedda förrättningen. De närvarande godkände (laudavimus) åtgärden, och häradshövdingen stadfäste den för all framtid. Därefter gav han befallning om gränsstenars och stängsels uppsättande (*teldras* locari & *haga* incidi).

Det är en ganska detaljrik och livlig skildring, man här får av förhandlingarna på ett häradsting under lagman Eskils tid. Men detaljernas inordnande i Västgötalagens system möter någon svårighet. Fallet är ganska speciellt, det gäller ett mellanhafvande mellan enskild jordägare och härad; något sådant mål är icke direkt berört i vår Västgötalag [1]. Därtill kommer, att av de två flockar, Jb 16 och 19, som behandla tvist om gränser, den senare, som kanske här varit tillämplig, har en lakun såväl i B 59 som i de handskrifter av VGL II, som ha stället. Emellertid överensstämmer det meddelade fullständigt med lagens allmänna principer. Enligt flock 16 skall i tvist mellan land och härad det förra äga vitsord, och likaså har härad vitsord framför by; men för att göra domen så opartisk som möjligt skall landet representeras av de härad, som icke hämta skog på det omtvistade området. I analogi härmed har i vårt diplom häradet representerats icke av bönder från närmaste trakt, vilka ju bort veta mest, utan av män från häradets motsatta ända: Velinge, Kymbo, Fårdala och Luttra. Flock 16 föreskriver vid tvist mellan byar en syn (*asyn*), om ingen av de tvistande får övervikt i vittnen för sitt påstående. Är synen enig, så skall edgångsrätt (*lagh*) tilldömas den, som synen ger rätt. Vårt brev kan innehålla en tillämpning av detta stadgande. Men det synes ännu sannolikare, att det utgör tillämpning av de stadganden, som stått i flock 19 i lakunen, och som bort innehålla något om hur det skulle förfaras, då en befintlig rågång var till riktigheten bestridd och svaranden icke kunnat med två tolfter

[1]) Man har således bl. a. icke från början rätt klart, om förrättningen var en partsförhandling (*endaghe*) eller en syneförrättning (*asyn*).

styrka, att den låg rätt. I så fall skulle naturligtvis gränsen bestämmas och högtidligen stadfästas.

Till lagterminologien ger även detta brev ett par bidrag. *Ganga* gränsbesiktning (av parternas ombud eller av synemän?) och *grima* något slags gränsmärke äro ord, som vi eljes icke möta [1]). Det samma gäller *opret*, rätlinigt, snörrätt; synonymen *synret* finnes däremot i ÖGL, som också har en avledning *synretta*, rät linie mellan två råmärken.

Ett alldeles liknande mål mellan Kåkinds härad och Gudhems kloster avdömes enligt DS, nr 836 av Eskils efterträdare, som är både häradshövding i Kåkind och lagman i Västergötland. Detta brev är dock knapphändigare; det har intresse huvudsakligen därigenom, att man ser, att målet behandlats först å häradsting (consilio sapiencium in prouinciali placito conveniencium) och sedan lysts på landsting (in scarensi placito coram omnibus uesgotis). Detta torde dock ha skett blott för säkerhets skull. Någon *lands asyn* torde ej ha varit vald. Av dessa våra äldsta västgötska rättskällor få vi alltså veta, att vissa lagtermer ägde laga giltighet, som icke ingått i vår codex, att till och med en eller annan formel torde ha ägt sådan giltighet, utan att den blifvit i vår handskrift införd. Däremot ge de ingen anledning att antaga någon nämnvärd materiell ändring från lagman Eskils tid till handskriftens i de av breven berörda rättsinstituten.

I övrigt äro diplomen ganska fattiga på brukbara underrättelser om rättsskicket under 1200-talet. Följande ha vi antecknat. Lagman Eskils samtida, biskop Bengt gör vid början av sin ämbetsförvaltning en resa till Rom och hemför personligen en hel del brev om stiftets förhållanden. Blott ett par synas dock beröra västgötsk rättsuppfattning

[1]) Det är möjligt, att *ganga* sbst. möter i Hels.-l. JB 16 (om jordetvist) mellan byar. *Þa skal til gangu oc minnung gangæ. Minnung* får då emenderas till *minnungær*; Schlyter emenderar *gangu* til *gangæ*. Eller ock får man antaga, at *til* styr dativ, då ingen emendation behöves.

och rättsskick. Nr 189 ger upplysning om att huvudtionden var ett frivilligt åtagande genom beslut av allmogen i Västergötland (se voto voluntarie obligarunt). Nr 196 klandrar ett i provinsen rådande bruk, att då modern av våda förkvävt sitt barn, även fadern fick kyrkligt straff.

Då man erinrar sig, hur rik vår lag är på stadganden om ansvar även i fall, då ingen verklig skuld, icke ens en försummelse, föreligger, t. ex. om ansvar för kvarnägaren för det någon dödats av hans kvarnhjul, eller för en by, då ett dråp begåtts på dess mark och gärningsmannen var obekant, så finner man, att nästan med nödvändighet någon vådabot bort erläggas för sådant fall. Då man vidare erinrar sig, att kvinnan enligt lagen är i princip övermaga och mannen skyldig böta för henne, så inser man, att det postulerade bötesansvaret måst påvila mannen. Med v. Amira [1]) anser jag mig härav kunna sluta, att ett äldre stadgande om vådabot av fadern för det fall, att barn blivit förkvävt av sin moder, funnits och inverkat på stiftets äldre kyrkorätt. Om åter ett sådant stadgande kommit med vid lagens skriftliga redaktion eller redan då avskaffats (på yrkande av biskopen), detta kan naturligtvis icke avgöras.

I betraktande av det stora utrymme, som testamentena fylla i diplomatariet, skulle man vänta, att rätt många sådana skulle visa, om västgötalagens bestämmelser i detta fall blivit iakttagna. Fallen äro dock få, intet enda härrör från Lagman Eskils livstid. Ett och annat har dock gjorts "heredibus assentientibus", t. ex. det i nr 303. Nr 457 står i mycket bestämd strid mot västgötalagens föreskrift, till och med i den form, lagen fått i sin yngre redaktion. Det utfärdas af Bengt Sigtryggsson, sedan denne träffats av sin sista sjukdom (gravissima infirmitate depressus), och det säger ingenting om arvingarnas begivande. Men det åberopar kanonisk rätt (Testamentum legitime et canonice factum).

[1]) Nordgermanisches Obligationenrecht, I, s. 403.

Detta hindrar ej, att Birger jarl får ingripa och förelägga arvingen Karl Ingeborgsson att inom viss tid begagna sin inlösningsrätt, om han icke vill förlora sin talan (DS, nr 485).

Detta är de små kompletterande notiser, som jag lyckats avvinna diplomen.

IX. Biskop Brynolf och kyrkobalken i VGL. II.

Av gammalt har man ansett klart, att den yngre västgötalagen författats och att handskriften av den äldre nedskrivits under den långa tid, då Biskop Brynolf Algotsson styrde Skarastiftet (1278—1317). Man vet ock, att Brynolf straxt i början av sin ämbetstid tog i tu med lagarbete genom den s. k. Brynolfs stadga (1281), vartill vi nu kunna lägga ett nyupptäckt (latinskt) synodalstatut av 1280 [1]). Vår undersökning i det föregående har fört oss till den förmodan, att två av skrivarna i Cod. B 59 stodo biskopens person vida närmare, än man hittills plägat anse. Tiden är alltså inne att se till, om vi i källorna för Brynolfs biografi kunna finna några upplysningar om biskopens eventuella andel i västgötalagens kodifiering och utformning.

En genomgång av huvudpunkterna i det protokoll över kanonisationsprocessen i Skara 1417, som "Vita Brynolphi" är, ger som biprodukt en rätt intressant inblick i den kanoniska processens metoder, tillräcklig bl. a. för att visa det kyrkliga upphovet av de i B 59 av Vidhemsprästen inskrivna domarereglerna, och den lämnar några sparsamma upplysningar rörande Brynolfs lagstiftareverksamhet, som synts böra här antecknas.

I de i protokollets början införda av sökandena framställda påståendena finna vi (fol. 6 v.) följande: "tota*m* ecclesia*m* scar*ensem* laudabilibus ordinatio*n*ibus et statutis, quibus adhuc optime regitur, reformauit". I sin generella form inne-

[1]) Utgivet av Grönblad i Bidrag till Sverges medeltidshistoria, tillägnade C. G. Malmström, Upsala 1902.

bär ju detta ingenting mindre än att han skulle ha skapat en helt ny kyrkobalk, vilken då måste vara identisk med den i VGL II intagna, som 1417 ännu var gällande.

Kronologiska skäl tala som sagt starkt för riktigheten av det framställda påståendet. Vi erinra om den av Vidhemsprästen nedskrivna latinska redaktionen av kyrkobalken, tydligen skriven c. 1325. Då vi här med säkerhet ha en avskrift (i många fall ha vi bättre läsarter i den yngre avskriften i Cod. 0), så komma vi i alla händelser med matematisk nödvändighet tillbaka till en tid, som ligger Brynolfs mycket nära.

Att en biskop med Brynolfs kraftiga vilja icke kunnat vara overksam under ett sådant arbete, synes alldeles klart. Och vad mer är: man kan säga, att knappast någon svensk biskop haft så goda förutsättningar som han och så många impulser som han att med kraft ingripa i sitt stifts rättsbildningsarbete. Som son till lagmannen i landskapet hade han de bästa möjliga förbindelser med landskapets rätt, vare sig det gällde att vinna kännedom om status quo eller att däri vinna ändring. Till yttermera visso hade han i sitt kapitel från början två bröder, som hade liknande förutsättningar.

Detta om möjligheterna. Vi sade ock, att talrika impulser utifrån kommo till stånd. Som exempel därpå erinra vi om de talrika påvebreven, bland vilka vi nämna det till Sverges lagmän och häradshövdingar av år 1274 (DS, nr 577), om det allmänna kyrkomötet i Lyon 1274 och det svenska i Telge 1279 (DS nr 692). Vi erinra vidare om Magnus Ladulås särskilda brev till lagmännen m. fl. i Västergötland (DS 690). Och ingalunda minst erinra vi om, att då Norges energiske och hänsynslöse ärkebiskop Jon, Magnus Lagaböters motståndare i allt, som ansågs träda kyrkans rätt för när, under efterträdaren Erik "Prästhatares" förmyndareregering fann marken i Norge för het, då tog han

sin tillflykt till Västergötlands stiftsstad [1]), med vilken han väl alltså förut stått i förbindelse och där han också avled. Tar man hänsyn till allt detta, så finner man, att om Brynolf skall vara den kraftnatur, som vi i övrigt finna honom vara, så måste han ha gjort en stor insats. Vi skola se till, vad vittnena i kanonisationsprocessen ha att säga.

Märkligt nog ha de inkallade prästerna icke de bästa upplysningarna. Tydligen ha de lagt största vikten vid de järtecken, som de haft att meddela. Biskopen själv, Brynolf II, hänvisar till ett par urkunder. Den ena är Brynolf I:s ännu bevarade valurkund (DS nr 650), den andra "Notula Brynolphi", som har avseende på körens verksamhet i Skara kyrka [2]). Valurkunden hade han funnit bland gamla handlingar (inter alias formas dudum conscriptas), den senare företeddes och granskades. Rörande egentligt lagarbete åberopar biskopen märkligt nog blott gängse hörsägen (com*m*unem vocem et publicam famam). Men han redogör för innehållet i de av Brynolf stiftade lagarna. De avse föreskrifter för kyrkoherdarna i socken- eller lantkyrkorna, huru de skola förvalta sitt ämbete, hur samma kyrkoherdar lagligen skola skicka sig mot sina församlingsbor. Brynolf gav även bestämmelser för provinsen Västergötland (pr*ovinci*e vide*licet* Vesgotie), hur lekmän skola styras i förhållande till prästmän och tvärtom. Vidare införde Brynolf föreskrift om den lagliga fördelningen av inom stiftet avlidna prästers kvarlåtenskap.

Vid första påseendet finner man lätt, att denna redogörelse visar långt utöver vad Brynolfs stadga av 1281 och Synodalstatutet av 1280 innehåller. Det vore ju också un-

---

[1]) Munch, Det norske folks historie, del IV, passim, Annales regii.

[2]) Cod. Ups. C 36 (hos Schlyter kallad O) innehåller på bl. 87—91: Notule Brynolphi samt i omedelbar följd därefter "Statuta generalia dicta Kyrkiobalkær", d. v. s. den latinska redaktion av västgötalagens kyrkobalk, som inskrivits i cod. B 59 av Vidhemsprästen.

derligt, om man vid redogörelse för Brynolfs lagstiftareverksamhet icke skulle ha kunnat gå utöver vad som framkom under de tre första åren av hans 39-åriga ämbetsförvaltning. Särdeles viktigt är, att biskopen i tydliga ord talar om landskapet; därav kan tryggt slutas, att vad man ville räkna Brynolf till förtjänst, det var icke biskopliga förordningar, vilka ju skulle gällt för stiftet; det hade landskapslags natur, och då blir ju knappt annat övrigt att gissa på än just kyrkobalken i VGL II. Vill man riktigt urgera varje ord, så skulle föreskriften om prästers kvarlåtenskap ha gällt stiftet i dess helhet, alltså även dess Värmlands-del. Vi skola emellertid nedan visa, att även denna bestämmelse tillhör just vår lags kyrkobalk.

Mera upplysande än biskopens och övriga klerkers vittnesmål äro de, som avlagts av lekmän. Den sakkunnigaste av dessa är första vittnet, "kanslären"[1]) i riket och lagmannen i Västergötland Gustav Magnusson (Tre rosor). Rörande innehållet av de brynolfska stadgandena uppger detta sakkunniga vittne, att de innehållit bestämd lag för lekmän och präster (d. v. s. deras inbördes rättstvister), rörande förhållandet mellan präst och kyrka å ena sidan och församlingen som helhet å den andra (tota com*m*unitas erga clerum et ecclesiam et eco*n*uerso), nämligen om begravningar, kyrktagningar (introductio*n*ibus mulierum p*ost* partu*m*), om tionde och annat dylikt. Liksom prästerna åberopar Herr Gustav ett allmänt rykte, därtill lägger han enligt Annerstedts läsning: ipsam experientiam, rerum m*agist*ram, que est in ecclesia scarensi, själva erfarenheten (traditionen), vår

[1]) För *cancellarius* är att läsa *consiliarius*, rådsherre. Av Gustav Magnusson finnas flere diplom, en del redan från slutet av 1300-talet; se Västergötlands fornminnesförenings Tidskrift för 1888, Diplomatariet och Riksarkivets Pergamentsbrev, till vilkas register vi hänvisa en gång för alla. Redan ett tjugutal år före Brynolfs kanonisationsprocess satt Herr Gustav, vilken vid tiden för processen var 50 år, som förste man i nämnden eller i lagmannens ställe.

läromästarinna i historien, som råder i Skara stift. Uttrycket förefaller väl preciöst och väl identiskt med orden om rykte. Då jag läste stället i faksimilupplagan, föreföll det mig, som om man skulle kunnat emendera mgram till mbram, då man finge läsningen: ipsam experientiam rerum, m*em*b*ran*am, que est in ecclesia scarensi, d. v. s. sin egen erfarenhet (såsom domare) och pergamentet, som förvaras i Skara domkyrka. Meningen blir, som synes, mycket god, men det är knappast nödigt att bygga på en emendation, då det följande vittnet intygar tillvaron av texter, som bevisade Brynolfs författarskap till vissa lagstadganden.

Det andra huvudvittnet var Herr Nils Guttormsson (Lilja), konungens hövitsman (capitaneus) över Skara stad och större delen av dess stift (= ståthållare på Axvall); han kallas även Niklis Diekn [1]) och var en man med domareerfarenhet, då han flere gånger bl. a. 1409 och 1415 nämnes som häradshövding i Vadsbo. Även Herr Nils betygar, att Biskop Brynolf gjort en stor insats på lagstiftningsområdet. Han åberopar, att han har i sitt eget registratur (in registro suo) stadganden av Brynolf. Innehållet återges så: stadganden om förhållandet (tydligen vid rättstvist) mellan lekmän och präster, om hur präster skola styras i förhållande till lekmän i andliga ting och särskilt rörande tionde och vissa andra kyrkliga avgifter.

Med en så stark indiciebevisning, som vi förut funnit, skulle vi kanske kunna låta de tre sakkunniga vittnena vara full bevisning för att Brynolf författat eller tagit initiativet till kyrkobalken i VGL. II, men då vittnena nog varit en smula partiska, skola vi till det sagda lägga några ytterligare upplysningar.

Maurer ger, närmast avseende norska förhållanden, en

---

[1]) Titeln *diekn* tyder väl på att Herr Niels ägde studier. Eget nog bäres något tidigare både dopnamn och titel av en häradshövding i Åkerbo, tydligen den, som ägt Cod. E. av Västmannalagen.

livlig skildring av hur en laghandskrift utvecklade sig genom successiva tillägg. Att det är så och icke genom ett av en kommitté verkställt och i ett sammanhang godkänt revisionsarbete, som VGL. II framgått, detta synes av allt.

Ett av kännetecknen på en sålunda tillkommen lagkodex är, att föråldrade stadganden kommit att stå kvar eller att ett lätt modifierat stadgande återfinnes både i sin äldre och i sin yngre form. Det är just så, som våra västgötalagar ofta se ut. Och vi skola söka visa, att särskilt kyrkobalken kommit till genom på olika tider gjorda ändringar.

I själva verket kan man tämligen lätt urskilja tre åldersskikt. Det äldsta är det, som äger motsvarigheter i VGL. I. Det omfattar §§ 1—22, 25—37, 40, 42—47 [1]). På grund av Lydekini arbetssätt finnas dessa icke hos honom (annat än i undantagsfall). Andra skiktet utgöres av stadganden, som förelågo i den kodex, som excerperades i "liber Laurentii", men ej i B 59 första handen. Hit höra §§ 38, 39, 48—71. Yngsta skiktet, som tillkommit efter de av Lydekinus skrivna excerpten, utgöres av blott två §§, men två långa sådana, nämligen 72 och 73 [2]).

Ett par undantag finnas. §§ 36 och 37 (om tionde) upptagas hos Lydekinus, ehuru de delvis återfinnas i den ursprungliga VGL. I, delvis i Brynolfs stadga. Det är av intresse att se, huru alla de lagtexter, som vi anse för kyrkliga, Brynolfs stadga, Lydekinushandskriften och Vidhemsprästens latinska kyrkbalk (bättre efter Cod. O kallad Statuta generalia), börja just med tionden [3]). Ännu mer belysande är ett

---

[1]) Vi bortse naturligtvis från den tillfälliga lakun, som uppkom, då bl. 2 i B 59 skars bort. VGL II, KB 37 finnes först i Brynolfs stadga.

[2]) Flockarna 23, 24 och 41 finnas icke hos Lydekinus. Men då de finnas på rätt ställe i L och äro för obetydliga för att skrivaren i denna kodex skulle ha för deras skull sökt upp en annan kodex än sitt vanliga original, så torde de ha tillhört L:s och C:s gemensamma källa.

[3]) I synodalstatutet ha bestämmelserna om tionde andra rummet.

annat undantag. Den sista flocken, som handlar om huvudtionden, är delvis representerad hos Lydekinus, men därmed förhåller sig så: I allmänhet följer excerpisten sitt förlägg flock för flock, och förlägget synes ha haft det andra skiktets flockar i allt väsentligt i samma ordning som vår textkodex av balken. Men efter flock 54 finner man följande: *vm howod tiundæ skal stande, sum formær æ war stat i scarum oc þettæ legiæ til.* Därefter följer § 2 av flock 72. Stället kan icke missförstås. Excerpisten i Liber Laurentii, "quem scripsit Lydekinus", har haft för sig en kodex, som icke innehållit detta stadgande, men ur annan skriftlig eller muntlig källa har han vetat, att det skall stå på det sättet. En del av § 72 var alltså bliven lag under den tid, som förgått mellan nedskrivandet av Laurentiusbokens förlägg och excerperingen av densamma.

Vi skola nu punkt för punkt genomgå vittnenas uppgifter om Brynolfs lagstiftande verksamhet. Först uppgavs, att Brynolf givit föreskrifter om prästernas ämbetsgärning i det hela i sockenkyrkorna. Skikt 2 innehåller naturligtvis en hel del sådana bestämmelser, och man har ingen anledning här jäva vittnet. Det upplyser egentligen, att kyrkobalkens hithörande bestämmelser ej gällde domkyrkan. Frågan om dom mellan präster och lekmän behandlas ock på flera ställen i samma skikt, t. ex. fl. 63, 70. Föreskrifterna om arvskifte efter präst fylla fl. 73, det tredje skiktets sista (och yngsta) flock. De äro införda efter anmaning från Teljemötet (1279), och det finnes alltså icke heller här något skäl att betvivla biskop Brynolf II:s uppgift.

Lagman Gustav Magnusson nämner särskilt, att Brynolf infört regler för förhållandet mellan församlingen som helhet å ena samt prästerskapet och kyrkan å den andra sidan. Det är icke så lätt att se, vad härmed kan menas, men i fl. 65 finnes en bestämmelse om att hela socknen svarar för de lån, som ur kyrkokassan beviljas med socknens begivande.

Socknen framstår alltså såsom en juridisk person alldeles skild från sockenkyrkan, en ur kyrklig synpunkt viktig princip. Slutligen nämnes något om begravningar, kyrktagning och tionde m. m. Tionden är det första i Brynolfs stadga, den är ock det näst sista (huvudtionden nämligen) i kyrkobalken. I skikt 2 förekomma även flere hithörande stadganden. Här behöver man icke tveka. Om kyrktagning handlar flock 53, slutet, och om begravning på annan kyrkogård än församlingens flock 42. Flock 53 är ny, och 42 innehåller en del (mindre) tillägg utöver stadgandena i VGL. I.

Det tredje vittnet, Herr Nils, har ingenting att säga utöver det redan angivna.

Det kan vara av intresse att veta, hur Brynolfs lagstiftningsarbete är att uppfatta. Har han fortsatt, som han började, att med stöd av konungen utfärda förordningar blott "med kanikernas råd", eller har han sökt få landstinget att antaga de nya förordningarna? Han hade just i ärkebiskop Jons besök en maning att icke gå alltför bröstgänges tillväga. Det uppges också i "Statuta Generalia" VGL. IV, 21: 99, att de meddelade föreskrifterna om huvudtionde äro antagna genom överenskommelse (consensu) mellan biskopen, klerkerna och lekmännen. Att överenskommelser verkligen föreligga, kan man se av de okanoniska lagbud, som finnas även i det för lagen nya. Församlingarnas valrätt är icke i vår lag som i de övriga inskränkt, den är klarare hävdad än i VGL. I [1]). Och den gamla tvistefrågan om testamente är visserligen förd ett gott stycke fram efter kyrkans önskningar, men en bestämd inskränkning är dock gjord i rätten att på sjukbädden giva bort egendom [2]). Bestämmelsen om

---

[1]) Jfr VGL. I Kkb. 11 med II, Kkb 21 samt IV, 21: 53, 21: 10.

[2]) Enligt kanonisk rätt och särskilda påvebrev till Sverge skulle man alltid kunna ge en "huvudlott" = så mycket, som en laglig arving fick. Men i VGL. II kan man, om sjukdomen redan inträtt, blott ge hälften därav.

prästval av församlingarna är preciserad i lekmannavänlig riktning; jfr VGL. I, Kkb. 11: *Skil sopn, valdi þær, sum flere eru* med parallelstället i VGL. II, som först tydligt säger, att detta gäller om prästval, och sedan tydligt säger ifrån, att biskopen inom viss förelagd tid skall *gifua kirkiu*, d. v. s. insätta prästen i ämbetet [1]). Även i fråga om prästens frikallande från världslig domstol innehåller den begränsningar, som påvebreven icke känna (Byarbygning). Att Brynolf sålunda verkligen och icke blott på papperet lyckats genomdriva en kyrkolagsreform av största omfattning gör naturligtvis lagens värde som svensk rättskälla så mycket större.

I ett fall ha vi redan med hjälp av Cod. L visat, att vissa detaljändringar ägt rum mellan tiden för dennas förlägg och Laurentiusbokens excerpters utdragande. Ännu ett sådant fall skola vi här ange. Hela avdelningen om böter vid skilsmässa på grund av andlig frändskap saknas i L och är i M på annat ställe placerad än i textkodex. Denna bestämmelse är alltså införd i lagen något år nära 1300, se Schlyters stamtavla eller vår härnedan. Det vore frestande att gissa på 1305, året för den celebra processen om hertig Valdemars skilsmässa från Torkil Knutssons dotter, i vilken process biskopen tydligen hade en viss del [2]).

---

[1]) Församlingens valrätt var ett från England inkommet institut (Beauchet). Svealagarna och Smålandslagen begränsa på flerfaldigt sätt församlingens befogenhet. I Smålandslagen, enl. Cod. B, skall församlingen sätta tre på förslag, bland dessa väljer biskopen, som därtill har rätt förkasta någon av de föreslagna och fordra förslagets kompletterande. Se Schlyters edition s. 57, Kock Svensk Historisk Tidskrift 1896, s. 193. Enligt Upplandslagen ligger avgörandet hos biskopen, om icke socknen är enig. Biskopen skall även eljes pröva hans skicklighet (*skoþa kunnist*). På liknande sätt förhåller det sig i Södermannalagen. De norska rätterna lämna bestämmandet åt biskopen, men de tillägga, att biskopen lovat rätta sig efter församlingarna, "det är forn rätt".

[2]) Rkr. I, v. 2430 antyder att biskoparna i denna affär spelat en tvetydig roll.

X. Sammanfattning.

De spridda notiser, vi lyckats samla till Västgötalagarnas historia torde böra här sammanställas till en bild. Vår utgångspunkt var ett tyvärr sannolikt korrumperat ställe, i vilket vi trodde oss finna den meningen, att "många hedniska bruk" redan under lagman Eskils båda närmaste efterträdare borttagits ur västgötarnas lag, och i vilket uttryckligen står, att dessa berövat oäkta barn en arvsrätt, som de förut haft. Ur historiska källor ha vi fått bevis för att arvsrätt tidigare tillkommit sådana barn, men vi ha här icke kunnat med lagtexter visa, hur det äldre rättsförhållandet var beskaffat. Däremot har det äldsta bevarade fragmentet av västgötalagen satt oss i stånd att visa, hurusom ett äldre, sannolikt med frillobarnens arvsrätt sammanhängande rättsinstitut, barnets adoption på tinget, så småningom ersatts av bestämmelser, varigenom (det kyrkliga) äktenskapet och det kyrkliga dopet blevo arvsrättens tillräckliga betingelser. Ur andra källor har förut visats, att den legaliserade tvekampen (och möjligen järnbörden) tillhört de hedniska bud, som borttagits efter lagman Eskils första lagredaktion. Av inre skäl ha vi också kunnat sluta till en nästan fullständig omarbetning av de stadganden, som utgöra den s. k. rättlösabalken, därvid bl. a. en ny bevisningsmetod gjort sitt intåg i vår rätt.

En utförlig granskning av de uppgifter, som kunnat vinnas om de två män, som skrivit in diverse excerpter i Cod. B 59, har givit oss anledning antaga, att dessa icke, såsom man väl förut trott, för egen del eller för någon privatman gjort sina excerpt, utan att dessa troligen gjorts för en institution, som hade med lagarbetet direkt att skaffa, som icke var något kloster, och som då ej gärna kan vara någon annan än Skara Domkapitel. Rörande författarskapet till den historiska traktat, som vi korteligen kallat västgöta-

längderna, ha vi funnit, att längderna äro författade av en lagkunnig lekman, icke av någon klerk; snarast skulle man vilja gissa på lagman Folke eller hans efterträdare Peter Näf. En del omständigheter tyda på att dessa längder just i vårt exemplar kort efter sin nedskrivning blivit bekanta för andra kyrkliga myndigheter, vilket ökar sannolikheten, att de verkligen från början varit i en offentlig samling.

Rörande språket i västgötaurkunderna ha vi visat, att en av egenheterna i detsamma, ansatsen till ett följdriktigt bruk av typen ð, har sin fasta rotpunkt just i biskop Brynolfs kansli. Med några sparsamma underrättelser i diplomen ha vi kunnat i ett par detaljer supplera kännedomen om västgötskt rättsspråk och rättsskick under och nära efter lagman Eskils tid.

Slutligen ha vi ur historiska källor och ur lagtextens egen beskaffenhet trott oss kunna visa, att Västgötalagens yngre kyrkobalk är huvudsakligen ett verk av biskop Brynolf, som lyckats genomföra reformen steg för steg under sin långa ämbetstid.

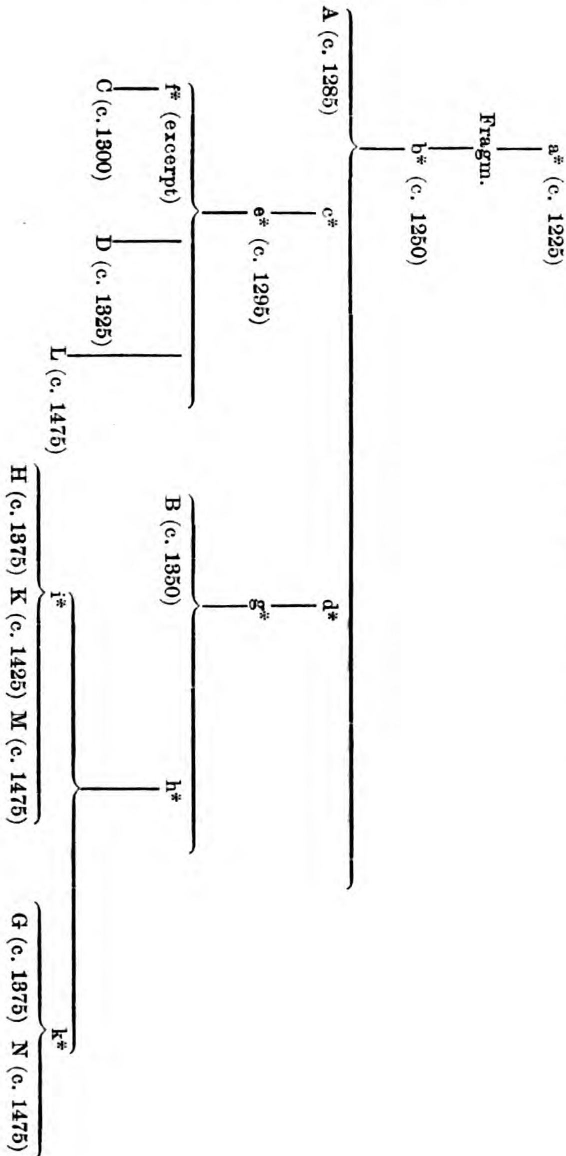
Allra sist skola vi i närmaste anslutning till Schlyter ge en översikt av lagens handskrifter och redaktioner, sådana dessa efter det föregående te sig.

De ännu föreliggande handskrifterna beteckna vi med de av Schlyter använda stora bokstäverna. Förlorade handskrifter och handskriftsklasser beteckna vi med små bokstäver, genom sin ordningsföljd ungefärligen angivande relativ ålder och för säkerhets skull försedda med asterisk * som tecken på deras hypotetiska karaktär.

Med a* beteckna vi Eskils eget original och övriga exemplar, som utgått från hans kansli. Fragm. betecknar den handskriftsgrupp, vartill fragmentet (och hednalagen) hört. Det kan anmärkas, att vi sakna bevis för att Fragm. är en annan redaktion än a*.

Med b* beteckna vi den redaktion, vari ändringarna

Västgötalagens handskrifter.

från 1200-talets mitt införts. Redan här hade de oriktiga läsarterna *ætleðer man* (I ÄB 23) för *ætleddær man* samt *fæ ællær kostær* för *fæ* rättat till *kostær* (I, RB 13) insmugit sig (de finnas i alla yngre handskrifter, som ha i fråga varande ställen). Även lakunen i I, JB 19 går tillbaka till denna redaktion. Den finnes i A, B och K, de enda handskrifter, som upptaga detta ställe. A är äldre västgötalagens huvudkodex, B 59 äldsta handen; c* och d* äro förmodade parallelhandskrifter till denna. Om d* kan antagas, att den i viktiga avseenden varit bättre än A. Med e* beteckna vi en handskrift, som troligen för Skara domkapitel excerperats av (kaniken?) Laurentius, vars excerptsamling (f*) renskrivits av Lydekinus (C). Samma (?) handskrift har i andra delar excerperats av Vidhemsprästen (D), och har ännu säkrare långt senare, i vad angår kyrkobalken, avskrivits i Cod. L. Man kan se, att e* stått på ett något ålderdomligare stadium än B och G, som för oss huvudsakligen representera "Yngre västgötalagen". Den är dock avgjort att hänföra till lagens yngre redaktion. Bland dess avvikelser från nämnda huvudhandskrifter anteckna vi, att den haft den med östgötalagen överensstämmande rubriken *Kristnubolkær* samt rubriken *retløsu bolkær*, att den i de till tjuvabalken fogade tilläggen saknat alla stadganden om "miste hud och öron", att den saknat Kyrkobalkens två yngsta flockar, samt att den från arvsrätt undantagit barn, vars nöddop var allt för svagt bestyrkt. Rätt märkligt är, att redan e* har tillägg utanför balkarna av det slag, som Schlyter kallar additamenta. Med g* beteckna vi en förmodad parallelhandskrift till e*, förlägg till B, den yngre lagens huvudhandskrift (Cod. Holm. B 58).

Handskrifterna H, K, M och N beröras icke eller blott föga av vår undersökning, men vi ha trott det vara lämpligt att efter Schlyter placera dem i släkttavlan. Detta har gjort det nödvändigt att postulera mellanlänkarna h*, i* och

k*. Den från h* utgående gruppen karakteriseras av ett antal gemensamma avskrivarfel i Kyrkobalken: fl. 7 (not 73), 15 (not 15, 26), 37 (not 88), 65 (not 8), vilka ställen samtliga kunnat beriktigas efter Cod. L.

Rättelser: s. 58, r. 4 ufr. står *III*, läs *IV*; s. 63, r. 7 nfr. står *1277*, läs *1177*; s. 75 r. 5 nfr. står *man*, läs *han* (d. v. s. Eskil); s. 78, r. 13 nfr. står *121*, läs *1*.

Sköfde i mars 1910.

Nat. Beckman.

Etymologisk belysning av några nordiska ord och uttryck.

Nysv. *argbigga*.

Detta nysvenska ord, hvilket som bekant betyder 'arg kvinna', och som ofta användes såsom okvädins-ord, har man etymologiskt velat förklara på olika sätt.

Redan Rietz uttalar i sin dialekt-ordbok (1862–67) s. 31 med tvekan den meningen, att *-bigga* måhända är samma ord som *bikka*, *bykka* 'hynda', och Rydqvist III (1863) s. 8, 27 sammanställer dessa ord, dock utan att förklara deras olika konsonantism. I Tidskrift f. fil. N. R. IX, 159 identifierade jag orden och sökte visa, att det långa *k*-ljudet i *bikka* (fsv. *bykkia*) 'hynda' övergått till långt *g*-ljud i *argbigga*, emedan det i detta senare ord var relativt oakcentuerat: *bikk(i)a* hade och har fortis på penultima och levis på ultima; (**arghbikkia* >) *argbigga* hade och har blott semifortis på penultima och levissimus (icke levis) på ultima. Utvecklingen *kk* > *gg* har alltså varit analog med den, då *k* blev till (*g* >) *gh* i kompositum *Swerike* > *Swerighe* (*Sverge*) med semifortis (eller levis) på penultima och levissimus på ultima, under det att *k*-ljudet kvarstår i *rike* etc. med fortis på penultima och levis på ultima.

Enligt Lidén skulle däremot *argbigga* alldeles icke höra tillsamman med *bikkia* 'hynda', utan dess senare kompositionsled skulle vara etymologiskt identisk med ä. nsv. *bägga* 'tacka, honfår', som avletts av det maskulina *bagge*; ett icke påvisat **argbæggia* skulle hava övergått till *argbigga*, liksom *annatwæggia* blivit till *annat(w)iggia* (Svenska landsm. XI nr 3 s. 65 noten). Till denna senare mening har Noreen anslutit sig i Aschw. gramm. § 102, 2.

I Sv. akademiens ordbok art. *argbigga* refereras båda åsikterna, utan att det avgöres, hvilkendera som har företräde.

Jämte *argbigga* finnas även de synonyma *etterbigga*, *ondbigga* och det även synonyma, i bygdemål använda *ilskbigga*. Också det i finländska mål brukliga (*h*)*altbigga* 'en ofärdig (i synnerhet halt) och argsint kvinnsperson' hör hit. Rietz anmärker utan tvivel riktigt, att simplex *bigga* 'ond kvinna' sällan brukas, och denna omständighet bekräftar den allmänt antagna meningen, att detta sällsynta *bigga* lösgjorts från de anförda komposita *argbigga*, *etterbigga* etc. och alltså relativt sent kommit i bruk. Emellertid finnes *bigga* liksom *ondbigga* påvisat redan omkr. 1630; hos Axehiälm heter det nämligen i Lexicon sueogoth.: "*Bigga*, ondbigga, säies om onda quinfålk" [1]).

Jag tror mig nu kunna meddela ett avgörande intyg om att det i *argbigga* etc. ingående -*bigga* är identiskt med nsv. dial. *bikk*(*i*)*a*, fsv. *bykkia* 'hynda'.

I bornholmskan, hvilket bygdemål som bekant står skånskan mycket nära, användes i betydelsen 'arg kvinna' icke blott *arribigga*, utan även *arribikka*. Denna upplysning lämnas i Espersens Bornholmsk ordbog (utgiven 1908) s. 8. Formen *arribikka* användes i Gudhjem. Naturligtvis betvivlar ingen ett ögonblick, att senare kompositionsleden i

---

*) Det av honom tillagda etymologiska försöket: "ähr vtaf pigg den såm sticker" torde icke övertyga många nutida språkmän.

arribikka och i *arribigga* äro identiska, och naturligtvis kan icke häller någon betvivla, att *-bikka* i *arribikka* är identiskt med det i en mängd svenska bygdemål använda *bikkja*, *bikka* 'hynda'. Också Espersen identifierar dessa ord, och han jämför mycket riktigt även det nynorska *bitbikkja* 'en bidsk hund', hvilket enligt honom — även det — användes såsom okvädinsord.

Den växlande konsonantismen i bornholmska *arribikka* och *arribigga* kan bero därpå, att *arribikka* (*arghbikkia*) med fortis på första kompositions-(juxtapositions-)leden och med senare leden relativt oakcentuerad ljudlagsenligt blev till *arribigga*, men att ett i målet fordom brukligt simplex *bikka* 'hynda' fakultativt influerade på kompositum, så att det äldre uttalet *arribikka* kunde bibehållas. Då bornholmskan emellertid stundom låter fortis hvila på senare kompositions-(juxtapositions-)leden (jmf. Vilh. Thomsen i Indledning § 111, 2 till Espersens ordbok, där t. ex. akcentueringen *måltidájs* 'davretid' anföres), skulle växlingen *arribikka* : *arribigga* i målet möjligen även kunna bero på växlande läge för fortis i detta kompositum på så sätt, att *arribigga* havt fortis på första, men *arribikka* fordom på tredje stavelsen.

Det bör tilläggas, att det långa *k*-ljudet i bornholmska *arribikka* icke kan enligt målets ljudlagar hava uppstått ur ett äldre *gg*; målet har nämligen alltjämt *gg* t. ex. i verbet *agga* (svenska *agga*), *ragguer* 'raggig' etc. (jmf. Thomsen § 107).

Ytterligare må framhållas, att ett kompositum sådant som **arghbikkia* (*arribikka*) 'arg hynda, argsint kvinna' är ytterst naturligt, eftersom arghet och ilska ofta framhållas såsom karakteristiska egenskaper för hundar (jmf. t. ex. det i Sv. akademiens ordbok såsom karakteristiskt anförda *arg som en bandhund* och det förut nämnda nyno. *bitbikkja* 'en bidsk hund'). Däremot vore ett kompositum av den art som **arghbæggia* 'en arg tacka (ett argt får)' mycket un-

derligt, eftersom — hvilket är allbekant — tackorna äro ytterst fromma djur.

Jag vågar hoppas, att efter dessa anmärkningar hvarje tvivel om etymologien av ordet *argbigga* försvunnit.

Det må tilläggas, att man till det feminina *argbigga* nybildat ett maskulint *argbigg(e)* 'en ondsint karl', samt att man till det feminina *bigga* 'argsint kvinna' även nybildat det maskulina *bigger* 'argsint karl'; detta finnes t. ex. i Sahlstedts ordbok (1773). När Spegels ordbok (1712) upptar ett adjektiv *bigger* 'ond, vrång', så beror detta — såsom redan anmärkts i Sv. akad:s ordbok — på ett missförstånd. Jmf. även Kock Språkets förändring s. 62.

Isl. *elligar, ellar, ella* — fsv. *ællighær, ællighis, ællæghis, ællar, ælla* — nsv. *eljest* m. m.

I de fornnordiska språken har man, såsom redan ovanstående överskrift i någon mån antyder, en hel mängd olika former (eller bildningar) med betydelserna "eljest" och "eller" eller med en av dessa betydelser. Ursprunget för särskilt vissa bland dessa former är icke eller icke tillfredsställande utrett. Härtill kommer, att man på senaste tid (jmf. Jakob Sverdrup i Ark. nf. XXIII, 182 ff.) indragit vissa av dessa former i diskussionen om orsaken till den intressanta växlingen *-liga* (fsv. *-lika*) : *-la* i vissa fornnord. adverb såsom isl. *harþliga* (fsv. *harþlika*) : isl. fsv. *harþla*.

Under dessa förhållanden torde växelformerna eller åtminstone vissa växelformer med betydelserna 'eljest, eller' i fornspråken förtjena en belysning dels för sin egen skull, dels därför att bedömmandet av en eller annan av dessa former kan influera på uppfattningen av de växlande adverbial-formerna på *-liga* (*-lika*) : *-la*.

Isländskan (fornnorskan) använder så väl med betydelsen 'eljest' som med betydelsen 'eller' *elligar*, *ellar*, *ella*,

hvilka former ofta förekomma. Dessutom anträffas någon gång *elliga* 'eller' (ett exempel hos Fritzner[2] från Maríu saga) och enstaka gånger *elligr* (*ælligr*) i betydelsen 'eljest' (två exempel i Hertzbergs glossar), *elligi* 'eljest' (ett exempel från Diplomatarium norveg. hos Fritzner[2]), *elli* 'eljest' (ett exempel i Hertzbergs glossar).

Fornsvenskan använder *ælla* (*ællæ*) så väl i betydelsen 'eljest' (t. ex. i MELL., SmåL.) som i betydelsen 'eller' (t. ex. i DL., ÖGL.) — *ællar* (*ællær*) så väl i betydelsen 'eljest' (t. ex. i VGL. I, VML., MELL.) som i betydelsen 'eller' (t. ex. i VGL. I, ÖGL.) — *ællas* (*ællæs*) så väl i betydelsen 'eljest' (t. ex. i SML., MELL.) som i betydelsen 'eller' (t. ex. i ÖGL.). Dessutom finnes *æller* så väl i betydelsen 'eller' som i betydelsen 'eljest'; i UL. ofta enstavigt *ællr* 'eller' — ytterligare *ællærs* 'eljest' VML., någon gång *ællens* 'eljest' UL. Kk. 14: 7 not 70 hs. 24. Formen *ællighis* (*ælleghis*, *ællæghis*) är i de äldre fornsvenska urkunderna jämförelsevis sällsynt, men att den i vissa bygder varit vanlig, framgår därav, att (såsom allmänt antages) nysv. *eljes(t)* därav utvecklats. Emellertid anträffar man i betydelsen 'eljest' *ællæghis* (*allæghis*) t. ex. i Privilegier f. Kopparberget (se vidare nedan s. 173), *ælleghis* i MELL. flera ggr, *elleghes* i MEStL. var., *ællighis* i VGL. II Add. 10, UL. Kk. 14: 7 not 70 hs. 31 (c. 1450), 60. Redan i DL. finnes någon gång *ællis* 'eljes', i varianter till MEStL. de sällsynta *ællighens*, *ælleghins* 'eljest'. Formen *ellighær* 'eljest' har påvisats i fornsvenskan endast två ggr, nämligen i västgöta-urkunden VGL. IV; där anträffas också en gång *ællighæs* 'eljest'.

De många fornsvenska växelformernas antal förökas emellertid därigenom, att åtskilliga av formerna använda så väl *a* som *æ* i första stavelsen. Växlingen *ællæghis* : *allæghis* har redan blivit antydd. Vidare förekomma jämte *ællar* också *allær* (ofta i VGL. I), *allar* VGL. II etc.; jämte *ællr* (*æller*) också *allr* 2 ggr i UL., 18 ggr i Priv. f. Koppar-

berget etc.; jämte *ælla* också *alla* MELL. MO. etc. Exemplen med *a* i första stavelsen äro så många, att man ej är berättigad antaga skrivfel för *æ* åtminstone på alla ställena.

I forndanskan (äldre nydanskan) användas i betydelsen 'eller' *ællæ, ællær, ællæs*; i betydelsen 'eljest' *ællær, ellis, ellers* (*allers*).

Bland de icke utredda formerna har enligt min uppfattning det fsv. *ællighis* (*ællæghis*) ett särskilt intresse, emedan ur denna form, såsom redan nämnt, det nysvenska riksspråkets *eljes*(*t*) utgått.

I sin etymologiska ordbok (under eljest) uppfattar Tamm *ællighis* såsom "en med den i adverb vanliga ändelsen *-is* (som ursprungl. tillhörde gen. sing. av neutra på *-i, -e* . . .) danad variantform till fsv. *ællighar*, motsv. isl. *elligar* och got. *aljaleikōs*, hvarjämte väl funnits ett fsv. **ælligha*, motsv. fno. *elliga*, got. *aljaleikō* annorlunda, annars: olika bildningar till en adjektivstam, urgerm. **alja-līka* . . ."

Tamm anser alltså *ællighis* vara etymologiskt väsentligen identiskt med got. *aljaleikōs*, isl. *elligar*, fsv. *ællighar*, i det att senare leden i alla dessa ord skulle vara det urgermanska adjektivet *-līka-* 'lik'. Detta torde även vara den allmänna uppfattningen.

Emellertid kan den icke vara riktig.

Mot densamma talar kraftigt redan det faktum, att fsv. *ællighis* (*ælleghis*) 'eljest' alltid har *gh* (*g*) i senare kompositionsleden, under det att ord med det germanska adjektivet *-līka-* till senare kompositionsled i äldre fornsvenskan däremot hava *k*: adj. *brutliker*, adv. *rættelika* etc. Man förstår alldeles icke, hvarför *-līk-* kvarstår i *brutliker*, *rættelika* etc., men övergått till *-ligh-* i *ællighis* (*ælleghis*), i fall värkligen senare kompositionsleden i dessa ord vore identisk. Jag framhåller, att man icke kan andraga en akcentuering av *ællighis* med infortis i satssammanhanget till förklaring härav. Det

är visserligen sannt, att *k* övergår till *gh* i fornsvenskan i ord, som i satsen äro relativt oakcentuerade: *iak* > *iagh* etc. (Kock i Tidskr. f. fil. NR. III 247 ff.), men faktum är, att ordet *eljest* i svenskan alltid (eller åtminstone obetingat oftast) erhåller fortis (icke infortis) i satssammanhanget.

Att senare kompositionsleden i fsv. *ællighis* (*ællæghis*) icke är identisk med senare kompositionsleden i fsv. *brutliker*, *rættelika* etc., framgår ytterligare av den gamla urkunden Privilegier för Kopparberget (Svenskt diplom. V nr 4142 av år 1347).

I detta diplom finnas åtskilliga adjektiv och adverb avledda (sammansatta) med *-lik-*, och denna avledningsändelse har i diplomet merendels formen *-lik-* (tre ggr *-lek-*, men aldrig *-lægh-* eller *-læk-*). Exemplen äro följande [1]): *høghelikæ* 636, 7; *frælslikæ* 638, 17; 639, 10; *iæmlikæ* 638, 20; *rætlikæ* 638, 23; *æwærþelikæ* 639, 23; *þolikæ* 639, 8 — *storlekæ* 636, 6; *daghleken* 637, 1 bis.

I motsats härtill har adverbet "eljest" i detta diplom alltid formen *ællæghis* 638, 10 eller *allæghis* 638, 36; 639, 5.

Alltså skiljer sig senare kompositionsleden i *ællæghis* (*allæghis*) från senare kompositionsleden i *høghelikæ* etc., icke blott hvad konsonantismen, utan även hvad vokalismen angår: *ællæghis* (*allæghis*) har *æ* och *gh*; *høghelikæ* etc. hava *i* (någon gång *e*) och *k*.

Under dessa förhållanden måste man etymologiskt skilja senare kompositionsleden i *ællæghis* (*allæghis*) från senare kompositionsleden i *høghelikæ* etc.

Första kompositionsleden i fsv. *ællæghis* (*allæghis*) liksom i isl. *elligar*, got. *aljaleikōs* etc. är tydligen — såsom allmänt sedan gammalt antages — det germ. **alia-*, identiskt med det lat. *alius* 'annan'. Senare kompositionsleden i *ællæghis* (*allæghis*) är däremot enligt min uppfattning den

---

[1]) Siffrorna angiva sida och rad.

neutrala *ia*-stammen isl. *lægi* fsv. *læghe*. Det fsv. *læghe* betyder (jmf. Söderwalls ordbok) 1) läge, belägenhet t. ex. "biscop knute swa godha iordh forelæggia ii swa godho læge som honum at nøgher" (SD. ns. I nr 52 [år 1401]). 2) ställe hvarest fartyg ligga förtöjda, ankarplats, hamn. I nysvenskan användes *läge* alltjämt i betydelsen 'belägenhet', och i stor utsträckning förekommer ordet i bildlig betydelse; man talar om "ett gynnsamt läge", "ett dåligt läge", och ordet har mycket ofta den generella betydelsen 'ställning, förhållande'. Samma betydelse har ordet havt i kompositum *ællæghis* (*allæghis*). Detta kompositum betydde nämligen 'vid annat (sak-)läge', 'under annat förhållande', dvs. just 'eljest'. Genitiven *ællæghis* (*allæghis*) användes här, såsom så ofta annars, i adverbiell funktion.

Till belysning av fsv. *ællæghis* : *ællighis* erinrar jag om följande. I fornsvenskan övergår kort *æ*-ljud ljudlagsenligt till *i* omedelbart före den palatala ljudgruppen *gh* + *i* (eller *i̯*), t. ex. pres. sg. isl. *þeghir* : fsv. *þighir* 'tiger' (Kock i Ark. IV, 175 f., Svensk ljudhistoria I § 279). Vidare övergår i fornsvenskan kort *æ*-ljud i semifortisstavelse ljudlagsenligt till *i*, när det efterföljes av en palatal konsonant + *i* eller *i̯*, t. ex. isl. *ekia* : fsv. *asikkia* 'åska' (Kock i Ark. IV, 173 f., Svensk ljudhistoria I § 281).

I fsv. *ællǣghis* > *ællighis* har *ǣ* ljudlagsenligt övergått till *i*, vare sig att utvecklingen var *ællǣghis* > *ællīghis* (med bibehållande av lång vokal i penultima tills vidare) > *ællighis* (med förkortning av penultimas *i*-ljud), eller den var *ællǣghis* > *ællæghis* (med förkortning av *ǣ* till kort *æ*-ljud, emedan semifortis på penultima redan mycket tidigt reducerats till infortis) > *ællighis*. Det är mycket möjligt, att den ena utvecklingsgången inträdde i vissa bygder, under det att den andra utvecklingsgången inträdde i andra bygder.

Till belysning av en utveckling *ællǣghis* > *ællīghis* > *ællighis* må ytterligare följande anföras.

Simplex fsv. *lǣghi* nsv. *läge* med kvarstående *ǣ*-ljud lär oss, att långt *ǣ* i fortisstavelse omedelbart före *gh* + *i* ljudlagsenligt kvarstod, så att vid en utveckling *ællǣghis* > *ællīghis* det var ett nödvändigt villkor, att *ǣ*-ljudet ej blott efterföljdes av *gh* + *i*, utan även att det akcentuerades med semifortis.

Då man redan t. ex. i VGL. II Add. finner *ællighis*, så visar detta, att den här avhandlade utvecklingen åtminstone i vissa bygder inträtt redan under förra hälften av 1300-talet, således under den äldre fornsvenskans tid. Kvarståendet av *ǣ* i *ællæghis* (*allæghis*) i de ungefär samtidiga Privilegierna för Kopparberget kan bero därpå, att *ǣ* i *allǣghis* (*ællǣghis*) med fortis på första kompositionsleden tidigare i vissa bygder blev till *ī*, än fallet var i andra bygder. Men växlingen av de samtidiga *ællæghis* : *ællighis* kan också förklaras av växlande akcentuering. I fall *ællæghis* fakultativt hade fortis på senare kompositionsleden (*ællǣ'ghis*), så kvarstod *ǣ* vid denna akcentuering (jmf. nsv. *läge*), under det att *ǽllæghis* med semifortis på andra kompositionsleden blev till *ǽllīghis*.

Vid utvecklingen av *ællǣghis* till *ællīghis* passerades naturligtvis mellanstadiet *ællēghis*, och det är möjligt, att de ovan s. 171 anförda exemplen på *ælleghis* (*elleghes*) representera ett dylikt uttal (med långt *e*), men naturligtvis skulle dessa skrivningar med *e* (*ælleghis*, *elleghes*) även kunna så uppfattas, att först *ællǣghis* blev till *ællīghis*; att därefter penultimas *ī* förkortades, emedan dess semifortis reducerats till infortis (alltså *ællĭghis*); och att senare det på så sätt uppkomna *ællighis* blev till *ælleghis* enligt de vanliga reglerna för vokalbalansen.

Det fsv. *ællighis* har i skilda trakter utvecklats på två olika sätt. Sedan semifortis på penultima av *ællǣghis*, *ællīghis* hade reducerats till infortis och i samband därmed penultimas långa vokal hade förkortats, så övergick *ællighis*

till *ællis*, liksom också annars i fornsvenskan den relativt oakcentuerade ljudgruppen *ighi* övergick till ī (*i*); jmf. fsv. *fæmtighi* > nsv. *femti* etc. I andra trakter åter utvecklades fsv. *ællīghis* till nsv. *eljes* (under 1500-talet ofta *elies*). Detta var måhända fallet i sådana bygder, där penultimas ī i *ællīghis* något längre bibehöll sin längd; utvecklingen har i dylika trakter kanske snarast varit *ællīghis* > *ællījis* > **ællīis* > *ællies* > *eljes*.

När det nsv. *eljes* oftast fått formen *eljest*, beror detta naturligtvis på analogiskt inflytande från partiklar, som slutade på *-st* (*genast* etc.).

Här må nämnas, att i Söderwalls ordbok I s. 26 upptages ett *allaghis* med hänvisning till *ællighis* (hvilket ord ännu icke behandlats i nämnda ordbok). Skrivningen *allaghis* är säkerligen mycket sällsynt, och kanske utgör *allaghis* blott skrivfel för *allæghis*. I fall åter *allaghis* varit en värklig uttalsform, så bör den tydligen så uppfattas, att *allǣghis* (*allæghis*) genom anslutning till fsv. *lagh* i betydelsen 'läge, ställning, författning, tillstånd' någon gång antagit uttalet *allaghis*. I hvilketdera fallet som hälst bekräftar detta "*allaghis*" bruket av formen *allǣghis* (*allæghis*) med *a-*.

I fall de sällsynta fnorska *elligi*, *elli* varit värkliga uttalsformer (och ej bero på skrivfel eller missförstånd), så torde *elligi* böra uppfattas väsentligen liksom fsv. *ællighis*, dvs. såsom utvecklat ur (snarast ackusativ-formen av) kompositum **ellǣgi*, och fno. *elligi* torde därefter dialektiskt hava blivit till *elli*, liksom fsv. *ællighis* blev *ællis*.

Det i fnorskan anträffade *elligr* (*ælligr*) är så sällsynt, att det väl kan uppfattas såsom endast skrivfel för *elligar* (*ælligar*).

Ytterst olika uppfattningar hava blivit framställda om förhållandet mellan isl. *elligar* och isl. *ellar*, fsv. *ællar*; mellan fnorska *elliga* och isl. *ella* fsv. *ælla*.

För en tre decennier sedan var utan tvivel den åsikten rådande, att så väl i de vanliga adverben på *-liga* (*-lika*): *-la* sådana som isl. *harþliga* (fsv. *harþlika*): isl. fsv. *harþla* etc. som också i isl. *elligar* (fsv. *ællighar*): isl. *ellar* (fsv. *ællar*) de kortare formerna utvecklat sig ur de längre därigenom, att *i* i penultima, av *harþliga* (fsv. *harþlika*), *elligar* etc. ljudlagsenligt förlorades. Denna mening representeras särskilt av Sievers i Beiträge V (1878) s. 475 ff.

En helt annan uppfattning av *harþliga*: *harþla* etc. har framställts av Noreen, och den vidhålles av honom ännu i Aisl. gramm.[3] § 307, 3, a. Han menar, att *-la*: *-liga* bör identifieras med det grekiska *-λικος* i *τηλίκος* etc., och att isl. *-la* skulle hava uppstått ur ett äldre **-leka* < **-lika*, till hvilket isl. *-lega* skulle stå i växling enligt Verners lag; vidare skulle enligt honom *-lika* i fsv. adv. *harþlika* etc. vara ett etymologiskt väsentligen annat ord (= adjektivet *liker* 'lik') än *-liga* i isl. adv. *harþliga* etc. Tamm vill i Etymologisk ordbok s. 122 tillämpa denna åsikt även på isl. *ella* fsv. *ælla*, isl. *ellar* fsv. *ællar*: isl. *elligar* fsv. *ællighar*, så att t. ex. isl. *ella* fsv. *ælla* enligt honom skulle hava uppstått ur en germansk grundform **alja-lihō* (efter hvilken form han dock sätter frågetecken).

I Arkiv nf. XVII, 97 ff. anser jag mig hava ådagalagt, att hvarken den av Sievers representerade eller den av Noreen framställda åsikten om växlingen isl. *harþliga* (fsv. *harþlika*): isl. fsv. *harþla* etc. kan vara riktig. Jag tror mig där hava till fullo visat, att senare kompositionsleden i isl. *harþliga* etc. måste vara identisk med senare kompositionsleden i fsv. *harþlika* etc., samt att bildningstypen *harþla* uppstått på så sätt, att genom inflytande från adverben *harþlika* etc. de synonyma adverben isl. fsv. *harþa* 'hårt' etc. erhöllo ett *l*-ljud, dvs. blevo till *harþla* etc.

Om förhållandet mellan speciellt isl. *elligar* fsv. *ælli-*

ghar : isl. *ellar* fsv. *ællar*, isl. *ella* fsv. *ællæ* uttalade jag mig icke på anf. ställe.

Senare har Jakob Sverdrup i Ark. nf. XXIII, 1 ff., 181 ff. behandlat dessa spörsmål i sin mycket förtjänstfulla avhandling "De gammelnorske adjektiver paa *-ligr* og adverbier paa *-liga*, *-la*. En studie i gn. orddannelse". Så till vida ansluter han sig till min uppfattning, som han anser teorien, att *-la* och *-liga*, *-ligr* skulle hava utgått från ett suffix identiskt med det grekiska *-λικος*, blivit "fuldstændig gjendrevet". Själv synes dock Sverdrup vara tveksam om huru växlingen isl. *harþliga* (fsv. *harþlika*) : isl. fsv. *harþla* etc. bör förklaras. Han medgiver, att mycket talar för den av mig framställda förklaringen, som han kallar "meget sindrig og tiltalende", men han anser dock, att den gamla, redan av Sievers hyllade åsikten eller rättare denna åsikt med en viss modifikation har största sannolikheten för sig.

Sverdrup yttrar s. 183: "Jeg kan . . . ikke være enig med Sievers, naar han uttaler: "Ich halte hiernach *-la* für die eigentliche lautgesetzlich entwickelte form der altn. adjektivadverbia, *-liga* dagegen durchaus für eine jüngere bildung in anlehnung an die adjektiva auf *-ligr*". Men om end dette neppe kan være rigtig, saa er det vel derfor ikke utelukket, at suffixets *i*-lyd ikke alltid forblev lang og havde biaksent, men kunde bli ubetonet og synkoperbar, naar den efterfulgtes av en ikke synkoperbar vokal i næste stavelse."

Denna hypotes söker Sverdrup vidare utveckla. Han menar, att ett urgermanskt adverb sådant som **harðalīkō* hade fortis på första, semifortis på tredje och levis på fjärde stavelsen, hvilken stavelse även skulle ha havt "schleifender ton". Till följe av andra kompositionsledens suffixala natur skulle — menar Sverdrup — denna akcentuering i isl. *harþliga* hava övergått till fortis på första, levis på såväl andra som tredje stavelsen. Därefter fortsätter han: "Men nu synes

det mig rimelig, at ved et kompositionsled, der i den grad er sunket ned til et rent suffiks . . . der maatte en yderligere reduktion av betoningen være mulig, saa at suffiksets *i*-lyd tilslut blev hel synkoperbar foran den efterfølgende stavelse med levis". Om jag riktigt förstår Sverdrup, skulle dock enligt hans mening denna synkopering av *i* ljudlagsenligt hava inträtt endast i sådana adverb, som i satsen voro relativt oakcentuerade, under det att adverben på *-lika* (*-liga*) ljudlagsenligt skulle hava bibehållit *i*, när de i satssammanhanget erhöllo fortis. Särskilt i *ella*, *ellar* skulle enligt Sverdrup synkoperingen hava inträtt, när de voro relativt oakcentuerade, men även i andra adverb skulle synkoperingen ljudlagsenligt hava försiggått under sistnämnda förhållande; så heter det s. 185: "Ord som *ellar*, *harðla* er altsaa at betragte som de aksentreducerte sideformer til *elligar*, *harðliga*. Paa samme maate antar jeg former som *varla*, *traulla*, *árla*, *brálla*, *gǫrla* er opstaat."

Emot denna teori äro tungt vägande skäl att anföra.

I Ark. nf. XVII, 98 framhöll jag, att avledningsändelsen *-līk-* i adverb (fsv. *rættelīka* etc.) obetingat i de flästa bygder hade kvar långt *i*-ljud ännu under fornsvensk och under forndansk tid, eftersom ändelsen *-lik* i dylika ord icke följer den fornsvenska vokalbalans-lagen och ej häller den forndanska vokalharmoni-lagen [1]). Detta medgiver Sverdrup.

Men medgives detta, så fordras för visso synnerligen bindande bevis, för att man skall kunna övertygas om att icke desto mindre på detta samma språkområde detta normaliter långa *ī*-ljud skulle icke blott förkortas, utan till och

---

[1]) Även adjektiven (*brutliker* etc.) hade obetingat i de flästa bygder kvar långt *i*-ljud, hvilket, också det, framgår av vokalbalans- och vokalharmoni-lagarna. När de pronominella orden *hul(i)kin*, *hwil(i)kin* redan i äldre fornsvenskan kunna förlora andra stavelsens *i*-ljud, hvilket alltså tidigare måste fakultativt hava förkortats, så sammanhänger detta säkerligen därmed, att just dessa ord (i motsats till den stora massan av adjektiv och adverb på *-liker*, *-lika*) använda akc. 1.

med alldeles förloras, och i all synnerhet, när man besinnar, att hela denna procedur (förkortningen och förlusten av det långa *i*) skulle hava inträtt redan under förliterär tid; adverb sådana som *árla*, *gǫrla* tillhöra nämligen redan det älsta nordiska literaturspråket.

Vidare är att framhålla följande. Även om man antar, att trots det normala bevarandet av *i*-ljudets längd i *harþlīka* etc. i fornsvenskan och forndanskan dylika ord i relativt oakcenterad satsställning skulle redan under förhistorisk tid hava ej blott förkortat utan också förlorat *ī*-ljudet, så frågar man sig: voro då de i fråga varande adverben på *-la* i allmänhet relativt oakcentuerade i satssammanhanget? Det är nämligen givet, att detta skulle vara en oundgänglig förutsättning för teorien.

Denna fråga måste, så vitt jag ser, så besvaras, att det är blott helt få bland adverben på *-la*, som kunna antagas hava varit relativt oakcentuerade i satsen. Detta är fallet med isl. *ella* (och även med *ellar*) i betydelsen 'eller', men däremot icke med *ella* (*ellar*) i betydelsen 'eljest'; dessutom med isl. *harþla* i betydelsen 'mycket', men däremot icke med *harþla* i betydelsen 'paa en maade som falder en tung, haard'. Däremot har utan tvivel den stora massan av adverben på *-la* i satsen alltid eller obetingat merendels havt fortis, t. ex. *fialla* 'fjärran', *hógla* 'med stilfærdighed', *innarla* 'inde', *neþarla* 'lavt', *útarla* 'langt ude', *nauþula* 'med nød og neppe', *árla* 'tidlig, aarle', *bráþla* 'hastig' etc. etc.; jmf. den långa förteckningen på adverb på *-la* hos Sverdrup s. 183, hvilken förteckning (med komposita) upptar icke mindre än 65 dylika ord.

Det är icke möjligt, att de helt få ord på *-la*, som i satsen voro relativt oakcentuerade, skulle hava kunnat omgestalta hela det betydliga antalet adverb på *-lika* (*-liga*), så att dessa på analogisk väg ombildades till *-la*.

Men härtill kommer en annan och kanske ännu större

svårighet för Sverdrups åsikt, hvilken han själv delvis framhåller, men hvilkens avgörande vikt han ej synes hava beaktat.

I fall nu värkligen — såsom Sverdrup anser — under vissa förhållanden **ellika* (*elliga*), *harðlika* (*harþliga*) ljudlagsenligt förlorat penultimas *i*-ljud, så måste naturligtvis **ellika* (*elliga*) hava blivit till **elka* (**elga*), och *harþlika* (*harþliga*) måste naturligtvis hava blivit till **harþ[l]ka* (**harþ[l]ga*) etc.

Dylika former finnas emellertid ingenstädes, utan man har uteslutande *ella*, *harþla* etc. utan *k*-(*g*-)ljud.

För att i någon mån från sin ståndpunkt belysa denna i hög grad överraskande konsonantförlust yttrar Sverdrup, att "dette bortfald bör vel sidestilles med bortfaldet av *g* i ord som *foringi* (got. *faúragaggja*, ags. *foregenga*)..."

Det är tydligen endast med tvekan, som Sverdrup åberopar sig på förlusten av *g* i denna sistnämnda ordgrupp, och i själva värket äro ljudförhållandena i de två ordgrupperna (**ell*(*k*)*a* etc. i ena, och *for*(*g*)*ingi* å andra sidan) så fullkomligt olika, att konsonantförlusten i *for*(*g*)*ingi* etc. alldeles icke belyser den av Sverdrup antagna konsonantförlusten i **ell*(*k*)*a* etc.

Ord av typen got. *faúragaggja* hade ju såsom begynnelsekonsonant i senare kompositions-leden ett ursprungligt *g* (ʒ), icke *k*. Utvecklingen av det urnord. **forgangia* var för övrigt naturligtvis den, att, sedan *i*-omljud hade inträtt i senare kompositionsleden, och tillika ultimavokalen *a* i nom. sg. hade blivit till *-e -i* (**forgengi*), det sålunda uppkomna *forgengi* utvecklades till *forgingi*, emedan *e* (*æ*) i semifortisstavelse stod framför det palatala *ng*, hvilket självt efterföljdes av *i* (*i̯*). Måhända har vid denna ljudutveckling även det framför *e* (*æ*) stående palatala *g* spelat en roll. Jmf. Bugge i Ark. II, 224, Kock i Beiträge XXIII, 508, Svensk ljudhist. I, s. 226. I *forgingi* med fortis på första och semifortis på andra stavelsen förlorades alltså det palatala *g* (ʒ)

omedelbart framför det palatala *i*, och denna konsonantförlust betingades — utom av akcentueringen — därav, att så väl *g* (ʒ) som *i* voro palatala ljud.

Ljudförhållandena i de av Sverdrup antagna äldre formerna för *ella* (*ælla*), *harþla* voro helt andra. Sverdrup resonnerar (utgående från västnord. former sådana som *harþliga* etc.) visserligen om förlust av *g*-ljud. Men det måste framhållas, att det här är ett ursprungligt *k*-ljud, som skulle hava förlorats, ifall nämligen Sverdrups teori skulle upprätthållas. I den äldre fornsvenskan kvarstod nämligen alltjämt det gamla *k*-ljudet i adjektiv på *-liker* och i adverb på *-lika* (*brutliker*, *rættelika* etc.) [1]), och det hade ännu icke övergått till *gh*. Därför måste naturligtvis också under förliterär tid de av Sverdrup antagna äldre formerna för fsv. *ælla*, *harþla* hava varit **ællika*, *harþlika*. Efter förlust av *i*-ljudet måste dessa hava blivit till **æl(l)ka*, **harþ(l)ka*.

Men förlusten av det palatala *g*-(ʒ-)ljudet framför det palatala *i*-ljudet i *for(g)ingi* kan naturligtvis på intet sätt belysa en antagen förlust av det gutturala *k*-ljudet framför det gutturala *a*-ljudet i **ællka* (*ælla*), **harþlka* (*harþla*).

En förlust av *k* i **ællka*, **harþlka* vore alltså obegriplig, och formerna *ælla*, *harþla* måste förklaras på annat sätt.

Jag tillägger, att, även om det hade varit riktigt att utgå från äldre former sådana som (**ælliga* >) **ællga*, (*harþliga* >) **harþlga* den antagna *g*-förlusten i dylika former (*ælla*, *harþla*) på intet sätt är likställig med *g*-(ʒ-)förlusten i *for(g)ingi*, eftersom det förlorade *g* i *forgingi* är palatalt och dess förlust (såsom nämnt) framkallades av det omedelbart följande palatala *i*, under det att *g* i **ællga*, **harþlga* är gutturalt och efterföljes av en guttural vokal.

Sverdrup anför såsom stöd för sin mening även *g*-för-

[1]) Ett sällsynt undantag är skrivningen *hwlgin* VGL. III, 81 (jämte *hulken* i samma skrift). Nysvenskan har som bekant ännu *k*-ljud i *hocken*, *hvilken*.

lusten i ord på -(*g*)*ísl* och -*geirr*, dvs. i namn sådana som isl. *Aþgils* : *Aþils*, *þorgeirr* : *þórarr*. Men även här är det ju ett ursprungligt *g* (ej såsom i **ællka* etc. ett ursprungligt *k*), som förlorats. Dessutom efterföljdes den förlorade konsonanten i *Aþgils* etc. av det palatala *i* (hvilket icke är fallet i **ællka* etc.), och orsaken till växlingen *þorgeirr* : *þórarr* etc. är själv allt för litet utredd, för att denna växling skulle kunna belysa den förutsatta *k*-förlusten i **ællka* (*ælla*) etc.

Av det ovan anförda anser jag framgå, att äldre **ællika* (*elliga*), *harþlika* (*harþliga*) etc. icke ljudlagsenligt kunnat bliva till *ælla* (*ella*), *harþla* etc.

Emellertid tarva isl. *ella* fsv. *ælla*, isl. *ellar* fsv. *ællar* ytterligare belysning.

Sverdrup yttrar s. 182: "Dersom Kocks hypotese er rigtig, saa maatte vel netop *ella ellar*, som er gamle ord, skyldes en saadan kontamination som av Kock antat. Men nu findes intetsteds noget germ. **ali̯ō* resp. **ali̯ōz*, og det er derfor neppe antagelig at der kan have eksisteret et tilsvarende gn. **elja* resp. **eljar*, som ved kontamination med *elliga* resp. *elligar* . . . blev omdannet til *ella* resp. *ellar*. Av lydlige grunde kan heller ikke *ella*, *ellar*, som Uhlenbeck synes at mene . . ., svare til got. *alja* resp. *aljar*".

Jag förstår knappast detta Sverdrups resonnemang, och jag menar, att man just är berättigad antaga existensen av de förliterära nordiska formerna **eli̯a*, **eliaʀ*.

De gotiska orden *alja* 'ausser', *aljar* 'anderswo' visa just, att man sedan gammalt i de germanska språken hade icke blott sammansatta partiklar, i hvilka det germ. adjektivet **ali̯az* (lat. *alius*) ingick såsom första kompositionsled (jmf. got. *aljaleikō* 'anders' etc.), utan också osammansatta med detta adjektiv samhöriga partiklar. Under dessa förhållanden är det antagandet fullt berättigat, att man på sen urnord. (samnord.) tid havt partiklarna **æli̯a* och **æli̯aʀ*, båda med betyderna 'eljest' och 'eller', men att dessa partiklar under

inflytande från de sammansatta väsentligen likbetydande partiklarna **ællīka* (fno. *elliga*), **ællīkaʀ* (isl. *elligar*) ombildades till fsv. *ælla* isl. *ella*, fsv. *ællar*, isl. *ellar* [1]).

Hvilken ändelsevokal, som de sent urnord. (samnord.) **ælịa*, **ælịaʀ* havt på tidig urnordisk tid, är för den här diskuterade frågan icke av vikt, och med hänsyn till de ganska skiftande teorierna för vissa ändelsevokalers behandling under förhistorisk tid kan den väl ej häller fullt säkert avgöras, men om man vill antaga, att de tidigt urnord. formerna varit **alịō*, **alịōʀ*, så ser jag icke något hinder för ett dylikt antagande.

Nu är det egentligeu endast orden *ella* och *ellar*, som Sverdrup anser tala på ett väsentligt sätt emot den av mig framställda teorien till förklaring av växlingen *harþlika* (*harþliga*) : *harþla* etc.

Av det nyss anförda torde framgå, att även *ella*, *ellar* stå i god harmoni med denna min teori, och denna torde alltså vara fullt tillfredsställande.

Emellertid behöva även följande former av i fråga varande ordgrupp (ordgrupper) någon belysning.

Det got. *aljaleikōs* är som nämnt identiskt med isl. *elligar* och det got. *aljaleikō* med det sällsynta fnorska *elliga*, i fall detta icke blott är skrivfel för *elligar*. Då den gamla adjektiv-ändelsen *-līkr* (fsv. *daghlīker* etc.) och den gamla adverbial-ändelsen *-līka* (fsv. *daghlīka* etc.) i de västnordiska språken ombildats till *-ligr*, *-liga* (*dagligr*, *dagliga* etc.) under inflytande av de gamla adjektiven på *-īgr* (*māttīgr* etc., yngre *māttigr* etc.), så förklaras naturligtvis utbytet av *k* mot *g* i de västnordiska *elligar*, *elliga* i överensstämmelse härmed.

---

[1]) Feist Etymologisches wörterbuch der got. sprache s. 19 sammanställer got. *alja* 'als, ausser' med isl. *ella* 'anderenfalls' utan att dock utreda ordens samhörighet; jmf. även Uhlenbeck Kurzgefasstes etym. wörterbuch der got. sprache[2] under *aljar*.

I VGL. IV anträffas emellertid en gång *ælligh æs* 'eljest' (19: 4) och två gånger *ellighær* 'eljest'. Då *æ* i denna urkund i infortis-stavelser representerar normalfornsvenskt *a*, skulle dessa former alltså vara att normalisera till **ællighas*, **ællighar*. Någon fsv. form **ællighas* eller **ællighar* har för övrigt — hittills — icke påvisats. I fornsvenskan bör man naturligtvis en gång hava havt ett **ællīkar*; jmf. got. *aljaleikōs*, isl. *elligar* samt dessutom förhållandet mellan fsv. *daghlika* : isl. *dagliga* etc. De i VGL. IV mötande *ællighæs*, *ellighær* kunna vara olikartade kompromissbildningar av det vanliga ovan s. 172 f. avhandlade *ællighis* 'eljest' och **ællikar*. Dock skulle *gh*-ljudet i dessa fornvästgötska *ællighæs*, *ellighær* möjligen också kunna uppfattas liksom *g*-ljudet i det västnordiska (fornnorska) *elligar*. Fornvästgötskan har nämligen som bekant åtskilliga drag, som återfinnas i fornnorskan, men icke i fornsvenskan. Ehuru adjektiven och adverben på *-liker*, *-lika* i västgöta-urkunderna pläga bibehålla *k*-ljudet (dock *hwlghin* en gång i VGL. III), så vore det möjligen tänkbart, att gamla, en gång i fornvästgötskan använda adjektiv på *-īgh-* liksom i fnorskan meddelat sitt *gh* till *ællighær* (*ællighæs*).

Det sällsynta *ælleghings* utgör naturligtvis en på analogisk väg uppkommen ombildning. I betydelsen 'alldeles' har medelnedertyskan *allerdings*, *allesdinges* etc., som i fornsvenskan upptagits under formen *alzþings*, *altzþinges* etc. Vid ombildningen av *ælleghis* till *ælleghings* har detta låneord varit bestämmande eller åtminstone medvärkat. När man jämte *ælleghings* en och annan gång anträffat *ællighens*, så kan *ælleghings* (**ællighings*) dialektiskt hava övergått till **ællighins* *ællighens* genom dialektisk partiell assimilation av *ng* med följande *s* i relativt oakcentuerad stavelse (*ngs* > *ns*), liksom dialektiskt *althings* blivit till *alstins* etc. (jmf. Kock i Arkiv nf. III, 307 f.). Men *ælleghis* **ællighis* kan väl även omedelbart hava ombildats till *ællighens* genom anslut-

ning till andra partiklar (t. ex. *hwarghins* 'ingenstädes'?). Liksom *ællighis* givit *ællis* (s. 175 f.), så kan **ællighins* (*ællighens*) hava givit upphov åt det sällsynta **ællins ællens*.

Sedan gammalt har man uppfattat got. *aljaleikōs*, isl. *elligar*, *ellar* såsom en komparativ-bildning (det gör t. ex. Tamm i sin etymologiska ordbok), och denna åsikt torde vara akceptabel. Det fsv. *æller* (*ællr*) är Tamm böjd att fatta såsom ett lokaladverb på *-r* identiskt med got. *aljar* 'annorstädes', under det att Noreen Aschw. gramm. § 471 anm. 5 frågar, om ordet skulle kunna innehålla det komparativa *-iʀ*. Också i det fht. *odar*, mht. *oder* 'eller' (som finnes jämte fht. *ëddo*, *odo*, mht. *ode*, *od*) har man velat se ett komparativt suffix, under det att enligt en annan mening *odar*, *oder* skulle hava erhållit *-ar*, *-er* från fht. *wëdar*, mht. *wëder* (jmf. t. ex. Kluge Etymol. Wörterb.[7]). Om *oder* är en komparativ-bildning, så är väl detsamma fallet med isl. *eþr* 'eller', och även fsv. *æller* (*ællr*) kan möjligen vara en gammal komparativ på *-iʀ*.

Emellertid skulle man alternativt kunna tänka på ett annat upphov så väl för isl. *eþr* som för fsv. *æller* (*ællr*).

I västnordiska språk synes *eþa* mera användas i äldre handskrifter, *eþr* mera i yngre handskrifter. Så finnas i Larssons arbete "Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna" talrika exempel på *eþa*, men intet exempel på *eþr*. Hertzberg upplyser i sitt glossar s. 144: "formen *eðr* optræder først regelmæssig brugt . . . fra 1320—30", samt att "i afskrifter af ældre love er *eðr* især indkommen paa en række steder i Ældre Bjarkøret". Någon direkt motsvarighet till det fsv. *æller* (*ællr*), fda. *ællær* (*æller*) har icke påvisats från västnordiskt språkområde, under det att däremot *ella*, *ælla* 'eller' användes så väl i västnordiska som i östnordiska språk.

Dessa omständigheter tyda snarast på att formerna *eðr*, *ællr* (*æller*) äro relativt unga.

Nu bör man beakta, att det nysvenska ordet *eller* (i motsats till ordet *eljest*) i satssammanhanget merendels är oakcentuerat, och att förhållandet var detsamma med det fsv. *ælla* ä. nsv. *ella* 'eller', framgår tillfullo därav, att detta ord hos svenska skalder från 1600- och 1700-talen ytterst ofta har förlorat ändelse-vokalen (*ell'*), liksom fallet är med åtskilliga andra i satsen ofta relativt oakcentuerade ord; jmf. Kock i Ark. nf. XXI, 19 f. m. fl. st. Det isl. fgutn. *eþa* 'eller' (hvilket icke finnes i den egentliga fornsvenskan) motsvaras i forndanskan och redan i fornjutländskan av *æthæ*, *æth*. Den alternativa förlusten av slutvokalen i fjutl. *æth*(*æ*) bekräftar, att också detta ord var i fornspråket relativt oakcentuerat; jmf. Kock i Ark. nf. I, 70.

Vidare efterföljes, särskilt i talspråket, ordet *eller* ofta av ett *är det* (*det är*) ell. dyl., t. ex. "antingen är det Olov eller är det Gustav", "antingen huset är svart eller (det) är hvitt, så . . ."

När man i fornspråket hade en motsvarande förbindelse *ell*(*a*) *er*, så förlorades ändelsevokalen i det relativt oakcentuerade *ella*, så att *ell'er* (*eller*) uppstod. Jmf. härmed att isl. *kalla-ek-a* 'jag kallar icke' blir till *kallega* (Kock i Ark. nf. X, 224 ff.). Men som bekant förlorades i de fornnordiska språken mycket ofta vokalen även i det relativt oakcentuerade *er*, *es* 'är' (jmf. sådana exempel från den isländska poesien som *þar's uxi stóþ* Hym., *skildir '*(*r*)*u klofnir* Vsp. etc.), och *æll'er* (*æller*) kunde därför bliva till det enstaviga *ællr* (så ofta i UL.).

I det äldre språket kunde *ælla* jämte 'eller' också betyda 'vare sig', och även i denna betydelse var det relativt oakcentuerat och efterföljdes ofta av *er* 'est'. Också då kunde *ella er* bliva till *ell*(*e*)*r*.

Till ytterligare belysning av den nu framställda uppfattningen skall jag anföra ett par exempel från fornspråk. I ett forndanskt exempel sådant som "huad eller dett er dag

eller nat" (anfört i Falk og Torps Syntax s. 226) efterföljes det första (*huad*) *eller* 'vare sig' omedelbart av *det er*. På ett något äldre språkstadium skulle det hava hetat *hvat ella er dagr* . . ., och här gav *ella er* upphov åt *eller*. Också exemplets senare *eller* (med betydelsen 'eller') kan hava uppstått på enahanda sätt; i uttrycket *hvat ell*(*a*) *er dagr ell*(*a*) *er* ("eller det är") *nat* blev även det senare *ell*(*a*) *er* till *ell'er*. Förhållandena äro väsentligen enahanda i ett forndanskt exempel sådant som följande: "thær ær ey annæn gudh, ællær i hymmelæn, ællær paa jordæn" (Gl. D. Bib.). På ett något äldre språkstadium kan i dylik ställning hava använts *ell*(*a*) *er i himli*, *ell*(*a*) *er a iorþu*. Naturligtvis kunde detta även uttryckas med *ella i himli ella a iorþu*, och det av *ella er* i dylika ställningar uppkomna *eller* var alltså — så väl i betydelsen 'vare sig' som i betydelsen 'eller' — synonymt med det gamla *ella*. Detta gjorde, att *ella* (ofta) ersattes av *eller* i hvilken ställning som hälst.

Liksom *ella er* kan hava givit upphov åt *ell*(*e*)*r*, så kan *eþa er* hava givit upphov åt *eþr*.

Naturligt finnes även den möjligheten, att *æller*, *eþr* dels äro gamla komparativ-bildningar, dels i relativt senare tid uppstått ur *ælla er*, *eþa er*.

Det kan också övervägas, huruvida isl. *ellar* fsv. *ællar* 'eller' icke blott utgått från en urnordisk, på -ʀ slutande tvåstavig form, utan tillika (liksom fsv. *ællr*) uppstått ur *ella er*. I detta senare fall skulle *ella er* i vissa trakter (eller ställningar) hava blivit till *ell'er*, men i andra trakter (eller ställningar) till *ella'r*; jmf. härmed att dels isl. *hrøkk-vi-at* 'ne cedat' blivit till *hrøkkvat*, isl. *kalla-ek-a* 'jag kallar icke' till *kallega*, dels isl. *ætla ek* 'jag ämnar' blivit till *ætlak* etc. (Kock i Ark. nf. X, 224 ff., Anschw. acc. § 547).

När ordet *ællr* 'eller' i UL. mycket ofta skrives utan vokaltecken framför *r* i motsats till sådana ord som *præstær*,

faldær etc., så beror det därpå, att *ællr* i satsen var relativt oakcentuerat; det bibehöll därför längre sin enstavighet, än fallet var med ord, som i satsen oftast uttalades med fortis (jmf. Kock Fsv. ljudlära II, 294).

Det nsv. *eller* är väsentligen eller åtminstone till god del identiskt med fsv. *ællr* (*æller*), men det kan delvis även hava utvecklats ur fsv. *ællar* 'eller'. Fsv. *ællar* 'eller' var nämligen (liksom *æller*) oftast relativt oakcentuerat i satsen. Liksom andra dylika ord fick det därför akc. 1, när det — mindre ofta — uttalades med fortis (jmf. Kock Anschw. acc. § 120). Men vid en akcentuering *æ¹llar* med fortis på första och levissimus på andra stavelsen fick man ljudlagsenligt nsv. *eller* (Kock anf. arb. § 165). Dessutom övergick *ællar* ljudlagsenligt till *eller*, när h e l a o r d e t (och således även ordets ultima) i satssammanhanget hade levissimus; motsvarande utveckling har inträtt i fsv. gen. sg. *hænna*[*r*] (till *hon*) : yngre fsv. *henne* etc. (Kock anf. arb. § 532).

Det fsv. *ællærs* 'eljest', 'annars' (t. ex. i VML.) skulle säkerligen i normal fornsvenska hava *a* i ultima (*ællars*); troligen har *ællar* 'eljest' under inflytande av det synonyma fsv. *annars* (som är en genitiv-bildning till pron. *annar*) blivit till *ællars* (*ællærs*). I överensstämmelse härmed förklaras äda. *ællers*, nyda. *ellers*.

Fsv. *ællæs* 'eljest' SML., MELL., *ællas* 'eller' ÖGL. hava, även de, utgått från *ælla*, och de hava på analogisk väg fått ett genitivt *s*, närmast från *ællighis ællis* 'eljest', *ællærs* 'eljest'.

De i fornsvenskan icke så sällan mötande växelformerna utan *i*-omljud i den diskuterade ordgruppen *allær* 'eller', *allr* 'eller', *alla*, *allæghis* jämte *ællæghis ællighis* etc. (jmf. ovan s. 171 f.) äro att uppfatta på följande sätt. *I*-omljud inträdde som bekant ej i ord med infortis i satssammanhanget; där-

för erhöllo former sådana som **ali̯a* etc. icke *i*-omljud i infortisställning (jmf. Kock i Medeltidsordspråk II, 435). Den ljudlagsenliga utvecklingen av ett urnord. **ali̯a-lāʒīs* med fortis på första stavelsen synes hava varit *allǣghis* utan *i*-omljud i första kompositionsleden. När **ali̯a-lāʒi̇s* åter hade fortis på senare kompositionsleden, borde det ljudlagsenligt hava blivit till *ællæghis*. För övrigt överfördes så väl den oomljudda som den omljudda vokalen lätt från en form till en annan inom denna samhöriga ordgrupp.

Det i fornsvenskan icke så sällan i betydelsen 'eller' mötande *hæller* utgör som bekant en kontamination av *æller* 'eller' och *hælder* 'hällre'.

Nysv. *salig i hugkommelse (i åminnelse)* och liknande uttryck.

Som bekant använder man rätt ofta i nysvenskan i skämtsam, om man så vill, affekterat högtidlig stil uttryck sådana som *N. N. salig i åminnelse*, *N. N. bedrövlig i åminnelse* och liknande. Numera kan man just till följe av den skämtsamma anstrykning, som detta konstruktionssätt fått, använda snart sagt hvilket adjektiv som hälst framför detta *i åminnelse*, så att man även kan få läsa eller höra sådana uttryck som t. ex. *krinolinen, löjlig i åminnelse* eller *sorglustig i åminnelse*.

Det är otvivelaktigt, att dessa nu blott eller nästan blott i skämtsam stil brukade konstruktionssätt hava rätt gamla anor, och att de havt till mönster och föregångare liknande uttryck av högtidlig och allvarsam innebörd. Det är nämligen tydligt, att förebilden för dylika uttryckssätt varit latinska formler sådana som *N. N. piæ memoriæ*, och detta torde väl allmänt vara insett av språkmännen.

Däremot torde det icke hava blivit framhållet, hvarför man i nysvenskan omformat latinska uttryck av typen *N. N.*

piæ memoriæ, eller — för att taga exempel ur ett språk, som ligger vårt eget närmre — tyska uttryck av typen *N. N. seliger gedächtniss* till det nysvenska *salig i åminnelse*. I latinet liksom i tyskan är ju adjektivet (*piæ*, *seliger*) attribut till det följande substantivet (*memoriæ*, *gedächtniss*). I svenskan däremot sluter sig adjektivet till personen (*N. N.*), och det följande substantivet (*åminnelse*) har framför sig fått prepositionen *i*.

En historisk granskning av dylika formler visar enligt min uppfattning, att orsaken till denna frasernas ombildning i svenskan är — eller är åtminstone till väsentlig del — den, att ett i dylika formler fordom ingående ord blivit missförstått, nämligen ordet *ihugkommelse*.

Då de här i fråga varande formlerna tydligen införts till Sverge från främmande språk, så är det belysande för deras historia att även anföra motsvarande utländska konstruktions-sätt.

I latinet använde man icke blott *N. N. piæ memoriæ*, utan även *N. N. clarissimæ memoriæ* etc.

Medelnedertyskan brukade sådana uttryck som "broder Alexander milder gedacht" (1509) — "na insate Kayser Karle des groten mylder gedacht" (*clementis memoriæ*; 1506) — "seliger gedacht" (Schiller och Lübbens ordbok).

I medelhögtyskan samt i äldre och yngre nyhögtyska anträffar man exempelvis "unser gnediger herre der herzog seliges gedechtnisses" (år 1428) — "Franz von Sickingen, loblicher gedechtnuss" — "weiland milter und hochlöblicher gedechtnus keiser Maximilian unser anherr" — "weiland keisers Caroli, hochlöblichstes gedächtnus" — "ich gedenk herzog Friedrichs, seliger gedechtnis" (Luther) — "herzog George unseliger gedechtnis"; jmf. Grimms ordbok art. gedächtniss sp. 1933, där även andra exempel anföras.

Alltjämt finner man i våra dagars flamländska uttryck sådana som "Z. M. Leopold II, hoogloffelijker gedachtenisse".

Genom efterbildning av dylika utländska mönster har man i Norden redan under medeltiden skapat sådana formler som de följande, i hvilka ursprungligen, liksom i motsvarande främmande uttryck, en genitiv-konstruktion ingick.

I början av den isländska Clari saga (s. 1) läser man: "virđuligr herra Jón biskup Halldórsson, ágætrar áminningar" (motsvarande lat. *clarissimæ memoriæ*). På liknande sätt finnes i fornnorskan "Herra Ion ꝥ. góþrar áminningar (Dipl. norv. II).

Alltjämt förekomma i nydanskan sådana fraser som "Kong Frederik VII — højsalig ihukommelse — plejede . . .", och epitetet *højsalig* kan utbytas mot *sørgelig*, *glorværdig*, *højlovlig* etc.; jmf. Dahls och Hammers ordbok samt Videnskabernes selskabs ordbok art. ihukommelse. Jmf. även det i Kalkars ordbok anförda ä. nyda. "stormegt. høiborne førstis salig och høilofflig ihukomst, koning Christiann den tredie" (1559).

Under den senare medeltiden finner man åtskilliga fornsvenska exempel av typen *hælga aminnilse*, dvs. med dessa eller liknande ord tillagda ett personnamn, såsom "herra pædher, hælga aminnilse (beatæ memoriæ) sancte birgitte scriptafadher" Bir. IV — "Oc henna dotter frw katerina, hælga aminnilse, stadgadhe hwan dagh sionga j ordine, tæssa ympnum" (ib.) — "epter . . . biscop jønses dødh sele ominnelse". FH. VII (1510). Här har man snarast att fatta *hælga aminnilse*, *sele ominnelse* såsom en genitiv-konstruktion (jmf. isl. *ágætrar áminningar*), som utgör en omedelbar efterbildning av lat. *beatæ memoriæ* och dylika.

Emellertid kunde i den yngre fornsvenskan dylika latinska genitiv-konstruktioner även efterbildas genom uttryck inledda med prepositionen *af*, t. ex. "biscop magnnus aff sæla aminnelse" FH. V (1467, nyare avskrift) — "konung karl aff sæla amynnilse" ib. V (1487) [1]), och sedan språket för-

[1]) Jmf. om dessa exempel Söderwalls ordbok, aminnilse och sæl.

lorat eller till god del förlorat de gamla böjningsändelserna, voro konstruktioner av sistnämnda slag väl från dåtida svensk synpunkt de naturligare.

I 1500-talets svenska finner man emellertid alltjämt konstruktionen *sele åmynnelse*, t. ex. °"Jacob Venne then yngre, sele åmynnelse" P. van Aken i BtFH III: 17 (år 1532) [1]). Även den därmed fullkomligt analoga frasen *hög-lofflig ihugkommelse* och dylika äro vanliga.

I den lilla 1569 utgivna broschyren "Sann och rettmätig orsaak, hwarföre här Johan then tridie och her Carl haffue dömdt och afsatt konung Erich then fiortonde" anträffas flera gånger denna eller liknande fraser, och det var denna iakttagelse, som först föranledde min undersökning av den nu diskuterade frågan. Så läser man t. ex. i nämnda broschyr "then godhe gamble Herre saligh och högloffligh ihugkommelse" (A 3 s. 2) — "them högbemelte salighe Konung Göstaff högloffligh ihugkommelse" (B 1 s. 1) — "Oc ändoch salighe och högloflige Herre Konung Göstaff (Christeligh ihugkommelse)..." (B 2 s. 2) — "at Gud skulle haffue förlossat salighe och högloflighe ihugkommelse Konung Göstaff" (A 2 s. 2).

Här må ock följande i någon mån avvikande exempel anföras: "Såsom Konung Erich sine eigne brödher icke haffuer welet förskone, Så haffuer han ock welet komme then högborne Furstinne Frw Katherina Konung Göstaffs salighe och högloflige ihugkommelses effterlatne Hwsfrw... uthi olempe" (B 3 s. 2). I fall *ihugkommelses* i detta exempel icke beror på tryckfel, utan en genitiv-form på *-s* värkligen är avsedd, så kan detta antyda, att man ännu under 1500-talet kunde hava en känsla av att här egentligen förelåg en gammal genitiv-konstruktion (jmf. *piæ memoriæ* etc.). Det är väl mindre sannolikt, att formen *ihugkommelses* fått sitt

[1]) De med ° märkta exemplen äro hämtade ur Svenska akademiens i Lund förvarade handskrivna ordbokssamlingar.

genitiv-märke -*s* genom något slags inflytande från den föregående genitiven *Göstaffs*, emedan orden "Göstaffs salighe och hoglofflige ihugkommelses" i viss mån utgöra en sammanhängande ordgrupp (jmf. s. k. gruppgenitiver "konungen af Danmarks" etc.). På samma sätt som ordet *ihugkommelses* i detta exempel är uttrycket *salige åminnelses* väl att bedömma i °"h. k. M. salige åminnelses lifstidh blef afkorthet, för än thette helige verket kunne påbegynnes" R. A. III: 93 Hog. Bielkes avs.

Det är självklart, att de i dessa och dylika exempel mötande *högloffligh* (*saligh* etc.) *ihugkommelse* lika väl som det alltjämt använda nyda. *salig ihukommelse* är en direkt efterbildning av de utländska *piæ memoriæ*, *seliger gedächtniss* etc., och att alltså *ihugkommelse* är ett substantiv med *höglofflígh* (*salìgh* etc.) till attribut.

Nu förekomma emellertid redan under 1500-talet även uttryck sådana som *högloflig i hugkommelse*, alltså med uttrycket uppdelat i tre ord, t. ex. °"Konung Johan, wår ælskelige käre herr broder och wår nådigste konung (högloflig i hugkommelse)" i en handling från 1595, tryckt i Uppsala universitets historia, av Annerstedt, Bih. I: 30. Såsom ett något senare exempel må anföras: °den stormechtige högborne furste och herre, Konungh Carll den niionde, wår elskelige kere her fader, christelig och höghlofligh i hugkommelse (Sveriges traktater 5: 212, år 1613). Såsom ett exempel med så väl uttrycket *högloflìgh i hugkommelse* som uttrycket *högloflig i åminnelse* anför jag °"religionen, som honn uti högloflig i åminnelse konung Göstaffs sidste och högloffligh i hugkommelse konung Johans förste regementz tid anno 1572 i bruch varidt hafver" R. A. III: 175 (år 1593).

Nu hade man i svenskan fordom icke blott substantivet *ihugkommelse* (*ihogkommelse*), utan även *hugkommelse* (*hogkommelse*). Så upptar t. ex. Linds ordbok 1749 såväl *ihogkommelse* som *hogkommelse* med betydelsen 'andenken'. Dan-

skan använder alltjämt både *ihukommelse* 'det at ihukomme, minde, erindring, amindelse, eftermæle' och *hukommelse* 'den sjælsevne at kunne genkalde i mindet ngt forbigangent, huske ngt lært el. oplevet'.

I nydanskan akcentuerar man alltjämt *ihukómmelse*, *hukómmelse* med fortis på antepenultima, och utan tvivel har man i äldre svenskan använt motsvarande akcentuering av *ihugkommelse*, *hugkommelse*; jmf. den ännu av Weste (1807) använda akcentueringen *framhä'rdelse*, *korsfä'stelse* etc. (Kock, Svensk akcent II, 210). Möjligen använde man i äldre svenskan också akcentueringen *ihúgkommelse* (jmf. den ännu fakultativt använda och även av Weste brukade akcentueringen *ihå'gkomma*), men ett uttal med fortis på första stavelsen av *ihugkommelse* brukades säkerligen icke.

Då man under sådana förhållanden använde det gamla uttrycket *N. N. högloflig ihugkommelse* (med akcentueringen *ihugkómmelse* [eller *ihúgkommelse*]), så var det ytterst naturligt, att man uppfattade detta såsom *N. N. högloflig i hugkommelse* [1]), dvs. att första stavelsen *i-* fattades såsom prepositionen *i* och *högloflig* fattades (icke såsom attribut till *ihugkommelse*, utan) såsom attribut till *N. N.* Detta var så mycket naturligare, som vid denna tid (efter de gamla böjningsändelsernas sammanfallande resp. förlust) intet angav, att *högloflig ihugkommelse* egentligen var en gammal genitivkonstruktion.

Såsom vi nyss ovan sett, användes stundom såsom alldeles parallela uttryck i en och samma sats *högloflig i åminnelse* och *högloflig i hugkommelse*. Uttrycken hade ju samma innebörd. Sedan därför det äldre *högloflig ihugkommelse* förändrats till *högloflig i hugkommelse*, så var det helt naturligt, att man i analogi med detta senare uttryck förändrade det

---

[1]) Huru klart det stod för medvetandet, att *i* i ordet *ihoghkommelse* egentligen var ett självständigt ord, visar skrivsättet "til en åminnelse och *j hoghkommelse* (O. Petri Männ. ärl. skap. 45).

äldre *högloflig åminnelse* till *högloflig i åminnelse*. Redan i den ovan nämnda skriften Orsak ... anträffas denna formel "Konung Göstaff, höglofligh j åminnelse" (A 2 s. 2). Såsom andra exempel på liknande uttryck från forna dagar må nämnas °"Gud haffwer kallat then Högborne Förstinna, Fru N... höglofflighe och saligh i åminnelse ifrån thenna Werlden" (Andreæ Jonæ Goth. Thesaur. epist., bok III s. 115, år 1619) — "framledne Æschylus (Poëtisk i åminnelse)" Dalins Argus I nr XV s. 104 (i nya omtrycket) — "min fader salig i åminnelse" Linds ordbok 1749.

Det från Argus anförda citatet visar, att man redan länge kunnat använda dylika formler i skämtsam stil.

Fsv. *skyria.*

I bygninga balkir 1 av Dalalagen läser man: "Byggi karl J. by atti bolstad iorþa. a ræþ karll at sælia. oc saldi fiorþung i. by meþ fastum oc fullum skiællum ... æn ræþ karl at sællia. oc saldi fiorþung i. by meþ fastum oc fullum skiællum. þa toku þeer at dela sælu man oc køpuman. gafs þa salu manni lighri raþa ... ræþ a saldi fiorþung þriþia meþ fastum oc fullum skiælum. þa toku þer at dela saluman oc køpuman. gafs þa køpumanni wald oc wizord lighri raþa ... sath wiþir karl oc nøtti. oc saldi han fiorþung þæn længst war attir meþ fastum oc fullum skiællum. þa grep karl til af næfninga. næmpdi aff burtompt i. by wtan brut oc tomtamal. nu sæl oc han þæt. æn næmpdi karl aff fiska dræt till scoghs. kroka fiski a watn. ko a reek oc soar. þa sæl oc han þæt. þa war þæn karl alsæla. þa s k y r i a byrþamen oc sighia. þu hawir illa giort hawir salđ byrđ wara. þa skyutir karl til þings. þæt han hawir laghbuþit þa iorđ."

I uttrycket "þa skyria byrþamen" vill Schlyter emendera *skyria* till *spyria*, och han anför såsom stöd för denna emendation Västmannalagen JB. 1, där verbet *spyria* möter. Till

Schlyters uppfattning ansluter Ahlström sig i Förliterära drag i vår älsta literära framställning s. 52.

Uttrycken i Västmannalagen äro emellertid väsentligen andra än i det här behandlade stället i Dalalagen. I Västmannalagen heter det nämligen efter "Nu ær carl all sæla" sålunda: "þa spyria byrþa mæn at byrþ þera ær sald þa skiutær carl til þinghs. at þøn æghn war laghboþen".

Under dessa förhållanden är man ej berättigad att förklara *skyria* i Dalalagen vara skrivfel för *spyria*, i fall man kan giva en tillfredsställande tolkning av stället i Dalalagen med bibehållande av den där mötande läsarten *skyria*.

Detta låter sig även lätt göra. I motsats till förhållandet i Västmannalagen yttra *byrþamen* enligt Dalalagen de klandrande orden: "þu hawir illa giort. hawir salđ byrđ wara". Då detta deras yttrande omedelbart föregås av orden: "þa skyria byrþamen oc sighia", så väntar man, att *skyria* skall betyda 'ansätta', 'tadla, klandra, kritisera' eller något dylikt.

Detta är även fallet.

Man har som bekant i de fornnordiska språken åtskilliga verb sådana som isl. *skaþa* fsv. *skadha* 'skada' (i isländskan böjt i preteritum *skaþaþa*, i fornsvenskan böjt i preteritum *skadhadhe* och *skadde*), som hava parallel-verb avledda med *ja*, så att man jämte *skaþa* även har isl. *skeþia* 'skada'. Jämte isl. *skapa* 'skapa' (med preteritum *skapaþa* och *skóp*), fsv. *skapa* finnes isl. *skepia* 'skapa' (och att dömma av den i Alexander en gång anträffade participialformen *skæpter* kan man även i fornsvenskan hava använt en infinitiv *skæpia*); jämte fsv. *krama* finnes isl. *kremia* 'krama'; jämte isl. *duna* ä. nsv. *dona* finnes isl. *dynia* 'dåna'. Jmf. vidare isl. fsv. *tala* 'tala' : isl. *telia* fsv. *tælia* 'förtälja, berätta' etc.

Nu använde isl. ett verb *skora*, som av Fritzner[2] översättes dels 'gnave, skure' t. ex. "járnin skoroþu þá miök at beini ok brann undir þeim" Fm., dels 'trænge ind paa en

med sin begjæring, opfordring'. Detta samma verb översättes i Falks och Torps Norwegisch-dänisches etymologisches wörterbuch s. 1041 med 'scheuern, anfordern, fordern' och uppfattas såsom nära besläktat med norska *skure*, svenska *skura*, mnt. *schūren* 'scheuern, reinigen', dock så, att isl. *skora* och svenska *skūra* etc. hava olika avljudsstadier.

Liksom *skeþia*, *skepia* etc. förhålla sig till *skaþa*, *skapa* etc., så förhåller sig fsv. verbet *skyria* till isl. verbet *skora*, och liksom *skora* betyder 'ansätta' ('trænge ind paa en med sin begjæring, opfordring'), så hade fsv. *skyria* en liknande betydelse: 'ansätta'. De i fråga varande orden "þa skyria byrþamen oc sighia. þu hawir illa giort" böra alltså översättas: "då ansätta (klandra) honom släktingarna och säga: du har gjort illa".

Då detta *skyria* liksom isl. *skora* är nära besläktat med *skūra* 'rengöra genom gnidning', så bör det framhållas, att *skura* (fsv. *skūra*) i äldre nysvenskan hade och i nysvenska bygdemål (Västerbotten) alltjämt har betydelsen 'skrubba upp, skarpt tillrättavisa' (Rietz s. 608). Så heter det t. ex. hos Runius i Dudaim II, 192:

> Jag tilstår, at jag bordt bli bannat, snäst och snubbad,
> Tiltwålad, *skurad*, skrapt och jämmerligen skrubbad
> Men Syster är likwäl så from och Ädelsint,
> At knapt hon med ett ord min grofhet mig påmint.

I norska bygdemål ingår *skurra* 'skrubbe, skrabe' i ställningen *skurra itte* med betydelsen 'skjænde paa, formane' (Ross); jmf. dessutom nysvenska *skurpens*, *skrupens* 'bannor' och verbet *skurpensa*, *skrupensa* 'banna'. En alldeles liknande betydelseutveckling föreligger i svenska verbet *skrubba* 'gno, gnida'; jmf. dels det nyss anförda citatet från Runius, dels sammanställningen *skrubba upp* 'kraftigt tillrättavisa', 'gräla på'.

Naturligtvis är läsarten *spyria* i Västmannalagen på det här diskuterade stället fullt tillfredsställande, och ingen emendation behöver göras. Dock finnes tydligen den möjlig-

heten, att Västmannalagen och Dalalagen här ursprungligen havt samma uttrycks-sätt. Men i så fall talar all sannolikhet för att det är uttryckssättet i Dalalagen, som är det ursprungliga (icke tvärtom). Det är nämligen allbekant, att ofta ett mindre vanligt ord eller uttryck i en äldre text utbytes mot ett vanligare ord eller uttryck i en yngre text, och *skyria* är ett *ἅπαξ λεγόμενον*, under det att verbet *spyria* är ett bland språkets vanligaste ord.

Fgutn. *stafgarþr*—fnorska *stafr*.

Kapitlet 4 med överskriften "aff blotan" i Gutalagen börjar: "þet ier nu þy nest et blotir iru mannum mier [1]) firj buþni Oc fyrnsca all þaun sum haiþnu fylgir Engin ma haita a huathci a hult eþa hauga. eþa haþin [2]) guþ. huatki a vi eþa stafgarþa" (s. 14 i Schlyters upplaga, s. 6 i Pippings upplaga). Den senare punkten översättes av Schlyter: "Ingen må åkalla hvarken lundar eller högar eller hedniska gudar; hvarken (förmenta) heliga ställen eller med stafvar inhägnade platser".

I första kapitlet av Gutasagan läser man: "Firi þan tima oc lengi eptir siþan. Troþu menn a. hult. oc. a. hauga. wi. oc. stafgarþa. oc a haiþin guþ. blotaþu þair synnum oc dydrum sinum Oc fileþi. miþ matj. oc mundgati. þet gierþu þair eptir wantro sinnj". (Schlyter s. 95 f., Pipping s. 63.) Även här fattar Schlyter *stafgarþr* på samma sätt som i Gutalagen kap. *aff blotan*; han översätter nämligen: "Före den tiden och sedan länge derefter trodde män på lundar och på högar, heliga ställen och med stafvar inhägnade platser ..."

Härmed harmonierar den översättning, som Schlyter giver av *stafgarþr* i sitt glossar till Gotlandslagen och i sin ordbok: 'en med stafvar (staket) inhägnad plats'.

---

[1]) Skrivfel i st. f. **mioc* eller **miec* 'mycket'; jmf. Söderberg Forngutnisk ljudlära s. 27, Kock i Beiträge zur gesch. der deutschen spr. u. lit. XX, 125, Arkiv nf. XVIII, 346 noten.

[2]) Skrivfel för *haiþin*.

På väsentligen enahanda sätt tolkas ordet av senare forskare. Pipping översätter det i sitt glossar 'med stolpar inhägnad [helig] plats'. I Guterlov og Gutersaga (Köpenhamn 1910; udgivet af Selskabet for historiske kildeskrifters oversættelse) översätter Lis Jacobsen det med 'stavgaarde' (s. 32 och s. 116), och i noten 1 s. 32 upplyses: "stavgaarde er her indhegnede hellige steder". S. Lindqvist översätter i Fornvännen 1910 s. 138 *stafgarþr* med 'en av störar inhägnad plats'.

Rent formellt finnes naturligtvis den möjligheten, att *stafgarþr* (sammansatt med *stafr* 'stav, stör' och *garþr* 'stängsel') på forngutniska kunnat betyda 'med stavar (staket) inhägnad plats', och man skulle kunna erinra om att *stavgål* i våra dagar förekommer i Södermanland i betydelsen 'gärdesgård'.

Men uppenbarligen är betydelsen 'med stavar (staket) inhägnad plats' för *stafgarþr* på de i fråga varande ställena mycket otillfredsställande.

Sammanhanget visar ju alldeles tydligt, att *stafgarþr* i Gutalagen och i Gutasagan betecknar ett åt kulten helgat område, eftersom det i Gutalagen 4 heter: "ingen må åkalla hvarken lundar eller högar eller hedniska gudar, hvarken *vi* (heliga platser, offerplatser) eller *stafgarþa*", och eftersom Gutasagan meddelar, att man fordom "trodde på lundar och högar, på *wi* och *stafgarþa*". Att *stafgarþr* i realiteten måste hava betecknat ett åt kulten helgat område, har såsom nämnts blivit insett redan av andra. Men det är icke rimligt, att ordet då skulle formellt betyda rätt och slätt 'staket-gård', 'ett med staket inhägnat område'. Ett ord med dylik betydelse egnar sig alldeles icke att beteckna en helig kultplats.

Man väntar snarast, att själva betydelsen av ordet *stafgarþr* syftar på dess natur att vara en helig kultplats, och snarast att denna betydelse ligger i kompositionsleden *staf-*.

Säkerligen är detta även händelsen.

I den äldre Eidsivathings kristenret I, 24 heter det: "Engi maðr skal hafa i husi sinu staf eða stalla. vit eða blot. eða þat er til hæiðins siðar væit". Om *staf* i detta sammanhang anmärker Fritzner[2] mom. 5 tydligen riktigt: "noget som benyttedes ved afgudernes dyrkelse". Enligt Maurer Die bekehrung des norwegischen stammes zum christenthum II, 418 noten 104 betecknar *stafr* här, närmre bestämt, "die säulen mit eingeschnitzten götterbildern, wie sie das heidenthum liebte". Oxfordordboken menar däremot, att *stafr* i Eids. skulle syfta på "a magical wand" (s. 587 sp. 1), under det att Hertzberg i sitt glossar lämnar denna fråga oavgjord, blott anmärkande, att *stafr* tillhörde den hedniska gudstjänsten, och att Maurers förklaring "neppe er hævet over tvivl" (s. 602).

Hvad som för oss vid tolkningen av fgutn. *stafgarþr* framför allt är av vikt, det är att isl. *stafr* betecknade ett föremål, som användes vid den hedniska kulten. Emellertid synes mig den av Maurer framställda uppfattningen vara riktig eller åtminstone väsentligen riktig, dvs. att *stafr* var namnet på en vid kulten använd helig stolpe eller pelare (av trä eller stundom möjligen av sten), vare sig att den var utsirad med bilder eller icke.

Ordet *stafr* kunde i fornspråket och *stav* kan alltjämt i moderna nordiska språk användas icke blott om en smal käpp (en stör), utan även om en massiv bjälke. Så upptar Fritzner[2] icke blott betydelsen 'stav, stok som man har i haand, hvormed man støtter sig', utan också 'støtte, stolpe som er opreist i en bygning til at bære eller støtte nogen del deraf'; särskilt användes enligt honom *stafr* om en stolpe i husväggen, "hvor den tjener til at bære *staflægiur* = *uppstǫþutré*" (*staflǽgia* 'stok som i en reisværks bygning forbinder med hinanden de øvre ender af hver langvægs stolper'). Aasen översätter nyno. *stav* även med 'stolpe, pille, grund-

støtte i en bygning'. Vidsteen Ordbog over bygdemaalene i Søndhordland upptar *stav* 'grundstøtte i en bygning'; jmf. även *stavkyrkia*. Enligt Rietz s. 671 användes *stav* i Småland med betydelsen 'gravvård', och i Bohuslän förekommer *stav-stenar* betydande 'bautastenar'. *Stav-sten* kallas även den plats något väster om Trelleborg, där Karl XII år 1715 landsteg, när han återvände till Sverge efter den långa vistelsen i främmande land. Stället har namn efter det där till minne av denna tilldragelse resta monument, som beskrives sålunda av Linné i hans Skånska resa s. 217: "Stafsten var något högre än en karl, smal och nästan fyrkantig".

Som känt är, finner man på germanskt och även på lapskt område pelare använda i kultens tjänst.

Särskilt bekant är den *irmin-sūl*, som Karl den store år 772 lät förstöra i saxarnas land. Enligt abboten Rudolf von Fulda utgjorde denna en under öppen himmel upprest trädstam av betydlig storlek [1]). Widukind från Corvey omtalar en annan *irminsūl*, som saxarna år 532 skola hava låtit uppresa efter erövringen av Scheidungen vid Unstrut; den restes framför östra stadsporten såsom ett "ara victoriæ". Flera forskare hava velat se ett historiskt samband mellan saxarnas *irminsūl* och de bekanta i de gamla nordbornas hus använda högsätes-pelarna (*ǫndvegis-súlur*), och denna uppfattning är troligen riktig. Jmf. t. ex. Grimm Deutsche mythologie[4] I, 95 ff., Mannhardt Wald- und feldkulte s. 303 ff., Axel Olrik i Maal og minde 1910 s. 1 ff., Tümmel i Beiträge XXXV, 115 ff.

Grimm Deutsche mythologie[4] s. 98 vill ställa även de i norra Tyskland under den senare medeltiden resta "Rolandsäulen" i ett visst samband med den vida äldre *irminsūl*.

Som bekant hava lapparnas både språk och kultur rönt

---

[1]) "truncum quoque ligni non parvæ magnitudinis in altum erectum sub divo colebant, patria eum lingua Irminsul appellantes, quod latine dicitur universalis columna".

synnerligen starkt inflytande från deras germanska grannar, svenskar och norrmän, och då man på lapskt område finner flera minnen om pelare eller stolpar, använda för kultändamål, har man därför allt skäl misstänka, att också seden att använda dylika pelare eller stolpar förskriver sig (åtminstone delvis) från svenskar och norrmän (jmf. Axel Olrik anf. st.).

Så berättar enligt J. Quigstad Kildeskrifter til den lappiske mythologi (i Norske Videnskabers selskabs skrifter 1903, nr 1) s. 10 noten missionären Jens Kildal år 1730 i sitt "Appendix" följande: "Der ofres af afgudiske Lapper aarlig hver Høst en Oxe af Reyn eller andet Fæ til Maylmen Radien, fordi, at saasom hand er Lappernes øverste Gud, hand da ikke skal lade Verden nedfalde, og at han skal give dem Lykke til Reyn; og ved Offer-Alteret sættes ham til Ære en Stytte med en Kløft i Enden, kaldet Maylmen Stytte, som hand skal opstytte Verden med, hvilken Stytte skal være oversmurt med den Oxes Blod, som bliver ham ofret..."

Maylmen Radien betyder "världens rådare", och i denna med den offrade oxens blod smorda stolpe eller pelare hava vi ett klart exempel på hvilken roll uppresta stolpar kunde spela i forntida kult. Sambandet mellan denna lapparnas kult-pelare (Maylmen Radien) och saxarnas *irminsūl* kan väl icke häller gärna betvivlas.

En annan uppgift om lapparnas kultförhållanden, hvilken för vår fråga kan vara av intresse, meddelas av Leem i Beskrivelse over Finmarkens Lapper (1767) s. 437. Om Sölfar-Kapper, som enligt honom är "et ved den østre Side af Porsanger-Fiorden omtrent en halv Miil fra Søen beliggende navnkundigt Offersted", yttrar han följande: "Jeg haver selv beseet det; der staar to høye Steene, den eene jevnsides hos den anden, af hvilke een er med guul Mosse bevoxen. Hos disse Steene laae Steege-Pinde, de saa kaldede *Bassem-*

Morak, hvilke Lapperne havde brugt, da de der gastrerede ved at koge, stege og æde Kiødet af de Dyr, som ofredes til den, efter deres Indbildning sin Bolig sammesteds havende, Gud. Imod bemeldte tvende høye Steene var Krydsviis opreyst mange Kieppe af tørt Fyrre-Træ, alternatim udskaarne med trende Beene-Skaar, samt trende Kryds, og følgelig visende Anskueren disse Charakterer: IIIXXXIII + + + IIIXXX. Ved den østre Side af samme Steene befandtes en lang fiirkantig paa samme Maade, som de nyelig ommeldte Kieppe, udskaaren Bielke, sat med sin nederste Ende fast i Jorden gandske nær hos Steenene, og hældende med den anden Ende imod Østen, imod Solens Opgang, samt havende alleryderst i Enden en Jern-Nagle..."

Kanske ännu mera belysande för hvad *stafr* i det forngutniska *stafgarþr* betecknade, är den arabiske författaren Ibn Fadhlans berättelse. Denne besökte åren 921 och 922 Volgabulgarerna, och han hade då ofta tillfälle att se "ryssarna", när dessa färdades ned för Volga för att handla med bulgarerna. Om dessa "ryssar", som voro svenskar eller till Ryssland flyttade svenska nybyggare, berättar Ibn Fadhlan:

"Så snart deras skepp ankommit till ankarplatsen, går hvar och en af dem i land, medtagande bröd, kött, lök, mjölk och rusgifvande drycker, och begifver sig till en upprest hög trästolpe, som har liksom ett menniskoansigte och är omgifven af mindre bildstoder, bakom hvilka åter andra trästolpar äro uppresta. Han går därpå fram till den stora träbilden, kastar sig ned på jorden framför den och säger...: "För dig har jag medfört denna gåfva", hvarpå han nedlägger gåfvan framför träbelätet.... .. Om då hans handel går bra och han får alla sina varor sålda, säger han: "Min herre har uppfyllt min önskan, nu är det min plikt att löna honom därför". Därpå tager han ett antal oxar och får, slaktar dem, gifver en del af köttet åt de fattiga, bär bort och nedlägger det öfriga framför den stora bildstoden och framför de kringstående små och hänger oxarnas och fårens hufvud på den uppresta trästolpen... [1])"

[1]) Översatt i Vilh. Thomsens Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna öfvers. af S. Söderberg (1882) s. 39 f.

Det ovanstående har visat, att germanska folk och särskilt vikingatidens svenskar i Ryssland använde trästolpar såsom kultföremål, samt att samma sed länge fortlevat bland lapparna. Då nu vidare *stafr* i fornspråket betydde 'bjälke, träpelare', och då man i det anförda stället ur Eidsivathings kristenret "Engi maðr skal hafa i husi sinu staf eða stalla" finner *staf* sammanställt med *stalli* 'stillads hvorpaa afgudsbilleder ere opstillede, alter', så är det otvivelaktigt, att *staf* på detta ställe i Eidsivathingslagen värkligen syftar på en för kultändamål använd stolpe (pelare).

Samma betydelse har enligt min uppfattning det i fgutn. *stafgarþr* ingående *staf-* havt. Isl. *apaldrsgarþr*, fsv. *apaldagarþer* betyder som bekant 'en inhägnad, inom hvilken finnas äppelträd', alltså 'apelgård, trädgård'; isl. *dýragarþr*, fsv. *diuragarþer* är 'en inhägnad, inom hvilken vilda djur förvaras', alltså 'djurgård'; isl. *kálgarþr* fsv. *kalgarþer* är 'en inhägnad, inom hvilken finnes kål', alltså 'kålgård'. På alldeles samma sätt betyder *stafgarþr* 'en inhägnad, inom hvilken finnes en *stafr* eller flera *stafar*, dvs. en pelare eller flera pelare, som användas till kulten'. En forngutnisk *stafgarþr* bör man kanske snarast tänka sig någorlunda lik de kultplatser, som enligt Ibn Fadhlan "ryssarna" använde på 900-talet.

Uppfattas *stafgarþr* på detta sätt, så är det fullkomligt i sin ordning, att det koordineras med *vi* ("Engin ma haita... a vi eþa stafgarþa" Gutalag 4; "Troþu menn a... wi oc stafgarþa" Gutasagan 1); så väl *stafgarþr* som *vi* betecknade kultplatser.

Med denna uppfattning av fgutn. *stafgarþr* torde detta även i sin mån belysa det omtvistade *staf* i Eidsivathings kristenret [1]).

[1]) Den här framställda uppfattningen av fgutn. *stafgarþr* och fnorska *stafr* meddelade jag i ett föredrag i Etnologiska föreningen i Lund den 27 oktober 1911. Två av åhörarna, dels professor Tegnér, dels dr. Heinz Hun-

Fda. *af æreld*, nyda. *fra arilds tid* (ä. nysv. *aff arildz tidh*), nysv. *kung Orre*.

Den etymologi, som i våra dagar brukar framställas för uttrycket *fra arilds tid*, torde vara väsentligen riktig. Däremot har, så vitt mig är bekant, vokalisationen i det fda. *af æreld* icke blivit förklarad, och även vokalisationen av ordet *arilds* torde förtjena belysas.

Redan år 1747 diskuterades det i ovanstående uttryck ingående *arild* av Gram i en i "Skrifter som udi det kiøbenhavnske selskab ... ere fremlagte" III, 332 ff. tryckt uppsats. Här refereras åtskilliga äldre försök att etymologiskt förklara ordet, hvilka numera endast hava kuriositetens intresse. Gram själv söker visa, att *arild* är ett adjektiv, motsvarande ags. *or-eald* 'valde senex', fht. *ur-alt*, och att *af arilds tid* i överensstämmelse härmed "ikke er andet end af høi alders tid" [2]). Ännu t. ex. C. Molbech ansluter sig i sitt Dansk glossarium I (1857) s. 46 till denna mening.

Numera är den med rätta allmänt övergiven, och sedan decennier förklarar man *arild* såsom en sammanställning av de två forndanska ord, som på isländska motsvaras av adverbet *ár* 'tidigt' och *alda*, gen. pl. till subst. *ǫld* 'tidsålder', och särskilt brukar man hänvisa till versen *ar uar alda* 'det var i tidernas morgon' i Vǫluspǫ́ 3. Redan t. ex. Schlyter gör i sitt glossar till Skånelagen (1859) s. 628, om ock med stor reservation, denna sammanställning under ordet *æreld*: "coniici quidem potest, non vero certum est h. v.

---

gerland, hava senare med rätta enskilt framhållit den betydelse, som det litauiska *stãbas* 'götzenbild' har för frågans belysning. Det nord. ordet *stafr* 'stav, pelare' är nämligen etymologiskt identiskt med lett. *stabs* 'pfeiler, säule', lit. *stãbas* 'götzenbild'. I litauiskan har betydelsen av detta ord förändrats från 'pelare' till 'gudabild', emedan till kultbruk använda pelare ofta tillika voro prydda med (åtminstone svagt skitserade) gudabilder.

[2]) Om ett annat av Gram själv förkastat etymologiskt förslag se s. 207 noten.

originem debere locutioni Isl. *ár allda* principium temporum (*Völuspá* 3)" [1]).

Emellertid är formen *æreld* med *æ* i första stavelsen rätt vanlig i forndanskan. Så anför Kalkar exempel sådana som "som the af *ærild* hawe wæret" (år 1396) — "som aff *æreldh* wærit haffuer" (år 1454) — "som aff *ærildom* wæreth haffuer" (år 1484) — "thet at skiicke wti sin *æreldhæ* wt giifth" (år 1499). I Add. G till den av Schlyter utgivna Skånelagen finner man *æriltz møller* (s. 235) och *aff sins æreltz rwm* (s. 236). På det förra stället hava åtskilliga handskrifter *aff erilde*; på det senare *erilde*.

Första stavelsens *æ*-ljud i fda. *æreld* har, såsom redan nämnt, icke blivit förklarat. Jag uppfattar det på följande sätt.

Under det att *areld* utgör en sammanställning av adverbet *ār* 'tidigt' (= got. *air*) i positivus med en form av substantivet *ǫld* 'tidsålder', utgör *æreld* en sammanställning av den till adverbet *ār* 'tidigt' hörande, annars i nordiska språk icke uppvisade komparativen *ær* 'tidigare' med substantivet *ǫld*. På gotiska har man icke blott positiven *air* 'tidigt', utan även komparativen *airis* 'tidigare'; jmf. fht. *ēr* 'früher', ags. *ǣr* 'früher'. Ett urnordiskt komparativt adverb **airiʀ* blev genom den vanliga utvecklingen *ai* > *ā* framför *r* till **āriʀ*, och detta gav genom äldre *i*-omljud **ǣrʀ* (*ǣrr*). Med en bildning sådan som *æreld* med en komparativ till första sammansättnings-(juxtapositions-)led är att jämföra t. ex. mnt. *ērtīt* f. 'frühere zeit', alltså med väsentligen samma betydelse som *æreld*; första leden i kompositum *ērtīt* är nämligen komparativen *ēr* 'tidigare'.

När man i forndanskan möter *æreld* med kort *r*-ljud, så kan *r*-ljudets förkortning bero på inflytande från *areld*

[1]) Följande av Gram i anf. tidskrift s. 332 framställda, men av honom själv förkastade tanke må här nämnas: "Mig undrer paa, om ingen skulde være kommet i sinde det ældgamle ord *ar*, der betyder initium, principium, allerførste begyndelse *fra ar-æld* à principio ævi, fra alders begyndelse, fra den allerældste tiid".

(sammansatt med positiven *ār*) med sedan gammalt kort *r*-ljud.

Förändringen av **ærrald* med *rr* till *ærœld* kan dock även bero därpå, att fortis under förhistorisk tid kunde hvila på andra stavelsen, hvarvid **ærráld* övergick till **æráld* (*ærœld*), liksom t. ex. vid likartad akcentuering isl. *spānnȳ'r* 'splitter ny' blivit *spānȳ'r*, fnorska *mālláuss* 'mållös' blivit *māláuss* (Kock Anschw. acc. § 456). En äldre akcentuering **ærráld* med fortis på senare leden harmonierar mycket väl därmed, att *āráld* under förliterär tid säkerligen havt fortis på senare kompositionsleden (se nedan s. 209).

Alternativt skulle man kanske även kunna överväga, om det är genom utländskt inflytande, som det inhemska *areld* i forndanskan stundom ombildats till *æreld*. I så fall skulle just det mnt. *ērtīt* och möjligen andra medelnedertyska komposita med *ēr-* till första led hava påvärkat det nordiska ordet *areld*, så att det blev till **ēreld*, något senare *ǣreld* genom den vanliga östnordiska utvecklingen *ē* > *ǣ* (jmf. *knē* > *knǣ* etc. Kock Svensk ljudhist. I § 182). Att antaga dylik tysk påvärkan är dock obehövligt [1]).

Den vanligaste formen i forndanskan är emellertid *af arœld*, *af areld* med *a* i penultima, och denna form brukas redan i Jutlandslagen. Nydanskan använder som bekant *fra arilds tid*.

De i äldre nysvenskan några gånger anträffade uttrycken *aff arilde tijdh* O. Petri (1527), *aff arildz tidh* Gustav I:s registr. (1530) etc. (i Gustav I:s registratur också en gång år 1524 *araldis*) äro utan allt tvivel lånade från danskan, hvilken åsikt framställes även i Sv. akademiens ordbok (II, sp. 2227).

I norska bygdemål hava antecknats *fraa arels ti*, *fraa arals ti* och dessutom de uppenbarligen genom folketymologi

[1]) När fsv. *arla* några gånger i äldre nysvenska fått formen *erla*, så beror detta på inflytande från motsatsordet *serla; arla och serla* var en stående fras (jmf. Norelius i Ark. I, 231 f., Kock Svensk ljudhist. I § 466).

eller missförstånd rådbråkade formerna *fraa Arons ti*, *fraa Ariels ti*, *fraa adels tid* (Ross Ordbog).

Det är ganska påfallande, att det da. *arilds* (i uttrycket *fra arilds tid*) liksom det fda. *areld*, det ä. nsv. *aff arilde* etc. och det nynorska *fraa arels ti* etc., så vitt man av källorna kan dömma, användas och använts med *a* (icke *å*) i penultima, ehuru isl. *ár* 'tidigt' har långt *a*-ljud, nyda. *aarle* har *å*-ljud av äldre långt *a* och även fornsvenskan använde *ārla* 'tidigt' med långt *a*-ljud; jmf. stavningen *aarla* i Medeltids-ordspråk och *å*-ljudet i det i äldre nysvenskan stundom mötande *årla* [1]). Jmf. även s. 212.

Motsatsen isl. *ár*, fda. *ārlæ*: fda. *aræld* (*areld*) är väl att uppfatta på följande sätt: Ordet *aræld* (*areld*) har från medeltiden icke påvisats i något annat nordiskt språk än danskan. Troligt är därför, att så väl det ä. nsv. *aff arilde tijdh* etc. som det nynorska *fraa arels ti* lånats från Danmark. Under det att i forndanskan *ārla*, hvilket hade fortis på penultima, tills vidare bibehöll *a*-ljudet långt och senare lät det övergå till *å* (*aarle*), akcentuerades under förliterär tid sammanställningen **ār alda* (resp. kompositum **ārald*) med fortis på andra stavelsen: **ār álda* (**āráld*). Vid denna akcentuering förkortades det långa *a* i *ār*, så att man fick **ar álda* (**aráld*); jmf. t. ex. fda. *ā* nda. *paa* men nda. *amíndelse*, fda. *Skāne* nda. *Skaane* men *Skanö́r* (Kock Svensk ljudhist. I s. 355 ff.). Denna förkortning av *ā* i **ārald* **arald* synes hava inträtt mycket tidigt, eftersom redan Jutlandslagen använder *aræld*, *areld* med *æ* (*e*) i ultima.

Den sannolikaste uppfattningen av detta fornjutländska *aræld*, *areld* är nämligen denna: Sedan *ā* i ordets penultima hade förkortats på nyssnämnda sätt, överflyttades fortis till dess första stavelse, och därefter övergick **arald* till *aræld*,

---

[1]) *A*-ljudet i nsv. riksspråkets *arla* beror därpå, att *ā* i vissa bygder hade förkortats framför *rl*, innan *ā* blev till *å*; jmf. Kock Svensk ljudhist. I s. 355.

areld i fornjutländskan, liksom i Jutlandslagen även annars *a* i relativt oakcentuerad stavelse redan försvagats till *æ* (*e*), t. ex. part. pres. (*livande* >) *liuænd.*

Den av Noreen i Svenska landsmålen VI n:r 5 s. 25 givna förklaringen av *æ*-ljudet i *aræld* (*areld*) är däremot icke eller åtminstone svårligen antaglig. Enligt honom skulle *arœld* hava utgått från en sammanställning **i ar ælda*, i hvilken gen. plur. **ælda* skulle hava sitt *æ* från sådana kasus, som ljudlagsenligt hade *i*-omljud. Nu har emellertid till isl. *ǫld* 'tidsålder' ingen sidoform **eld* påvisats, och ej häller från östnordiskt språkområde har man kunnat konstatera någon form **æld.* Det stöd, som Noreen anför för ett dylikt antagande, näml. fgutn. *vereld* 'värld', kan icke längre åberopas. Ty något fg. *vereld* finnes icke, utan blott fg. *verelz-maþr* 'lekman'. Men såsom Pipping i Gutalag inledn. s. XCIV gjort troligt, har detta uppstått ur **vereldis-maþr*, dvs. att andra kompositionsleden av detta ord är en neutral *ia*-stam *eldi* (ej det feminina *ǫld*, *old*).

Även vid förklaringen av *a*-ljudet i danska *aræld*, *arild* skulle man kunna överväga, huruvida utländskt (i så fall frisiskt) inflytande gjort sig gällande. Det mnt. *ēr* 'früher' finnes i fornfrisiskan under formen *ār*, och även den fornfris. komparativen *ārra* 'früher' användes (Richthofen Altfriesisches Wörterbuch, van Helten Zur lexicologie des altfriesischen 1907 s. 19 samt i Indogerm. Forschungen XIX, 197). I så fall skulle efter utvecklingen *ā* > *å* i forndanska *slā* > *slå*, **ārald* > **åræld* etc. fornfrisiska komposita på *ār-* hava influerat på fda. **åræld*, så att detta blev till *aræld*, *arild* (jmf. *a* i sådana danska låneord som *pave*, *dannemand* etc. Kock i Arkiv nf. XVI, 51). Ett dylikt antagande är dock obehövligt.

Sedan betydelsen av senare leden i *areld* blivit glömd, tillades det förtydligande (tautologiska) *tid*, så att man fick *fra arilds tid.*

* * *

Också de i Sverge förekommande uttrycken *kung Orre* och *i kung Orres tid* böra något omtalas i detta sammanhang, emedan man menat, att de uppstått genom folketymologisk ombildning av ett äldre **i årelds tid* med *å* av äldre *ā* i ett icke påvisat **årelds*.

Jag anser mig icke kunna fullt säkert utreda, hvarifrån uttrycket *kung Orre* (*i kung Orres tid*) leder sitt ursprung, men följande anmärkningar torde här vara på sin plats.

Redan R. Bergström sammanställer det svenska *på kung Orres tid* med det danska *arilds tid* (Nordisk familjebok IX [1885] s. 254), och senare hava Brate samt Noreen i Nordisk tidskrift 1887 s. 560, Folketymologier (i Svenska landsmålen VI n:r 5 s. 25 och Spridda studier (1895) s. 49 sökt motivera denna åsikt. Den godtages även i Svenska akademiens ordbok II sp. 2227.

Emellertid kan den icke vara riktig.

Enligt framställningen hos Noreen anf. ställen, hvilken egentligen sökt motivera hypotesen, skulle **āreld* hava övergått till **åreld*, som förtydligades till **i årelds tid.* Sedan "uppfattades *Årelds* som ett mansnamn (liksom det danska *Arilds*), hvilket genom folketymologi blef *Orres* och försågs med kungatitel i likhet med sådana uttryck som "i kung Göstas tid" o. d."

Såsom härav framgår, är själva förutsättningen för ombildningen till *Orres*, att *āreld* förut övergått till **årelds* (med *å*-ljud), hvilket åter skulle hava missuppfattats såsom ett personnamn.

Nu har emellertid, så vitt jag kan finna, något uttal **årelds* ingenstädes påvisats. På nydanska heter det som bekant *arilds*; i Kalkars ordbok anföres ingen form **aarelds* eller dylikt. I norska bygdemål heter det *fraa arels ti.* I Svenska akademiens ordbok antecknas ej häller någon form **årelds* utan blott *aff arilde tijdh* etc. (se s. 208); ej häller hos Rietz, Aasen eller Ross. Icke häller annorstädes har

jag kunnat finna något dylikt. Men har något uttal ***årelds* icke funnits, så förloras grundvalen för hypotesen. Ty ljudolikheten mellan *arilds* och *orres* är naturligtvis så betydlig, att man icke ens genom antagande av folketymologi kan förmoda, att *arilds* ombildades till *orres.*

Härtill komma emellertid andra betydliga svårigheter.

Hypotesen måste tydligen förutsätta, att *Orre* varit ett i Sverge vanligt förnamn vid den tid, då ombildningen försiggick. Detta har emellertid icke blivit visat, och det kan säkerligen icke häller visas. Något dylikt förnamn finnes icke i Lundgrens Personnamn från medeltiden [1]), O. Nielsens Olddanske personnavne, Linds Norsk-isländska dopnamn från medeltiden; ej häller i de i Svenska landsmålstidskriften VI n:r 7 s. 1 ff. upptagna namnlistorna, för hvilka även äldre nysvenska namnförteckningar blivit använda, icke häller i åtskilliga andra av mig för denna fråga genomsedda skrifter [2]).

Vidare skulle enligt hypotesen epitetet *kung* hava inkommit i uttrycket *i *årelds tid*, så att man fick *i kung Orres tid* i analogi med "i kung Göstas tid" etc. Det är alltså i denna med ordet *tid* slutande, stående fras, som titeln *kung* skulle hava införts.

Emellertid omtalas redan under 1600-talet *kung Orre* såsom ett slags sagofigur, och detta utan att hans namn ingår i frasen "i (på) kung Orres tid". Detta harmonierar föga med antagandet, att *Orre* skulle ha fått sin kungatitel uteslutande på grund av uttrycket *i* (*kung*) *Orres tid.*

Till belysning av ovanstående anför jag följande.

Uttrycket *kung* (*kong*) *Orres tid* känner jag tidigast från

---

[1]) Genom professor J. A. Lundells välvilja har jag varit i tillfälle att taga kännedom om de på *O-* början̈de namnen i detta lexikaliskt uppställda arbete, ehuru detta parti av skriften ännu icke publicerats.

[2]) Såsom tillnamn förekommer *Orri* 'tetrao tetrix' (Söderwalls ordbok II, 173, Rygh Norske og islandske tilnavne fra oldtiden og middelalderen, Finnur Jónsson i Aarbøger 1907), hvilket naturligtvis icke har någon egentlig betydelse för den här diskuterade frågan.

Karl Gyllenborgs komedi Svenska sprätthöken, som uppfördes på kungl. teatern i Stockholm 1737. Där säger Junker Torbiörn, som framställes såsom en typ på en ohyfsad lantjunkare: "Ni må så väl kalla mig Munser som Herre: jag kiännes vid ingendera. Jag heter Juncker Torbiörn, min Far hette Juncker Torbiörn Torbiörnsson af Stollebo, och så ha vi heta' från Far til Son, alt sedan Kong Orres tid" (Akt II, inträdet 8; s. 161 i Hansellis upplaga; jmf. Sv. Akad:s ordb. A 2227). I tredje akten, andra inträdet giver greve Hurtig följande svar till Junker Torbiörn: "Ja, jag ska' tala, så ni ska' förstå mej. Säi då: skiäms ni intet, Juncker, at gå så sluskut klädder, som ni giör? Kom väss, Er råck var giord i Kong Orres tid; fy, hvad för flåttiga hår, orena lintyg, lapputa strumpor, tiocka, plumpa bondskor med remar uti..." (s. 194 ib.).

Omedelbara intyg föreligga emellertid om att *kung Orre* var en populär personlighet åtminstone redan på 1600-talet.

Från denna tid (enligt Klemming från senare hälften av 1600-talet) förskriver sig den lilla, efter vår tids smak grova och föga lyckliga skämt-skrift, hvars fjärde upplaga [1]) enligt Nordisk familjebok har titeln "Kung Orres Mandat, Sampt der hoos K. Orres Wijsa. Såsom ock Itt lönneligit Samtaal, emellan Iuwan och Jöns som talades medh hwar andra. Tryckt nu nyligen". Enligt samma källa lär även en femte upplaga hava utkommit.

Vidare omtalar Rudbeck i andra delen av sin Atlantica (tryckt 1689) s. 228 Kung Orres Mandat i följande sammanhang:

"Är och ännu mest hoos alle Bönder den seden, att när desse 19 Juledagar äre förbij, så föres ett giestebodz krijg, i det Huusbonden kommer in i giestebodzstugun, och hugger en yxe mitt på golfwet fast, hwilken Stugupijgan effterfölier med Soopqwasten, Kokerskan med knifwen och stekespettet, Drengen med syltan

[1]) Jag har havt tillfälle se blott ett Uppsala universitetsbibliotek tillhörigt exemplar utan titelblad.

och Källardrengen med tunnetappen, och mera sådant sällskap, williandes lijkasom kiöra ut Giesterna, doch alt med skiemt, och der de någon hafwa som kan läsa och siunga, så upläses K. Orres Mandat, och siunges hans wijsa, hwilken och är för månge Åhr i tryck utgången, och finnes på åtskillige lustige rjm skrifwen".

Här må ock erinras om en av Arwidson i Svenska fornsånger III (1842) s. 483 f. upptecknad barnvisa om kung Orre. Dess första vers lyder:

Kung Orre han skulle till gästabud fara,
Han hade ingen mössa att på sig taga!
Mössan hänger vid liljegren [vid Liljegrind],
Känner du Jakob i Bulseriben?
För tilleritå [tummelitå],
Der dansa de små,
[*Var.* För gossarne små]
De spela så väl för kung Orre!

De följande versarna äro för övrigt lika den första, men i hvarje ny vers nämnes ett annat klädesplagg, som kung Orre saknar.

Arwidson upplyser, att denna liksom de följande av honom meddelade barnvisorna "finnas upptecknade utan melodier; eller ock brukar man upprepa dem för barnen, med en godtycklig musikalisk deklamation". Han förmodar emellertid, att de tidigare havt melodier.

Saken står alltså på följande sätt:

Redan på 1600-talet omtalas *kung Orre* såsom en populär sagofigur, utan att hans namn då anföres i förbindelsen *i kung Orres tid*.

Något uttal **årelds* i uttrycket *fra* (*från*) *arilds tid* har icke påvisats.

Det finnes under sådana förhållanden intet stöd för antagandet, att hela sagofiguren *kung Orre* skulle bero på en ombildning av uttrycket *från arilds tid*.

* * *

Emellertid möter man i en germansk trakt, som fordom havt talrika nordiska inbyggare, i våra dagar en sagofigur

med samma namn som *kung Orre* bär, nämligen på ön Man. Här omtalas en *king Orry* (eller *Gorry*), hvilken liksom *kung Orre* anses vara representant för en avlägsen forntid.

I första bandets andra del av Norges historie (1910), hvilket parti författats av Alexander Bugge, meddelas s. 312 följande om kung Orry eller Gorry på ön Man:

Gudröd Crovan var son till Harald Svarte, en hövding på Islay, och han tillhörde en gammal konunga-ätt. Gudröd Crovan hade deltagit i slaget vid Stamford Bridge 1066, men flydde efter striden till konung Gudröd Sigtryggsson, som vid den tiden härskade över ön Man. Emellertid uppstod senare en strid mellan öns äldre innehavare kung Gudröd Sigtryggsson och nykomlingen Gudröd Crovan. Två gånger blev denne sistnämnde slagen tillbaka vid sina försök att taga ön i besittning, men vid tredje anfallet bemäktigade han sig värkligen ön i det blodiga slaget vid Ramsey år 1079. Nu är Gudröd Crovan alltså herre på ön och tog all dess jord i besittning, och därpå skall det enligt den Manska krönikan bero, att "hela ön den dag i dag är, tillhör konungen ensam, och att alla inkomsterna tillfalla honom". Senare blev Gudröd Crovan konung även i Dublin, och han var en märklig man. "I sagan minnes man honom under namnet kung Orry eller Gorry såsom den förste konungen på Man och såsom lagstiftare och styresman". När han landade vid ön — så berättas det — och man frågade, hvarifrån han kom, skall han hava pekat mot himlen, på vintergatan. I nära två hundra år härskade sedan konung Gudröd Crovans ätt över ön Man och delvis också över Hebriderna.

När jag läste denna framställning av kung Orrys eller Gorrys erövring av ön Man, förmodade jag, att växelformerna *Gorry* och *Orry* för den manske konungens namn äro så att uppfatta, att *Orry* utgör en kollisions-form av äldre *Gorry*: vid den vanliga och stående förbindelsen på fornnordiskt språk (eller på angelsaxiska) *konung Gorri* (*cyning Gorri*) (i hvilken förbindelse *konung* [*cyning*] slutade med guttural nasal + *g*-ljud, och *Gorri* började med *g*-ljud) sammansmälte de två *g*-ljuden, så att man uttalade *konung* [*G*]*orri* (*cyning* [*G*]*orri*), och härav abstraherades *Orri* (*Orry*) [1].

[1]) Det må nämnas, att i nordiska runinskrifter på Man nominativändelsen *-r* flera gånger saknas (Sophus Bugge i Aarbøger 1899 s. 245). Ej blott i ack. *konung Gorra*, utan även i nom. *konung Gorri* sammanstötte alltså två *g*-ljud.

Senare har jag funnit, att väsentligen samma tanke uttalats redan av Vigfusson i den av A. W. Moore utgivna boken "The Surnames and Place-names of the Isle of Man" (London 1890). Här finnes s. 88—90 en af Vigfusson författad liten uppsats om namnen *Godred* och *Orry*. Då skriften troligen är föga känd av flertalet svenska filologer, torde ett kort referat av Vigfussons uppfattning här vara på sin plats.

Han utgår från ett uttalande i den första grammatiska avhandlingen i Snorres Edda: "*uel lícoþo goþrøþe góþ røþe, þat ero góþar árar*" [1]) = "Goþrøþ tyckte om *goþ røþe* dvs. goda åror". Den gamle grammatikern anför denna sats bland andra för att exemplifiera olika kvantitets-förhållanden i för övrigt lika lydande ord (stavelser). Nu frågar Vigfusson: hvarifrån har den gamle grammatikern fått denna sats, och hvad är det för en Goþrøþ, som det här är fråga om? Han besvarar frågan så, att det är den manske konungen Guþrøþ Crovan, den frejdade sjökonungen, hvilken för visso kunde sägas älska årorna, som här åsyftas. Då Gudröd Crovan erövrade Man år 1079 och (åtminstone enligt Vigfussons uppgift) dog år 1095, och då den första grammatiska avhandlingen i Snorres Edda författades omkring 1140, så tillåta onekligen dessa kronologiska förhållanden antagandet, att det är konung Gudröd Crovan, som den gamle grammatikern tänkt på.

För övrigt motiverar Vigfusson sin mening sålunda: "Of all countries, Man is the only one where, in the twelfth century, Godred was still a favoured name. And hearing and seeing, during my stay in Man, King Orry every where — he being to the Manx a sort of King Alfred, the fountain-head of all that is old and time-honoured — the thought struck me: 'Here is the Godred of the Icelandic grammarian'".

[1]) Av Vigfusson anfört under formen "Vel líka Goþroeþe góþ roéþe".

Därefter förklarar Vigfusson växelformerna *Gorry* : *Orry* på i allt väsentligt samma sätt, som ovan skett [1]).

Att en kung Orre omtalas även i Sverge, synes hava varit Vigfusson obekant.

Det må lämnas därhän, huruvida värkligen, såsom denne förmodar, Snorra-Eddans *Goþrøþr* är identisk med Gudröd Crovan. Men att ombildningen av denne senares något förändrade namnform *Gorry* till *Orry* försiggått väsentligen på det av Vigfusson och mig förmodade sättet, torde vara fullt visst. För övrigt vågar jag icke med bestämdhet uttala mig om formerna *Gorry* och *Orry*, då de i mig tillgängliga källor nämnas först från modern tid. I fall formen *Gorry* (*Orry*) är en gammal, redan under medeltiden uppkommen form, så förhåller den sig naturligtvis till *Guþrøþr* (*Goþrøþr*) på följande sätt. Jämte *Guþrøþr* finnes flera gånger *Goþrøþr* (exempel hos Lind Norsk-isländska dopnamn), liksom *guþ* och *goþ* båda användas. Med förlust av *ð* framför *r* (jmf. nom. pl. **fioðrir* > *fiórir* etc.) har till *Go*(*þ*)*røþr* bildats kortnamnet *Gorri*, väsentligen som man i fornsvenskan bildat t. ex. av *Guzærk* (dvs. *Guþsærk*) ett *Guze*, av *Ge*(*r*)*munder* ett *Geme* etc. (andra liknande exempel hos Lundgren i Ark. III, 225 ff.).

Man frågar sig nu: är det en tillfällighet, att både *king Orry* på Man och *kung Orre* i Sverge äro representanter för en uråldrig forntid, eller har en saga om *kung Orre* invandrat från Man till Sverge?

Jag vågar ej med full bestämdhet besvara spörsmålet.

Dessa omständigheter torde särskilt böra beaktas.

Emot en dylik identifiering talar att, så vitt mig är bekant, formen *king Orry* påvisats blott från modern tid.

---

[1]) Hans ord äro: "A train of sound-changes, easily understood, transforms Goþroeþ to Orry, or King Orry of the present day — Goþroeþ = Góreth = Goré; then there must have been a time when the name was only sounded with King: King-góré = Kingoré, and dropping 'King', and parting the word in the wrong place we have Ore, whense Orry; thus the initial *g* was lost".

För identifieringen talar, att man på ön Man har talrika minnesmärken, som visa, att denna ö under den äldre medeltiden havt synnerligen livlig kulturell förbindelse med den skandinaviska Norden, och särskilt är att framhålla, att vissa runologiska drag ådagalägga speciella förbindelser med Sverge. Så äro, enligt hvad särskilt Sophus Bugge visar i Aarbøger 1899 s. 229 ff., runtecknen i de talrika nordiska runinskrifterna på Man nära besläktade med runorna i den svenska runstensgrupp, som representeras av stenarna i Kälvesten, Tjängvide, Rök o. s. v. (jmf. särskilt s. 246 f.). I anf. avhandling s. 243 f. anser S. Bugge t. o. m., att inskriften i Kirk Michael på Man är ristad av en svensk man. I Nordisk tidskrift utg. av letterstedtska föreningen 1911 s. 331 framhåller Alexander Bugge, att under vikingatiden bodde på ön Man åtskilliga västgötar, som i norrmännens sällskap hade funnit vägen till öarna i Västerhavet.

Sedan *kung Orre* blivit känd i Sverge, kan ljudlikheten mellan namnet *Orre* och appellativet *orre* 'tetrao tetrix' hava bidragit till hans popularitet.

Allt övervägt, torde kunna sägas, att sagan om *kung Orre* troligen redan under medeltiden införts från Man (England) till Sverge [1]).

[1]) Korrektur-not. Man har fäst min uppmärksamhet på två äldre citat, där kung Orre nämnes. I Samlaren för 1907 s. 213 framhåller Lindroth, att i en handskrift från 1629—34 av Axehiälm finnes följande uppgift: "Artus Rex Sueciæ internus 91. Joh. M. lib. 8 c. 41, heter å Suänska Årre. Och hörs änni dagh een Sagha hoos gemene man om Konung Årre såm stridde vnder ijsen etc." Från Riksdagsakter II, 112 (1564) anför Lindroth dessutom dessa något dunkla ord: "Hvad kongh Årre hafver hender emillan behåller han väll, men thet sker väll en dagh, att han skall spy thet svart utt igen". Lindroth anser kung Orre vara något annat än en ombildning av *Arilds (tid)* och fattar honom såsom en sagogestalt, men inlåter sig ej på, "i hvad mån något sammanhang verkligen finnes med kung Artus eller Arthe hos Joh. Magni". — Genom citatet av 1564 blir än mer sannolikt, att sagan om kung Orre var känd i Sverge redan under medeltiden.

Lund. **Axel Kock.**

Om pronomenet *kvar* i norske maalføre, færøisk og islandsk, og i forbindelse dermed om lydovergangen *æ* > *a* i vestnordisk.

En sproghistorisk og sproggeografisk undersøkelse.

Hr. professor JOHAN STORM
paa hans 75-aarige födselsdag den 24 novbr. 1911
i taknemmelig ærbödighet tilegnet.

I.

Om pronomenet *kvar*.

I sin indledning til Gamalnorsk Ordbok om "Det norske maalet fyre 1350" nævner prof. Hægstad på side XI formen *huerr* blandt gamle norske særmerker mot østskandinavisk *huar*. *Huerr* var ogsaa ønorsk (islandsk og færøisk).

Denne tingenes tilstand har imidlertid hurtig forandret sig paa vestnordisk sprogbund, og i nutiden er det kun faa norrøne bygder som har holdt paa det gamle *huerr* i den

forstand at de nulevende former av pronomenet kan sies at utgaa direkte derfra.

De fleste steder synes en gammel form *huarr* at ligge til grund for nutidsformene. En av dem er *kvar*, som Ivar Aasen har gjort til mønsterform i landsmaalet — takket være dens store utbredelse vest og nord i Norge.

I "Altisländische und altnorwegische Grammatik" 3dje utgave § 66 og § 464, 3 — nedenfor citert Aisl. Gr.[3] — skiller Noreen formen *huarr* ut som særnorsk (ikke islandsk); Hægstad og Torp betegner den som *øst*norsk (i "Gamalnorsk Ordbok").

Det er særlig efter 1325 den for alvor optræder; fra denne tid blir det derfor nødvendig at skille østnorsken ut, idet man for dens vedkommende indrømmer *huarr* (**huǫrr* og *h(u)orr*) plads ved siden av *huærr*.

Eftersom hundredaaret skrider frem, tiltar den saaledes begyndte bevægelse i omfang og styrke.

Herom vidner de talrike brev fra denne tid i Diplomatarium Norvegicum.

Tar man saaledes for sig de gamle brev fra de to utkanter av Østlandet — Trøndelagen og Skiens-syssel (Bratsberg amt) —, saa stemmer de særdeles vel i dẹtte. For Trøndelagen kan jeg henvise læseren til professor Hægstad: Gamalt Trøndermaal § 18 punkt 14 og § 92 (Chria. Vid.-selsk. Skr. 1899 nr. 3; i det følgende citert "G. Tr.").

Professoren sier i § 92 at "*huærr* hev yvertaket yver *huarr* gjenom heile dette tidarbilet" (d. e. ned til 1350). "I dei eldste skrifter . . . møter me berre former me *æ* (eller *e*). Diplomi hev *huærr*, *hværr*, *huerr* til 1333, naar me tek undan D. N. III 30 33 (1291), som hev *hvar*".

I brevene fra Skiens-syssel i Diplomatarium Norvegicum ("D. N.") er *huærr* eneraadende like til 1366, d. v. s. i de 34 første brev [1]). Men efter denne tid træffer man *huarr*

---

[1]) *huaar* (þæira addrum) D. N. II nr. 216 7 (1336), (halft j) *huorn* (saladaghen) D. N. II 226 39 (1337), *huar* (adrum) D. N. I 245 14 (1337), *huar*

ikke sjelden; saaledes *huarium* D. N. X nr. 69 linje 12 (aar 1366), VIII nr. 183 8 (1368), *hvarium* I 444 10 (1377), III 416 6 (1378), *huarn* (akkus. sg. m.) smst. 9 o. s. v., *hwasse* (< *huærsu*) I 685 12 (1422) o. s. v. —, eller *a*'en "rundes" til *o* (fremvirkende *hw*-omlyd + *u*-omlyd); eksempler: *huorium* IV 534 18 (1386), *hworium* XIV 15 11 (1388), *hworiar* (nom. pl. f.) IV 615 11 (1392) o. s. v., *hvoriom* I 629 5 (1411), *huorium* I 834 12 (1456), *huor* (acc. sg. m.) smst. 17 o. s. v. Med bortfaldt *w*: *horræ* (stedsadv.) III 529 7 (1396) = *horro*, se Aisl. Gr.[3] § 74, 10.

Paa det egentlige Østland kan man træffe former med *a* temmelig tidlig, — saaledes har jeg notert *huasdaglegha* = *huærsdaglega* i et brev fra *Oslo* fra 1302 (D. N. II nr. 65 8). Andre forholdsvis tidlige eksempler er: *huarn* D. N. III 110 50 (1317) Oslo, *huariu* D. N. III 111 9 (1317) Etnedalen (Kristians amt), *hvar* (efter annan) VII 100 44 (1323) Oslo; foran *o* er *w*'en i fremlyden snart beholdt, snart bortfaldt: *horso* (adv.) D. N. II 116 8 (1313) Nidaros, I 265 14 (1340) Hamar (smlgn. *huarso* I 280 13 (1342) Hamar, *huorsso* I 307 26 (1347) Oslo), *huorium* I 287 11, 23, 39 (1343) Hamar, *horium* D. N. V 186 11 (1346) Værdalen o. s. v. Fritzner anfører i sin "Ordbog over det gamle norske sprog" II (Kristiania 1891) eksempler paa *huarr* og *huorr* fra erkebiskop Jon den yngres Nyere Kristenret (Norges Gamle Love II s. 363 linje 8; trykt efter et haandskrift omtrent fra midten av det 14de hundredaar), — fra kong Haakon Magnussons Rettarbot om opføring av vakthus o. s. v. (Tønsberg 1318; trykt efter et haandskrift fra 1ste fjerdedel av d. 14de hundredaar), — se Norges Gamle Love III s. 133 linje 16, — og fra en række diplomer som hører hjemme i østlandske byer og bygder (Vestfold, Østfold, Oslo, Tønsberg, Lom,

---

D. N. I 269 14 (1341), er dualispronomenet *huárr*, akkus. *huárn*. Det er maaske ogsaa *huor* i "*huor* sem þæt ryfui" D. N. IV 228 13, 14 (1337) Tinn (der er tale om to parter).

Vaage og Øyer i Gudbrandsdalen, Valders) — alle skrevne i d. 14. og 15. hundredaar. Han anfører ogsaa et par eksempler fra Valle i Setesdal (D. N. XII 220 11 (1452): *huariom*; ib. 13: *huarn*) og et fra Finnø, Stavanger amt: *huorium* (eptir annæn) D. N. IV nr. 227 16 (1336), men det er ogsaa alt for Kristianssands bispedømmes vedkommende; det første av disse brev er, som man ser, meget sent, det daterer sig fra slutningen av den middelnorske tid; det sidstnævnte brev er skrevet av en østlænding, den samme mand som ogsaa har skrevet det følgende brev D. N. IV nr. 228 (1337) Tinn i Telemarken (citert ovfr).

Da hvert bind i Diplomatariet som bekjendt er ordnet med det maal for øie at vise utviklingen ogsaa i sproglig henseende i de hundredaar som brevene skriver sig fra, — gjennem et passende utvalg i hvert bind av brev fra hvert hundredaar og fra de forskjellige landsender —, har jeg ment at faa en temmelig paalitelig oversigt over forholdet paa Østlandet i det 14. hundredaar i det her omskrevne spørsmaal ved at gjennemgaa alle brev fra Skienssyssel og fra Hamar, Oslo og Tønsberg, som er skrevne i dette tidsrum. For Oslo og Tønsberg indskrænker undersøkelsen sig til D. N. I. Saaledes ogsaa for Østlandet — undtagen Trøndelagen — m. h. t. tiden før aar 1300. (Om trøndsk foreligger der som nævnt oplysninger i G. Tr.).

Undersøkelsen har git følgende resultat:

Indtil 1300 finds former av *huærr* og *huærsu* 40 ganger med *e* eller *æ*, ingen gang med *a* (*o*).

Fra 1300 til 1325: 19 ggr. *e* eller *æ*; 1 gg. *a*.

Fra 1325 til 1350: 17 ggr. *e* eller *æ*; 20 ggr. *a*, og 6 ggr. *o*.

Fra 1350 til 1400: 41 ggr. *e*, *æ*; 43 ggr. *a* (deri medregnet *huargin* 1 gg. og *huarge* 1 gg.), og 30 ggr. *o* (iberegnet *horræ* adv. 1 gg.).

I sin avhandling "Maalet i dei gamle norske kongebrev"

(Chria. Vid.-selsk. Skr. 1902 nr. 1)[1]) oplyser prof. Hægstad følgende om pronomenet *kvar* i tiden fra 1324 til 1450 i disse brev (s. 11, s. 19 og s. 32):

1324—1350 (incl.):

"*Huær* hev *e* (*huerium*) eller *æ* (*huær*) i 20 brev, blanda *huær* og *huar* i 5, berre *huar* i 4. Vanleg gln. *huersu* hev vorte *huorssu*".

1350—1400:

"*Huærr* hev ikkje det raaderom som fyrr; det er fulla einraadande i 30 brev; men i 10 skiftest det med *huer*(*r*) og *huar*(*r*), i 20 raader *huar* aaleine, og i 8 (fraa 1382 og frametter) stig det fram ei ny austlandsk form *huor*; dativ *huorium* finn me i 16 brev, *huarium* i 6. — *huersu* . . . vert fraa 1369 skrive *huosso* . . . Merkande er det at dei brevi som hev *þan*, *þat*, helst hev *huerr*, og dei som hev *þen*, *þet*, helst *huar* . . ."

[*þan* og *þat* er som bekjendt vestnorske former, *þen* og *þet* östnorske].

1400—1450:

"*Huar* er den regelrette formi i 13 brev, *huer* og *huar* 5, *huer* 3, *huor* 1; tvo av dei brevi som hev former med *þan* og *þat*, hev *huer*. — *huersu* er *huerso* 1, *hworso* 1, *hwosso* 1 brev.

Sproget i kongebrevene fra 1324 er ifølge Hægstad "trøndemaal med vestlandsk svip" ("gamalnorsk riksmaal").

Det fremgaar av det paa side 221 anførte at *huerr*, *huærr* i det 14. hundredaar gjør sig sterkere gjældende i brevene fra Skiens-syssel end paa det egentlige Østland; det maatte man ogsaa vente efter fordelingen nu; for mens *æ*- eller *e*-lyd i det ubestemte pronomen *kvar* nu i det store og hele

[1]) Nedenfor citert "Gl. n. kongebrev".

er ukjendt over hele det egentlige Østland med fjeldbygdene og Trøndelagen — like fra Foldamaalene (de vikske dialekter) i syd til Helgelandsmaalene i nord —, er det anderledes i Skienssyssel, idet akkusativformen ***huærn*** lever med uforandret vokal i sammensætningen ***kvænndag*** (hverdag) og i *einkvænn* (en eller anden) i Vest-Telemarken den dag idag, og det spørrende pronomen heter *kvæn(n)* [1]) smst. Ytterst i Seljord, paa grænsen mellem Østre og Vestre Telemarken, heter det ubestemte pronomen ***gvær***, og i Nedre Telemarken *værr*.

Paa det egentlige Østland tror jeg derimot — efter at ha gjennemgaat alle østlandske brev i det 14de hundredaar i D. N. I —, at forholdet stiller sig adskillig gunstigere for formene med *a* og *o* (især i 2den halvdel av hundredaaret), end man faar indtryk av ved den oven opgjorte statistik.

Mens altsaa ***huærr*** er det uten sammenligning vanligste i den ældste østnorsk som vi har vidnesbyrd om, er rollene ombyttet i den yngre gammelnorsk paa Østlandet og i middeløstnorsk, og nu til dags er det ætlingene av ***huarr*** (**huǫrr*, *h(u)orr*) som raar grunden saa godt som alene, bortset fra nogen Telemarksbygder som fører over til vestlandsk.

Denne historiske rækkefølge i bruken av de forskjellige former av pronomenet viser efter min mening tydelig nok hvad forhold der maa være mellem ***huærr*** og ***huarr***.

Huarr er neppe den gamle ikke omlydte nominativform, saaledes som Noreen antar i Aisl. Gram.³ § 66. Jeg tror at det har utviklet sig av ***huærr*** (med omlyd fra *j*-formene: dativ *huærium*, akkusativ hankjøn ***huærian*** o. s. v.), og at

[1]) *Kvænn* er ogsaa formen for det spørrende pronomen i Fosenmaal, Trøndemaal og Austfjellmaal (ifølge Ross: "Norske Bygdemaal", Vid.-selsk. Skr. i Kristiania 1906—1909; nedenfor citert "Norske Bygdemaal" med angivelse av aar og side), endda disse dialekter jo hører til Trøndelagen og Østlandet. Se Norske Bygdemaal 1908 s. 32, 50, 61. Men det spørrende pronomen indtar en særstilling i lydlig henseende. Se næste side.

denne utvikling fra først av hører hjemme i de stillinger hvor ordet hadde liten vegt. I saa fald venter man at *huærr* og *huarr* skal findes ved siden av hverandre baade i de gamle skrifter og i maalførene nu. Det gjør de da ogsaa virkelig; *huærr* holder sig ved siden av *huarr* (**huǫrr*, *h*(*u*)*orr*) gjennem hele middelnorsken; nu er det vel sat ut av dansen paa det egentlige Østland og mangt andet sted i Norge; men det finds ogsaa bygder hvor *kvar* og *kvær* staar side om side den dag idag. Saaledes er det f. eks. paa Voss, ifølge Norsk Ordbok af Ivar Aasen og Hans Ross (nedenfor citert "N. O."). Der oplyses imidlertid intet om hvorvidt de to former brukes i fleng paa samme sted — noget som ogsaa er meget litet sandsynlig. Enten brukes de vel hver paa sin maate, eller de blir sagt i hver sine bygder.

I nynorske maalføre er ellers *kvar* (og *k*(*v*)*or*) vanligere i pronomenet *einkvar* end i *kvar* alene, og det spørrende pronomen (*kven*), som i almindelighet repræsenterer akkusativformen av det ubestemte (*kvar*), har de aller fleste steder vokalen *e*, *æ*, sjeldnere *a* (*å*).

Saaledes staar t. eks. i Øst-Telemarken *ing-*, *eng-var*, *en*(*g*)*-vor*, *ei*(*v*)*or*, *eng-ør* ved siden av *værr* [1]) (Sauherad, Bøherad; *gvær* ytterst i Seljord), i Aaserall *eikku* v. s. av *kvær* og paa Færøene *onkun* v. s. av *hvör* [2]). I Fyresdal (i Sydvest-Telemarken) staar *einkvor* (*eikkvor*) v. s. av *einkvænn* (*eikkvænn*), saaledes at den førstnævnte form er (ubetonet) adjektiv og den sidstnævnte (betonet) substantiv: Eks. *eik*(*k*)*vor gångjæ* (einkvar gongen); "du maa faa *ei*(*n*)*kvænn* ti gjere dæ"; i samme bygd blir *kvær*, *kvænn* og *kvor* brukt v. s. av hverandre: "du kan setje *kvær* du vi" (sætte, d. e. notere, skrive hvad du vil; betonet); *ti kvænndag* (til hverdags); "*kvor*

[1]) Ross opfører ikke formen *værr* i sine Norske Bygdemaal (1907 s. 11), hvor han behandler Øst-Telemarken og Numedal; derimot *gvan*, *gvor*, *hør*, *hårr*, *te hånndags*; maaske anser han *værr* for laant fra skriftsproget.

[2]) Færøisk *hvör* kommer formodentlig direkte av *huerr*. Se nedenfor s. 228, 229.

einaste fiskjen" (ubetonet); *kvoraire* (hverandre, ubetonet). Det spørrende pronomen heter *kvænn*. Til dels lignende forhold er der mange andre steder. Se Norske Bygdemaal 1908 s. 50 og s. 61, 1909 s. 29, 82, 83, 109, 131.

Alt dette viser utvetydig at vokalen *a* og *o* i pronomenet *huærr* fortrinsvis hører hjemme i relativt uakcentuert stavelse, mens vokalen *æ* fortrinsvis har gjort sig gjældende naar ordet var betonet. Men dermed er det ogsaa git at disse dobbeltformer slet ikke behøver at skrive sig fra den tid omlyden var levende i norsk maal. Man har fuld ret til at anta at *huærr* er det egentlige utgangspunkt for alle nulevende former av pronomenet paa vestnordisk sprogbund [1]), — hvad der jo ogsaa stemmer med det historiske forhold. Det er ikke den ældgamle germanske omlyd hvis virkninger vi her sporer like op til vore dager; det er den større eller mindre styrkegrad i den ekspiratoriske akcent som kløver ordene, og dermed baner veien for det moderne (og paa samme tid ældgamle) princip: at faa frem særskilte former, hver til sit bruk, av det som oprindelig lydde ens.

Endda tryggere blir man paa at dette er den rette opfatning naar man kaster et blik ut over nordisk sprog i det hele, og saa opdager at det er en almindelig tendens i nordisk at lydforbindelsen (*wer* >) *wær* gaar over til *war* i relativt uakcentuert stavelse. Lydovergangen er nemlig ingenlunde indskrænket bare til vestnordisk eller bare til pronomenet *huærr*.

I "Svensk Ljudhistoria" I § 292 flgnd. (Lund 1906) fremholder prof. Axel Kock at der har været en overgang i *svensk* fra *e* (gjennem *æ*) [2]) til *a* mellem *v* og *r* "i relativt

[1]) Om vestnorsk og nordnorsk, islandsk og færøisk, se nedenfor.

[2]) Professoren taler ikke særskilt om mellemtrinnet *æ* — rimeligvis fordi det sier sig selv at der har været et slikt mellemtrin. Urnordisk *e* blev jo i gammelsvensk til *æ* og faldt saaledes sammen med gl.-sv. *æ* (*i*-om-

oakcentuerad stavelse". Et typisk eksempel mellem de mange som professoren nævner paa denne vokalovergang, er hjælpeverbet sv. *vara* (< *vera*). "Ljudlagen bekräftas", sier han § 294 smst., "av följande omständigheter. Den har inträtt också i forndanskan [1]) . . ." I § 297 læser vi: "I forngutniskan [1]) har ljudförbindelsen *wer* *wær* övergått till *war* under samma förhållanden som i den egentliga fornsvenskan . . ." "Pipping menar i "Nya gotländska studier" s. 5 ff., at pron. *huer* (= isl. *huerr*) ljudlagsenligt blivit till *huar* i de yngre kapitlen till Gutalagen . . ."

I § 295 nævner professoren likeledes pronomenet *huerr* og mener at det gammelsvenske *huar* "visserligen delvis kan bero på ljudlagsenlig utveckling *hwær* > *hwar* i sådana ställningar, där ordet i satsen var relativt oakcentuerat (jmf. nysv. *hvar trédje* etc) . . ."

Før jeg gaar ind paa det spørsmaal, hvilke spor lydovergangen *for øvrig* har sat sig i vestnordisk, — og paa den rent fonetiske side av saken —, vil jeg tilendebringe oversigten over pronomenet *kvar* i norsk og islandsk, samt færøisk.

Det er et merkelig træk, som prof. Hægstad velvillig har gjort mig opmerksom paa, i vestnorsk og nordnorsk, at *kvar* fortrinsvis blir sagt i de fjorder som har direkte samfærdselsveier til Østlandet og Trøndelag: Romsdal, Søndmøre, Indre Sogn, Harang, Røldal og Ryfylke, og nordenfor Trondhjem i Helgelandsmaalene. Derimot raar *kvær* i Nordfjord og Søndfjord, i Ytre Sogn, Nordhordland og paa Jæren, i Lofoten og Vester-Aalen. I Midlandsbygdene i syd finder man

lyd av *a*). Det er ogsaa vel kjendt at en *e* som stod mellem *v* og *r*, er blit til *æ* i mange gamle vestnordiske haandskrifters sprog. Men i fuldt betonet stavelse blev det i almindelighet med dette. Se t. eks. Aisl. Gr. § 104, G. Tr. § 30 merkn. og § 93 a (cfr. nedenfor s. 231).

[1]) Uthævet her. Smlgn. Marius Kristensen i Arkiv for nordisk filologi bd. XVII s. 88.

kvor i øst, nemlig i Telemarken, men *kvær* i vest: i Aamli, Setesdal, Aaserall og i det hele i maalene i Vest-Agder.

Dette har ledet prof. Hægstad paa den tanke at *kvar* paa Vestlandet og nordpaa maa skyldes østnorsk og trøndsk indflydelse. I det hele antar prof. Hægstad at der har været et støtt og jevnt indsig av østnorsk indflydelse over fjeldbygdene og Trøndelagen til store deler av Vestlandet og det nordlige Norge. Om nordvestlandsken uttrykker han sig saa (i Innleiding til Gamalnorsk Ordbok s. XVIII):

"Det er mykje som talar for at *nordvestlandsken* er upphavleg vestlandsk, som tidleg er komen inn under paaverknad av austnorsk — ifraa Trøndelag efter sjøvegen, og fraa Austlandet gjenom Gudbrandsdalen og dalføret i Romsdalen".

Prof. Hægstad har her uttalt en sats som jeg tror vil bekræftes ytterligere eftersom forskningen skrider frem. Hvad *kvar* angaar, mener jeg vistnok at det ogsaa hvor det forekommer paa Vestlandet og i Nordland, hovedsagelig skyldes stedegen lydutvikling av lignende art som paa Østlandet og bundende i de samme aarsaker. Det dreier sig snarere her om en paralel utvikling ifra fælles spirer end om laan av en enkelt form. *Kvar* er jo nemlig — som alt nævnt — slet ikke noget isolert ord i lydhistorisk henseende i de strøk hvor det nu blir sagt (se nedenfor s. 231 flgnd.). — Men at selve den lydovergang som kan skimtes i pronomenet *kvar*, har sammenhæng østover, anser jeg paa den anden side for like saa visst. Derom mere i slutningen av artikkelen.

Paa Island blir pronomenet nu skrevet *hvur*, uttalt *kvür*, og paa Færøene *hvör*, uttalt *kvör*. Det nyislandske *hvur* (hvor *u* betegner en vokallyd som ligner den høie danske *ø* i *sø*, *bønder*, den aapne *y* i norsk *lyst*) [1]), kommer ifølge

[1]) *Hvur* er formen saavel i det selvstændige pronomen som i sammensætningene *einhvur*, *sjerhvur* — smlgn. *nokkur* < *ne veit(e)k huerr* — og i adverbiene *hvurnig*, *hvurt*, *hvurgi*, *hvu* (< *hue*), *hvursu* (< *huersu*).

Björn Magnusson Ólsen (i Germania neue Reihe XV, 1882 s. 266, og i skrivelse til forfatteren av 10. mars 1911) av *hvör* (uttalt med aapen *ö*), hvortil *hver*(*r*) først var gaat over. "Der Übergang bricht ungefähr am Anfange des 17. Jahrhunderts durch, äussert sich aber sporadisch noch früher". De sporadisk i ældre tid forekommende former *huorn*, *huossu*, *huort* ("alle schon am ende des 14. jahrhs.", se Aisl. Gr.[3] § 83 an. 1) betegner formodentlig mellemstadiet med aapen *ö*-lyd.

Færøisk *hvör* utgaar rimeligvis direkte fra *huer*(*r*) ved runding av *e*'en.

Herimot taler ikke de færøiske former *hvussu* (= gln. *huærsu*) og *onkun* (einkvar) med gutturalisert vokal. For som vi saa ovenfor (s. 225), er denne forskjel i vokal i det selvstændige pronomen paa den ene siden og de avledede eller sammensatte former paa den andre, meget almindelig ogsaa i Norge i de strøk hvor det selvstændige pronomen nu heter *kvær*; eks. i Aaserall *eikku* (einkvar) v. s. av *kvær*; flere eksempler er anført ovenfor s. 225.

Island og Færöene slutter sig altsaa til de bygder i Norge som har *kvær*.

Om det islandske *hvur* (ældre *huör*) hævder Cleasby-Vigfusson i Oxforderordboken at det er "a form no doubt derived from the dual *hvárr* (*hvorr*), used in a plural sense". Denne forklaring synes mig ikke antagelig, og det maa være fuldt berettiget — under henvisning til den nogenlunde paralelle utvikling paa Færöene — at hævde at det nyislandske *hvur* kommer av *huerr*, skjønt jeg ikke negter at tilstedeværelsen av dualispronomenet *huárr* mangt et sted paa vestnordisk sprogbund kan ha bidradd til overgangen fra *huerr* til *huar*(*r*), *h*(*u*)*or*(*r*).

I nyislandsk derimot gik totalspronomenet baade formelt og reelt ut av sproget, uten at efterlate sig andre spor end den disjunktive partikel *hvorki* (*hvurki*) "hverken", som dog

uttales *kvürk(ch)i* med samme vokal som flertalspronomenet, samt *hvorugur* (*hvurugur*) "ingen av de to" og *hvortveggja* (*hvurtveggja*, især brukt i intetkjøn), som likeledes begge uttales med *ü*. — Det formelle sammenfald av de to pronomener kan iagttages i ældre nyislandske haandskrifter, saaledes i et par nyfundne varianter paa pergament av den gl. isl. lov Jónsbók, som prof. Marstrander har hat med sig fra Dublin og nu har deponert i universitetsbiblioteket i Kristiania, og hvorav det ældste, som rimeligvis daterer sig fra ca. 1600 eller noget før, temmelig konsekvent gjennemfører *e* baade i totals- og flertalspronomenet, mens det andre, som er adskillig yngre, omvendt i regelen skriver *o* i begge pronomener. – Ifølge Bj. M. Ólsen i ovenanførte tidsskrift, ib. s. 284, skjelner man dog endnu mellem de to pronomener i Árnessýsla og Rangárvallasýsla i det sydlige Island.

I Norge hænder det ogsaa her og der — i Vest-Agder og Vest-Telemarken — at repræsentanten for det gamle *huerr* brukes med dualisbetydning. Et eksempel er *kvær* i 2den linje f. n. s. 225 ovfr. Se for øvrig Norske Bygdemaal 1909, s. 29, 82.

Paa sammenfald av *huerr*, *hualken* (< *huílíkan*) og *huárr* i norske dialekter kan jeg fremdeles nævne et par eksempler, som dr. philos. Am. B. Larsen velvillig har meddelt mig. *Huerr* er som nævnt paa Oplandene blit til *hår* o. l., og *hualken* er blit til (*h*)*åkken*. Nu heter "hverken — eller" paa Oplandene dels "*itte håri* (*eta*) *ell* (*drikke*)" —, hvorved sammenfald av dualispronomenet (*huártki*) i betydning og flertalspronomenet (*huerr*) i form har fundet sted; dels heter det *itte åkke—ell*, *åkke* = gln. *huártki*; *åkke—ell* er imidlertid ogsaa disjunktivt spørrende ("(hvad) enten—eller", latin "utrum—an") og svarer da egentlig til *hualket*.

At der her er tale om en virkelig sammenblanding av *hualket* og *huártki*, og ikke bare om et lydlig sammenfald, fremgaar av følgende citater, som dr. Larsen velvil-

lig har gjort mig opmerksom paa: Vaage 1527: "Ffantz tha hoss dem *hulcked* proffe breff eller bewisningh". Borgesyssel 1544: "Han aate *hwarket* eygho edher ywinno". Smlgn. bemerkningene om pronomenet *hualken* nedenfor side 250, 251.

Et sammenfald i visse former av dualis- og pluralispronomenet kan der tænkes at ha været meget tidlig; former som *huargin* og *huarge* i Dipl. Norv. i tiden mellem 1350 og 1400 (nævnt ovenfor s. 222) kan — hvad enten de efter betydningen repræsenterer *huárgi(n)* el. *huærgi(n)* — tænkes at ha lang *a*, kort *a* eller en *o*-lyd av et eller andet slag; i længden maatte den lange *a* i dualispronomenet og den korte *a* i flertalspronomenet smelte sammen til en *o*-lyd, især da — som tilfældet er i en række dialekter — dualispronomenet reelt gik ut av sproget, og kun flertalspronomenet blev staaende igjen. At overgangen *æ* > *a* > *o* derigjennem er fremmet, er utvilsomt.

II.

Om lydovergangen *æ* > *a* i vestnordisk.

Jeg vil nu eftervise de spor man for övrig finder av en lydovergang *e* > *æ* > *a* (> *o*) i vestnordisk.

Jeg ser da bort fra det saakaldte "utjevnings"-fænomen — i tostavelsesord — hvorefter endelsens vokal *a* liksom foregripes og saaledes kan komme til at erstatte en *e* i første stavelse, som det illustreres av eksemplene *vasall* (Søndmøre) adj. < *vesall* [1]); *Varalden*, et sjønavn (Norske Gaardnavne III s. 215) av gln. *Veraldr* (Norges Gamle Love s. 291); derav gaardnavnet *Varaldskogen* grdnr. 71 Vinger, Hedemarkens amt, skrevet *Vrelskoug* 1557; *Veraldschoff* 1617; *Warrildschouff* 1667; *Varildskoug* 1723; smlgn. *á maðal* i

[1]) Norske Bygdemaal 1909 s. 2.

st. f. *á meðal* (østnorsk, 13de hundredaar, se G. Tr. s. 62), nynorsk *bata* (Namdalen) m., "bite" av gln. *bita* obl. kas., osv.

Det bemerkes at overgangen indtrær i vidt forskjellig omfang i de forskjellige dialekter. Størst utbredelse har den i den relativt uakcentuerte stavelse; det er bare i somme strøk — nemlig i Trøndelagen, i Øst-Agder og Vest-Agder og tildels paa Østlandet, at den gjør sig gjældende som mere almen lydlov, — ingen steder dog helt gjennemført.

Det vil i betragtning av dette forhold være mest praktisk i det følgende at ordne stoffet uten at ta hensyn til den rolle som den større eller mindre ubetonethet har spilt for overgangen, idet jeg til gjengjæld knytter bemerkninger om den side av saken til de enkelte ord. Man opnaar ved denne ordning at faa en samlet behandling for det hele land, og se bevægelsen under ett.

Jeg vil da begynde med lydforbindelsen *-wer-*, *-wær-*; derefter tar jeg stavelse som begynder med konsonant + *w*, uten at der følger *r* efter vokalen, derefter stavelse uten *w*, *v* i fremlyden, med *r* efter vokalen ifra gammelt, og endelig stavelse med "tyk" *l* + konsonant efter vokalen. I alle disse tilfælde kan man nemlig spore overgangen.

Det vil her være av interesse — for det historiske overbliks skyld — at citere prof. Hægstads uttalelser i G. Tr. § 93 a. Han oplyser først at *e* er blit til *æ* mellem *v* og *r* + konsonant i Gammelnorsk Homiliebok (før aar 1200), eks. *værðr* 3 sp. "blir", *værk* n., og at overgangen ved midten av det 13de hundredaar hadde naadd flere ord som begynder med v (*væl*, *væstr*, *vætr*). Derefter fortsætter han:

"I det 13de hundradaar er det elles likt til at denne *æ* sumstad hev gjenge heilt yver til *a* fremfor *rð*, soleis *varðr* (< *værðr*, 3 sp. av *værða*), vel ogso *giarð* f. < *g*(*i*)*ærð* < *gerð*" osv.

I Trøndelagen er vokalen gjerne blit staaende ved *a*.

De andre steder konkurrerer *a* ofte med *o*, især i den relativt ubetonede stavelse.

De enkelte tilfælde er følgende:

1. I lydforbindelsen *-wer-*, *-wær-*, *-ver-*, *-vær-*.

Eksempler:

Hjælpeverbet *verta*. Gln. *verða*, *værða*, *varða*. Nytrøndsk infinitiv og præsens *vāl* (med "tyk" *l*), Setesdal inf. *vār'ę*, præs. *vār'ę*, Søndhordland, Røldal, Ryfylke *varta*. I Telemarken (og paa Østlandet) er *a* ført videre til *o*; saaledes i præs. konj. *tvy vorre deg! tvi vōli* (*vøre*) *deg!* = gln. *vei verði þér!* Gjennemgangsstadiet præs. konj. *varði* ("vardhi aldrigh botamader sidan!") har jeg fundet i et brev fra Oslo fra 1372 (Dipl. Norv. I nr. 417 13). Inf. *warda* er anført fra 1370 i et brev fra Akershus — Gl. n. kongebrev s. 26. Smst. heter det s. 32 om tidsrummet 1400—1450: "*Warda* enno her og der jamsides med *verda* — i 1434 ogso *wordhe*". *Verta* staar ofte ubetonet.

Adverbiet *ǽverðliga*, "evig, altid". Overgangen synes at finde sted samtidig med at *huærr* blir til *huarr* (**huǫrr*, *h*(*u*)*orr*). I brev fra Skiens-syssel som jeg har undersøkt, skrives det tidligst med *e* i 2den stavelse: *æuerdelegæ* D. N. IV nr. 288 23 (1337); det tilsvarende adjektiv i hunkjøn er skrevet *æuerdelega* D. N. XIII 23 3 (1360), *æuerdelegre* D. N. IV 228 12 (1337). Senere dukker *a* op, eks. *æfuardhaliga* D. N. I 550 15 (1395). Det tredje stadium *æwordelega* har jeg fundet i et brev fra Øyer i Gudbrandsdalen fra 1442 (D. N. II 750 12–13, 20).

Smlgn. nynorsk *ævorleg*, *ævordsleg*, *ævorskleg'e* "for altid, i al evighet". I Valle i Setesdal heter det *æverdleg*, med bevaret *e*. Hit fører navnordene *ævordom* og *ævord*, hvilket sidste blir uttalt *æverd* i Holum i Mandalen (se "N. O."). Vekslingen mellem *o* og *e* i disse ord beror vel paa forskjellig betoning.

Gaardnavnet *Vartdal* grdnr. 96 Vartdalsstranden Romsdals amt (Se Norske Gaardnavne XIII s. 64) skrives *Vertal* i Aslak Bolts Jordebok s. 82. Den oprindelige form er rimeligvis *Verpdalr*. Tonen kan ha ligget paa 2det sammensætningsled den tid overgangen fra *æ* til *a* fandt sted; smlgn. Norske Gaardnavne XI s. 192 (under nr. 50), s. 193 (nr. 53) og s. 195 (nr. 74). — *Nørdre-Vartdal* og *Søre-Vartdal* er daglignavnene. De proklitiske tillæg *nørdre* og *søre* har fremmet overgangen; de drog naturlig en del av akcenttrykket til sig, mellemstavelsen *-verp-* sank til ubetonethet.

Nynorsk *vord* m. "maaltid", som især optræer i 2det sammensætningsled (eks. *kveld(s)vord*), tror jeg paa samme maate kommer av gln. *verðr* > *værðr* med **varðr* som gjennemgangsstadium. Dette trin finder jeg i *kvælds-vāl* i Innherad og paa Helgeland, *natt-vāl*, Helgeland. Ivar Aasen kjender *vord* "maaltid, portion" ogsaa som selvstændig ord (fra Sogn, Søndhordland, Hallingdal). Det hører rimeligvis fra først av hjemme i den relativt ubetonede stilling som 2det sammensætningsled.

Ivar Aasen henviser til den gammelnorske form *vǫrðr* i *búðarvǫrðr* = *búðarverðr*. Den er ifølge Aisl. Gr.[3] § 161 opstaat av **warður*, — en avlydsform til *verðr*. *Vǫrðr* i 2det sammensætningsled blev lydret til *vorðr* overalt hvor trykket faldt væsentlig paa første led av sammensætningen, og i *vorðr* maatte *v* falde bort og efterlate omlyd paa vokalen i den foregaaende stavelse saa snart ordet ikke længer føltes helt selvstændig. Man fik da dels *náttvorðr* — hvorav *nattvōl*, Gudbrandsdalen, Orkedalen, Guldalen, Nordmøre, — dels *nátt-(nótt)orðr* — hvorav *nattoor* i Ytre Sogn — og *dǫgurðr*, nynorsk for det meste *dogurd*, *dugurd*. Cfr. Aisl. Gr.[3] § 141. I *kveld(s)vord* er *v*'en ikke faldt bort nogen steder.

Formelt likestilt med det nys behandlede *-vord* er 2den stavelse i gaardnavnet *Andvord* grdnr. 68, 69 Lom, Gud-

brandsdalen. Dette navn er skrevet *til Anduærdænna*, *badr* (ɔ: *báðar*) *Anduærdur* Dipl. Norv. I nr. 133 linje 8–9, 20 (aar 1312); *i Andurdu* D. N. V nr. 96 2 (1333); *i Anduardu* D. N. VIII 153 2 (1346); *i Anduorde*, *i Anduordo*, *-w* D. N. I 758 5, 759 5, 8 (1347). Se Norske Gaardnavne IV 1, s. 57. Den gamle form for navnet antages her at være *Andvarða*; men begge de ældste skriftformer har jo vokalen *æ*. *Anduerða* ligger altsaa til grund; denne sidste form er ikke "paavirket av adjektivets form i 2det led", — den er snarere bent frem en substantivering av adjektivet i hunkjønsform — liksom *þilska*, bestemt form *þilskan*, eg. "den télske", et gammelt navn paa Telemarken, "j Øyiafials sokn aa þilskunne" D. N. I nr. 576 15 aar 1401. Ved *Anduerða* er formodentlig underforstaat *hálfa* (side) og ved *þilska*, *iorð*.

I *Anduærda* gaar *æ*, som det sees av citatene, over til *a* og *a* til *o*, ganske som i de oven anførte eksempler.

Formen *-vorðr* = *-verðr*, "vendt i den retning som 1ste sammensætningsled angir", er ogsaa paavist andensteds i gammelnorsk, saaledes i *austan vordan* (variant *wǫrden*) acc. sg. m., se Norges Gamle Love V s. 855 under *austanverðr*, *-varðr*.

Min opfatning strider ogsaa her med Noreens; i Aisl. Gr.[3] § 141 hævder han nemlig at der i *austanvordr*, *ǫndurðr* o. s. v. gjemmer sig en gammel avlydsform *-varðr* (til *verðr*). For at forklare *-vorðr* henviser han til hunkjønsformen *-vǫrð* og mener at *ǫ*, *o* kan ha bredd sig derfra. Denne utvei slipper man imidlertid at ty til dersom man antar en lydovergang *e* > *æ* > *a* > *o* mellem *v* og *r*. Og den synes mere end tilstrækkelig belagt ved de oven anførte eksempler.

Det vilde føre for langt her at gaa ind paa de gammelnorske former *ǫndugi*, *hinnug*, *huærnug* og *þannug*, som man jo ikke kan undgaa at se i sammenhæng med de *v*-løse former av 2det sammensætningsled i *náttorðr*, *dǫgurðr*, *Andurðu* (citert ovenfor); her har Noreen nu en overordentlig tilta-

lende lydlovmæssig forklaring (Aisl. Gr.[3] § 220), som falder sammen med prof. Axel Kocks i Sv. ljudhist. I § 782, og i en anmerkning smst. uttaler han at *nóttorðr*, *dǫgurðr* og *ǫndurðr* muligens bør forklares paa samme maate. Det tror jeg ogsaa at de bør. Men nødvendig er det ikke, da man saa allikevel kan forklare dem uten at anta avlydsformer. I de forskjellige former av et navn som *Anduerða* (se ovenfor) tror jeg at man sporer begge lydlover, baade den av mig i denne artikel fremholdte og den av Noreen i § 220 skildrede.

Hjælpeverbet *vera*.

I Sauherad i Nedre Telemarken har hjælpeverbet *vera* kløvd sig i to former — en til betonet og en til ubetonet bruk: *væra* og *vårå*. Fra denne bygd er der ellers ingen eksempler paa fuld utjevning mellem vokalene i ord med *e—a* ifra gammelt.

I grannebygden mot nord, Heddal, er der heller ingen utjevning i slike ord, bare tiljevning, og vest, syd og øst er det som i Sauherad. Jeg nævner dette uttrykkelig, for ellers kunde man tro at *væra* og *vårå* ikke hadde grodd frem i samme bygden, men at de hørte hjemme i grannebygder og bare møttes i Sauherad. Men *vårå* blir ikke sagt andet sted end der. I Heddal heter det *vøraa*; *væra* sier de nok i vest, syd og øst, men det er litet sandsynlig at denne form skulde være laant noget sted. I N. O. og i Norske Bygdemaal finder man *vara* citert fra en række bygder som ikke har utjevning mellem *i*, *e* i roten og *a* i endelsen, undtagen netop i dette ord.

Jeg anser det altsaa for bevist at *vara* og *vårå* (= *vera*) i mange norske dialekter skyldes en samvirken av *v* i fremlyden, *r* i efterlyden, og ubetonet bruk, ganske som i *huærr* > *huarr* o. s. v.

Wara (= *vera*) har jeg fundet D. N. IX 186[142] Gjemsø kloster ved Skien (1395), men det er kanske en ren sve-

cisme, da brevet ellers har paatagelige svecismer (*mughu* linje 24, *altz ænkte* 55). *Wara* er anført av Hægstad Gl. n. kongebrev s. 19 fra 1370 o. fl. Han mener at formen skyldes svensk indvirkning.

Om derimot vokalen *o* (for gln. *e*) i fortids particip av dette verbum — et fællesnorsk drag — har bare den samme aarsak, er uvisst. Her har analogien fra fortids particip *bore* (av *bera*) o. l. — smlgn. *fore* i Nedre Telemarken = gln. *faret* (av *fara*) — øvd sin indflydelse. *Woret* (= *veret*) har jeg fundet D. N. I 552 8 (1396) Skien. Hægstad anfører *waret* (= *veret*) fra 1372 (Gl. n. kongebrev s. 19) blandt svecismer. Det kunde ellers være en hjemlig overgangsform til det anførte *woret*, nynorsk *vore*.

Adverbiet *þuert* — eg. intetkjøn av adjektivet *þuerr* — er blit til *tvart*, *kvart* i Trondhjems bispedømme (*tvaṛṭṭ* Selbu) og til *t(v)ort* i en stor del av Bergens bispedømme. Ross meddeler (Norske Bygdemaal 1909 s. 67) i anledning av *þuerr*, "at i Ma(ndalsdalen), i barde (d. e. paa grænsen) av Nedenes-maale, kann de sumstad vera *ęi tvorån* osf." S. 52 smst. oplyser han at *þuerr* er blit til *tvor* (*tvorsøve*, *på tvorkum*, *ei tvorån*) i flere bygder i Nedenes (Søgne, Øyslebø o. fl.). Og dette *tvor* har muligens gaat gjennem stadiet *þuar(r)*, smlgn. *svort* (svart adj.) i Aamli (smst. s. 22) og flere steder (f. eks. Fyresdal).

Þuert har vel i regelen hat fuld tone; ordet forekommer altid i forbindelse med (relativt ubetonede) præpositioner og adverbier: *paa tvart*, *før tvart* (*fyre tvert*), "uavbrutt", *kvart-ivi*, "tversover". Især paa Nordvestlandet træffes betoningen *kvartī'vi*, *kvart-ī'vī'* med hovedtonen paa *ī'vi*, *ī'vī'*. Saa meget mere grund var der til overgangen.

Anmerkning. Man kan med rette hævde at utjevningen — efter 2den stavelses vokal — kan ha spilt nogen rolle for overgangen til *a* i 1ste stavelse av *verta*, *vera*, om ikke overalt, saa i al fald mangt et sted.

Det ser virkelig ut som utjevningsloven virker over hele den skandinaviske halvø i slike ord som en gli'r let og fort henover i talen (hjælpeverber, adverbier, konjunktioner o. l.); her trængs det hverken *w*, *v* foran eller *r* efter *e*'en; — *a*'en i endestavelsen fører det med sig at *e* blir til *a* likevel; særlig gjælder dette ved intervokalisk *g*, som formodentlig har virket med ved overgangen [1]); herpaa tyder det at *a* kan bli ført videre til *o*. Slik har det kanske baaret til at det gammelnorske *mega* er blit til *mågå* i Tinn i Telemarken — ordet blir bare brukt letbetonet i flertal med hovedverbum efter; — og til *moga*, *moge* i Vest-Telemarken og Setesdal. *Magha* anføres Gl. n. kongebrev s. 32 fra 1444 som eksempel paa vokalassimilation ("ljodjamning"); *moghe* fra 1394 (ib. s. 27). *e* gik maaske først over til *a*, derefter *a* til *o*, takket være den ubetonede bruk; smlgn. forholdet *mega*: *fyrirmoga* i gammelnorsk.

I Orsa i Dalarne, Sverige, svarer *dja* til verbet "gi" — gln. *gefa*. Dette er egentlig en "kortform", opstaat i rask sammenhængende tale, f. eks. *dja godon* "kysse". Smlgn. *joto* < *eta*, *djoto* < *geta* smst. Som letbetonede faar altsaa verbene en særskilt lydbehandling, som kan ytre sig i en speciel tillempning av likedannelsesloven.

Det gamle adverbium *þegar* ("straks") finder man oftere i gammelsvensk i formen *þaghar* (se f. eks. Altschwedisches Lesebuch, 2den utgave ved prof. Noreen, s. 41 23); *þagar* er ogsaa anført fra middelnorsk 1415 (Gl. n. kongebrev s. 32); og at dette ord blir brukt letbetonet, viser *dega* i vore maalføre paa Vestlandet, "saa snart som", der *þ* er blit til *d* liksom i pronomenene *þú*, *þinn* o. s. v., og adverbiene *þá*, *þar*;

[1]) Smlgn. prof. Axel Kock i "Arkiv for nord. filologi", ny följd VII s. 142 flgnd. Professoren viser her "att man i östnord. språk havt en ljudlag: "i relativt oakcentuerad stavelse (semifortis- och infortis-stavelse) övergår *æ* (*e*) till *a* framför *gh*"." Blandt de anførte eksempler er ogsaa *þegar* : *þagar*. Smlgn. ogsaa Arkiv n. f. XI s. 218, og Sv. ljudhist. I § 303.

og *r* er svundet i efterlyden. Smlgn. prof. Axel Kock i Sv. ljudhist. I § 303 slutning.

I Telemarken svarer *dågårt* til det utfyldende adverbium "fulla", "daa visst". Se N. O. under *dogort*. Det ligger nær at sammenligne dette med det gammelnorske uttryk *at só-goro* (= *gǫrvo*), hvor *goro* (*gǫrvo*) er dat. sing. neutr. av *gort* (fortids particip av *gera*), som kunde foreligge i *dogort* 2det led. 1ste led kunde være adverbiet *þó*.

En anden mulighet er imidlertid at det kunde være samme ord som *þegar*, med tillagt *t* som vi finder oftere i adverbier; saaledes sier de *jamvæṛṭ* i Nedre Telemarken = *jamvel* (gln. *jafnvel*). Betydningsovergangen — fra *þegar* til *dogort* — kan være formidlet gjennem uttryk som: "*Det skal dågårt ikkje bli lengje til*", som kan tænkes opstaat ved sammendragning av to sætninger "Det skal bli straks; det skal ikke bli længe til". *þegar*, hvor *þe* forholder sig til *þá*, "da", som den indogermanske pronominalstamme *se*, angelsaksisk *se*, forholder sig til gln. *sá*, "den", er et nordisk motstykke til det tyske *sogar*; uttrykket *at so-goro* er en nyere, mere gjennemskinnelig form for det begrep som egentlig laa i *þegar*. Saaledes forstaar man de forskjellige betydninger.

Lydutviklingen *þegar* > *þagar* > *dogort* blir en slaaende parallel til den ovenfor ved *mega* paaviste. Den skyldes de samme aarsaker.

2. I stavelse med konsonant + *w*, *v* foran vokalen.

Eks. *kvald* av *kveld* (med opr. *e*) i Ulvik, Harang. Formen *kvald* brukes bare i 2det sammensætningsled: *igjærkvald* (ɔ: *igaar-kveld*); ellers heter det *kveld*.

Overgangen *e* (> *æ*) > *a* i dette ord tør være meget gammel. Prof. Axel Kock har i Arkiv for nordisk filologi, bd. VII (ny føljd III) s. 175 flgnd. eftervist formen *kvald* som 1ste sammensætningsled i mandsnavnet *Qualdolver* (= gln.

Kueldulfr) alt i 1ste halvdel av d. 14de hundredaar (Diplomatarium Svecanum IV 348 (1334) o. fl. st.). Professoren hævder at ordet *kveld* utgaar fra en grundform **kwaild* —, som skulde ha git formene *kveld*, *kveild* (betonet) og *kvald* (ubetonet) — smlgn. gln. *Áleifr: Ólafr*. Denne forklaring strander imidlertid paa det faktum at nogen gammel form *kveild* aldrig er paavist i nordisk. Den av Ivar Aasen anførte form *kveild* (i N. O.) hører hjemme i Romsdal og paa Søndmøre, i Gudbrandsdalen og paa Oplandene — altsaa netop i de maal som har størst tilbøilighet til at gjøre de lange tandlyd palatale og derefter avsætte *j*-lyden i en *i*-lyd foran konsonanten, og denne *i* kan saa forbinde sig med den foregaaende vokal til diftong. Se Johan Storm: Norvegia I s. 84, Lidén i Språkvetenskapliga Sällskapets i Upsala Förhandlingar 1891—1894 s. 71 flgnd. — I flere *svenske* maal (Dalarne, østsvenske dialekter) finder man en genitivform *kweis*, *kveis* (av kveld): *i kweis* (igaar kveld), *kweiswal* (kveldsverd). Se O. Skulerud: "Nogle bemerkninger om Oredialekten i Dalarne, Sverige", — i "Afhandlinger viede Sophus Bugges minde" s. 133 og 134 (Kristiania 1908) —, Vendell: Ordbok över de östsvenska dialekterna s. 514 (Helsingfors 1905), Lidén ovenanførte sted og Kock i Arkiv for nordisk filologi, Ny følj VII s. 326 note 1, og især XIV s. 94 flgnd. Svenske diall. *kweis*, *kveis* er efter min mening saaledes at forklare: I genitivformen *kvelds* falder *d* bort mellem *l* og *s*; *l* og *s* blir derefter kakuminale; *ḷ* falder bort foran *ṣ*, cfr. *æna* (larve) i Dalarne av **ælfna*, *hās'-brẹnda* ("halsbrænding") smst. av *hals*-; se Skulerud ovenanførte sted; den kakuminale *s* er nær beslegtet med den palatale; den blir nemlig dannet med den del av tungen som Sweet kalder "the blade" — i avgjort motsætning til de kakuminale modifikationer av *t*, *d*, *n*, *l*, som er "marginale" (Sweet) og derved skiller sig fra de palatale modifikationer av de samme lyd. Det er derfor let forklarlig at

**kvels* > **kvēšj* > **kvēš* kan bli til *kveis*. Det er paa lignende vis at *hęiš* i Gudbrandsdalen ("hals") er fremkommet — det samme ord som paa Oplandene heter *hæṛṣṣ*, *hǣṣ*. *šj*, hvorav *š* i Gudbrandsdalen i dette tilfælde maa komme, er den palatale hultungelyd, som Joh. Storm behandler i Norvegia I s. 119 (se ogsaa s. 111) og anfører bl. a. fra Jarlsberg og Larviks amt (f. eks. navnet *Askim*, uttalt *ašjšjim* av *Ask(h)eimr*).

Hvad etymologien av *kveld* angaar, tror jeg at Lidén (ovenanførte sted) og Falk og Torp ("Etymologisk ordbok" s. 430) har truffet det rette, naar de opstiller en indogermansk grundform **gᵘeltó-* (**gᵘeltí-*), til angelsaksisk *cwelan*, "dø".

Jeg vil nok altsaa med Kock forklare formen *kvald* i norske og svenske maal, enten den staar i første eller sidste stavelse av sammensatte ord, ut fra større eller mindre tonløshet, og ikke med Lidén (ovenanførte sted) som *avlydsformer*, men den oprindelige vokal er *e* (ikke *ai*).

Min mening i saa henseende er ikke omstyrtet ved Kocks anførsler i "Arkiv for nordisk filologi" ny føljd XIV s. 94 flgnd.

Prof. Kock gjør her opmerksom paa uttalen *k(w)åill*, *kwäull* (*kveld*) i visse skaanske dialekter, og finder deri en støtte for sin etymologi, da f. eks. *sten* heter *ståin*, *stäun* og *ben båin*, *bäun* sammesteds. *K(w)åill* o. s. v. mener han maa ha gaat gjennem stadiet **kwēld* (av ældre **kwaild-*); for substantivet sv. *källa* ("kilde") heter *tjåille* i det ene av de samme skaanske maal, og *tjåille* maa komme av **kjēlda*, obl. kas. **kjēldu*, og dette igjen av **kjelda*, hvor *e* er opstaat av *æ* ved fremvirkende *j*-omlyd. Professoren henviser til lydutviklingen *æ* > *e* > *i* i dansk *kilde*; han mener at den palatale konsonant i fremlyden maa ha skylden derfor; men dansk *hilde* (omkring hestefot; derav uttrykket: "*hildet* i en fordom") viser jo den samme lydutvikling [1]), og her er der

[1]) Ordet er det samme som nynorsk *helda* f. < *hælda* < **haldiōn* til *halda* vb. "holde".

jo ingen palatalkonsonant; lydovergangen maa altsaa ha en anden aarsak; jeg antar at *ld* har været palatalisert saavel i skaansk som i sjællandsk, og at det er dette som har ført den foregaaende vokal fra *æ* til *e*, som saa blev til *ē* i skaanske maal (hvorav *åi*, *äu*); og til *i* i dansk; eller ogsaa at lydovergangen begge steder hænger sammen med vokalens forlængelse foran *ld*, et i germanske dialekter meget almindelig fænomen. I hvert fald mener jeg der maa kunne findes en løsning uten at ty til en oprindelig form *kwaild-*. Prof. Kock nævner at adjektivet sv. *snäll* heter *snäll* i de samme skaanske maal. Deri ser han formentlig den egte lydlovmæssige utvikling av typen *-æld-*, uten sidevirkning fra en palatal konsonant i fremlyden; han sammenligner "islandsk *snialdr*" — men er *snäll* virkelig noget trygt eksempel naar det gjælder at finde den typiske lydutvikling for forbindelsen *-æld-*? Jeg mener det er litet at bygge paa.

Mens overgangen *e* > *æ* > *a* i ordet *kveld* er bundet til den mere eller mindre ubetonede stilling som 1ste eller 2det sammensætningsled, indtrær den mere betingelsesfrit i ordet for "hveps", nynorsk *kvefs* m., som uttales *kvaks* i Orkedalen, Inderøen, Namdalen, *kvåps* Nordfjord, Stryn, *våps* Nordhordland, *vafsę* Robyggelag (Aamli) — overgangen indtrær altsaa ogsaa i den mere oprindelige form med fremlydende *v*. Den germanske grundform er **wafsja* eller **wabis(a)*; ved siden av de *i*-omlydde former i nordisk (nynorsk *kvefs* o. s. v.) staar imidlertid ikke-omlydde former i andre germanske sprog, og de maa gaa tilbake til et **wafsa*. At anta at denne sidste form ligger til grund for de citerte former med *a* og *o*: *kvaks* o. s. v., i norske maal, er maaske teoretisk forsvarlig, men ikke nødvendig; overalt hvor man kan finde en anden lydlig forklaring paa saadanne forholdsvis moderne fænomener end den gamle germanske omlyd, er det en fordel, og specielt gjælder dette i et tilfælde

som det her omhandlede, hvor de mest nærskyldte dialekter (svensk og dansk) ogsaa viser *i*-omlyd; jeg anser derfor *kvaks* o. s. v. for et trygt eksempel paa overgangen fra *æ* til *a* (> *o*).

Om *kuadiu* (asf. = *kuæðiu* "hilsen") D. N. I 635 2 (1412) er mer end en skrivemaate, er uvisst, for jeg kjender ellers ikke noget eksempel fra Telemarken (som brevet er ifra) paa at *æ* er blit til *a* mellem *w* og *ð*. Men det er vel trolig; *ð* og *r* dannes paa samme sted i munden, og de er begge spirantiske lyd: enten vokalen stod mellem *w* og *ð* eller mellem *w* og *r*, maatte derfor komme ut paa ett.

At skille fra tilfælde som *kvald*, *vafs*, *kuadiu* er en del ord med *hw* eller *v* i fremlyden og *l* + labial eller labiodental, palatal eller guttural konsonant efter vokalen ifra gammelt; der er nu "tyk" *l*: *svålje* vb. (svelgja), fortid *svåṛḍḍ(e)*, *gvålve* (kvelva), fortid *gvåṛḍḍ(e)*, *gvålv* m. (kvelv), *våḷja* vb. (vyrda, vøre) fort. *våṛḍḍ(e)* o. fl. Eksemplene er fra Sauherad i Nedre Telemarken. Mellemstadiet her er *ø*, som er blit ført til en "mixed" artikulation ("aapen *o*") av den følgende "tykke" *l* og derefter er faldt sammen med dialektens sedvanlige repræsentant for gammel *o*. En følgende "tyk" *l* + kons. har i sig selv den rundende virkning paa vokalen. Derfor er resultatet i mange ord det samme, selv om *w*, *v* mangler i fremlyden. Se herom nærmere under punkt 4 i det følgende.

Et spørsmaal er det hvorledes de nyislandske former *hvolfa*, *hvolpur*, *kvörn* og *kvöld* skal opfattes. Jeg er tilbøilig til at mene at *hvolfa*, *hvolpur* ikke bør skilles fra de nys nævnte norske former *gvålve* o. s. v. Isl. *kvörn* og *kvöld* er vel med Bj. M. Ólsen (cfr. ovfr. s. 228, 229) at opfatte som fremgaat direkte av *kvern* og *kveld* ved runding av *e*'en og staar altsaa utenfor sammenhæng med det svenske *kvarn* (Sv. ljudhist. I § 292 flgnd.) og det norske *kvald* (hvorom ovfr. s. 239 flgnd.).

3. I stavelse med *r* efter vokalen ifra gammelt.

Foran *r* + konsonant er det i det hele at en finder mest av overgangen *æ* > *a* (> *o*), saavel i den relativt ubetonede som i den fuldt betonede stavelse. I videst utstrækning har den gjort sig gjældende om der samtidig er *w*, *v* i fremlyden; men overgangen indtrær ogsaa uten denne betingelse i mange ord; dette gjælder især foran *rð* og *rt* — Trøndelagen og til dels paa Østlandet — samt foran *r*(*r*) og *rg* — Ryfylke, Øst-, Vest-Agder, og til dels Østlandet. I enkelte ord er overgangen praktisk talt fælles norsk. Smlgn. middelengelsk *sterre* > nyengelsk *star*, "stjerne".

Eksemplene er:

gerði n. > *jāle* Guldalen, Selbu; (*jǣle*) *jāli* Strinden, Stjørdalen; søndenfjelds *jorde* og som 2det sammensætningsled i stedsnavn: *jord* (*Seljord* o. s. v.). Formen *giorde* finds i gamle brev, f. eks. D. N. II nr. 761 13 Trøttesvik — brevet er utstedt av lagmanden paa Oplandene i aaret 1445; III nr. 676 15 (Flugberg) — to mænd kundgjør i aaret 1425 forskjellige vidnesbyrd om eiendomsretten til gaarden Grimestad paa Toten; III nr. 700 13 (Melom "a Briotheimæ j Ringisaker sokn"; 1429). — Ordet er egentlig det samme som det som betyr "gjærde", men det er nu de fleste steder — dog ikke overalt — differentiert fra dette i form, og derunder er den her omhandlede lydlov utnyttet.

Som ovenfor nævnt, viser prof. Hægstad i G. Tr. § 93 a hvorledes gln. *gerð* f. ("skikk, gjerd") blir til *giærð* i gammeltrøndske skrifter, og *giærð* videre til *giarð*, *gearð*, nytrøndsk *jāl*. Denne samme form *giard* finder jeg i et brev fra Lundeherad i Nedre Telemarken (D. N. X nr. 62 75 (1360). Den er rimeligvis egte nok — ikke bare en skrivfeil; det tør nemlig være den som har sat spor efter sig i formene *vælgjaar*, *vælgjor*, *veljōl* f. "velgjerning", smlgn. *hovdegjaar*, *hūejōl* f., "hovedgjærde" i Setesdal og Telemarken = *velgjerd, hovudgjerd* (N. O.).

Bæinjāl, navn paa en vond kvinde i et eventyr (Stod, Trøndelagen) = gln. *Beingerðr* (Valdemar Seiers dronning Berengaria). Se G. Tr. § 93 a merknad. Stavelsen *gerðr* stod her utenfor hovedtone.

Imperfektum av *gera*: *gerði* er blit til *gjorde*. Her har formodentlig analogien fra verber som *spyrja*, *spurde*, *telja*, *talde* gjort sit; smlgn. *skilja*, *skjulde* i Setesdal og Vest-Telemarken. Hægstad anfører imperf. *giordhe* fra 1448 (Gl. n. kongebrev s. 38); han formoder at denne form er laget efter fortids part. *giort*, som finds alt i gammelnorsk tid, 1347. *Giort* har maaske været medvirkende til overgangen.

Adjektivet gln. *stirðr* er gjennem **stjerðr* blit til *šāl* i Værdalen, Frosta o. fl. st. i Trøndelagen. Saaledes er ogsaa **Firði* gjennem *Fjerðe* blit til *Fjāl* i Namdalen.

Dr. philos. Am. B. Larsen gjør mig i denne forbindelse opmerksom paa gaardnavnet *Statland* grdnr. 31 Fosnes, Nordre Trondhjems amt; det skrives *St*(*i*)*erttlandt* i dokumenter fra det 16de hundredaar. Den oprindelige form er rimeligvis *Stertland*. "1ste led maa være det samme, som man har i Sterten i Rissen, der efter Udtalen er Hunkjønsord og opr. maa være Elvenavn. Dette kan maaske hænge sammen med *stertr* m., Stjert, Hale. Denne Gaard ligger ved Udløbet av en temmelig betydelig Elv. Den nuv. Form maa man vel tænke sig fremkommen paa den Maade, at først *e* efter en meget almindelig Brug er gaaet over til *a* foran *r* med paafølgende Konsonant og dernæst *r* sløifet i Udtalen" (Norske Gaardnavne XV s. 335).

Herredsnavnet *Hjartdal* i Øst-Telemarken skrives i ældre tid *Hierdali* Dipl. Norv. XIV nr. 15 2 (aar 1388), *Hiertals* smst. 5. *Hierdherdal* D. N. IX nr. 327 10 (aar 1457). Navnets første led er sandsynligvis en elvenavnstamme *Hiarð*-, som i middelalderen — efter den konstante skrivemaate med *hie*- at dømme — er omlydt til *hierð* ved fremvirkende omlyd av *j*'en paa *a*. Av den saaledes opstaaede form er

atter nutidens *Hjartdal* fremgaat (smlgn. citatet *Hiertal* ovfr.).

Om oprindelsen av konjunktionen *taṛṭ* "indtil" i nytrøndsk (Innherad, Skogn) er meningene delte. Prof. Hægstad utleder den av *þær* (*þar*) *til* (*er*, *at*), som forekommer meget almindelig i gamle skrifter. Han bemerker i G. Tr. s. 66: "Det er vel ikkje aa lita paa at *taṛṭ* i Skogn er upphavleg *þar til* (men derimot *þær til*), daa yvergangen fraa gamalt *-ert-* til *-art-* vel er sjeldan i nytrøndsk, men finst *der*, t. eks. *aṛ'ṭ'r* erter".

Dr. Larsen hævder derimot at konjunktionen kommer av præpositionen *til* (uttalt *tǣl*) + *at*. — I ethvert fald blir *taṛṭ* et eksempel paa overgangen *æ* > *a* foran kakuminal lyd i trøndsk.

Det franske ord *alerte*, egentlig "paa post" (av italiensk *all'erta*), engelsk *alert*, er meget utbredd i Norge i formene *alart'*, *halatt'* o. l. Se herom dr. Larsen i "Bergens bymaal".

Endelig er *a* av *e*, *æ* ganske hyppig i ord som har dobbelt *r* eller *rg* efter vokalen: Saaledes i Bjelland, Grindum, Eikin, Hægebostad (Lister og Mandals amt) *merr* > *märr*, *marr*; *herra*, *harri* > *hærre*, *harre*; *kerra* > *kjærra*, *kjärra*, *kjarra*; desuten i Stavanger med opland: *marr*, *varre* (ɔ: *værre*), *barg* (*berg*), *varkja*. — *Bjerge ytre*, grdnr. 18 i Sand, Stavanger amt, uttales — ifølge O. Ryghs manuskript over norske gaardnavn i Riksarkivet i Kristiania — dels *Bjærga*, dels *Bjarga*, og *Bjerge* grdnr. 31 smst. uttales *Bærje* eller *Barje*. Hermed er det vel betegnet at de uttales med en mellemlyd, "høi" *a*. — Jfr. Amund B. Larsen i Un.s- og Skoleannaler 1891 s. 212. — I andet sammensætningsled optrær intetkjønsordet *berg* oftere i formen *-barr*, *-borr*. Eks. *Boknebarr* grdnr. 10 *Bokn*, skrevet *Bokneberg*; *Hanaborr* 46 Sogndal, skrevet *Haneberg*; *Steinborr* 61 smst., skrevet *Steinberg*; *Maborr* og *Kjølleborr*, se Norske Bygdemaal 1909 s. 67; *-borr* smst. s. 55. — Alle disse navn hører hjemme i Stavanger amt, Lister og Mandals samt Nedenes amter.

Sidst anførte sted meddeler Ross om "Oust-Egde-strandmaal eller Nedenesmaal" at "i midteigen av havstrondi — fraa Tovdalsfjord til Tveitstrand o lengr oust — vil *e* titt verta (*æ*, *ä* ell) *a*: *merr* > *marr*, *kerra* > *kjarre*, *Her-* > *Harsel* Froland, Tveit, Birkenes o. m. f. — Arendalittene beskyldes for at spise *härer* i *hareselskab* (se Am. B. Larsen: Un.s- og Skoleanaler 1891 s. 210), og i Kristiania er det en jargon som tillægges backfischene at de sier *ar du gal* "er" (præs. av være) — *r*'en er utrillet engelsk tungespids-*r*. I "Norske Bygdemaal" 1907 s. 60 oplyser Ross at typen *-ær-* i Oplandsmaalene her og der er gaat over til *-ar-*; eks. *farje* f. (færge).

Gaardnavnet *Ullaren* grdnr. 78, 79 Søndre Odalen og *Ullaren* 90 Tinn, Øvre Telemarken, skrives *Ullerni* i den ældste tid, senere *Ulleren* el. lign., altsaa med *e* i 2den stavelse. Den oprindelige form er vistnok *Ullerni*, der maa gaa tilbake til et urnordisk * *Wulþernia*, dannet av det samme ord got. *wulþus*, "herlighet", hvormed man i almindelighet sammenstiller gudenavnet *Ullr*.

Det er klart at *r*'en maa ha fremmet *a*'en i og med sin eiendommelige artikulation. Guttural har den vel neppe været nogen steder i ældre tid, men allerede den tilbaketrukne tungespids-*r* er gunstig for *a*-lyd, som man til overflod kan se av engelsk (adverbiet *here* uttalt *hiə*; *ə* langt uttrukket lyder som *a*). Somme steder i landet hersker den gutturale *r* nu, saaledes paa Sørlandet (særlig Øst-Agder), tils dels i Ryfylke og i Bergen; naar da *g* kom efter *r*-lyden (som i *berg*) var der en dobbelt aarsak til overgangen. Det er ogsaa i disse strøk vi finder mest av overgangen nu. Som vi har set, er den imidlertid ikke ukjendt paa Østlandet.

Det er ikke bare naar *r* følger efter *e*'en at den paavirker denne i retning av *æ*, og *æ* i retning av *a*. En forangaaende *r* kan ha den samme virkning, om end i min-

dre geografisk utstrækning. Eksempler: Gln. *hræddr* adj. er blit til *rad'de* i Bjelland; smlgn. at navnet *Fabricius* blir uttalt *fabrē'sius* og adjektivet *trist trest* i Arendal; stedsnavnet *Rævesand* blir uttalt *rävesann* smst. Se Am. B. Larsen Un.s- og Skoleannaler 1891 s. 211. I Sauherad i Nedre Telemarken blir *e* til *ä* efter *r*: *fräkst* (friskt), *träske* (treske), fortid *träkst(e)*, *grätt* (greidt) o. s. v., smlgn. *lett* < *leidt*. *r* har i det hele, liksom "tyk" *l*, en forstyrrende virkning paa de vokaler i hvis umiddelbare nærhet den kommer, idet den fører dem til en mere "mixed" artikulation; og derfor er det rent lydlig set intet i veien for at flere av de tilfælde hvor vi ovenfor har hævdet at en *o* i nutiden med størst sandsynlighet har gjort omveien om *a*, kan ha gjort omveien om *ø* i steden, hvortil den oprindelige *e* blev ført ved fremvirkende *w*-, *v*-omlyd ("runding"); det gjælder kanske f. eks. *t(v)ort* i Bergens bispedømme og *tvor* i en stor del av Kristianssands bispedømme; *t(v)ort* og *tvor* kan komme av *tvør(t)*, en form som finds adskillige steder i landet, se N. O. og Norske Bygdemaal under *tvert*.

I vidt omfang antar nemlig, som Am. B. Larsen uttrykker sig i Un.s- og Skoleannaler 1891 s. 211, "alskens *ø*-lyd formen *å*, *ǫ* foran *r*"; saaledes i Holt og Dybvaag i Nedenes amt; at *høre nyt* heter der *håre nøtt*; *dǫrr* er bergensk for "dør"; *kjårkja* (landsmaal *kyrkja*) blir sagt her og der paa hele Vestkysten, bl. a. paa Jæren. I de vestligste Østlandsmaal blir *ø* til *å* baade foran *r* og foran "tyk" *l*; saaledes i Aal (Hallingdal), Sundalen, Nordmøre, Hitteren og Namdalen; eks. *smår* (smør). Backfischjargon i Kristiania er *jåre* ("gjøre"), uttalt med utrillet tungespids-*r*. Eksempler paa vokalbehandlingen foran "tyk" *l* vil findes i det følgende under punkt 4.

Ogsaa hvor det gjælder pronomenet *kvar*, kan det derfor rent lydlig set hævdes at dette, hvor det nu har vokalen *o*, *å*, kommer av *huerr* uten at ha gaat gjennem stadiet

huarr, idet *u̯e*- i saa fald formodentlig gjennem *u̯ø* gik over til (*u̯*)*o* — smlgn. middelislandsk *huorn*, *huossu*, *huort* Altisl. Gr.[3] § 83 anm. 1 (jfr. dog s. 229 ovfr.).

De sproghistoriske og sproggeografiske vidnesbyrd i Norge — som vi har gaat utførlig ind paa ovenfor — synes imidlertid at tale derimot.

4. I stavelse med "tyk" *l* + konsonant efter vokalen.

Eks. *alv* f. "elv", *halg* f. "helg" paa Nordmøre.

Hele Østerdalen opover — undtagen Tyldalen — har *alv*, *alg* (elv, elg), smlgn. *kalv* (kalv) smst. Tyldalen derimot skiller mellem opr. *e* og *a*: *ælv*, *kalv*.

I Vefsen, Helgeland, er *a* i *alv* ført videre til *ǫ*: *ǫlv*. Men *elg* heter der *ælg* og *helg hælg*.

Paralelt er det naar *ø* i de vestligste Østlandsmaal (nærmere specificert ovenfor) blir ført til (*o* >) *å* av en følgende "tyk" *l* + kons. eller av *ṛḍ*, *ṛṭ*. Her er en del eksempler fra Sauherad og Heddal i Nedre Telemarken: *Hålje* mandsnavn < *Hælgi*; (*jölpe*, fortid) *jåṛṭṭ*(*e*) hjelpa, hjelpt(e); *tålje*, *tåṛḍḍ*(*e*) telgja, telgd(e); *kjålkje* m. "kjølke"; *fålje*, *fåṛḍḍ*(*e*) fylgja, fylgd(e); *sylv* n. blir i Heddal uttalt *sålv*.

Hvorledes dette forhold skal opfattes, har jeg allerede uttalt mig om s. 242 ovenfor; her kun til ytterligere belysning et citat fra dr. Am. B. Larsen i Un.s- og Skoleannaler 1890 s. 283 nederst og s. 284:

"— — — —; her kommer dog den omstændighed til, at "tyk" *l* lettelig alene ved sin tungeartikulation fører forskjellige vokaler fra en ren guttural eller palatal dannelse til en kun halvveis palatal ("mixed"), hvilken så hyppig — ved det øvrige vokalsystems påvirkning — kan blive identisk med en av dettes ved andre udviklinger opstaaede lyd (eks. Søndeled: *vafsebōle* (med aapen *o*) < oldn. -bøli)". Under samme synsvinkel maa overgangen *æ* > *a*, baade foran *r* og "tyk" *l*, formodentlig i mange tilfælde sees.

Anmerkning. Paa et forløp *æ* > *a* i pronomenet *kvar* tyder næsten uomstötelig de hyppige former i Dipl. Norv. ca. 1350—1450 med vokalen *a* av pronomenet. *Huarr* paa Østlandet og i de fleste av fjeldbygdene kan imidlertid ikke ha været herskende nogen lang tid.

Den videre overgang fra *a* til *o*, som maa forutsættes at ha fundet sted paa Østlandet, i Telemarken, Valders og Hallingdal i pronomenet *kvar*, savner ikke paraleller i Norge og Sverige, idet en række ord med oprindelig *a* nu har *o*:

1. Pronomenet *kva*: gln. *hotuetna*, *-uitna* av *huat-*; *hot* Aisl. Gr. § 464 1 anm.; *hwott* D. N. I nr. 289 17 aar 1344 Oslo; nu *hå* (Østlandet), *hot*, *kot* (Telemarken), *ko* og *kå*, *kva*, *ka* (fjeldbygdene, Vestlandet, Trøndelagen, Nordland); *hǫ* og *hǫtt* (*hǫnnæ*, *hǫnn*(*æ*)*t*) Vermland i Sverige (se Noreen: Ordbok öfver Fryksdalsmålet s. 40, 41, 42). Smlgn. engelsk *what*, uttalt *hwåt*.

2. Stedsadverbiet *kvar*: gln. *horuetna*, *-uitna* av *huar-*; nu *hår*, *hår*(*r*)*e* (Østlandet, Telemarken), *hore*, *hori*, *kori* (Telemarken), *kor* og *kvor*, *kar* (fjeldbygdene, Vestlandet, Trøndelagen, Nordland); *hǫr* Vermland, se ovenanførte sted; *hǫr* i Vermland svarer ogsaa til pronomenet svensk *hvar*(*je*), *hǫr̤d̤æ* til *hvardag*, *hǫr̤t̤* til *hvart*, *hǫlls*, *hǫss* til *hvarledes*. Smlgn. dansk *hvor*.

Gradsadverbiet *kor*, som mere optrær i enstavelsesformer og tildels har vokalen *u* (*kur*(*r*)), liksom (*e*)*huru*, *hur* i svensk, gl. dansk *hure*, skrives *hor* D. N. II nr. 451 13: *spvrdhi . . . hor mykklæ lanzskyld var oloket af Svdræimom*. Brevet er datert Reistad i Lier, Buskeruds amt 1378. *hor* er den østnorske form, som i det Trondhjemske ogsaa kan hete *ker*. De *v*-løse former *ker*, *kem* og *ken* ("kven"), som i denne artikkel overhode ikke har været nævnt, bør sandsynligvis forklares som kompromisformer mellem betonede og ubetonede former.

3. Her anføres ogsaa pronomenet (*huílíkan* acc. sg. m.,

med sideform *huelíkan* >) middelnorsk *hualken* > *håkken* (Østlandet, Telemarken), *kåk(k)jen* (Gudbrandsdalen), *håkken* Vermland, skjønt *a* her jo ingenlunde er oprindelig, men jeg antar at der maa ha været *a* i ældre tid. *Hualken* er nemlig paavist i middelnorsk av dr. Am. B. Larsen: "Her Ewind skal rade *hualken* budan han vil haffwa", d. e. kva (for ei) bu han vil ha Dipl. Norv. V nr. 896 16–17 Oslo aar 1475.

4. En nutidsform *homm* m. og f. "kort dal omgit av høider", "botn", "skogholt, skogbevokset havnegang", av gln. *huammr*, er ifølge N. O. i bruk i Mandal og Lister fogderier, Robyggelag (med Setesdal) og Vest-Telemarken. *Homm*, *Homme* og *Hommi* (dat. sg.), *Hom'men*, *Hommann* (best. pl.) og *Hommo* (dat. pl.) er hyppige gaard- og stedsnavn i Mandal fogderi, Robyggelag, og Vest-Telemarken (Fyresdal, Mo, Laardal, Kviteseid, Aamotsdal og det sydøstlige av Vinje). I Vinje er *Kvom'mee* (best. f.) navn paa flere smaa botner: *Reinekvommee* o. fl. Merk desuten *Kvom'mee* grdnr. 78 Vinje. Østligere i Telemarken (Aamotsdal osv.) lyder stedsnavnet *Kvomm*, *Kvamm*, *Kvam'men*, *Gvamm*, *Gvam'men*. Ellers raar *va*-formene baade paa Øst- og Vestlandet (deri medtat Nordvestlandet) samt Trøndelagen. Ogsaa der hvor *ho*-formene nu hersker i Bratsbergs amt, skrives de i ældre tid mest *Huam(me)*. I Lister og Mandals amt skrives utelukkende *Hom*, *Homme*, *Hommen* i ældre tid, men det er merke at den ældste skriftform der er fra 1564.

5. Endelig er overgangen *-va-* > *-vo-*, *-vå-* meget almindelig i Fyresdal i Sydvest-Telemarken, Aamli, Nissedal med Treungen, og Setesdal: *huass* adj. > *kvoss'e*, *suartr* adj. > *svårt'e* og *svort*, *sualt* (fortid av *suelta*) > *svolt*, *suara* vb. > *svore*, *sualr* adj. "kjölig" > *svål'e*, *Sualastofa* (stedsnavn) > *Svolstog*. Det er en labialomlyd, fremkaldt av *w* med forangaaende konsonant, som man her iagttar, men at overgangen ogsaa kan indtræ uten denne *w*, viser *snårt*, *snort* m. "den forkullede del av et træstykke", "brand" i Setesdal,

Aamli, og flere steder i Vest-Telemarken = *snart* m. (se N. O.). Der maa her ha været en gammel vokalforlængelse foran *rt*, smlgn. uttalen *snārtland* (Norske Gaardnavne manuskr.) for det i det følgende omtalte gaardnavn. Et av *snart* m. avledet hunkjønsord *snerta* "tyrilyse" (se N. O.) synes at indgaa som første sammensætningsled i gaardnavnet *Snarteland* grdnr. 1 Fyresdal, som nemlig skrives med *e* i ældre tid: *Snertheland* 1574—77, *Snerteland* 1593. 1602. 1612. *Snerteland* 1665. 1723. Kun én gang er det i ældre tid skrevet med *a*: *Snattland* 1585. Overgangen fra *æ* til *a* i *snerta* f. er ogsaa paavist i Østerdalen: *snartc*, d. e. spaaner til at tænde ild med. Ogsaa ved disse ord har man saaledes de tre stadier: *æ*, *a* og *o* repræsentert.

De sydvestlige norske maal, hvorfra eksemplene i ovenstaaende punkter 4 og 5 er hentet, staar i det her behandlede spørsmaal, som ogsaa i andre henseender [1]), nær ved dansk lydudvikling, hvad der naturlig hænger sammen med det geografiske naboskap. Jeg nævner et par eksempler som kan illustrere dette: Dansk *vod* n. "dragnot" = svensk og norsk *vad*; dansk *vor* c. "saarmaterie", ældre dansk *vaar*, danske dialekter, norsk og islandsk *var*; dansk *vaar* n. "overtræk", svensk og norsk *var*, norsk ogsaa *vaar* (f. eks. Stjørdalen), *vær*, *ver*, gln. *ver*. I Solør kan det ifølge N. O. hete baade *veer* og *var*. Se for øvr. Torp og Falk: Dansk-norskens lydhistorie s. 137 og 138.

Over Danmark staar de samme maal videre i sammenhæng med engelsk lydutvikling.

---

[1]) Saaledes *-a* (i utlyd) > *-e* i ubetonede endelser. Av enkelte træk kan nævnes: *veir* n. (< gln. *veðr*) i Fyresdal og Setesdal = dansk *veir*; *nokle* Fyresdal (pronomen) = dansk *nogle*; *kjedding* f. Fyresdal av ældre *kelling* < gln. *kerling* = dansk *kælling*.

Resymé og resultat.

Det gamle pronomen *huærr*, *huerr* i vestnordisk er kun faa steder — hovedsagelig kun i det sydvestlige, vestlige og nordligste Norge, altsaa i utkantene ved Atlanterhavet — beholdt med sin oprindelige vokal (*kvær*).

Ellers er det blit til *hor* (Østlandet), *kvor* og *kor* (fjeldbygdene, undtagen Gudbrandsdalen, hvor det er blit til *kvar*).

Kvar er ogsaa den almindelige form vest og nord i landet (med centrum i Trøndelagen).

Paa Island blir pronomenet nu skrevet *hvur*, uttalt *kvür* og paa Færøene *hvör*, uttalt *kvör*.

Der er meget som tyder paa at en gammel form *huarr* er gjennemgangsstadiet til de nævnte former *hor*, *kvor*, *kor* og *kvar*. M. h. t. *hvur* paa Island og *hvör* paa Færøene, er det overveiende sandsynlig at de har utviklet sig mindre eller mere direkte av *huerr*, liksom *kvær* i Norge, hvorifra de skiller sig ved sin labialiserte vokal.

Hvis det forholder sig saa at *huærr* engang blev til *huarr* over størsteparten av Norge, maa det være i kraft av en lydlov hvorefter *æ* skulde gaa over til *a* mellem *w*, *v* og *r*, især i relativt uakcentuert stavelse.

Denne lydovergang kan ogsaa paavises i en række andre ord, hvoriblandt ogsaa en del fuldt betonede, paa vestnordisk sprogbund, og dertil kommer at den er baade svensk og dansk. Den indtræer ogsaa i somme ord efter *w*, *v*, selvom *r* mangler i efterlyden, og foran *r*, selvom *w*, *v* mangler i fremlyden, samt foran "tyk" *l* + konsonant. Ingen steder i Norden har den imidlertid hat slik almengyldighet som i enkelte vestgermanske sprog (nedertysk, hollandsk, engelsk). Eks. gln. *þuert* (neutr. av *þuerr*), trøndsk *tvart*, engelsk *thwart*; smlgn. nedertysk *dwar(sdriver)*, hollandsk *dwar(drijver)*. Den germanske grundform er *þwerha-*, se Falk og Torp: Etymologisk Ordbok.

Det er formodentlig her en sammenhæng i lydutvik-

lingen over hele linjen — bundende i de samme fonetiske aarsaker. Om nogen indflydelse fra vestgermansk — særlig nedertysk — paa østnordisk, og fra østnordisk (særlig svensk) paa vestnordisk er det neppe rigtig at tale. Men der er dog paa den andre siden visse ting som tyder paa at der — som nævnt — maa være en sammenhæng.

At lydovergangen efter *w* ikke faar den styrke i Norden som i vestgermansk (engelsk), tør hænge sammen med at *w* gik over til *v* (blev labiodental i steden for bilabial)[1]) temmelig tidlig i nordisk, mens den beholdt sin oprindelige artikulation i engelsk.

Spirene til overgangen mener jeg har ligget der overalt i Norden fra gammel tid, liksom i vestgermansk.

Imidlertid synes den at ha størst omfang og optrær tidligst i østnordisk og østnorsk (især i trøndsk, hvor den også nu har størst bredde), og derfor er det ikke urimelig at den har været fremmet i stadig vestligere strøk gjennem et indsig østenifra langs de store færdselsveier og langs kysten til begge sider ifra Nidaros. Fordelingen av *kvar* og *kvær* vesterpaa og nordpaa i Norge finder sin forklaring derigjennem. *Kvær* finds jo nu i det store og hele kun i de bygder som takket være sin avsides beliggenhet kunde by mest motstand mot den østenfra kommende uniformering. Det er karakteristisk at *huarr* kommer til at faa overvegten (over *huærr*) omtrent paa den tid da svensk indflydelse begynder at gjøre sig gjældende i Norge, politisk og sproglig, og efter at tyngdepunktet i landet er flyttet til Trøndelagen og Østlandet. Det er momenter som sandsynligvis bør tages med i betragtning.

Det vil forstaaes at jeg mener det vilde være urigtig at skille ut *kvar* fra det øvrige sprogstof og anse det for bent frem laant østenfra i de trakter hvor det nu finds vesterpaa og nordpaa. Herimot taler flere omstændigheter.

---

[1]) Dette skedde først i absolut fremlyd, senere i fremlyd efter konsonant, senest i forbindelsen *hw*.

Som prof. Hægstad viser i Vestnorske Maalföre I (Chria. Vid.-skapsselsk. Skr. 1907 nr. 1), er *huerr* noget nær eneraadende i gamle norske haandskrifter fra Nordvestlandet (Ytre Sogn—Romsdal) för 1350. Mens *huerr* forekommer mange hundrede ganger, er *huarr* bare fundet to ganger utenfor sammensætninger. Det er derfor mindre rimelig at *huarr* har været sagt i nogen av bygdemaalene der paa denne tid.

I de andre strøk av Vestlandet og i Nordland — i al fald den nordligere del av Nordland —, hvor *kvær* (i større mon end paa Nordvestlandet) finds ved siden av *kvar* i maalene nu, har forholdet i gammelnorsk tid været det samme som paa Nordvestlandet (se Gamalnorsk Ordbok under *hvarr*).

Huarr maa altsaa, hvis det er laant, ha kommet vestover (og nordover og sydover fra Trondhjem) i middelnorsk tid.

Hvor det gjælder Helgelandsmaalene, Romsdalen og Søndmøre, kan dette vel tænkes, fordi man sier *kvar* den dag idag baade i Fosenmaal og Trøndemaal og i Gudbrandsdalen.

Usikrere blir det imidlertid længere syd, i Indre Sogn, Voss, Harang og Ryfylke; for paa østsiden av Langfjeldene har Valders og Hallingdal *kor*, Vest-Telemarken har *kvor* og *kvær*, og Setesdal og Aaserall har *kvær*; og *kor* og *kvor* er sandsynligvis saa gamle at de utelukker tanken paa laan vestover av den form *huarr* hvorigjennem jeg mener at de har passert.

Hvad videre det egentlige Østland angaar, da er det sikkert nok at *huarr* aldrig blev til *kvar* der; denne lydutvikling var forbeholdt pronomenet vest og nord i landet. *Huærr* paa Østlandet er sandsynligvis gjennem *huarr* temmelig tidlig blit til **hvǫrr*, *horr*; smlgn. citatene *horso*, *horium* (begyndelsen av d. 14. hundredaar), *horræ*, *hor* ovenfor s. 221. Derifra kan *kvar* altsaa ikke ha kommet.

Som ovenfor s. 228 fremhævet, og som utførlig paavist i

2det hovedavsnit av nærværende artikkel, er *kvar* slet ikke noget isolert ord i lydlig henseende i de strøk vesterpaa og nordpaa hvor det nu forekommer; dette er det andet og det vigtigste vidnesbyrd imot antagelsen av direkte laan. Dertil kommer at det ofte kan ha været en ren tilfældighet om *kvar* eller *kvær* skulde bli den herskende form; der er beviser nok for at *kvar* og *kvær* mangt et sted maa ha staat ved siden av hverandre en tid lang — ja gjør det endda somme steder — smlgn. ovfr. s. 224 —, idet *kvar* maa forutsættes egentlig at være den ubetonede, *kvær* den betonede form [1]).

Selvom man ogsaa maa indrømme at et ord som *kvar* har lettere for at bre sig gjennem laan fra landsdel til landsdel i en viss bestemt form, end et hvilketsomhelst i fleng valgt andet ord, — skal man allikevel ikke ty til nogen laaneteori før alle andre forklaringer slipper op. Og det er langtifra tilfælde her.

Den skjæbne som har rammet pronomenet *kvar* i vestnordisk, maa sees i lys av hele den bevægelse som jeg ovenfor har skildret —, den som strækker sig fra de østsvenske dialekter i Finland til Island —, og for øvrig staar i sammenhæng med germansk lydutvikling i det hele.

En hjertelig tak bringer jeg d'hrr. dr. Am. B. Larsen og prof. Hægstad, som har været saa elskværdige at læse igjennem nærværende artikkel i manuskript, og derunder har git mig mangt et vink som er kommet artikkelen til gode.

[1]) Det er vel saaledes det gaar til at *kvær* er bevaret i Østerdalen i sammensætningen *kvælagsmat*, d. e. hverdags-kost (se N. O. under *kvardag*).

Kristiania, februar 1911.

Olai Skulerud.

Um *serr* D. N. I nr. 152_{24} (1317).

I Diplomatarium Norvegicum ("D. N.") I nr. 152_{23-24} (aar 1317 Heddal) les eg:

"Var mađren tuigilldr dømdr þui at han var drepenn a sealfs sins akre međan han *serr* . . . . . ."

Serr er det same som vanleg gln. *sǽr* 3 sg. pr. "saar" (sc. korn).

Korleis hev denne underlege formi (med *e* i staden for *ǽ* og tvo *r*'ar) kome upp? Er det i det heile trulegt at ho svarar til uttalen paa den tid? Eg meiner ja.

I Lundeherad i Nedre Telemarki segjer dei enno *slerr*, præs. av *slaa* i tydingi "slaa høy". Men elles hev eg berre höyrt *slær*, *slår* i Nedre Telemarki: "han er ute og *slær* idag" (sc. höy), "eg *slær* til deg", "ho *slær* det i kjeret", el. likn., med lang vokal og stutt konsonant.

I byen Skien og paa grensorne umkring hev eg raaka til aa höyra *slårr* i ei setning som denne: "vinduet staar og *slårr*", naar det stend uppe, og vinden tek hardt i det.

Det hev daa vakse fram ei serskild form sume stader naar ordet vart bruka *prægnant*.

Andre stader i Noreg og Sverige hev jamvel *infinitiv* av dette verbet kløyvst i tvo former, etter samme prinsippet. Soleis i Lardal (Vestfold) og Ore (Dalarne):

slaa (høy), men *slö* paa hesten el. l. *Ross* hev i Norsk Ordbok ("N. O.") *slö*, præs. *slör*, fraa mange bygder paa Austlandet, men han segjer ikkje noko om korleis formi vert bruka. Men det er ikkje tvil um at ho er tonelett — i minsto hev ho vore det den tid ho voks fram.

Ein skulde tru at det maatte vera det same med verbet *saa*. Men her finn me berre *ein* uttale i maalføri no. Inf. heiter *saa* og præs. *saar* (med ljodbrigde *sær*, paa Nordmøre *see*), anten dei stend prægnant eller ikkje.

Serr D. N. I 152_{24} meiner eg likevel er eit prov for at det ikkje altid hev vore so. **Serr** *er den formi som præsens av* **sá** *hadde i Aust-Telemarki i fyrstningi av det 14de hundradaaret naar ordet vart bruka prægnant.*

Slerr ("slær høy") no i Lundeherad, og *slårr* i Skien, saman med den ting at brevet ikkje elles skriv tvo *r*'ar der det skal vera ein, gjer det full-trygt at den lange *r*'en i *serr* er egte.

Og at det er den sterke tone-vegti som fylgde med prægnansen, som er skuld i den lange *r*'en i *serr* og *slerr*, det skynar ein jamvel av det, at ingen av dei andre einstavingsord som endar paa *r* i dialekten, hev fenge lengt han paa denne vis. Er der noko brigde i saa maate ifraa gamalnorsk til nynorsk, so er det heller det at ein lang *r* hev vorte stytt, t. d. i (*tak-*, *fang*)-*skjær* < gln. *skiarr*.

Det er og grunn til aa tru at vokalen hev vore "høg" (eller "trong") *e*, ikkje *æ* som me laut venta etter etymologien.

For brevet skil elles vel millom *ǽ* (*i*-ljodbridge av *á*) og *é*.

ǽ vert skriven *æ*; døme: *sammæle* (n.) lina 3, 10; *være* (ipf. konj.) 7, 9; *tuær* (fem. av *tveir*) 8 (2 ggr), 15.

é vert skriven *e*; døme: *se* (pr. konj.) 1, 24; *fe* (n.) 7; *ser* (dat. av refl.-pron.) 12.

Eit anna ord som hev *e* framfor *rr* i Nedre Telemarki, er *skjerr* f. "skjor" (fuglenamnet — uttala med ein "høg" *e* som minner um *i*). *Skjerr* maa koma av ei gln. form **skérr*, som hev utvikla seg or eit eldre **skǽrr*. I "Nordiska Bidrag" s. 40, 41 [1]) avleider Otto v. Friesen ordet av roti i verbet gln. *skǽva*, "bevæge sig hit og dit", og denne etymologi trur eg ikkje skal ha so lite for seg, naar alt kjem til alt. Grundformi "urnord. **skāu̯iʀiʀ* f., eg. "flaxare, flygare",

---

[1]) Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Uppsala Skrifter VII 2.

har gifvit ett samnord. nom. **skǣu̯irʀ*, gen. **skǣʀaʀ*". Dei tvo *r*'arne i *skjerr* forklaarar eg so: Ordet er laga av verbet gln. *skǽva*, got. *skēwjan* med hjelp av det germanske suffikset *-isi̯ō*, *-izi̯ō* (ljodsprang: *-izī*). Det er soleis ein gamall *ī- i̯ō*-stomn, som i gamalnorsk fall saman med *i*-stomnarne i nominativ, og difor enda paa *-ʀ* i denne kasus (*ylgr*, gamalt kvendkyn av græsk *λύκος*). Skiftet *skjer*, *skjær*—*skjære* i norske og danske maalføre synest ogso visa at ordet hev havt nominativ paa *-ʀ* (smlkn. norsk *hei(d)*, dansk *hede*). Um uppkoma av sideformerne *skjor*—*skjæı(e)* skal eg ikkje segja noko her. Forutan v. Friesen hev jamvel prof. Kock uttala seg i "Arkiv" ny följd XIV s. 251, og i Sv. Ljudhist. II § 942.

Ein annan etymologi og ei onnor forklaaring av skiftet *ió*, *ǽ*, *é* ved dette ord gjev Falk og Torp i Etym. Ordbok s. 189. Men at *skjerr*, Øvre Telem. og Vestlandet *skjer*, sv. diall. *skēr*, kann koma or **skǽrr*, **skǽr*, um ikkje just paa den maaten som v. Friesen tenkjer seg (loc. cit. s. 39), syner *serr* D. N. I 152_{24} samanhalde med *slerr* no fullt vel; vel hev ikkje *slerr* den same høge *e*-vokal som *skjerr*; men det hev heller ikkje same *æ*-vokal som elles er den vanlege framfor *ı(r)* i Nedre Telemarki; *slerr* kjem soleis av *slérr*. Naar der ikkje er same høge vokal som i *skjerr*, er det vel fordi sambandet med inf. *slaa* hev vore livande heile tidi. Smlkn. gln. *akr* m. – *ekra* f. > nyn. *aaker* – *ækra*.

Kvifor hev *ǽ* vorte til *é* i *serr*, *slerr* og *skjer(r)*? — Ei velkjend ovring i (millomalders brevi fraa) Skiens-sysla — liksom til deils i gl. trøndsk og vestlandsk [1]) — er yvergangen fraa *ǽ* til *é* etter *n* og framfor *n(n)*, *nd*. Døme fraa

[1]) Sjaa Hægstad Gamalt Trøndermaal [1]) § 93, merkn. 3, og Vestnorske Maalføre [2]) I s. 10 punkt 4. D. N. VII nr. 98 lina 1, 2, 6, 11 o. m. fl. st. Smlkn. Noreen: Aisl. Gram.[3] § 113.

[1]) Chria Vid.-selsk. Skr. 1899 II nr. 3.
[2]) Chria Vid.-selsk. Skr. 1907 II nr. 1.

dei eldste Skiensbrev er *nesta* (superl. av *nér* = *nǽr*) D. N. I nr. 95$_{17}$ o. m. a. st., *vendost* smst. $_7$ = *vǽndost* i. av *vǽnast*, *Veno* D. N. I nr. 152$_{21}$, kv.-namn = *Vǽno* av nom. *Vǽna*.

Moderne former med *é* av *ǽ* etter same lov er pl. fem. *netar*, *nettar* (av *natt*), *ner* (adv. *nere*, kompar. *nerare*, *nemare*, superl. *nest*, verbum *nerme* seg), *ven* adj. Um utbreidsla av desse former sjaa N. O. Dei er mykje vanlege i landet.

I *ner* og *ven* er der maa henda *ein* grunn *til* for yvergangen fraa *ǽ* til *é* — forutan nasalen. Gln. *nǽr*, *nér* svarar som me veit til gotisk *nēhvis* (urnord. **nāhwiʀ*). *r* er daa her eigenleg *ʀ*, uppkomen or den urnordiske klangføre *s* i endingar. I mannkyns-formi *vǽnn* hev denne *ʀ*'en, som vonleg hev vore utrilla tungetipp-*r*, som ein kan raaka til aa høyra han millom backfischar i Kristiania (*gruelig* > *gzuelig*) og i engelsk, smelt saman med *n*'en i roti, til *nn*. I Vest-Telemarki gjer dei skilnad paa uttalen av tviljoden *ei* ettersom han stend framfor *m*, *n* eller *mr*, *nn* ifraa gamalt. Sjaa Ross Norske Bygdemaal II [1]) s. 10. Eks. *bein* (n.) > *bæen*, *reim* (f.) > *ræem*, men *stei'ne*, *rei'ne* osb. (gln. *steinn*, *hreinn* m.), *ei'me*, *svei'me* osb. (gln. *eimr*, *sveimr* m.). Grunnen er etter Ross "kannhende den, at *nn* hev kravt ei meir energisk framførsle o soleis hev halde talereidskapen vaken o hindra han fraa aa lata tunga sige fraa *ei* til *æe*". Ei onnor forklaaring som Ross nemner paa, er at *nn* hev vore *j*-fengen ("palatal"), av di han kjem av *nʀ*.

Soleis trur eg og at det er *r*(*r*) (uttala *ʀ*(*ʀ*)) som hev ført vokalen fraa ein "breidare" til ein "trengre" artikulation (*ǽ* til *é*) i dei ordi *serr*, *slerr* og *skjer*(*r*).

Denne meiningi finn eg styrkt ved prof. Axel Kocks utgreiding i Arkiv for nordisk filologi, ny följd IX s. 166

---

[1]) Chria Vid.-selsk. Skr. 1906 II nr. 3.

—169 um "*R*-omljud av *ǣ* i nord. språk", der han serskilt gjeng inn paa *nǽr*, *nér*, *nǽstr*, *néstr* og *fyrst* kjem med den tanken at det er *R*'en som hevført *ǽ til é*, liksom han hev ført *á* til *ǽ* i nom. pl. fem. (av det personl. pron. 3dje pers.) *þǽr*, smlkn. *í gǽr* (i gaar). Jmf. ogso Kock i Sv. Ljudhist. I § 346.

Nokon innverknad paa vokalen i notid kann dei vel og ha havt — dei gamle fortidsformerne av *sá* og *slá*: *sera* (got. *saísô*) og *slera*. Den sistnemnde formi er enno haldi ved lag paa Færöyarne, berre at det er skote inn ein *d* etter analogi med dei linne verb (*slerda*). So uregelrett ho er, hev ho daa likevel havt god livekraft paa sine stader, og difor kann det ikkje vera av vegen her aa minna um desse gamle præterita.

Oslo februar 1911.

Olai Skulerud.

Handskriftstudier.

1.

Uppsala-Eddan.

I förteckningen öfver de hufvudsakligen fornsvenska handskrifter och handlingar, som den 4 sept. 1668 öfverlemnades från Riksarkivet till det nyinrättade Antikvitetskollegiet möter man också en "Edda på vthgammal Munkastijl in 4:to".

Man stannar onekligen inför denna notis. Den borde ju icke afse, synes det, någon annan handskrift än den välbekanta Uppsala-eddan. Men hur stämmer detta med hvad vi för öfrigt veta om denna handskrifts historia? Det är ju uppvisadt och bekantgjordt (se min "Katalog öfver Upsala universitets biblioteks fornisländska och fornnorska handskrifter", Upsala 1892, s. 13 ff.), att eddahandskriften förvärfvades af Magnus Gabriel de la Gardie vid hans inköp 1652 af Stephanius' efterlemnade bibliotek, och att den sedan fick åtfölja hans stora bokdonation af 1669 till Uppsala universitet.

Men hur kan den då hafva varit med i Riksarkivets officiella leverans 1668, en leverans som därtill gjordes på De la Gardies egen order. Jo, det visar sig, att den varit utlånad till de lärda vid universitetet och kommit på villovägar, men med den lyckliga turen att omsider hafva hamnat i Riksarkivets samlingar. Det fins en liten korrespondens om äfventyret, intressant i och för sig och särskildt lugnande för den, som kunde oroa sig öfver att den nämnda notisen åsyftar "en tyvärr förlorad gammal codex".

I Antikvitetskollegiet hade man tydligen, vid resonemang om material och arbete, fört handskriften på tal. Men ingen visste, hvar den fans. Själf skrifver de la Gardie den 29 juli 1668 till kollegiet om saken på följande sätt:

"Såsom iagh elliest beklaga moste at min Edda för migh bort kommen är och iagh intet weet hwarest dhen må wara at igenfinna; så är af nödenne at dhe affskriffter som dheraf tagne ähro dhesto bättre förwahras och tyckes migh at man wäl kan betiena sigh af dhem till at låtha af Trycket uthgå bem:te Edda och icke dhess mindre beropa sigh på mit original, hwilket ändoch iagh för tijdhen intet weet hwarest dhet må wara, så kan dhet lell intet aldeles wara förlohrat uthan moste någenstädes igenfinnas". (Original i Antikvitetskollegiets handlingar, Vitterhets, historie och antikvitetsakademien.)

Härpå svarar kollegiet den 21 därpå följande augusti så:

"Att E:rs hög Grefl. Excell. Edda så hastigt är bortkommen uthur E:rs hög Grefl. Excell. Bibliothek, är mycket till beklagandes, och gifwer starcka præsumtioner, att wara af någon dädan uthbracht, som den till främmande Orter öf:r fördt hafwer; icke dess mindre blifwer hoos H. Verelium Copien af E:rs hög Grefl. Excell. Original wäl förwarat, effter hwilcken bem:te Edda wäl framdeles publiceras kan". (Original i De la Gardieska brefsaml., Riksarkivet.)

Emellertid klarerades saken upp, när Riksarkivets sändning i sept. ankom till kollegiet. Den 18 i samma månad skyndar Hadorph att i en privat skrifvelse underrätta kanslern om att boken är återfunnen. Det heter i brefvet:

"E:rs Högh Grefl. Excell. förorsakas iagh i största ödmiukheet insinuera, huruledes E:rs H. Grefl. Excell. gamble Edda ähr i desse dagar igenfunnen iblandh några Archivi böcker som hijtkompne äro, och ståår oss till inventerat på Registret att höra Kongl. M:t och Archivo till, men som iagh förr hafwer be:te Book här på orten handterat, innan den några åhr sedan tillbaka skickades, ty kende iagh den strax igen, och fördenskull undandrogh och afskilde ifrån b:te Kongl. M:tz Böcker. Behagar nu E:rs Högh Gr. Ex-

cell. att den strax tillbaka sändes till E:rs Högh Grefl. Excell. Bibliotech, eller och att den någon tijdh quar blifwer att Confereras medh förra Copien, lempnas uthi E:rs Högh Grefl. Excell. nådige behagh. Och här medh förblifwer" — — — (Original i Uppsala kanslersemb:s handl., Riksarkivet.)

2.

Bergsbók.

Perg. fol. nr 1, Isl., Kungl. biblioteket, Stockholm.

Perg. fol. nr 1 bland Kungl. bibliotekets fornnorsk-isländska handskrifter, den s. k. Bergsbók, har hemförts till Sverige af den kände bokvännen och samlaren J. G. Sparfwenfelt. Handskriften, som tydligen blifvit nedskrifven på Island under senare hälften af 1300-talet, har redan tidigt, som det synes, kommit öfver till Norge, där den vid 1500-talets början varit uppmärksammad och använd af forskningens män. I min "Katalog öfver Kongl. bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter", Stockholm 1897—1900, s. 3 f., har jag beträffande handskriftens fortsatta öden framställt den förmodan, att boken sedermera under 1500- och 1600-talen funnits kvar i Norge och icke i likhet med uppteckningarna af Heimskringla och andra historiska verk vandrat ned till Köbenhavn. Det var sannolikt, syntes mig, att Sparfwenfelt, hvilken som kringsfånge i Skien under åren 1677—78 förvärfvat en del fornnorska codices, vid samma tillfälle också kommit öfver den märkliga Bergsboken.

Men denna förmodan har icke visat sig vara riktig. Jag har sedan dess fått ett "papper" i min hand, som till fullo ådagalägger, att handskriften på 1600-talet funnits i Köbenhavn, och att det således måste vara härifrån, som Sparfwenfelt hemfört den.

Linköpings stiftsbibliotek förvarar i cod. H. 41 (= fol. XLV, Kyl.) en till danska gjord öfversättning af Olafs saga Tryggvasonar med titeln "Her Begyndes Koning Olluff Tryggessönns Historie, sammenschreffuet Aff Bergur Abed". Vid för någon tid sedan företagna studier i stiftsbibliotekets fornsvenska manuskriptförråd kom jag äfven att få denna handskrift i mina händer, och efter någon granskning af handstilen stod det snart klart för mig, att boken måste härröra från isländingen Jón Eggertsson. Vid en närmare undersökning, som jag sedan företagit, har jag kommit till följande resultat.

Boken är en ordinär foliant om 240 blad, däraf 235 upptagna för själfva texten. Nedskrifningen har skett på lösa lägg, och det hela har sedan bundits i enkelt välskt band, tydligen utfördt i Sverige. Ryggtiteln, "K. Olof Tryggv. Histor. Msct.", är svensk. Stilen, väl vårdad, härrör från en 1600-tals-hand, omisskänneligen Jón Eggertssons. Af honom är utan tvifvel också själfva öfversättningen gjord. Språket är starkt bemängdt med islandismer. Originalet visar sig vara Bergsbók. Titel, rubriker, kapitelindelningar och allt är i full öfverensstämmelse med denna. Till och med originalets afslutande skrifvarvers har fått följa med i öfversättningen.

När och hvar har Jón Eggertsson utfört sitt arbete?

Af den utförliga framställning i "Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige", 1, Stockholm 1897, s. 190 ff., som jag lemnat öfver Eggertssons litterära verksamhet, framgår, att han under 1680-talet varit engagerad för svensk räkning som afskrifvare och insamlare af isländska manuskript. Före sin betydelsefulla insamlingsresa till Island sommaren 1682 hade han under den närmast föregående tiden varit sysselsatt med att i Köbenhavn afskrifva och öfversätta. Våra samlingar bevara åtskilliga af hans arbeten från denna tid. Här sammanträffade med honom om våren 1682 J. G.

Sparfwenfelt, som på återfärden från en lång rundresa i Europa besökte den danska hufvudstaden, där han ej försummade tillfället att lägga nya förvärf af gamla codices till sina samlingar eller, där så ej kunde ske, genom egen eller andras afskrift söka tillgodogöra sig dem. Af Eggertsson har han bekommit både utskrifter, öfversättningar och original, som han fört hem. Måhända har det också varit genom dennes förmedling, som Sparfwenfelt här lyckats få Bergsboken i sin ägo. I hvarje fall — och det är detta, som här är af vikt — kan det endast hafva varit i Köbenhavn och hälst vid denna tid, som Eggertsson utfört sin öfversättning och haft originalet till sitt förfogande, d. v. s.: Bergsboken har under 1600-talet funnits i Köbenhavn.

3.

Linköpings-legendariet.

Cod. B. 70. a (= fol. XXXIX, Kyl.).

Cod. B. 70. a i Linköpings stiftsbibliotek, vanligen citerad som Fol. XXXIX enligt Kylanders förteckning, är som bekant en uppbyggelsebok af hufvudsakligen legendariskt innehåll, till hvilket fogats några andliga traktater, såsom Johannes Matthæi "Förmaningsbref till systrarna i Vadstena kloster", skrifter af Henrik de Hassia "Om klosterlefverne" och det af Jöns Budde öfversatta anonyma arbetet "Claustrum animæ". Handskriften fins flerstädes beskrifven, utförligast i "Svenska fornskriftsällskapets samlingar", D. 7, "Ett fornsvenskt legendarium", till hvars text den fått lemna åtskilliga bidrag.

Det heter här om boken, att "den är, förmodligen af någon Wadstena-nunna, prentad med den stora, prydliga stilen, som är vanlig i handskrifterna från detta kloster, vid början af 1500-talet". Detta "början af 1500-talet" har dock

på de ställen i självfva texten, där handskriften omnämnes, preciserats på ett något varierande sätt. Så heter det till en början (D. 1—2, s. 217, 291, 331) "skrifven år 1503—5", men längre fram (s. 399, 435, 660) har man utan angifvande af skäl ändrat uppgiften till "1520—5".

I den vetenskapliga litteraturen har handskriften sedan i allmänhet hänförts till tiden från början af 1500-talet. Men i sin edition af "Jöns Buddes bok", Hfors 1895, s. XIV, har O. F. Hultman rörande uppteckningen af Claustrum animæ yttrat sig på följande sätt: "Något egenhändigt exemplar af Buddes öfversättning finnes icke numera i behåll; men man eger i Linköpings biblioteks cod. XXXIX Kyl. en reproduktion däraf, utförd i Vadstena kloster på abedissan Margit Klausdotters (1473—80) föranstaltande". Denna tidsbestämning har sedan godtagits af Robert Geete och åberopas af honom i "Hel. Mechtilds uppenbarelser", S. F. S., D. 32, s. xxvij, Stockholm 1899.

Hvarpå grundar sig då denna uppfattning? Tydligen på den här till Buddes öfversättning fogade kolofonen. Den lyder så:

"Vetandhe ær at thenna föreskriffna book, som kallas claustrum anime, omwændhes aff latino oc oppa swænzsko i nadhendals closter, Anno domini Mcdlxxx, aff brodher jöns budda, ællar ræk, oc lyktadhes oppa sancte marthe virginis dagh, Huilka book war kæra modher abbatissa syster margith claffwssa dotter læt aff skriffwa mz flere hans böker hiit kommo, at hon skulle jn komma i nakra conuentz book som nw ær, gudhi til hedhers oc idher allom til andeliken lærdom".

Men dessa uppgifter äro icke att förstå på det sätt, som Hultman uttydt dem.

Till att börja med vill jag slå fast, att handskriften är en enhetlig uppteckning, icke en "sammelcodex" af delar från flera, ursprungligen olika manuskript, utan helt igenom

utförd af en och samma skrifvare, som till sitt förfogande har haft strödda uppteckningar från skilda tider.

I handskriftens första rader få vi genast ett dato. Det är i inledningen till Sancta Amalbärga legend, "som", heter det här, "war käre fadher her nigils rawaldi wändhe aff latino oc oppa swänsko i sinne ytersta sywkdom sot", enligt närmare uppgift i slutorden till legenden: år 1503 "widh sancti vrbani tidh". "Oc", heter det vidare, "aff hans dödz snare tilkommo fik han ey swa mykyt samman skriffwat som han aktat haffde". Detta uttalande för oss fram till midten af det andra decenniet, ty enligt Vadstenadiariet dog generalkonfessorn Nils Ravaldi år 1514.

Från året därpå härrör Johan Matthæi Förmaningsbref. Det är "skriffwat i wart closter wastena arom æpther gudz byrdh Mvc oc a xv areno". Men den yngsta tidsbestämningen, så vidt jag kunnat finna, möter man i legenden om "Kvinnan utan händer". I rubriken till denna heter det: "Hær æpther star aff the æroffwlla drotningenne sancti bartolomei modher som war kære fadher her karl benedicti haffwer wænt". Uttrycket "fader" låter oss förstå, att Karl Benedicti var eller varit generalkonfessor, när detta skrefs. Han beklädde denna post vid tvänne skilda tillfällen: 1520—21 och 1525—28. År 1529 är han antecknad i diariet såsom död.

Detta ger för handskriftens ålder en "terminus a quo". "Ad quem" lär man näppeligen kunna dra upp. Dock tror jag, att man lär komma sanningen nära, om man sätter nedskrifningstiden till vid pass 1525. Det visar sig nämligen vid en jämförelse mellan denna handskrift och andra Vadstena-codices från början af 1500-talet, att Linköpingshandskriften härrör från samma prydliga hand, som utfört den vackra cod. A: 1 i Kungl. biblioteket, hufvudhandskriften för våra medeltida bibelöfversättningar. Och denna är enligt eget vittnesbörd "scriffwat aff enne conuentz sy-

sther Anno domini Mdxxvj" under redaktion af "syster Ingegærdh Torsten Bowasta sons dotter aff Lödese".

Cod. B. 70. a härrör sålunda från en tid, då man i klostret vid Vadstena flitigt bemödade sig om att i vackra konventsböcker bevara institutionens litterära alstring, på samma gång som man därmed ville göra densamma tillgänglig för klostrets alla medlemmar. Koncept- och primäruppteckningar af likartadt innehåll sammanfördes och "utgåfvos". Har man dessa förhållanden klara för sig, förstår man också meningen i den ofvan citerade kolofonen. Det är en enkel kopia, som abedissan låtit ombestyra af Buddes öfversättning, liksom af flera andra hans arbeten, med afsikt att framdeles rycka in den i någon utskriftssamling, 'hvilket nu härmed blifvit verkstäldt', kan den skrifvande systern tillägga. Den bevarade uppteckningen af Claustrum animæ härrör sålunda icke direkt från Buddes eget manuskript, utan är en afskrift i andra hand.

Om handskriften må för öfrigt tilläggas, att den är en typisk Vadstenabok till anordning, utstyrsel, stil, band och allt. Den har varit afsedd att begagnas af systrarna till daglig uppbyggelseläsning, och den har haft sin plats icke i biblioteket, utan i någon af samlingssalarna. Därom vittnar det märke, som man ännu, trots gjorda reparationer af bandet, kan skönja vid frampermens öfverkant af den här en gång fastnitade catenan.

Stockholm i mars 1911.

Vilhelm Gödel.

Arne Magnusson till Johan Peringskiöld.

Ett bref från 1699.

Velædle velbiurdige H. Archiv-Secreterer.

Det er nu paa niende aar at ieg icke haver haft den ære at correspondere med nogen af dennem. Nu tager ieg mig den dri-

stighed at opvarte Hannem med denne skrivelse, saasom ieg af den nyligen trykte Snorre Sturlesens Norske chrönicke seer |: hvilket ieg og der foruden af andres beretning veed |: at deris antiqvitäter som i trycken komme, gaa alle i giennem Hans hænder. Mit fornemste afseende der med er at söge hos min herre venskab og tilladelse at maae undertiden vexle brefve med Hannem, efterdi ieg stædse haver veret og endnu er curieux om at vide hvad der hos dennem passerer in re antiqvariâ, hvor hos ieg hannem forsickrer at ieg icke skal manquere udi hvis ieg udi de maader kand vere nyttig her paa stædet, saa fremt Hand det forlanger. Jeg haver siden anno 1690 intet synderligen fornummet til noget fra deris med billighed over den heele Europam berömte Collegio, hvor fore om der skulle findis en samlet Catalogus paa alle de böger som siden den tid der tryckte eer, bad ieg gierne Min H. den samme mig vilde meddeele. Jeg hafde og gierne underretning om, saa fremt det uden stor umage skee kunde, hvad aar Jonas Rugman döde, samt hvis andet hans vitam angaaende kunde vere merkeligt, siden hand kom til Sverig. Jtem hvad aar Gudmund Olufsen kom der hen, og hvad aar hand döde, saa vel som hvorledis det gaar med det lexicon Jslandicum hand hafde under hænder.

Mig er berettet der skulle vere under trycken en heel hob gamle Jislandske historier. Önskede gierne at vide hvilke; Saasom ieg af dylige böger haver saa stor collection in membranis som ieg neppe troor at nogen in Europa haver, og gierne contribuerede til saadanne sagers rigtighed alt det mig var mueligt, helst efterdi ieg seer |: at ieg aabenhiertig skal udlade mig for Min herre |: at det som hos dennem tryckes icke er altid med det correcteste, hvor af et stort specimen er Eigils og Asmunds Saga, hvilken saaledis er depraveret at en infödd Jslender skal have umage ved at forstaa den. Jeg hafde og önsket at den Jislandske text i Snorrone hafde været meere accurat, saa som den i bland haver sine nævos, helst versene, som baade ere ucorrect i sig self, her og hidset, deslige sielden ret verterede. Og sender ieg her hos et eeniste vers til at confereres, hvor af min herre kand slutte om de andres rigtighed, som offte meer vige fra vero end dette. Formoder Hand det optager som af en ven, og icke som af en der vilde blâmere deris arbeide, thi ieg holder for at de bör ald ære og tack for deris flid og omsorg for at bringe oss slige sager for en dag, og at alle bör at contribuere efter efne til saa berömmeligt et propos.

Hos Sal. H. Hadorphius var en Jislænder ved nafn Gudmund Gudmundsön, fra hannem haver ieg intet hört siden sidst i det aar 1690. Skulle ieg nyde min herres skrivelse bad ieg gierne om underretning om hand er lefvende eller död. Jtem om Salanus, som Eigils sögu haver udgivet lefver, og da hvad character hand haver.

Jeg beder Hand icke fortrydee paa denne vitlöftige skrivelse og mange commissioner. Skulle hand vilde befale noget her paa stædet, skal hand fornemme at ieg der til skal vere lige saa villig som ieg nu er fri postig i at bemöde hannem med dette. Til beslutning forönsker Hannem ald lycke og velgaaende, og forbliver stædse

Velædle velbiurdige H. Archiv-Secreterers
Tienstskyldigste tiener
Arnas Magnæus.

Kiöbenhafn
d. 25. Febr.
1699.

P. S. Her skal med förste komme i trycken Thormodi Thorfæi Series Regum Daniæ ex monimentis [!] Jslandicis. Jeg lod for 3 aar i Tyskland trycke en liden gammel tractat kaldet chronicon Sialandiæ, der af skal ieg til foraaret skicke et exemplar. Encore adieu!

Ps. d. 16. Martij
1699.
genom danska Envoyens Secret.
[Påtecknadt af J. Peringskiöld.]

Brefvet, som härrör från Arne Magnussons egen hand, förvaras i Riksarkivet, där det fått plats bland "Skrifvelser till Kongl. Riksarkivet 1656—1715". Att det blifvit inrangeradt här beror tydligen på det misstaget, att man med "Archiv-Secreterer" trott sig förstå Riksarkivets sekreterare, då brefvet däremot, såsom af innehållet framgår, är ställdt till Antikvitetsarkivets sekreterare, d. v. s. Johan Peringskiöld. Skrifvelsen har sitt stora intresse framför allt genom den lugna och sunda kritik öfver den svenska antikvitetsverksamheten, som här från det mest kompetenta håll kommer till synes, och den är väl värd att blifva känd.

Den tanke på litterär och lärd kommunikation, som Arne Magnusson vidrört, synes tyvärr icke hafva ledt till några praktiska resultat. Bland Arne Magnussons papper efter denna tid ha icke stannat några bref från Peringskiölds hand. Det enda man finner från honom i Arnemagnæanska samlingen är en s. k. "sedel", ett vidfogadt postskriptum till någon längre, nu förkommen skrifvelse. Men detta fragment, som nu förvaras i Cod. AM. 231. e. 8:o, härrör enligt en af Arne Magnusson bilagd och daterad kopia från "1693 mense Junio" och handlar för öfrigt endast om låneutbyte af några sigill.

Stockholm i mars 1911.

Vilhelm Gödel.

Anders Pedersen.

Anders Pedersen er født d. 29de Nov. 1880 paa Lerchenborg ved Kallundborg, hvor hans Fader den Gang var Gartner. Han blev i Förstningen ligesom sine Søskende undervist af sin Fader og viste ualmindelig Lærelyst. I 1891 kom han i Odense Latinskole. Der var han stadig mellem de dygtigste Elever i Klassen; han var flink i Latin og Græsk, og særlig Interesse havde han for Oldnoıdisk. Som 13—14 Aars Dreng syslede han med at fylde et Oktavhefte paa godt og vel hundrede Sider med kortfattede Beskrivelser af alle mulige Sprog lige fra Chinesisk til Tahitisk. Det smukt skrevne og pænt indbundne Hefte er endnu til. I Skolens øverste Klasse holdt han Foredrag om Runerne for sine Kamerater.

I 1897 blev han Student, 16 $^1/_2$ Aar gammel, og tog fat paa at læse til Skoleembedsexamen med Dansk til Hovedfag og Latin og Græsk som Bifag. Samtidig læste han til Filosofikum og forberedte sig til at aflægge Prøven i Hebraisk. Sidstnævnte Eksamen bestod han uden nogen Manuduktørs Hjælp med Resultatet: admissus cum laude egregia.

I tre Aar læste Anders Pedersen til Skoleembedseksamen og studerede desuden Sanskrit. — Saa opgav han de klassiske Sprog og gav sig til at læse til Magisterkonferens i Nordisk Filologi med særlig Vægt paa Gammeldansk og Lydhistorie. — Fra 1900 boede han i tre Aar paa Regensen. I Selskab for germansk Filologi var han en Tid Medlem af Bestyrelsen, og der holdt han i 1901 et Foredrag om "*et Hovedpunkt i det danske Sprogs Historie*" (se "Budstikke til Selsk. f. germ. Filologi"). — I 1902 besvarede han for filologisk-historisk Samfund en Prisopgave: En paa etymologisk Materiale (væsentlig hentet fra Sanskrit, Græsk og Germansk) støttet Fremstilling af, hvorledes de oprindelige mediæ aspiratæ har udviklet sig i Latin, og gennem hvilke lydphysiologiske Processer Udviklingen har fundet Sted. — Anders Pedersen vandt Prisen.

Han nød Anseelse mellem sine Studiefæller, og man havde store Forhaabninger om, at han vilde kunne udrette noget betydeligt i Sprogvidenskaben. — I sine senere Studenteraar tog han fat paa Arabisk og Armensk og syslede ogsaa med de slaviske Sprog. — I Efteraaret 1903 tog han Magisterkonferens i Nordisk Filologi.

Efter Prøven studerede han de finsk-ugriske Sprog og med-

virkede ved Udarbejdelsen af Glossaret til Holger Nielsens Udgave af Rimkrønniken. — Han fik Bolig paa Borchs Kollegium, og mens han boede her, hjalp han med ved Udgivelsen af 2den Udgave af V. Kristiansens Ordbog over Gadesproget, et Arbejde, der var trættende og voldte ham meget Bryderi. I disse Aar læste han Lapsk sammen med Frk. E. Demant, inden hun drog ud paa sin Undersøgelsesrejse til Lapland, og gennemgik Höysgaards Grammatik til Brug for Verner Dahlerups Danske Ordbog. — Hans Granskning af gammeldanske Haandskrifter affødte i 1905—6 Afhandlingen "*En Grænsedialekt*", der udkom i Arkiv f. n. F. 1907.

I 1906 skrev han i Tidskr. f. Filologi en Anmeldelse af Marius Kristensens "Nydansk"; samme Aar foretog han med offentlig Understøttelse en Rejse til Stockholm och Finland. — Allerede for Aar tilbage havde han begyndt at samle Stof til en Afhandling, hvorved det var hans Mening at opnaa Doktorgraden. Paa denne Tid arbejdede han ivrigt derpaa. Den skulde handle om Sprogformen i gammeldanske Haandskrifter. Og samtidig syslede han med *Dansk og urnordisk Accentuering*. Sin Afhandling om dette Emne, der er dateret: Viborg i Danmark 1909, og som udkom i Arkiv f. nord. Filologi 1911, kalder han i et Brev til mig af $^{12}/_{9}$ 11: "et opusculum, der — som du vil se av dateringen — just ikke er fra igår, og jeg kunde på en vis måde endda gærne have sat 1907 nedenunder. Den gang havde jeg det i tankerne, men trælsomt arbejde og senere sygdom og depression medførte, at jeg först efter 2 års forløb fik det bragt i den form, som du her ser".

Nødvendigheden af at skaffe sig det allernødtörftigste til Livets Ophold tvang ham til i Foraaret 1907 at tage en Plads som Skriver ved Arkivet i Viborg. Det daglige Arbejde her udførte han samvittighedsfuldt og godt, men noget langsomt; ved særlige Lejligheder, naar der stilledes Krav til Kundskab og Skarpsind, viste han ualmindelig Iver og Dygtighed; ogsaa Arkivordningsarbejde udførte han fuldt tilfredsstillende. — Som Helhed følte han sig dog pint af det Misforhold, at hans Arbejde, der var meget tarveligt lönnet, kunde besörges lige saa godt af en Mand med ringere Uddannelse og Evner end hans, men tog hans Tid og hans Kræfter, saa han kun fik lidet gjort ved Sprogvidenskaben, hvor hans Lyst og Anlæg drog ham hen. Han følte sig sat uden for den Arbejdsplads, hvor han hørte hjemme, og til Dels berøvet de Redskaber, hvormed han skulde virke. Hans Higen og Længsel stundede imod at komme til København og faa et Arbejde, der mere svarede til hans Uddannelse og Evner. Indtil han kom til Viborg, havde han aldrig været virkelig syg. Der fik han en stærk Forkølelse, blev angrebet af Tuberkulose, men blev bragt til Kræfter, saa hans nærmeste ansaa ham for fuldstændig helbredet.

I Tidskr. f. Filologi 1909—10 skrev han en Anmeldelse af

Espersens Bornholmske Ordbog, dateret: Viborg 1908, og fik derved Lejlighed til at göre nogle Bemærkninger om Lydlove i det bornholmske Maal. — Frk. Demant kom nu tilbage fra sin Laplandsfærd og anmodede Anders Pedersen om at være hende behjælpelig med Udgivelsen af hendes Bog. Han paatog sig det vanskelige Hverv at medvirke ved Bogens Trykning og besörge förste Korrekturlæsning til Trods for den Ulempe, det var, at han boede i Viborg, og Bogen tryktes i København.

Medens han var i Viborg begyndte han at sysle med Tanken om at skrive en Afhandling i Anledning af 1000-Aars-Jubilæet i Rouen. Men han savnede Hjælpemidler og fik den först skreven, efter at han var rejst fra Viborg. Den blev med Titlen *"Nogle Normanniske Lydforhold"* trykt i "Danske Studier" 1911. Det var dog kun en foreløbig Redegörelse, og det var hans Agt senere at behandle Emnet udførligere.

I Foraaret 1910 blev der en Assistentplads i Rigsarkivet ledig, og det var nu Anders Pedersens Haab, at han kunde faa den og derved opnaa bedre Betingelser for at sysle med sin Videnskab. Da han var fast ansat ved Arkivvæsenet, mente han, at han havde et Krav paa at komme i Betragtning. — Hans Haab blev skuffet.

I Efteraaret 1910 blev der tilbudt ham en Plads som Registrator (d. v. s. Skriver) ved Rigsarkivet i København med en lignende Lön, som han havde haft i Viborg. Han saa heri en Krænkelse af sin Person og sin Videnskab, afslog Tilbuddet og søgte sin Afsked fra Arkivet i Viborg.

Han rejste til København for at arbejde paa sin Doktorafhandling, som han havde haabet at faa færdig i Løbet af 1911. Sine yderst smaa Fornødenheder kunde han tilfredsstille ved Hjælp af et Kommunitetsstipendium, han fik i Sommeren 1911. — I det tidligere nævnte Brev fra samme Efteraar skriver han: "Da jeg hverken har med arkivvæsen eller skolevæsen at göre, er videnskaben altså det eneste område hvor jeg virker, og da jeg således har tiden til min egen rådighed, skrider mit arbejde jævnt og stadigt fremad, hvilket også er på tide, når der ses hen til, at jeg har haft det mellem hænderne i godt og vel ti år. Og hvor ønskeligt det end af flere grunde kunde have været for mig, om det allerede nu havde foreligget færdigt, er jeg dog på den anden side glad ved, at jeg ikke har jasket noget halvfærdigt sammen".

Han havde mange Planer for Fremtiden; han paatænkte en Omtale af Stødet i Litausk; men særlig agtede han at sysle med de finske Sprog og havde derfor i de senere Aar lært sig Ungarsk og Tyrkisk; han ønskede ogsaa at foretage en Studierejse til Sønderjylland for at undersøge danske Sprogforhold der. — Han havde til sidst naaet et mere eller mindre indgaaende Kendskab til mindst tyve Sprog.

Anders Pedersen havde nu faaet Foden inden for i det Vi-

denskabens Værksted, han havde higet efter. Planernes Virkeliggjörelse laa nu for som en nær Fremtids Værk. Da faldt Pennen ham af Haanden, han bragtes syg paa Hospitalet, og her døde han efter tre Ugers Sygeleje d. 29de Oktober 1911, en Maaned för han skulde fylde sit 31te Aar. Den 6te November jordedes han paa Ringsted Kirkegaard.

Anders Pedersen var usædvanlig kundskabsrig og udstyret med en overordentlig skarp og klar Tanke. Han forbandt livlig Iagttagelses- og Sammenknyts-Evne med en redelig videnskabelig kritisk Sans, — og han havde Mod til at følge sin Tankes Bane. Der var god Grund til at regne ham for en af vor Tids mest lovende yngre nordiske Sproggranskere.

Hans brændende Kærlighed til hans Videnskab var lige saa stor som hans dybe Ærbødighed for den. Det var med en bitter Følelse, han saa og oplevede, hvor usle Kaar Videnskaben tit byder sine ivrigste og dygtigste Dyrkere. — For sit eget Vedkommende var han uselvisk som faa eller ingen, jeg har kendt. Han havde, hvad materielle Omstændigheder angaar, intet andet Ønske end at kunne blive stillet saadan, at han kunde faa Lejlighed til at udfolde den Rigdom, han følte, han bar i sig.

Hans Livsforhold i de senere Aar giver i sjælden Grad Lejlighed til at anstille en almindelig Betragtning: Arkiv- og Biblioteksvæsen er omtrent det eneste Omraade, hvor der for yngre Videnskabsmænd af Anders Pedersens Art kunde være Tale om et ordentligt Levebrød. Lederne paa dette Omraade er imidlertid tilböjelige til i Valget af deres Underordnede at se bort fra Spörgsmaalet om, hvad der tjener Videnskaben og de unge Videnskabsmænd bedst, og alene se paa, hvad der tjener det daglige Arbejde i deres snævre Virkekreds bedst — et Standpunkt, der kan forstaas. — Men er det Tilfældet, burde der af Staten skabes Forhold, hvor unge Videnskabsmænd trygge mod den yderste Nød kunde opnaa at vise de förste Frugter af deres Evner. Der ødsles nu alt for meningsløst med sjældne Kræfter.

Sorø, December 1911.

Henrik Ussing.

Beiträge zur Eddaforschung. Mit Exkursen zur Heldensage. Von Gustav Neckel. Dortmund (Fr. Wilh. Ruhfus) 1908. VIII + 512 sider.

Man skal ikke have læst mange vers i Atlakviđa, för man bliver klar over, at dette "digt" ikke kan være én mands verk. Den, som har forfattet str. 1, hvor kong Atles sendebud siges at komme til Gunnars hal og det söde öl, kan ikke derpaa have ladet fölge str. 2, hvor mændene hos Gunnar drikker vin i hallen. Eller — for at nævne nok et eksempel fra digtets begyndelse — én og samme mand kan ikke i str. 1 först have digtet to linjer i fornyrđislag og derpaa resten af strofen i málaháttr.

Forlængst har saadanne betragtninger over indhold og form fört til kritiske undersøgelser, som har gaaet ud paa at paavise forskjellige lag i Atlakviđa's tilblivelseshistorie. Et særdeles vigtigt bidrag i denne retning danner Neckel's "Beiträge zur Eddaforschung" (1908), hvori et af bogens 12 kapitler, det centrale kap. VI, er viet Atlakviđa. N. gaar her nye veie i tekstkritisk forskning. Han blev, som han selv oplyser i fortalen, for nu snart 10 aar siden sterkt slaaet — foruden af modsætninger i indhold og udtryksmaade — ogsaa af det sterkt skiftende forhold mellem sætning og vers i dette digt: Sætningen kan falde sammen med "langverset" (linjeparret) og er da i forhold til omgivelserne "bindungslos", eller den kan strække sig over to linjepar og opvise enten "lose" eller "feste bindung". N. maatte derfor spörge sig selv: Hvad lærer vi af "die bindungen" for forstaaelsen af Akv., og hvad kan Akv. igjen lære os om "die bindungen" overhoved?

I Akv. fremhæver N. en modsætning mellem förste og anden halvdel, hvad fremstilling angaar. I digtets begyndelse foregaar handlingen sprangvis, ofte i dialogisk form, medens slutningen fører handlingen mere jevnt fremover og er bredere malende. "Dort ist die aufmerksamkeit begeistert auf grosse gesinnungen gerichtet, hier auf das vom schicksal verwundete gemüt". Den formodning ligger derfor nær, at den mand, som har givet Akv. dens nuværende skikkelse, for den ene dels vedkommende i höi grad har kunnet stötte sig til overleverede vers, men derimod i den anden del var mere henvist til sin egen poetiske evne. Paa forhaand ligger det efter indholdet nærmest at antage, at det er den sidste halvdel som er den yngste. Dette finder N. bekræftet ved en række enkeltundersögelser.

En analyse af sammenhængen i digtet (delvis belyst ved tysk sagnstof), af stilistiske og metriske eiendommeligheder, men fremfor alt af rytmen og sætningernes fordeling paa verslinjerne, fører N. til at sondre mellem 6 forskjellige lag i Akv.'s tilblivelseshistorie. Denne analyse vidner sterkt om skarpsindighed og for-

dybelse i emnet. Iethvertfald maa den betegnes som særdeles vækkende, idet den gaar ud paa at fremsætte bestemt formulerede meninger om den relative kronologi inden forskjellige lag, som efter alles mening sikkert foreligger i Akv. Ingen, som nu beskjæftiger sig med dette digt, vil vel undlade at söge retledning i N.'s indgaaende kritik. Af enkeltheder vil jeg særlig fremhæve hans tiltalende karakteristik af digtets to vigtigste lag, I og IV, hvoraf det förste navnlig udmerker sig ved enkelthed og kraft i fremstillingen og fylde i udtrykket, det andet ved malende skildringer, som i visse henseender rykker det nærmere skaldestilen end Edda-stilen. Lag I söger han at paavise væsentlig i digtets förste halvdel; lag IV falder derimod for den störste del sammen med digtets anden halvdel, som allerede for en mere umiddelbar opfatning maatte staa som det mere moderne afsnit.

Et vigtigt led i N.'s undersögelse danner hans iagttagelser om "bindungen", som han faar til at stemme godt overens med sin "höiere kritik" forövrigt. Her synes han at have gjort et lykkeligt greb, og det er naturligt, at han har sögt at forfölge seiren saa langt som muligt. Saa vokste i löbet af 4—5 aar den kritiske undersögelse af Akv. til en bog paa et halvt tusind sider. —

Neckel's "Beiträge" behandler alle Eddadigte, som er forfattede i fornyrđislag og málaháttr, samt en række af de saakaldte 'Eddica minora' (digtet om hunnerslaget, Hervararkviđa, Innsteinskvadet, Víkarsbálkr og Hrókskvadet). Fremgangsmaaden er væsentlig den samme som ved Akv. Ved hvert enkelt digt belyses indhold og form i sammenhæng, og det indbyrdes afhængighedsforhold mellem de behandlede digte dröftes indgaaende.

Bogens rygrad danner en — statistisk underbygget — fremstilling af strofebygningen (specielt "die Bindungsverhältnisse") i de nævnte digte. Derved söger N. at fastslaa kriterier, som kan hjælpe til at afgjöre, om et digt tilhörer den udelukkende reciterende tidsalder eller den skrivende tid, *ritöld*. Den norröne digtning, specielt Edda-digtningen, kan efter N. afgive materiale til en saadan undersögelse; for Edda-digtene har altid trofast bevaret den ældgamle strofeform. Dette staar i forbindelse med den kjendsgjerning, at Norden og navnlig Island paa alle omraader bedst har bevaret den gammelgermanske kultur.

Herved er givet den ledende tanke ved undersögelsen: Indtil vikingetidens slutning staar Norden som den typiske repræsentant for den germanske hedenske kultur. Her holder de gamle former sig, i episk digtning saavelsom i skik og brug. Men indholdet veksler. Norden er selv ikke i hedendommen isoleret. Den romersk-kristelige kultur trænger skridtvis nordover. I religion [jfr. Odinsdyrkelsen] og digtning er der en ubrudt forbindelse mellem nordboere og tyskere; der er en stadig mulighed for gjensidig paavirkning. Saa stilles da det litteraturhistoriske problem: Forholdet mellem form og indhold i Edda-digtene, seet i

sammenhæng med nordgermanernes og sydgermanernes gjensidige beröringer i oldtiden og den tidligere middelalder.

Allerede i spörgsmaalets formning merker man paavirkning fra N.'s lærer Andreas Heusler, hvem han har tilegnet bogen. Det historiske grundsyn er det samme som i Heusler's arbeider, og methoden er, stort seet, den samme. Ogsaa N. vil i stor udstrækning "die jüngeren . . . sagenzüge schon an ihrem ethos und kolorit erkennen" (s. 218 anm. 1). I flere retninger, navnlig hvad den gammelgermanske digtnings form angaar, uddyber og fuldstændiggjör hans "Beiträge" paa en meget fortjenstfuld maade de resultater, som ved Ker's og Heusler's skrifter er vundet med hensyn til den relative kronologi for denne digtnings hovedarter: det korte heltedigt ("das epische Einzellied") og epos'et, hvilket sidste tilhörer en skrivende tid (*ritöld*). Men ved den nævnte fremgangsmaade ligger faren for vilkaarlighed nær, og flere steder i N.'s arbeide synes mig at vise, at Boer nok har nogen ret til i sin "Auseinandersetzung mit Andreas Heusler" [1]) og dennes elever at advare imod "die Gefahr des Apriorismus". Lidt ængstelig tilmode bliver man unegtelig, naar man hos N. stöder paa udtalelser som "es dürfte von vornherein einleuchten", og naar derpaa den fölgende argumentation ikke ganske overbeviser én. Men paa den anden side er det let at indse fordelene ved at gruppere kjendsgjerningerne efter en arbeidshypothese, naar man bare kommer ihu, at selv oldtidens liv undertiden kan vise sig lidt for rigt og sammensat til, at det kan faa plads indenfor de theoretisk optrukne udviklingslinjer. Og man vil da forstaa og fuldt ud vurdere de forskeres arbeide, hvem kun den strengt induktive methode tilfredsstiller. Deres styrke er netop, at de ikke tör give sig en arbeidshypothese i vold. Navnlig ved saa vanskelige spörgsmaal som de, der gjælder Edda-digtenes biologi, deres relative kronologi og absolute datering, kan det ikke sterkt nok betones, at der trænges arbeider ud fra de forskjelligste grundsyn. Jeg anser det for meget fortjenstfuldt, at N. har havt mod og udholdenhed til at före sit store arbeide tilende ud fra sit helhedssyn paa nordisk (og gammelgermansk) aandsliv og paa den norröne digtnings skiftende kaar. Dette alvorlig anlagte, vel gjennemtænkte og klart affattede arbeide er en borgen for, at den unge forfatter ikke vil lade det mangle paa "Nachprüfungen", eftersom hans allerede nu omfattende studier skrider fremad.

Paa flere punkter kunde man dog have önsket, at forf.'s studier havde været mere dybtgaaende. Ikke, hvor han beskjæftiger sig med den germanske oldtid i det hele taget; her viser han en forbausende evne til at bringe den litteraturhistoriske udvikling i samklang med de sparsomme historiske efterretninger og med de kulturhistoriske forhold, som man kan slutte sig til, navn-

---

[1]) R. C. Boer, Methodologische Bemerkungen über die Untersuchung der Heldensage, Amsterdam 1911.

lig ud fra de paa Island og i Norge endnu i vikingetiden bevarede spor af oldtidens tilstande. Saaledes indeholder hans digressioner i kap. VII ("Die älteste Gestalt der Burgundensage" og "Nördliche Ausstrahlungen der ritterlichen Sagendichtung") værdifulde bidrag til den ældste germanske sagnhistorie. Her er forf. rigtig hjemme og arbeider med et materiale, som han helt behersker. Paa dette omraade har han et aabent öie for mulighedernes mangfoldighed, og derfor vil man her neppe i nogen nævneværdig udstrækning kunne bebreide ham ensidighed eller skjævhed i grundsynet. Det kan f. eks. fremhæves, at han ikke blot regner med sagnvandring sydfra til Norden, men ogsaa i enkelte tilfælde söger at hævde en bevægelse i modsat retning (s. 227 ff.). Hvor han derimod i det historiske afsnit "Die Sagenwanderung" (s. 190—217) behandler nordiske forhold i den ældre jernalder, kan hans kundskaber komme ham tilkort [1]); men dette gjælder kun enkeltheder, som er uden væsentlig betydning for hans bevisförelse.

Af den störste vigtighed for hele slutningskjæden i N.'s "Beiträge" er derimod hans behandling af Ynglingatal. Her venter man derfor, at forf. skal vise den störst mulige omhu for, at intet, som kan bidrage til en sikker datering af dette digt, skal lades upåagtet. Men netop her, hvor, som han selv indrömmer, den afgjörende undersögelse falder, savner man paa vigtige punkter fuld fordybelse i emnet.

Hvilken betydning en rigtig opfatning af Ynglingatal har for N.'s bevisförelse, fremgaar tydelig af de ord, hvormed han indleder sine bemerkninger til dette digt. Han har först i en række kapitler sögt at fastslaa Edda-digtenes kronologi ved hjælp af sine nye kriterier. Dernæst har han behandlet Egils digte væsentlig fra deres formelle side og sögt at paavise i disse sterk angelsaksisk indflydelse ("die altenglische poesie ist für die reihen fest gebundener langzeilen verantwortlich"). Saa kommer turen ogsaa til Ynglingatal, som han maa vie en udförlig omtale; thi, som han bemerker, "der eben vorgetragenen hypothese über alter und ursprung des festen enjambements widerspricht die geltung, die das Y n g l i n g a t a l noch immer in der herrschenden meinung zu be-

---

[1]) Saaledes taler han (s. 215) om "die brakteaten und andere erzeugnisse des südlichen kunstgewerbes". Han synes altsaa ikke at kjende Salin's studier over de nordiske guldbrakteater (Antiqv. Tidskrift XIV), hvori paavises forskjellige geografiske grupper af guldbrakteater, et sikkert bevis sammen med andre for, at brakteaterne er forarbeidede i Norden og ikke "erzeugnisse des südlichen kunstgewerbes". Han vilde vel heller ikke have været saa uforsigtig at komme med den bestemte udtalelse (s. 203 anm. 1): "'Direkte' verbindungen zwischen Norwegen und Westeuropa [ældre end 'vikingetiden'] . . . sind nicht wahrscheinlich", hvis han havde kjendt H. Schetelig's da netop udkomne afhandling "The cruciform brooches of Norway" [Bergens museums aarbog 1906. No. 8] (jfr. specielt s. 104 ff. i denne afhandling). Men man undskylder let, om en tysk filolog ikke er fortrolig med den nordiske arkæologiske literatur, som ofte kan være ham vanskelig tilgjængelig.

haupten scheint. Dieses gedicht, einer der extremsten zeilenbinder, weit extremer als Arinbjarnarkviđa und Sonatorrek, soll der tradition zufolge ums jahr 900 oder noch früher in Norwegen entstanden sein. Dahin reichte zu jener zeit schwerlich ein einfluss angelsächsischer poesie. Wir hätten kein recht, in der vorliebe für feste bindung einen solchen einfluss zu vermuten, wären wir genötigt, die richtigkeit der tradition anzuerkennen. Ja, wir müssten die wahrscheinlichkeit, womit wir für denkmäler wie Hymiskviđa späten ursprung behaupten, stark einschränken, und die ganze auffassung von jung und alt, archaisch und modern, die aus der bisherigen untersuchung hervorzugehn schien, würde in frage gestellt. Zum mindesten müsste eine gähnende kluft zwischen skaldischer und volkstümlicher dichtweise — ganz abgesehen vom dróttkvætt — für die frühere wikingzeit angenommen werden", noget, som forf. ikke er meget tilböielig til.

Hvor skal man nu finde plads til Ynglingatal i den norröne kulturudvikling? Ikke i 9de aarh., svarer N., ikke engang, som Bugge sögte at vise, i 10de aarh., men endnu langt senere, i den islandske særudvikling af den norröne litteratur. En lærd islænding skal i 12te aarh. have været istand til "das Ynglingatal in die tradition einzuschmuggeln, die von einem aus Haralds skaldenkreise hervorgegangenen genealogischen werke bis dahin nichts wusste" (s. 413). Kort tid efter skal en anden anonym islænding have digtet Háleygjatal med Ynglingatal som forbillede; han har smykket det med Eyvindr skáldaspillir's navn, ligesom hans forgjænger paa tilsvarende maade indförte Þjóđolfr i litteraturen, og han har havt det samme held som Pseudo-Þjóđolfr med at smugle sit produkt ind i den islandske tradition. Men dette er ikke det merkeligste. Baade for Pseudo-Þjóđolfr og for Pseudo-Eyvindr var deres list lykkets saa aldeles fortrinlig, at Snorre etpar mandsaldre senere kom til at tage deres produkter for god vare. Hverken var der kommet til ham det mindste nys om, at der paa enkelte gaarde rundt omkring paa den tyndt befolkede ö med de gjennemsigtige forhold, hvor alle kjendte hverandre eller ialfald vidste om hverandre, sad mænd og digtede i de gamle hirdskaldes navn, — og heller ikke formaaede hans videnskabelige kritik eller hans umiddelbare digteriske sans at aabne hans öine for denslags skæbnesvangre feiltagelser. Dette var min förste tanke, da jeg læste N.'s udvikling om Ynglingatal og Háleygjatal; men efterhaanden har det gaaet op for mig, at saa plumt kan forf. ikke have tænkt sig de islandske litteraters bedrageri i 12te aarh. Forudsætningen for N.'s theori, ligesom for hans syn paa den norröne digtning i det hele taget, er en egen betragtning af den islandske traditions art. Han opererer med en kjæde af omdigtninger, hvis resultat skal være blevet, at Brage's og Þjóđolf's digte "nur in atomen vorhanden sind, die in den unter ihrem namen überlieferten texten stecken mögen" (s. 393). Men her har man lov til at

forlange ialfald sandsynlighedsbeviser, byggede paa omfattende detaljundersögelser navnlig af digtenes formelle side. At N. ikke har begyndt her, hvor jo grundvolden skulde lægges, staar for mig som en væsentlig mangel ved hans bog. Men hans grundighed og methodiske sans vil sikkert ikke længe tillade ham at gaa udenom dette centrale spörgsmaal, selv om det er for omfattende til at kunne löses ved den enkeltes arbeide. Og hans trang til at erhverve et intimt kjendskab til alle sider af norrönt aandsliv vil, tör man haabe, snart stille ham ligeoverfor enkeltundersögelser vedrörende de litterære forhold paa Island i 12te aarh. Sandsynligheden skulde tale for, at mænd, der har faaet en saadan betydning for Islands digtning og historieskrivning som Pseudo-Þjóđolfr og Pseudo-Eyvindr, ikke har været fuldstændig obskure personer. Det skulde kanske lykkes at gjenfinde deres navne, ligesom man har kunnet identificere Sakses Arnoldus Thylensis med Arnhallr Þorvaldsson i Skáldatal. Ialfald vilde saadanne detaljundersögelser være önskelige, og de savnes meget af den, som mellem de norröne teksters linjer har vænnet sig til at se billeder af islandsk og norsk natur og folkeliv. Ogsaa saadanne læsere burde N. have taget hensyn til og prövet at overbevise eller ialfald have sögt at stagge dem med alle deres modspörgsmaal. Dette kunde i nogen grad ogsaa opnaaes ved et negativt resultat.

N. rörer i afsnittet om Ynglingatal ved et hovedspörgsmaal i Norges ældste historie: Naar begynder Syd- og Vesteuropas lærde kristelige aandsliv i den grad at gjöre sig gjældende, at et digt som Ynglingatal kan opstaa? Han er overbevist om, at der hos de hedenske nordmænd i 9de aarh. ikke har kunnet eksistere nogen "bildungsstände", som kunde være bærere af en höiere (lærd) kultur. Her vil jeg tillade mig etpar spörgsmaal: Mon ikke det vestfoldske kongehof har staaet höiere i aandelig kultur, end man i almindelighed er tilböielig til at antage? Man maa komme ihu, at Vestfold i förste halvdel af 9de aarh. politisk hörte sammen med Danmark. I Danmark forkyndtes kristendommen omkring aarhundredets midte, og omtrent samtidig hörer vi om en ikke ubetydelig kristen menighed i Birka[1]). Men Vestfold med sin handelsplads Skiringssal laa nærmere Syd- og Vesteuropas kultur end Birka (jfr. kong Alfreds omtale af det förstnævnte sted). At der her kan have eksisteret en kristen menighed i 9de aarh., finder jeg slet ikke usandsynligt. Ialfald tör man vistnok formode temmelig ensartede forhold i Birka og Skiringssal (og Hedeby). Hvad hindrer os fra at antage paa disse steder en bykultur — om jeg tör bruge dette udtryk — som endog paa enkelte omraader af aandslivet har begyndt at hæve sig til almeneuropæisk niveau? I litteraturhistorien tör man vel, ligesom i historien forövrigt, regne med begyndelser, som senere er blevne afbrudte. I Birka synes

[1]) Jfr. H. Schück's fortolkning (Upsala univ. årsskr. 1910) af de steder, hvor Birka omtales i Rimbertus's Vita Ansgarii.

man i almindelig kristelig kultur at være naaet saa langt i 9de aarh., at det övrige Sviarike först henved 200 aar senere kom paa höide dermed. Hvad om nu forholdet har været ganske det samme paa norsk omraade, saaledes at egnen omkring Skiringssal (Vestfold) allerede omkring 850 har begyndt at tilhöre den almindelige europæiske kultur? Det forekommer mig, at N. i sine undersögelser angaaende Ynglingatal burde have været opmerksom paa dette spörgsmaal, hvordan han nu end ud fra sine almindelige betragtninger (og ud fra andet specielt materiale, som vil kunne inddrages i undersögelsen) vilde have kommet til at besvare det. Og et sideblik paa den materielle kultur i Vestfold i 9de aarh. kunde vistnok have været oplysende. Gokstad-fundet var bl. a. tilgjængeligt, da N.'s "Beiträge" blev til. Dertil er nu kommet det righoldige skibsfund fra Oseberg, over hvis herlige udskjæringer og pragtfulde metalbeslag arkæologerne er "stormförtjust" (Montelius). Jeg ved nok, at kunsthaandverk og digtning — fremfor alt "lærd" digtning — ikke behöver at fölges ad. Men jeg skulde dog have lyst til engang at kunne stille det spörgsmaal til N. under Osebergskibets rigt smykkede stavn eller i salen, hvor dette skibsfund nu er udstillet, om han endnu kunde fastholde, hvad han i 1908 skrev om forholdene i Vestfold paa Harald haarfagres tid (en menneskealder senere end Oseberg-fundet): "Wenn dieser rauhe kriegsmann [kong Harald] überhaupt sinn für die dichtung hatte, so liess er sich das lied von der Hunnenschlacht oder vielleicht das Haraldskvæđi vortragen, jedenfalls wollte er dann von dem hören, was seit menschengedenken seine vorfahren begeistert hatte und wovon noch jetzt in der halle der bauern gesungen wurde. Dass der könig — oder sein vetter Rǫgnvaldr — an einem so unheroischen, trockenen, reflektirten werke wie der 'aufzählung der Ynglinge' sollte gefallen gefunden haben, dass es überhaupt damals im gebiete des Kristianiafjords einen menschen gegeben haben sollte, der derartiges herstellen konnte und wollte, dies dürfen wir als von vornherein unwahrscheinlich bezeichnen" (s. 390 f.). Jeg vil slet ikke gjöre indsigelse mod Neckels (og Heuslers) grundbetragtning, idet jeg fuldt ud deler hans frygt for den "isolirende betrachtungsweise", som "die augen schliesst vor der breiten gemeingermanischen schicht, auf der sich die christliche kulturentwicklung in Deutschland und Skandinavien aufbaut, und überall das trennende sieht". Jeg vil bare tillade mig at bede forf. om ved fremtidige undersögelser [1]) at tage mere hensyn til det hele milieu for den norröne litteratur, ligesom han ved behandlingen af den fællesgermanske digtning lader denne fremtræde paa en fyldig baggrund. Det skulde ikke undre mig, om han da blev nödt til at ændre adskilligt i sin litteraturhistoriske kronologi.

---

[1]) Blandt disse imödeser jeg med spænding hans begrundelse af den opfatning, at Haraldskvæđi's "echtheit nur schwach verbürgt ist" (s. 443 anm.).

Med disse bemerkninger maa jeg for denne gang afbryde min beskjæftigelse med de indholdsrige "Beiträge". Det er en bog, som man ikke saa hurtig bliver færdig med. Enten man sysler med "höiere" tekstkritik eller med fortolkningen af enkeltsteder i den ældre Edda, vil man gjöre klogt i at vende tilbage til denne paa idéer rige bog. Ikke for at sværge til forf.'s resultater angaaende fortolkning og kronologi og digtenes indbyrdes afhængighedsforhold — her er overmaade meget usikkert og subjektivt, ofte baaret af löse indfald —, ikke heller for at föle sig ledet af en sikker haand frem til udsyn, hvor landskabets linjer tegner sig klart og skarpt lige ud i den fjerne horisont, men for at kunne glæde sig over at fölges ad med en urolig fremadhigende forsker, som vistnok ofte synes at lade én i stikken, saa man selv maa speide efter udveie, men som man dog ikke vil tabe helt af syne, da han kan overraske én ved at finde vei, hvor man ikke venter det. Ogsaa den, som i en bog först spörger efter sikre resultater, vil finde sit arbeide lönnet, om han gjennemplöier N.'s "Beiträge". Der möder han allerede i indledningskapitlet den smukke paavisning af strofisk gammelgermansk digtning udenfor Norden, og under den videre læsning vil han hilse med tilfredshed en række træffende bemerkninger om lagfölge ogsaa i andre digte end Atlakviđa (f. eks. i Vǫlundarkviđa); undertiden kan Neckel og Berliner-skolens modstander Boer ad forskjellige veie komme til de samme resultater. Og maa man end som nærværende anmelder bebreide forf., at han ikke har fordybet sig tilstrækkelig i den norröne digtnings ydre kaar baade paa Island og i moderlandet, vil man paa den anden side være forf. taknemmelig for hans ærlige forsög paa at naa til en intim forstaaelse af den gamle poesi, navnlig i forholdet mellem indhold og de ydre virkemidler (fordeling paa strofer og verslinjer, det enkelte digts individuelle rytme og melodi). Her viser han, at han ikke er fremmed for den nyeste retning inden metriken, som med den endnu ungdomsfriske Sievers i spidsen med styrke hævder eksperimentets, den ligeoverfor rytme og musik reagerende, mere umiddelbare kunstsans's betydning i filologien. Hvor han bevæger sig paa dette omraade, kan han gjöre mangen en slaaende iagttagelse, som, om den end ikke tör lægges til vor sikre erkjendelsesskat, dog kan bidrage til en intensere forstaaelse af den gamle digtning og skjænke os rigere skjönhedsindtryk fra denne kunstverden.

Kristiania i juni og september 1911.

Magnus Olsen.

En swensk Orde-skötsel af Samuel Columbus. Med anmärkningar och ordlista utgifven af Bengt Hesselman. Uppsala A.-B. Akademiska bokförlaget, 1908.

Samuel Columbus' Ordeskötsel utgavs första gången 1881 av Svenska Literatursällskapet, och denna upplaga redigerades av Gustaf Stjernström och Adolf Noreen. Att nu en ny sett dagen, motiveras (Förord s. III f.) av dess utgivare dels därmed, att 'en ny värdefull handskrift blifvit bekant' sedan 1881, dels med — den med exempel styrkta — bristfälligheten i den äldre upplagans text (redigerad av Stjernström). Den 'närmaste anledningen' säges dock (s. V) vara den, att Ordeskötseln upptagits bland fordringarna för den nya filosofiska ämbetsexamen vid Uppsala universitet.

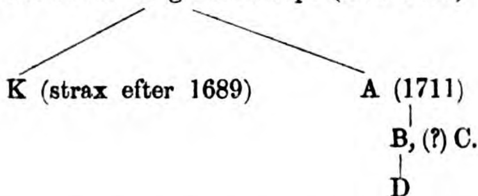
Columbus' Ordeskötsel har ju, alltsedan den blev för forskningen allmännare tillgänglig, varit föremål för ett ganska livligt intresse. Detta dels för de tankar i språkliga frågor som författaren uttalar, dels för textens skull, som man uppfattat som ett fullt medvetet försök att återge talspråk; med full rätt, det visar bl. a. just arten av författarens grammatiska uttalanden. Dessa senares originalitet har nu utan tvivel blivit rätt betydligt överskattad, för såvitt man ser till innehållets kärna. En närmare undersökning, vars resultat anmälaren möjligen framdeles kan bli i tillfälle att mera detaljerat framlägga, visar, att de verkligt självständiga tankarna inte äro särdeles många. Inte blott så, att C. tillfälligtvis råkat uttala samma tankar som andra före honom, utan så, att det mesta verkligen är att tillskriva direkt påverkan från dessa föregångare. Martin Lamm har funnit (se Hesselmans Förord s. VI), att stora stycken i Ordeskötseln hänföra sig till partier i Peder Syv's Nogle Betenkninger om det Cimbriske sprog, Kiöbenh. 1663 (icke, så vitt jag kunnat finna, 1661, som Hesselman uppger s. VI). Utom från denne finna vi naturligt nog också spår av de kontinentala språksträvandena, direkt upptagna, särskilt under den stora utländska resan, eller genom inhemsk förmedling, väsentligen genom vännen, läraren och förmannen Stiernhielm. Dennes åsikter synas, slutligen, också ha satt ett eller annat mera personligt märke i lärjungens. Men ser man på det sätt, varpå Columbus tillgodogjort sig allt detta, så är det tydligt, att han inte blott är ett själlöst språkrör för tidens tankar. Vad han upptagit, har gått honom i blodet, och det framträder nu med en frisk personlighets säregna stämpel. Det kommer direkt ur hjärtat. Såtillvida är det hans egna tankar alltigenom.

En punkt vari Columbus är som allra mest personlig, är nu den, att han teoretiskt yrkar på ett närmande mellan tal och skrift och att han praktiskt i sin Ordeskötsel söker förverkliga detta. Vilket värdefullt dokument han därigenom satt eftervärldens språkforskning i händerna, har visat sig alltmer i samma mån som man genom dialektforskningens resultat fått möjlighet

att sätta in detta C:s talspråk på den plats dit det hör. Det har särskilt visat sig i den från Columbus utgående viktiga undersökning över bestämda artikelns historia i svenskan som den nya upplagans besörjare helt nyss lagt fram (Språk och stil XI, 81—171).

Intet tvivel således om att det är viktigt att få en pålitlig upplaga av Ordeskötseln. Ett genomgående fel i den första upplagan var den brist på enhetlighet i texten som blev en följd av att dess utgivare inte med konsekvens lagt blott en enda handskrift — den som bäst ansedda — till grund (se Hesselmans förord s. IV), utan kompromissat mellan flera. Den nya upplagan vilar på den ovannämnda nyfunna handskriften (K). "[Dess] text [har] jag sökt återge så noggrannt, i fråga om ordformer och stafning, som det varit mig möjligt. Också interpunktionen har jag i regel sökt behålla i öfverensstämmelse med K, endast på några ställen har jag utan anmärkning förändrat den, då i allmänhet till likhet med bruket i A [[1])]. I regel har jag också sökt följa K i valet af stor eller liten begynnelsebokstaf. I noterna under texten anföras varianter ur A, dock icke fullständigt, utan endast sådana, som synts mig ha någon större betydelse, antingen för texten eller i språkligt afseende. Sådana läsarter i A, som alldeles afgjordt synts mig ha företräde framför K:s, har jag fört in i texten, hvarvid K:s läsarter i stället fått sin plats i noterna". Utgivaren redogör litet närmare för hur han härvid gått tillväga. "Likaså har jag stillatigande efter A rättat några alldeles betydelselösa skriffel (dittografier o. dyl.) i K. Endast på några få ställen har jag i noterna antecknat läsarter också ur handskrifterna B och D".

Valet av grundläggande handskrift vilar på följande, av Stjernström, Aksel Andersson (i Samlaren 1883) och Hesselman själv fastställda förhållande mellan de 1908 kända och (noggrannt eller flyktigt) undersökta handskrifterna (se Förordet s. III):

Det är tydligt, att K och A äro de enda handskrifter som kunna komma ifråga. De öfriga kunna blott i undantagsfall få något värde. Handskr. C var ännu 1908 för Hesselman känd blott till sin existens, och ehuru det efter Stjernströms uppgifter om

[1]) Om de olika handskr. jfr nedan.

den inte fanns någon anledning att förmoda något av större värde, har anmälaren dock anställt en del jämförelser mellan den, K och A. För handskriftshistorien kan ju stundom även en i sig själv värdelös handskrift ge upplysningar. Mitt resultat blev, att C uppenbarligen, såsom Stjernström också antog, står i ett mycket nära förhållande till A. Avvikelserna från K äro i regel gemensamma för båda. I regel: det finns verkligen en del fall där C och K överensstämma mot A. Knappast något af dessa synes dock vara av den art att det tvingar till annan förklaring än den, att C:s skrivare funnit sig föranlåten att rätta vad han insett vara oriktigt i A. Andra kunna vara rent tillfälliga. Några prov: C *Körckio-*, K *Körkio-*, A *Körki-* (s. 7_5), C *nickhake*, K *Nickhake*, A *Nukhake* (s. 8^9), CK *tyckes*, A *tycks* (s. 14_{10}), CK *När som*, A *Når-som* (s. 31^2), C *Pigswän*, K *pijgswenn*, A *pijgswinn* (s. 38_{10}), CK *Sielfwillige*, A *Sielfwillje* (s. 38_5), CK *wäder*, A *wädre* (s. 43_{10}). Det förtjänar anmärkas, att ordet *Eens* s. 22_8 blott finnes i A, men saknas i KC. Man skulle kunna vilja reflektera på möjligheten, att A i själva verket inte vore direkt avskriven av originalkonceptet, utan att det funnits ett mellanled, till vilket då också C stode i direkt förhållande, och att C därför bevarat ett eller annat som förvanskats i A. Av flera skäl är detta dock icke troligt; A anger sig ju också själv såsom direkt skriven efter originalet. Möjligen skulle en jämförelse också med B och D kunna ge klarare besked om C:s ställning, men den är säkerligen inte värd att offra någon möda på. Att C är synnerligen oviktig för texten, är påtagligt (jfr nu Hesselman i Språk o. stil XI, 85).

Valet af K såsom grundläggande synes inte lämna rum för någon anmärkning. Men av utgivarens förord sågo vi, att han påträffat fall, där A dels hade en variant av intresse, dels rent av kunde göra anspråk på bestämt företräde. Av dem har då utg. låtit oss få del. Men vem är det nu som dömer över en variants värde? Uppenbarligen utgivaren själv. Och den rätten kan ingen frånta honom. Frågan är bara, om vi skola överlåta åt hans eget gottfinnande att meddela oss blott en del av varianterna, blott vad han själv finner ha betydelse. Att så göra är alltid för en utgivare en ansvarsfull sak, och såsom allmän princip är det synnerligen farligt. I föreliggande fall är utgivaren verkligen den möjligast kompetente att träffa avgörandet. Därför torde också den princip han följt i själva verket knappast ha medfört någon olägenhet. Detta så mycket mindre, som han ingalunda dragit gränserna för det 'betydelsefulla' för snävt. — Då A:s läsart 'alldeles afgjordt' synts äga företräde, har den kommit upp i texten (se ovan). Ett exempel må anföras, som också visar, hur det nyss diskuterade subjektiva momentet vid textredaktionen här letts av personligt förvärvad insikt: Hesselman har funnit — vilket han nu i Språk o. stil nyss cit. avh. i detalj framlagt (se särsk. s. 96) —, att mask. på obetonat *-el*, *-er* i Columbus' eget språk, och därför

i regel också i grundtexten, i best. form hade *-eln*, *-ern* (i motsats till fem., som hade *-(e)len*, *-(e)ren*). Därför har han, så snart den 'rätta' formen anträffades i A, satt in den i texten mot K; det var ju anledning att anta, att A här bättre följt originalet än K. I några fall kan man dock tveka, om utgivaren träffat valet rätt. Så är det mig dunkelt, varför han inte s. 29_{12} betraktat A:s läsart *wefwan* såsom 'avgjort' bättre än K:s *wäfwan*. Både strax efteråt och s. 22_9 skriver också K ordet med *e*, dessutom i margen på först anförda ställe med *ee*, och på stamstavelsens urspr. *ei* finns väl dessförutan ingen anledning att tvivla. Likaså synas mig A:s läsarter s. 9_1 *Knäfwel*, och framför allt 12_{15} *stockat* (jfr s. 9^2 *stukat* även i K) ha bort föredras framför K:s *Käfwel* (som uppenbarligen dock inte är blott och bart vanligt avskrivarslarv) och *stackot* (!). Men då vi dock få kännedom om båda läsarterna, är ju ingen skada skedd.

Någon gång har utgivaren i not uttalat en förmodan om annan läsart än en handskriftligt bestyrkt såsom den ursprungliga eller avsedda. Så s. 30 n. 2; utan tvivel med fog. Det förefaller som han också s. 8 n. 7 skulle ha kunnat våga gissa på *seu* inför handskrifternas *sc.*, *ser* (?) (C. har *se,*).

Vad noggrannheten i fråga om handskrifternas läsning beträffar, har jag, vid de valda partier jag granskat, fått ett synnerligen gott intryck. Det enda fel av någon betydenhet för den svenska texten jag funnit är s. 34_{15}, där handskriften (K) har *Docter*, icke *Doctor*, som H. tryckt. I den latinska har jag dessutom haft anledning rätta s. 8_5 *renunciato* (väl blott onöjaktig korrekturläsning) till *renunciatio* och s. 34_7 *Superlat:* till *Supperlat:*. Dessutom vill jag rätta den lilla oordningen på s. 33: i n. 6 har slagits ihop vad som borde vara två noter; *förwandlad* skulle vara en 'n. 8' hörande till textens r. 12 n., där notsiffra saknas. Andra småsaker har utgivaren rättat efteråt själv.

I fråga om noggrannhet vid stor bokstav har utg. reserverat sig (se ovan). Därom är här knappt något att säga. Den som särskilt vill studera den saken, måste nog, i synnerhet ifråga om handskrifter där tysk stil användes (eller spelar en roll; jfr Förordet s. VI), gå till handskriften själv. Ty stundom, särsk. vid vissa typer, är det hart när omöjligt att säkert avgöra, om stor eller liten bokstav föreligger. Uppger man det, bör man dock naturligtvis, som här, säga ifrån att man gjort det. Nu har jag visserligen träffat några fall, där blott ett omsorgsfullt avskrivande hade bort medföra en nu bristande överensstämmelse med handskriften också i denna punkt.

Om anmärkningarna och ordlistan är i stort sett inte häller annat än gott att säga. I den senare har utgivaren välbetänkt med en 'stjärna' utmärkt de ord, som ha direkta motsvarigheter i Peder Syvs arbete och vilkas svenskhet därför inte blott genom förekomsten i Columbus' text är tryggad. I fråga om det

äktsvenska materialet inskränker sig utgivaren, där förklaring över huvud ansetts av nöden, ofta inte till översättning, utan ger också därutöver här och var värdefulla upplysningar, varvid särskilt hans utomordentliga kännedom om de uppsvenska dialekterna kommer till sin rätt. Såsom exempel nämner jag *habbla*, *lång-tog*, *tugu*. Kanske hade utgivaren kunnat vara litet mindre njugg med översättningar. Mig synes, som om *kommer af säg* (s. 19^{2}), *alleslätt*, *alt-slätt* (s. 24 i margen; uteglömt därför?), *targa* (s. 29_{4}), *påbär* (s. 31_{1}) kunnat förtjäna tas med.

Där översättning finnes, är jag inte alltid ense med Hesselman om dess riktighet. *Grunka* s. 4_{15} är knappast bra översatt med 'knota, mumla' (det är det förra ordet jag antastar). Varför inte nyttja 'glunka'? *Grunka* och *glunka* användas i ä. nsv. om varandra i samma bet. Kanske lägger H. in något annat i det moderna ordet än vad här synes passa? Eller anser det brukligt blott i pass. opersonl.? Ett 'jfr *glunka*' l. dyl. hade dock inte skadat. Det s. 12_{4} förekommande *gå an* är i ordlistan frågande översatt med 'få passera'. Det betyder dock säkerligen 'gå i verkställighet, ha sin gång' (det är fråga om en verklig 'dom', låt vara en smula i bild); jfr SAOB *angå* I 3. *Aflägse* på s. 16^{15} är översatt med 'långsökt; främmande, besynnerlig', och H. har hänvisat till ett så översatt *aflägse* i SAOB. Där finns nu inte detta exempel. Och på goda grunder. Ordet betyder 'kommen ur bruk, föråldrad, obsolet' (jfr *avlagd*), och med den betydelsen återfinnes detta ställe också i SAOB A 355. — Då H. förmodar, att det besynnerliga *kortlig* s. 17^{12} är fel för *kostlig* 'dyrbar', så borde dock textsammanhanget (: *I Hög-choorn en kørtlig graaf*) ge skäl för en gissning, att Columbus avsett *en korlig graaf* 'en grav framme i (hög)koret'; ehuru jag visserligen ej kan anföra något ytterligare citat på ett sådant ord; jfr emellertid *kyrklig begravning* o. d. Ordet är upptaget bland 'i taal' brukliga ord, och detta kan vara nog att förklara dess — liksom så många andra sådanas — frånvaro 'i böcker'.

De få anmärkningar jag ovan fört fram, gälla ju bara enskilda småsaker [1]). Absolut felfrihet är ju i allmänhet en illusion. Men det sammanfattande omdömet måste här bli, att vi nu fått en synnerligen god Columbus-upplaga, lika användbar vid vetenskapliga specialundersökningar som vid undervisningen.

---

[1]) [Korrekturnot:] Av större betydelse för ljudhistorien är det oriktiga sätt, varpå H. fattat och översatt *Näckia* 24^{7}. Det tolkas 'fiska med nät'. Men det har intet med *nät* att göra. Det är = isl. *hnekkja*, no. dial. *nekkja*. Om detta se snart i större sammanhang min 'Bureus' s. 203 n. 2.

Hjalmar Lindroth.

Norrøn syntax af M. Nygaard. Kristiania, H. Aschehoug & Co., 1906. XII + 391 s. 8:o. Kr. 6.

Det ligger en lång följd av år mellan de båda arbetena, Eddasprogets syntax (1865—67) och detta. Frukterna av fortsatt troget arbete äro här framlagda för vännerna till norrön tunga.

Jag har sällan läst ett förord, som på mig jort ett så behagligt intryck. Klarhet i tankegång, flärdlöshet i uttryck, anspråkslöshet i uppskattningen av egen förtjänst — sådant lovar gott i fråga om arbetet självt. Och löftena äro uppfyllda.

Redan den korta översikten över tidsskeden och stilarter utmärker sig för den klarhet och överskådlighet (även rent typografiskt), som kännetecknar hela verket. När man läser författarens skildring av 'den folkelige prosa' skulle man kunna tro, att han beskriver sin egen stil: 'Der er en umiskjendelig stræben efter et jevnt og ukunstlet foredrag. Sætningsforbindelsen er simpel. Talen bevæger sig i enkelte sætninger eller i perioder, hvor de underordnede sætninger slutter sig let og greit til hovedsætningen. I sætningen holdes de enkelte dele inden knappe grænser; vanskeligere og mere indviklede attributive og appositive forbindelser og adverbielle bestemmelser undgaaes'.

Jag behöver efter det ovan sagda icke skärskåda varje särskilt kapitel. Det goda intryck jag fått vid jenomläsandet av sådana partier, som för mig äro jämförelsevis främmande, har icke försvagats, när jag kommit in på sådana avdelningar, med vilka jag själv mera ingående sysslat.

Ett par exempel äro tillräckliga.

Användandet av uttrycket 'partitiv jenitiv' i fall, där det icke är fråga om något delförhållande, har stött mig alltifrån den tid, då jag började att på allvar reflektera över hithörande spörsmål. För att något skall kunna för medvetandet framstå såsom det hela, varav något är en del, måste det vara till sitt omfång begränsat, bestämt. Oriktiga äro sålunda alla de första exemplen på genitivus partitivus i den latinska grammatik, som jag läste i skolan (Ellendt-Seyffert). Oriktiga äro hos Blatz, Neuhochdeutsche Grammatik, Karlsruhe 1900, samtliga exempel i § 114, 3, f, aa utom det första. Oriktig är framställningen i Michels' medelhögtyska elementarbok, i Calwagen-Nordgrens, Hjorths, Stockhausens, Winells tyska språkläror; osv. Men skolslentrianen håller järna fast vid det en gång av okunnigheten eller tanklösheten införda [1]).

För mig själv har jag, i och för isärhållande av vissa ofta sammanblandade fall, uppställt följande schema:

---

[1]) Karakteristiskt är språklärornas påstående, att de flesta tyska femininer tillhöra den svaga deklinationen, ehuru det i hela det modärna tyska språket icke finns ett enda svagt femininum. Hjorth hade en tid det rätta, men böjde sig för "pedagogiken".

Det styrande ordet betecknar:	Jenitiven betecknar:	Exempel:	Namn:
1) ett kvantum, uppfattat såsom del.	individer eller massa, som delas.	Eine Schar der wilden Gänse. Ein Glas des roten Weines.	Det delades jenitiv.
2) ett kvantum, uppfattat såsom helhet.	individer eller massa, som bilda ett helt.	Eine Schar wilder Gänse. Ein Glas roten Weines.	Det konstituerandes jenitiv.
3) ett annat begrepp.	en egenskap (slag, utsträckning osv.)	Eine Karte erster Klasse. Allt slags spel. Två timmars vila.	Egenskapens jenitiv.

Hos Nygaard återfinner jag med verklig tillfredsställelse samma grundåskådning, även om uttrycken, såsom naturligt är, i mycket avvika. N:o 1 kallas 'helhedens genitiv' (t. ex. *hinn nezti hlutr trésins*; av andra benämnd 'Genitiv der geteilten Masse', 'Genitivus partitivus'). N:o 2 är uppdelad i 'bestanddelenes genitiv' (t. ex. *5 fylki dauðra manna*) och 'artens genitiv' (t. ex. *tvá aura silfrs*; av andra kallad 'Genitiv des Stoffes'). N:o 3 kallas 'beskrivende genitiv' (t. ex. *alls háttar íþrótt, þriggja nátta jól*; 'Genitivus qualitatis').

Det andra exemplet jag önskade anföra, är kapitlet om relativerna. Under mina studier över de västjermanska relativpronomina har jag jenomläst ett ansenligt antal svaga eller oriktiga tolkningar och orediga eller förfelade framställningar av dithörande företeelser. Nygaards elva paragrafer äro alltijenom klara, orienterande och, försåvitt jag förstår, riktiga. I förordet säger sig författaren räkna med möjligheten att bliva klandrad för alltför stor vidlyftighet. Enligt min mening har han just träffat det rätta.

Lund i dec. 1911.

Ernst A. Kock.

En notis.

Utvecklingen av urn. *eww* är hittills outredd. Sedan åtskilliga år uppfattar jag saken sålunda: Liksom urno. *eu* annars blev *iu*, när *i* eller *u* följde i nästa stavelse (nom. sg. f. *liubu*), men för övrigt kvarstod (*ski*[*n*]-*þaleubaR*; Burg Die ält. nord. runeninschr. 36), så var förhållandet ock i urno. *euw* (*eww*), så att t. ex. nom. sg. **beuwu* 'bjugg' blev **biuwu*, men nom. sg. **beuwa* 'bjugg' tillsvidare kvarstod (jmf. Kock Sv. ljudh. § 953). Först efter denna differentiering blev *uw* (*ww*) till *ggw*, t. ex. **biuwu* > **biggwu*, **beuwa* > **beggwa*.

Det är mig ett nöje nämna, att enligt hvad doc. E. Olson enskilt meddelat mig, han oberoende av mig kommit till liknande åsikt.

Axel Kock.

Omtvistade frågor i fornnordisk ljudlära.

I. Till frågan om *a*-omljudet i fornvästnordiskan.

I sin stora exkurs I till Hälsingelagen (s. 182—343) har Hultman beträffande *a*-omljudet av kort *u* i de väst- och östnordiska språken framställt åsikter, som i flera viktiga punkter skilja sig från dem, som efter Kocks avhandling i Paul-Braunes Beiträge 23: 484 ff. väl varit av de allra flesta forskare antagna. De viktigaste meningsskiljaktigheterna har Kock i Arkiv 26: 97 ff.[1]) upptagit till förnyad diskussion och där, såvitt jag förstår att döma, med övertygande kraft hävdat sin ståndpunkt. En där icke berörd fråga synes mig emellertid vara, om än av relativt underordnad vikt, dock väl förtjänt av att ytterligare skärskådas.

Då Hultman i sitt nämnda arbete s. 215 sammanfattar sina undersökningar om *a*-omljudet av *ŭ* i det fornvästnordiska språket, uttalar han bl. a. den åsikten, att en genom *a*-omljud uppkommen växling *o* : *u* inom böjningssystemet regelmässigt utjämnats till förmån för *o* i de maskulina *a*-stamssubstantiven, de neutrala *a*-stamssubstantiven, såvitt de ej voro pluralia tantum, *ō*-stamssubstantiven, de mask. ***an***-stamssubstantiven, *a*-stamsadjektiven samt de svaga *ōn*- och *ē*-verben. Där man i strid med denna generella utjämningsregel finner *u*, beror detta i de flesta fall därpå, att orden i fråga vid tiden för *a*-omljudets genomförande böjts efter annat mönster än de nämnda (ursprunglig *i*-stam är t. ex. *kurfr*, *u*-stam *Ullr*, *es*-stammar *dupt*, *flug*, *guð* m. fl.), eller därpå, att orden uppkommit först efter *a*-omljudets upphörande (t. ex. *kurfla* av *kurfr*), eller därpå, att de influerats av andra ord med ljudlagsenligt bevarat *u* (t. ex. *bugi* m. av *bugr* m., *hugi* m. av *hugr* m., *busti* m. av *bu*(*r*)*st* f. etc.).

[1]) Jfr även Kock Umlaut u. brechung im altschw. s. 14 ff.

För en del undantag från den allmänna utjämningsregeln räcka dock dessa förklaringar icke till. I dessa "torde", menar H., "af någon ej fullt utredd orsak *a*-omljudet helt och hållet uteblifvit; måhända var här *u* långt vid tiden för dess genomförande". I samband härmed anser H. det icke nödigt att antaga, att de vokalen omgivande konsonanterna haft inflytande på utjämningen av den uppkomna växlingen *u* : *o*.

Det är emot de här av mig spärrade meningarna, som jag tror, att berättigade invändningar kunna göras.

Tanken att förklara ett *u* i stället för väntat *o* därigenom, att den ifrågavarande vokalen vid tiden för *a*-omljudets genomförande var lång och först senare förkortats, är naturligtvis icke i och för sig förkastlig. Beträffande ett par ord, fvn. *glupna* v. "overraskes av noget forfærdende" och *ulna* v. "gaa i Forraadnelse", vågar jag ej absolut förneka, att H. kan ha rätt. Han sammanställer det förra närmast med nor. dial. *glūp* adj. "glupsk", eg. "gapande" (om dettas släktingar inom de nordiska språken för övrigt jfr Tamm Et. ordb., Falk och Torp Et. wb.), det senare med nor. dial. *ūl* adj. "lidt ankommen eller muggen", båda med långt *u* i stamstavelsen. Huruvida även verben kunna från början ha innehållit avljudsstadiet *ū*, beror emellertid på under vilka omständigheter förkortning av lång vokal framför konsonantgrupp inträtt i de äldre nordiska språken. Såvitt man hittills kan bedöma saken, är den av Kock (Arkiv 7: 371 not och 8: 269 not, Alt- und neuschw. Acc. s. 118) framställda åsikten den riktiga, enligt vilken förkortning ljudlagsenligt inträtt endast i ord med akcent 1. Och då ingen anledning finnes att antaga, att former av dessa verb kunnat ha en sådan akcentuering, blir Hultmans antagande i själva verket föga sannolikt. Detta så mycket mer, som de enda fvn. *na*-verb jag kunnat finna, som äro avledda av adjektiv med långt *u*, *fúlna* (< *fúll*) och *súrna* (< *súrr*), så-

som man väntar bibehållit sin långa vokal. Jämföras kan också, att icke heller förkortning inträtt i sådana med avseende på ljudgestaltningen analoga fall som *kólna*, *hnípna*. — Beträffande *glupna* är det för övrigt mindre sannolikt, att det är bildat av adj. **glūpr*, då här ett starkt verb står vid sidan (nor. dial. *glūpa*). I sådana fall, då ett starkt verb förekommer vid sidan av *na*-verbet, är detta senare, så vitt Fritzners Ordbog ger vid handen, i fvn. alltid bildat på samma avljudsstadium som det starka verbets perf. partic. (*bogna*, *brotna*, *flotna*, *klofna*, *rofna*, *skotna*, *þrotna* etc.).

Den långa vokalen i adj. *glūp* och *ūl* har dock kanske icke varit utan betydelse för vokalisationen i *glupna* och *ulna*. Men denna betydelse vill jag då finna däri, att dessa adjektiv — som det icke kan vara för djärvt att antaga ha funnits på västnordiskt område även i forntiden — direkt påverkat de närbesläktade verben, så att deras *ŭ* hindrats från att övergå till *ŏ*. Då kvaliteten av kort och långt *u* vid denna tid utan tvivel varit densamma i fvn., torde man icke ha rätt att påstå, att den olika kvantiteten nödvändigtvis utgjort ett hinder för en sådan påverkan.

Beträffande övriga ord, i vilka Hultman vill finna orsaken till det bevarade *u*-ljudet däri, att vokalen vid tiden för *a*-omljudets genomförande var lång, torde denna tanke böra helt och hållet avvisas.

I några fall är befintligheten av långt *u* i den ifrågavarande ordgruppen tvivelaktig eller i varje fall så avlägsen, att en sund forskningsmetod förbjuder att åberopa den såsom varande av någon betydelse för den här föreliggande frågan.

För att visa möjligheten av ett långt *u* i fvn. *bukkr* "bock" hänvisar H. till avest. *būza* med samma bet. (jfr Stokes Indog. forsch. 2: 169, Streitberg Urgerm. gram. s. 139,

Fick Et. wb.[4] 3: 273, Kluge Et. wb.[7]). Ehuru denna sammanställning otvivelaktigt är riktig, är det väl dock obestridligt, att vi — frånsett de germanska orden, mlågt. *buck*, *bock*, fht. *boc*, feng. *bucca* osv., som av H. delvis anses innehålla ett *ū* liksom de nordiska — ha närmare släktingar i fornir. *bocc* "bock", armen. *buc* "lamm" (och sanskr. *bukka-* "bock"), som allmänt anses gå tillbaka till en stamform med kort *u* (se utom de citerade arb. Tamm Et. ordb., Falk och Torp Et. wb., Karsten Den prim. nominalbildn. s. 208). Antagandet af långt *u* i de germ. formerna blir därför högst osannolikt.

Fvn. *fugl* (*fugli* tillnamn, *fuglari*) sammanställer H. närmast med lit. *pūkszcziù*, *pũkszti* "andas", "frusta" (och lit. *paũksztis* "fågel"). Även om denna etymologi är riktig, kan jag ej inse, att man härav tvingas att antaga lång vokal i det germ. ordet. Emellertid är det onekligen mera tilltalande att med Berneker Indog. forsch. 9: 362, Falk och Torp Et. wb., Kluge Et. wb.[7] förbinda det germ. ordet närmast med find. *phuka-* "fågel", lit. *pũkas* "dun", *pukis* "ein Tier, besonders eine Gans, mit feinen wolligen Federn" m. m. (Berneker a. st.), och med dessa sammanställningar har man intet skäl att antaga långt *u* just i *fugl*. Detsamma blir emellertid fallet, om Uhlenbeck Paul-Braunes Beiträge 26: 310 skulle ha rätt däri, att alla dessa sammanställningar äro värdelösa, och att släktskap bör antagas endast med lit. *paũksztis*. Som avljudsform till dettas *au* är det ju nämligen icke det minsta skäl att snarare ansätta ett långt *u* än ett kort.

Med avseende på fvn. *ull* f. och *fullr* adj. (*full* n., *fullnaðr* m.) hänvisar H. till sanskr. *ūrṇā*, lit *vílna*, resp. sanskr. *pūrṇás*, lit. *pílnas*, som förutsätta urformer med långt sonantiskt *l* (jfr Brugmann Grundriss d. vergl. gram.[2] 1: 475), och menar, att den sålunda betygade ieur. sonantlängden kunde vara bevarad ännu i samnord. tid i ett (fa-

kultativt) långt *u* före konsonanten (**fūll-*, *(*w*)*ūll-*). En sådan mening är emellertid fullkomligt oantaglig. Ett urgerm. *ūl* (< ieur. långt *l̥*) måste liksom andra 'långdiftonger' redan i urgermansk tid ha sammanfallit med 'kortdiftongen' *ŭl*, och alla spår av ett på dylikt sätt (ur ett ieur. långt *l̥*, *r̥*, *m̥*, *n̥*) uppkommet germ. *ū* saknas också fullständigt i de germanska språken. Jfr Streitberg Indog. forsch. 6: 141 f., Urgerm. gram. s. 70 f., 293, Brugmann Grundriss d. vergl. gram.[2] 1: 481, 802 f. För övrigt är det (jfr Brugmann a. arb. 1: 422) även möjligt, att den urgerm. motsvarigheten till ieur. långt *l̥*, *r̥* etc. under alla omständigheter är *āl*, *ār* etc. (sedermera förkortade: *ăl*, *ăr* etc.), och att sålunda germ. former med *ul*, *ur* osv. alltid peka på urformer med kort *u* (av ieur. kort *l̥*, *r̥* osv.).

Fvn. *bulstr* härleder H. ur ett urgerm. **bulhstra*. I en sådan form kunde, menar han, förlängning av stamvokalen lätt inträda vid förlusten av *h*-et, som enligt honom skett redan i urgerm. tid. Häremot är emellertid att anmärka, att den antagna grundformen **bulhstra* (som uppställes även av bl. a. Falk och Torp Et. wb. och Kluge wb.[7], under *polster*) i själva verket är rätt tvivelaktig [1]), då man eljest saknar exempel på dylik behandling av *h* mellan *l* och *s*. Exempel på kvarstående *h* i denna ställning utgör däremot got. *fulhsni*, och att icke ens i nordisk tid detta *h* gått förlorat, visar isl. *fylxni* (Noreen Altisl. gram.[3] § 216. 2). Skulle man vilja anföra got. *waurstw* etc. (< **wurhstw-*) och fht. *forscōn* (< **furhskōn*) [2]) — där dock bortfallet av *h* mellan *r* och *s* kan vara särdialektiskt [3]) — som bevis för möjligheten av urgerm. bortfall även mellan *l* och *s*, så fin-

---

[1]) Andra grundformer uppställas av Tamm Et. ordb. och Noreen Indog. forsch. 4: 322.

[2]) Jfr Noreen Urgerm. lautlehre s. 175, Feist Et. wb. der got. spr. (under *waurstw*), Kluge Et. wb.[7] (under *forschen*).

[3]) Denna mening synes snarast hysas av Kluge i Grundriss der germ. phil.[2] 1: 375 anm. 2.

ner man i varje fall i dessa ord icke det ringaste stöd för den meningen, att vid dylikt bortfall den föregående vokalen undergått förlängning.

I *sufl* n. "sovel" kunde man väl med Hultman på grund av mlågt. *sûvel*, holl. *zuivel* med större skäl än i de nu behandlade orden antaga även en nordisk grundform med långt *u*. Emellertid har icke blott feng. — vars *sufl* H. vill förklara på samma sätt som fvn. *sufl* — utan även fht. endast kortvokaliska former av detta ord (fht. *sufil*, *sufili*, *sufila*), varav det vill synas, som om avljudsstadiet *ū* varit inskränkt till de lågtyska dialekterna. Härav förminskas naturligtvis sannolikheten av att det nordiska *sufl*, som faktiskt blott är belagt med kort rotstavelse, icke skulle innehålla samma avljudsstadium som de andra germ. formerna med kort *u*, utan ha fått sin korta vokal på annat sätt.

Visar det sig sålunda, att i de nu diskuterade fvn. orden tillvaron av lång vokal på nordisk botten redan i och för sig är oantaglig eller osannolik, så komma härtill emot H:s förklaring av de föreliggande formerna vid de flesta av dessa ord även andra, icke mindre viktiga betänkligheter. Och dessa gälla även ett annat av H. under samma synpunkt lagt ord, fvn. *stufn* m., där släktskapen med inhemska ord med *ū* (fvn. *stúfr*, *stúfa* etc.) ju icke kan förnekas.

Jämte formerna med *u* av *bukkr, fugl* och *stufn* förekomma i fvn. även former med *o*: *bokkr*, *fogl*, *stofn*. För att förklara dessa nödgas Hultman antaga, antingen att jämte de postulerade grundformerna med långt *u* av nämnda ord funnits avljudsformer med kort *u*, eller att det långa *u*-et endast i vissa av de fvn. dialekterna bibehållit sin längd utöver *a*-omljudsperioden, i andra däremot förkortats före denna. Båda dessa alternativ äro rena hypoteser utan varje positivt stöd, och de komma i ett ännu starkare ljus av osannolikhet därigenom, att växlingen *u* : *o* i samma

ord förekommer även på östnordisk botten, där den emellertid enligt H. skall förklaras på ett helt annat sätt.

Liksom växlingen *bukker* : *bokker*, *fughl* : *foghl*, *stumn* : *stomn* på östnordisk botten förstås utan att tillgripa några andra grundformer än de hittills allmänt antagna med kort *u*, så är detsamma fallet med fsv. *sufl* : *sofl*; och av dessa måste det sista gå tillbaka på en sådan form. Ehuru därför i fvn. endast *u*-formen är uppvisad, så är förhållandet i fsv. för mig ett avgörande skäl emot att förklara den fvn. formen ur en grundform med långt *u*.

Fsv. har vid sidan av det vanliga *fulder* adj. någon gång *folder* (ex. hos Hultman Hälsingel. s. 231 f.). I fsv. kunna båda dessa former och måste *o*-formen utgå från en form med kort *u*. Att för ett urnord. **fūll-* (den av H. ansatta formen) antaga en utveckling i fsv. (eller i vissa fsv. dialekter), en annan i fvn., är föga tilltalande.

Vid sidan av *bulstr* förekommer i fvn. (i fisl. uteslutande) formen (**bolstr*, förlängd) *bólstr*. Under det att den förra formen, såsom ovan nämnts, enligt Hultman utgår från ett **būlstr* (< urgerm. **bulhstra*), har den senare, menar han, uppstått ur en i senare (urnordisk) tid nybildad sidoform **bulʒstra*, med bortfall av ʒ *bulstr*, i vilken *u* förblev kort och kunde undergå *a*-omljud [1]). Ett stöd för denna mening vill H. finna i fördelningen av former med och utan *a*-omljud av detta ord i svenska dialekter. Han framhåller, att *u* regelbundet förekommer i förbindelse med dentalt *l* (Estl., Närke, Värml., Bohusl. *bulster* o. d.), *o* däremot i förbindelse med kakuminalt *l* (Eg. Finl., Österb., Västerb., Uppl., Värml. *bolster* o. d.). Då emellertid *u* i detta ord uppträder även i dialekter, som eljest ha *a*-omljud även framför dentalt *l* (Sörb., Fryksd., med former som *holl*, *holt*, *kollet* o. d.), så kan *u* i *bulster* enligt H. icke bero på det

[1]) H. meddelar ej, vad han anser vara orsaken till denna nybildning. Inflytande från partic. urnord. **bulʒan-* (isl. *bolginn*)?

dentala *l*-ets inverkan i och för sig, utan saken måste förklaras på det sättet, att *bulster* och *bolster* utgå från olika grundformer: den förra från **būlstr* (< **bulhstra*), i vilken form *l*-et var dentalt på grund av sammanträffandet av *l* och *s* redan i urgerm. tid (jfr ovan s. 295), det senare från **bŭlstr* (< **bulʒstra*), i vilken form *l*-et, då *l* och *s* först i urnordisk tid sammanstött, var kakuminalt. Mot denna framställning kan, utom vad ovan framhållits beträffande osannolikheten av en form **būlstr*, anföras följande. 1) Fördelningen i de sv. dialekterna av *u*- och *o*-former i ordet "bolster" är ej fullt konsekvent, såsom H. själv medger, då han anför dalm. *bolstär* (med dentalt *l*). Detta förringar naturligtvis högeligen beviskraften i det framlagda förhållandet. 2) Att vissa dialekter ha *bulster*, men *holl*, *holt*, *kollet* etc., och sålunda visa olika behandling av vokalen i dessa ord framför dentalt *l*, utgör intet hinder för att låta även det första av dessa ord utgå från en form med kort *u*: det är ju fullt tänkbart (och enligt min mening den rätta förklaringen), att även i dialekter, som i regel ha *a*-omljudd vokal även framför dentalt *l*, den icke *a*-omljudda formen segrat, då det dentala *l*-ets labialiserande inverkan understötts av en begynnande labial konsonant. Och härmed stämmer det synnerligen väl, att dessa samma dialekter (Sörb., Fryksd.) i motsats mot *holl*, *holt* etc. ha icke blott *bulster*, utan även *full* (som enligt vad ovan visats, omöjligen kan förklaras ur en form med långt *u*, vilket H. för övrigt för det östnord. språkområdet ej synes sätta i fråga).

Den sist gjorda anmärkningen för direkt över till den frågan, huru — om tanken på grundformer med långt *u* uppgives — saknaden av *a*-omljud i de diskuterade fvn. orden i själva verket skall förklaras.

Det faller genast i ögonen, att av de ifrågavarande 7 orden de 5 (*bukkr*, *bulstr*, *fugl*, *fullr*, *ull*) ha (eller vad *ull* beträffar på ett tidigare språkstadium haft) en labial kon-

sonant framför stamvokalen, och att de två återstående (*sufl*, *stufn*) ha en dylik efter stammens vokal. Att förklara detta som en slump, torde vara en föga hållbar ståndpunkt. För mig står det klart, att vi just häri ha att söka anledningen till dessa ords avvikelse från det normala i fråga om utjämningen mellan *a*-omljudd och icke *a*-omljudd vokal.

Ett av de diskuterade orden, *ull*, uppträder aldrig, vare sig på västnord. eller östnord. område, med *o*; i detta ord har helt visst *a*-omljud ljudlagsenligt uteblivit mellan *w* och *ll*, liksom det (såsom både Kock och Hultman med rätta antaga) uteblivit mellan *w* och *lf* i ordet **wulfaʀ* > *ulfr*.

Med hänsyn till de övriga orden med begynnande labial konsonant kunna vi konstatera, att även på västnord. botten — såsom Kock redan i PB Beitr. 23: 530 antagit — vid utjämningen mellan *a*-omljudda och icke *a*-omljudda former den begynnande labialen kunnat fälla utslaget till förmån för de senare. Orden *sufl* och *stufn* slutligen göra troligt, att en efterföljande labial konsonant kunnat ha samma verkan.

Att vid de mask. *a*-stamssubst. (*bukkr*, *fugl*, *stufn*), de neutrala *a*-stamssubst. (*sufl*) och *a*-stamsadj. (*fullr*) en utjämning till förmån för *u* i sig är möjlig, torde ingen vilja bestrida. I den förstnämnda gruppen saknade dat. sg. och pl., före övergången *ō* > *a* även nom. och gen. pl. [1]), i den andra dat. sg. och pl., nom.-ack. pl., i den tredje dat. sg. mask. och neutr., nom. och dat. sg. f., nom.-ack. pl. neutr., före övergången *ō* > *a* även nom. pl. m., nom.-ack. pl. f. [1]), ljudlagsenligt *a*-omljud. [2]) Lätt förklarlig blir den då, om någon särskild faktor, såsom här den föregående eller

[1]) Jag följer här Kocks mening, att *ō* (> *a*) icke verkat omljud, endast det redan utvecklade *a*-et (Kock PB Beitr. 23: 520 f., Arkiv 26: 122 f.).

[2]) Då H. avvisar möjligheten av en sådan utjämning, är detta så mycket egendomligare, som han vid de mask. *i*-stammarna medger utjämning till förmån för *o*, ehuru här blott 2 kasus, gen. sg. och pl., ljudlagsenligt hade denna vokal.

efterföljande labialen, kan antagas ha påverkat utjämningens resultat. Det må icke invändas, att man i så fall skulle vänta, att alla *a*-stamssubst. och *a*-stamsadj. med labial omedelbart före eller efter stamvokalen skulle i fvn. uppträda med *u*. Ty språkhistorien lär oss genom mängder av exempel, att analogiska utjämningar kunna under omständigheter, som oss att synas äro alldeles lika, giva olika resultat (att härvid för oss oåtkomliga faktorer verkat, är ju klart). Emellertid kan det hända, att i de behandlade orden icke blott den föregående labialen, utan även slutkonsonanten (velarerna *kk*, *g*, det dentala *ll*) spelat en roll för utjämningen. [1]) Av *a*-stamssubst. (och *a*-stamsadj.), som även i detta hänseende stämma överens med de här ifrågavarande, har jag icke kunnat finna mer än det neutr. *-fok* (i sammansättningen *sandfok* o. d.), där emellertid den relativa akcentlösheten ju kunnat spela in (jfr det enkla *ulfr*, men *Brynjolfr* etc., Kock PB Beitr. 23: 530, Arkiv 26: 98, Hultman Hälsingel. s. 186). Några med *stufn* och *sufl* till sin ljudbyggnad alldeles parallella *a*-stammar synas icke heller finnas i fvn. [2]).

Vid förklaringen av fvn. *bukkr*, *fugl*, *sufl* och *ull* samt adj. *fullr* lägger Hultman stor vikt vid att även i vissa västgerm. språk dessa ord uppträda med *u* för väntat *o*: feng. *bucca*, *fuȝol*, *sufl*, *wulle*, *full*, mlågt. *buck*, fsax. *fugal*, *ful*, mlågt. *wulle*. Det vore enligt honom högst egendomligt, om just samma ord "händelsevis" skulle genom analogisk

[1]) Beträffande velarernas betydelse kan jämföras exempelvis, huru samnord. *iu* i isl. kvarstår som *jú* framför *k*, *g* liksom framför labialerna, ehuru det eljest övergått till *jó*. Att *ll* gynnat *u*, är från de östnord. språken välbekant.

[2]) *hof*, *klof*, *lof* o. d. ha *v*-et i slutljud och äro således ej jämförliga. I nyisl. har ursprungligt *ƀ* (skrivet *f*) övergått till *b* framför *l* och *n* (*tabl* < *tafl*, *sabn* < *safn* osv.), dvs. bibehållit sitt bilabiala uttal, under det ursprungligt *ƀ* (skrivet *f*) eljest övergått till dentilabial (se t. ex. Jónsson Isl. sproglære s. 6). Att differentieringen av *ƀ* i olika ställningar kan vara mycket gammal, torde icke kunna bestridas.

utjämning ha avlägsnat *a*-omljudet på så skilda språkområden. Anledningen till *u*-ets uppträdande måste tvärtom vara gemensam, och denna gemensamma anledning finner H. däruti, att även på västgerm. botten dessa former utgå från grundformer med långt *u*. Den påpekade överensstämmelsen blir emellertid mindre egendomlig redan därigenom, att i de ifrågavarande västgerm. språken icke endast de här åsyftade orden, utan även andra uppträda med *u* för väntat *o*, exempelvis feng. *ufan*, *ufor*, *ufera*, *lufu*, *lufian*, *furðor*, *furðum* m. fl. (Sievers Ags. gram.[3] s. 26, Kaluza Hist. gram. d. engl. Sprache 1: 118), fsax. *fuldu*, *kluf*(*-lōk*), *uppa* adv., *kuman*, *ginuman*, *sum*, *sumar*, *fruma*, *gumo* (Holthausen Altsächs. elem.-buch s. 32), i vilka *u* icke kan förklaras ur former med långt *u*. Men även om överensstämmelsen vore så frappant, som H. vill, så vore den alls icke egendomlig: utjämningen till förmån för *u* har nämligen icke "händelsevis" träffat samma ord i alla dessa språk, utan har sin gemensamma orsak däri, att en begynnande eller efterföljande labial konsonant i de västgerm. språken liksom i fvn. gynnat *u*-ljudet. Denna tanke har uttalats redan av Sievers a. st. (och upptages även av Kaluza) [1]).

Till en särskild grupp bland de fvn. ord, vilka enligt Hultman ha vokalens ursprungliga längd att tacka för sin

---

[1]) Sedan det sålunda visat sig, att en föregående labial konsonant kunnat inverka på resultatet av utjämningen mellan former med och utan *ʋ*-omljud i fvn., kan måhända denna synpunkt utsträckas även till andra ord än de ovan nämnda, för vilka Hultman söker olika förklaringar. Exempelvis vill jag nämna: *butr* m., för vars egenskap av *i*-stam H. ej anfört något bevis; *kálbustr* m., vilken form H. enligt min mening onödigt anser vara fel för *-bústr* (längden i nor. dial. *būst* bevisar ingenting, då på andra ställen i Norge *bŭste* förekommer med närstående bet.; f. ö. är identiteten med nor. dial. *būst* ingalunda självklar); *bulki* m., vars härledning ur *bulr* (så Hultman) är högst oviss (jfr Noreen Urg. lautl. s. 166, Hellquist Arkiv 7: 15, Tamm Et. ordb. under *balk*); tillnamnen *bulsi* och *bussi*, vilkas samhörighet med *bulr*, resp. *búi* icke kan bli annat än en gissning.

avvikande vokalisation *u* i st. f. *o*, kunna sammanföras några, i vilka stamvokalen efterföljes av ett geminerat *b* eller *g*: *stubbr* m., *stubbi* m., *-kubbi* m. (i sammansättningen *saltkubbi*), *lubba* f. "stor torsk", *klubba* f. "klubba", *snubba* f. "Irettesættelse, haard Tiltale", *snubba* v. "irettesætte, tale haardt til en", *snubban* f. (vbalsubst. till föregående); *mugga* f. "Taageregn" [1]).

För de flesta av dessa ords vidkommande (alla utom *stubbr* m.) gäller, vad ovan rörande *glupna* och *ulna* framhållits, att man har svårt att förlika en eventuellt inträdd förkortning av långt *u* med vad man hittills vet om villkoren för dylik förkortning i de nordiska språkens äldre skede (jfr ovan s. 292).

Härtill komma emellertid mycket viktiga betänkligheter av annan art.

Vi ha, utom de av H. anförda, i de nordiska språken (såväl väst- som östnord.) en hel mängd ord med kort *u* framför *bb* och *gg*, som man icke kan undgå att taga med i betraktelsen av den här föreliggande frågan. Jag anför ur det material, som föreligger i v. Friesens bok Om de germ. mediageminatorna, Hellquists uppsats i Nord. tidskr. f. filol. 3 R 12: 55 ff. och densammes Några anmärkningar om de nord. verben med mediageminata (Göteb. högskolas årsskr. 1908): nysv. och sv. dial. *bubbla* subst. "vattenblåsa" o. d., *bubbla* v.; nysv. *dubb* "bult"; nyisl. *gubba* f. "spya", *gubba* v.; nor. dial. *gubba* f. "Damp, Taage"; nysv. och sv. dial. *gubbe* (med flera olika bet.), nor. dial. *gubbe* "mand", "karl"; nor. dial. *hubb* m. "Top", "Bugle", sv. dial. *hubbe* "liten grupp av tätt växande gräs l. dyl."; sv. dial. *klubb* "klump" o. d.; nysv. *knubb*, sv. dial. *knubb(e)* "stock" m. m., nor. dial. *knubb* "Klods", nor. dial. *knubb* m. och *knubba* f. "ovenlig Person", ä. da. *knub* "Klods", "Blok", "Stub"; nyisl. *kubbur* "stump", nor.

[1]) För *ōn*-stammarna medger Hultman, att utjämning ibland skett till förmån för *u*, med de här ifrågavarande ha dock enligt honom snarast ursprunglig vokallängd att tacka för sin vokalisation.

dial. *kubb*(*e*) "Klods", "Blok" (vartill v. *kubba*), sv. dial. *kubbe* "kvist" m. m., *kubb* "kort avhugget stycke" (vartill v. *kubba av*); nyisl. *lubbi* m. (med flera olika bet.), nor. dial. *lubb* m. och *lubba* f. "rundagtig, fyldig Figur", *lubbe* m. detsamma (jämte andra bet.), nysv. dial. *lubba* f. "trög och klumpig kvinna", ä. da. *lubbe* "en Torskeart" m. m.; nor. dial. *nubb* "Jernplug" (*nubba* v. "beslaa med Jernplug"), nysv. och sv. dial. *nubb* "kort spik", sv. dial. *nubba* f. "liten kvinna" m. m.; fsv. *skrubba* f. "håla", "kula", "grotta", nysv. *skrubb* "dåligt förvaringsrum" o. d.; nor. dial. *skrubb* "skrubbekost", *skrubba* "gnide stærkt", ä. nysv. *skrubba* "släta", nysv. dial. *skrubb* "skrubbhyvel", *skrubba* v. "stöta emot"; nor. dial. *skrubba* f. "Pleuronectes flesus" m. m., sv. dial. *skrubba* f. "en art simpa", da. *skrubbe* subst. detsamma; nysv. *skubba* v.; sv. och nor. dial. *slubba* "söla", da. *slubbe* dets.; fsv. o. nysv. *snubba* "snäsa", nysv. *snubbor* pl.; nor. dial. *stubbe* "Stump", "Stok", "Stamme", fsv. *stubbi* "stump", "stuv", "stubbe", nysv. o. sv. dial. *stubbe* och *stubb*, da. *stub* "stubbe", "stubb"; nor. dial. *trubb* m. "kort og tyk buttet Figur", nysv. *trubb*-(*nos*); — nor. dial. *mugga* f. "rök av 10 neker", *mugga* v. "skrapa samman", sv. dial. *mugga* v. "lägga i hop", "hopa"; nysv. *mugg* "kärl av visst slag"; sv. dial. *mugga* f. "ett litet magert och fult fruntimmer"; nysv. *plugg*; fisl., nor. och sv. dial. *rugga* v. "rugge", "rokke", "vugge".

I några fall förekomma i sv. dialekter av dylika ord former med *o*: *bobblar* pl. "frukter av Nuphar luteum", *bobbla* v. "mumla", *dobb*(*e*) "dubb", *hobb* "bördig fläck på åker eller äng", *hobbe* (= *hubbe*, se ovan), *hobbe* "skogsbit", *knobb* "fet människa", *kobb*, *kobbe* "klippa i havet" m. m., *lobba* "grankvast", *nobb*(*e*) "nubb", *stobb*, *stobbe*, "stubb", "stubbe". I fsv. förekomma *skrobba*, tillnamn, och *snobba* v. "snäsa". På västnord. område synes *o* vara sällsyntare, men förekommer dock exempelvis i fnv. *kobbi* "säl", nor. dial. *kobbe* dets., fnv. *tré-stobbi* "stubbe" och nor. dial. *dobb* "Jernbolt i Slæde".

Både i västnord. och östnord. språk är emellertid *u* i dylika ord det vida övervägande [1]).

Att nu icke i dessa ord (inklusive de av Hultman anförda) ursprunglig vokallängd är villkoret för *u*-vokalisationen, framgår redan därav, att i flera ord en härledning ur en form med långt *u* alldeles icke är antaglig eller i varje fall saknar allt positivt stöd. För fisl. *klubba* f. och *mugga* f. har H. icke ens gjort ett försök att motivera en dylik härledning. Av de övriga ovan anförda orden kunna åtminstone följande icke härledas ur former med lång vokal: nyisl. *gubba* f. och *gubba* v., nor. dial. *gubba* f. (jfr v. Friesen De germ. mediagem. s. 40 f. och framför allt Hellquist De nord. verb. med mediagem. s. 13 f.), sv. dial. *klubb* (Hellquist Nord. tidskr. f. fil. 3 R. 12: 60), fisl. *lubba* f. och nyisl. *lubbi* m. etc. (ibidem s. 59), sv. och nor. dial. *slubba* v., da. *slubbe* v. (Hellquist De nord. verb. med mediagem. s. 27), sv. *plugg* (Dens. Nord. tidskr. f. fil. 3 R 12: 60), fisl., sv. och nor. dial. *rugga* v. (De nord. verb. med mediagem. s. 27 f.), troligen icke heller nysv. *dubb*, *knubb* (Dens. Nord. tidskr. f. fil. 3 R. 12: 56), nysv., sv. och nor. dial. *gubbe* "karl" m. m. (ib. s. 58).

Men härtill komma även andra överväganden. En instans emot H:s antagande är det sålunda, att i motsats mot orden med *bb* och *gg* i stammen de med *dd* i fornvästnordiskan regelbundet (och även i yngre västnordiskt och i östnordiskt språk vanligen) uppträda med *o* som stamvokal. Så enligt det material som finnes i v. Friesens ovan citerade arbete: sv. dial. *bodd* "huvud", *boddeko* "kullko", *bodda opp* "bliva lummig" m. m., fsv. *bodde*, tillnamn; fvn. *koddi* "Hovedpude" (i sammans. *dúnkoddi* m. fl.), färö. *koddi* dets., nor. dial. *kodde* "Pude", "Hynde", "Hovedpude", nysv. dial. *kodd* "kudde", ä. da.

[1]) I sv. dialekter beror troligen *o* ofta icke på *a*-omljud, utan på särdialektiska övergångar *u* > *o* (allmänna eller blott framför labialer). Jfr t. ex. Noreen Fryksdalsm. ljudl. s. 23, Lundell Landsmålen 1: 102 ff., 112 ff.

kodde "Pude"; nor. dial. *kodd(e)* "testikel", fsv. *kodder* eller *kodde* dets., nysv. dial. *kodd* dets., ä. da. *kodde* dets.; fvn. *toddi* "lidet Stykke", "frustillum", *todda* f. "lana" (Egilsson Lex. poet.), sv. dial. *todd* "hopgyttrad massa", "stopp", *todda* v. "lugga". Häremot blott: nyisl. *budda* f. "a purse", nor. dial. *budda* f. "Dynge av skiveformige horisontalt paa hinanden liggende Gjenstande" m. m.; fsv. *budde*, tillnamn; nysv. *kudde* "puta", sv. dial. *kudde* "ärtbalja", *kudd* m. "liten pojke", fsv. *kudder* eller *kudde* "testikel"; nyisl. *tuddi* m. "halvvoxen Tyr" m. m., sv. dial. *tudda* v. "hopfösa" m. m. (adj. *tuddug* "tofvig", "tufvig"). Den som likt Hultman vill härleda fvn. *stubbr*, *stubbi* etc. ur former med långt *u*, bör väl konsekvent göra det även med dessa ord (jfr att v. Friesen cit. arb. s. 93 f., 95 f. sammanställer även dessa ord med sådana innehållande lång vokal). Men i sådan händelse blir det naturligtvis ett rent godtyckligt antagande, att i fornvästnordiskt språk endast orden med *bb* och *gg* i stammen, däremot icke de med *dd*, bibehållit sitt långa *u* utöver *a*-omljudsperioden.

Ännu mera besvärande för H:s teori är det emellertid, att även av ord med *bb* *a*-omljudda former i fvn. uppträda vid sidan av de icke *a*-omljudda: *stobbr* jämte *stubbr*, *-stobbi* jämte *stubbi*, *kobbi* jämte *-kubbi*. H. tvingas på grund härav att antaga, att det långa *u*-et blott delvis (i vissa trakter) levat kvar efter det *a*-omljudet upphört att verka, eller ock att vid sidan av formerna med långt *u* redan från början funnits avljudsformer med kort *u*. Osannolikheten av sådana antaganden har redan ovan (s. 296 f.) framhållits.

Enligt min mening böra nu emellertid de föreliggande fakta tolkas på helt annat sätt.

Hultman sluter sig i sin uppfattning av uppkomsten av mediageminatorna (*bb*, *dd*, *gg*) till den av v. Friesen De germ. mediageminatorna framställda meningen, enligt vilken de uppstått i urgermansk tid genom förlängning av *ƀ*, *đ*, *ȝ* framför *n*. Med en sådan åsikt följer naturligtvis, att de ifrå-

gavarande orden äro urgamla och sålunda, för så vitt de innehållit ett kort *u*, måste ha varit underkastade *a*-omljudet i vanlig ordning. Nu har emellertid Hellquist i de ovan citerade arbetena för ett flertal av de av v. Friesen åberopade orden uppvisat osannolikheten av denna förklaring och i stället enligt min mening ofrånkomligt påvisat, att geminationen är en i de germanska språken för vissa betydelsegrupper använd bildningsprincip, som tvivelsutan sträckt sig över långa tider av dessa språks utveckling och delvis ännu kvarlever.

Det är klart, att härigenom ifrågavarande ord komma i ett nytt ljus även med avseende på *a*-omljudet. Man har i dem icke att vänta "ljudlagsenlig" behandling i samma utsträckning som i flertalet andra ordgrupper. I åtskilliga, som äro uppvisade först i senare tid, kan nämligen vokalisationen förklaras helt enkelt därigenom, att dessa ord äro unga bildningar, uppkomna först efter det *a*-omljudet upphört. Att även ett och annat ord, som uppträder redan i fvn. eller fsv., kan vara bildat efter *a*-omljudsperioden, är ej orimligt att antaga [1]). I detta sammanhang bör dessutom också nämnas, att understundom den onomatopoetiska karaktären hos många av hithörande ord kan ha bevarat *u*-ljudet, även om ordet i fråga är äldre än *a*-omljudets genomförande (en förklaring som även Hultman i ett par andra fall använder, nämligen för fvn. *murra* och *trutta*).

Emellertid återstå utan tvivel en del ord, som äro äldre än *a*-omljudet och på vilka icke den sist nämnda förklaringen kan tillämpas. Det är möjligt, att till dessa höra alla de här diskuterade, av Hultman anförda fvn. orden

---

[1]) Om Hultman har rätt i sin förklaring av vokalisationen i fvn. ***busla*** (< ****busilōn***), ***rugla*** (< ****rugilōn***) o. d., ***hugđar*** (< ***hugiđōʀ***) o. d., enligt vilken *u*-et beror därpå, att vid tiden för *a*-omljudets genomförande mellanstavelsen ännu hade kvar sitt *i*, så ha vi här en bestämd gräns för *a*-omljudet nedåt i tiden. Det har icke verkat efter bortfallet av *i* efter kort rotstavelse.

(*stubbr*, *stubbi*, *-kubbi*, *lubba*, *klubba*, *snubba* subst. och verb, *snubban*; *mugga*). Förklaringen av dessas vokalisation erbjuder sig emellertid enligt min mening osökt i den fördelning mellan *u*- och *o*-former som nyss påpekats, i det att i fvn. *u* uppträder endast (ehuru ej alltid) framför *bb* och *gg*, däremot icke framför *dd* (se s. 304 f.). Denna fördelning kan nämligen icke vara en tillfällighet, utan beror tydligen därpå, att *bb* och *gg* å ena sidan, *dd* å den andra förhållit sig olika till *a*-omljudets genomförande. Vid *bb* torde det snarast icke vara så, att konsonanten ljudlagsenligt förhindrat *a*-omljudets inträde: biformerna med *a*-omljud (*kobbi*, *-stobbi* etc.) fattar jag helst så, att utjämning mellan omljudda och icke omljudda former ibland utfallit till förmån för de senare, då stamvokalen åtföljts av ett *bb*. Jfr dock även Kock Umlaut u. brechung s. 21. Framför *gg* har möjligen *a*-omljud aldrig inträtt, då former med *o* här helt saknas. Att icke blott labialen *bb*, utan även velaren *gg* gynnat *u*-ljudet är fonetiskt lättförklarligt (jfr ovan s. 300). Att geminerat *g* är en särskilt starkt labialiserande konsonant känna vi från de östnord. språken (fsv. *hǫggva* > *hugga* osv.), och det behöver därför icke väcka någon förvåning, att utjämning till förmån för *u* — om ej andra faktorer tillstött (jfr ovan s. 299 f.) — anträffas blott vid *gg*, ej vid enkelt *g*, vid *k* eller *kk*.

De ovan diskuterade förhållandena kasta kanske något ljus även över två andra ord: fvn. *tuttr* "name of a dwarf" och *tuttan* vbalsubst. (om dess bet. jfr s. 308 not 1), som Hultman (med ledning av de sammanställningar, som v. Friesen De germ. mediagem. s. 96 gör) vill härleda ur en stam med långt *u*, föreliggande bl. a. i fvn. *túta* "name of a dwarf".

Även om denna härledning beträffande *tuttr* (på grund av den samstämmande bet. hos *tuttr* och *túta*) kan ha skäl för sig, så torde det dock snarast (som redan Víg-

fússon Dictionary insett) — i likhet med de närbesläktade eller identiska *-tott* "pyssling (i sammansättningen sv. *tummetott* o. d.) och nysv. *tutte* — vara att betrakta som "barnord" av det slag, som Hellquist behandlar i Nord. tidskr. f. fil. 3 R 12: 55 ff. (om *tutte* se därstädes s. 56). Ett särskilt skäl till *u*-vokalisationen kan då ha legat i det slag av labialisering, som uppstår, då ett ord uttalas med uttutade läppar, ett uttalssätt, som är vanligt hos barn, som tala smeksamt eller "kelet", och som användes (i synnerhet till barn) även av vuxna vid ord av (låtsat) medlidsam eller ringaktande innebörd (*lylle dussen* i st. f. *lille gossen* o. d.).

Vad åter beträffar *tuttan* f., så föreligger för en härledning ur en grundform med långt *u* icke det ringaste bevis. Det av v. Friesen postulerade **tuttr* eller **tutti*, ur vilket verbet *tutta* skulle vara härlett, och som skulle förmedla släktskapen med orden med långt *u* (nysv. *tut* osv.), har ingenstädes påvisats. Verbet är tvivelsutan ett ursprungligt intensivum eller kanske snarare iterativum [1]). Hellquist har i De nord. verb. med mediagem. visat, att även i fråga om stammar slutande på tenuis gemination i de germ. språken varit ett medel för dylika bildningar, och att även här uppkomsten av geminerade former kunna tillhöra vitt skilda tider, är tydligt. Ingenting hindrar därför att antaga, att *tutta* uppstått först efter *a*-omljudsperioden, och att detta således är anledningen till *u*-vokalisationen.

Återstå så av de ord, vilkas *u* för väntat *o* Hultman vill förklara därav, att de vid tiden för *a*-omljudets genom-

[1]) v. Friesen översätter *tuttan*, utan tvivel huvudsakligen riktigt, med "luggning". En jämförelse med det nor. dial. motsvarande verbet (se Ross, under *totta*) synes emellertid visa, att den ursprungliga bet. varit "rycka" l. dyl. Härmed stämmer det väl, att på det ställe i Norg. gamle love 1: 70, där ordet förekommer, icke den enkla hårdragningen kallas *tuttan*, utan först det, att någon med handen i en annans hår både drar honom till sig, och skjuter honom ifrån sig.

förande hade långt *u*, fvn. *ruppa* v. "ved Rov, Plyndring skille en av ved noget" samt *sukk* n. "Støi", "Larm", "Tumult", *sukka* v. "giøre Larm, Støi, Tumult" m. m. Att icke heller vid dessa Hultmans antagande är sannolikt, synes mig uppenbart.

Ruppa v. sammanföres av H. med lat. *rūpes* "klippa", lit. *rūpéti* "bry sig om". Värdet av dylika jämförelser med ytterst avlägsna släktingar är, som förut framhållits, mycket ringa. I föreliggande fall tvinga oss emellertid fht. *ropfen*, mlågt. *roppen* att antaga, att en form med kort *u* varit utgångspunkten för de germ. orden, såvida vi ej vilja uppställa den föga rimliga hypotesen, att vi från början haft bredvid varandra former med olika vokalkvantitet.

Fvn. *ruppa* är anträffat blott 1 gg i en fornnorsk urkund (Norges gamle love 2: 434; handskriften från förra hälften av 1300-talet) och där med varianten *rupla*, som för övrigt även i huvudhandskriften förekommer ett par rader före *ruppa* i samma bet. Är ordet *ruppa* inhemskt, så har det varit mycket sällsynt i jämförelse med det likbetydande *rupla* (varpå åtskilliga ex. förekomma hos Fritzner). Från detta senare verb — enligt Hultman (jfr även Kock Umlaut u. brechung im altschw. s. 61) ett ursprungligt **rupilōn* — kan därför det sällsynta *ruppa* ha fått sitt *u*. Emellertid kan den sena förekomsten också ge anledning till den förmodan, att *ruppa* helt enkelt är ett lån av lågt. *ruppen*.

Fvn. *sukk* n. och *sukka* v. sammanställer H. (liksom t. ex. Falk och Torp Et. wb. och Feist Et. wb. der got. Sprache) med got. *gaswōgjan* och *swōgatjan* "sucka", och menar, att *u* i (*sukk* och) *sukka* härleder sig ur ett med *wō* avljudande *ū* i en urgerm. form **sūʒn-ˊ* > **sūkk-* (i enlighet med den vanliga teorien för uppkomsten av *kk* ur *ʒn* osv.). Förutsatt, att vokalens kvantitet är riktigt ansatt av H., skulle emellertid enligt vad man allmänt antager (jfr Streitberg Urgerm. gram. s. 138 f. och där cit. litt.) efter

den långa vokalen konsonanten redan i urgerm. tid förkortats (*sūkk- > *sūk-), och ett ända ned i samnord. tid bevarat *sūkk vore otänkbart.

Hur vokalisation i *sukk* och *sukka* skall förklaras, vet jag icke, om man ej får helt och hållet skilja *sukk* och *sukka* ifrån de nämnda got. orden. Detta synes mig icke omöjligt, men jag har icke ännu kunnat bilda mig en bestämd mening därom.

Som resultat av denna undersökning tror jag mig kunna anteckna:

1) att det i intet enda fall av dem, som Hultman anfört, är bevisligt, i de flesta fullkomligt oantagligt, att i fvn. *u* för väntat *o* beror därpå, att vokalen vid tiden för *a*-omljudets genomförande var lång;

2) att vid utjämning mellan former med och utan *a*-omljud även på fornvästnordiskt område utjämningens resultat i vissa fall varit beroende av den stamvokalen föregående eller efterföljande konsonanten.

II. Utvecklingen av fsv. (och fda.) ǫ.

Som bekant motsvaras i de östnord. språken fornisl. *ǫ*, fornnor. *o* (*u*-omljud av *ă*) vanligen av *a* även i sådana fall, där *u*-omljudet enligt allmänt erkända lagar skulle ha inträtt, t. ex. i fem. starka subst.: fsv. *aghn*, *axl*, *and*, *graf*, *sak*, *rand*, *tan* osv., fda. *alf*, *and*, *far*, *hand*, *mark*, *sak* osv. [1]), i mask. *wa*- och *u*-stammar: fsv. *sanger*; *balder*, *galter*, *hatter*, *lagher*, *valder* osv., fda. *sang*; *hat*, *kast* osv., i plur. av neutrala *a*-stammar: fsv. *band*, *land*, *lagh*, *las* osv., fda. *fang*, *skap* och andra. Detta förhållande har av de

[1]) Att liksom i isl. i de östnord. språken även andra starka fem. än *ō*-stammarna haft de senares böjning i sing., visar det fsv. och fda. på runstenar förekommande omljudda *ǫnd* (*aut*, *ot*, *ut* etc.), ursprunglig *i*-stam.

flesta forskare (t. ex. Kock Fsv. ljudl. s. 469, Noreen Altschw. gram. § 68) ansetts bero på utjämning inom respektive böjningsschemata, varigenom formerna med ljudlagsenligt *a* (gen. sg. och nom.-ack. pl. *axlaʀ*, gen. pl. *axla*, dat. pl. *axlum* etc.; gen. sg. **hattaʀ*, gen. pl. *hatta*, dat. pl. *hattum*, ack. pl. **hattu* osv.) segrat över de ljudlagsenligt omljudda formerna. Den normala utvecklingen av *ǫ* är däremot enligt den vanliga meningen i de östnordiska språken *o*, där det icke enligt de av Kock Fsv. ljudl. 469 ff. (Arkiv 5: 95 ff.) framställda reglerna övergått till *ø*, resp. *u* (fsv. *hørf*, fda. *ørk*, fsv. fda. *børn*, fsv. fda. *øl*; nysv. *dugg*, da. *lug* osv.).

Emellertid har Hultman redan i Finländska bidrag till svensk språk- och folklifsforskning [1]) s. 94 ff. uttalat en härifrån avvikande mening [2]). Enligt honom har *ǫ* i fsv. och fda. i huvudtonig stavelse ljudlagsenligt återgått till *a*, såvida det ej dessförinnan enligt Kocks nyssnämnda regler blivit *ø* eller *u*, och i överensstämmelse härmed förnekar H., att i något fall ett östnord. *o* kan förklaras ur *ǫ*. Med anledning av v. Friesens uppsats i Nordiska studier tillägnade Noreen s. 274 ff. har H. sedermera något modifierat sin uppfattning. I Hälsingelagen s. 67 ff. vidhåller han, att *ǫ* i de östnord. språken i regel ljudlagsenligt blivit *a*, men han menar nu, att från denna ljudlags verkan varit undantagna icke blott de fall, i vilka *ǫ* övergått till *ø* eller *u* enligt Kocks regler, utan även de, i vilka *ǫ* efterföljts av guttural konsonant eller dentalt *l*. I de sistnämnda fallen har resultatet av utvecklingen även enligt H. blivit *o* eller *å* (fda. *logh*, fsv. *Hogne*, nysv. *såg*, fsv. *skrok*, fsv. *bolder*, ä. nysv. *gräswåll* m. fl.).

Icke ens i denna modifierade form torde emellertid

---

[1]) Nedan citerad Finl. bidrag.

[2]) Alldeles ny är ej tanken hos H. Redan Lyngby Tidskr. f. filol. 2: 299 antog en återgång *ǫ* > *a*, dock endast i fråga om *wa*-st. *dagg* o. d., i vilka, då enligt honom *w* alltid verkade omljud, ingen utjämning kunnat äga rum.

Hultmans antagande av en ljudlagsenlig övergång *ǫ* > *a* i de östnord. språken kunna upprätthållas.

Hultmans mening strandar i själva verket redan på förekomsten av några utanför de av honom uppställda undantagen fallande ord, i vilka, såvitt jag kan se, en utveckling *ǫ* > *o* icke rimligen låter sig bestridas. Först och främst de redan av Kock Fsv. ljudl. s. 478 framhållna fsv. *rost* f. (isl. *rǫst*) samt fsv. *hovuþ* (och det därav härledda fsv. verbet *hofþa*), fda. *hovæth*.

Beträffande fsv. *rost* menar visserligen H. (Hälsingelagen s. 69), att detta lånat sin vokalisation från mlt. *roste* [1]). Den abstrakta möjligheten härav kan naturligtvis ej förnekas, men sannolikheten härför blir så gott som ingen, då man finner, att detta ord i mlt., såvitt av Schiller-Lübbens medellågtyska ordbok kan dömas, är uppvisat endast i bet. "hvila", "ro", under det att fsv. *rost* förekommer uteslutande i bet. av en viss väglängd. Att ord med så skilda betydelser påverkat varandra, håller jag för uteslutet. — Detta hindrar naturligtvis icke, att det ä. nyda. *rost*, såsom Kalkar och Hultman antaga, är lånat från lågtyskan: detta ä. da. *rost* har just samma (för de nord. språken ursprungligen främmande) bet. "hvila", "ro" som det lågt. ordet.

Fsv. *hovuþ* (och *hofþa*), fda. *hovæth* åter söker H. frånkänna allt värde för frågan om den ljudlagsenliga utvecklingen av *ǫ* genom följande resonnemang (Hälsingelagen s. 68 f.): "Det är. . intet tvifvel underkastadt, att fsv. *hovuþ* (och fvn. *hǫfuð*, fno. *hafuð*) är direkt utveckladt ur ett ursprungligt *hǫuƀuð*, och dat. sing. *hofþe* etc. samt de ofvannämnda *hofþa* och *Hofþi* från detsamma utgångna nybildningar, som trädt i stället för ljudlagsenligt *høfþe* (<*hǫuƀði*) o. s. v. . . .

[1]) En annan i Finl. bidrag s. 97 framställd förklaring av fsv. *rost* har H. härmed tagit tillbaka.

Den differentiering af diftongen, som här framträder, kan hafva försiggått sålunda, att ljudförbindelsen *-u̯ƀu-* förbytts i *-ƀu-* genom en dissimilation, jämförlig med den som i fsv. låtit *rðr* blifva *ðr* (Noreen, Altschw. gr. § 320. 2). Då det onekligen är möjligt, att förra komponenten i diftongen *ǫu* vid denna tid ej var identisk med det vanliga *ǫ*-ljudet, är det klart, att fsv. *hovuþ* o. s. v. icke bevisar någonting i fråga om behandlingen af det senare. Fornnorskan har ju (alternativt) *a* i *hafuð*, liksom i diftongen *au*, fastän det självständiga *ǫ*-ljudet kvarstår oförändradt". Härtill är emellertid för det första att anmärka, att den allmänna sannolikheten av en ursprunglig form *haƀuð-* (lat. *caput*, find. **kaput* Johansson Indog. forsch. III. 236) på nordisk botten svårligen låter sig förneka [1]), och att denna sannolikhet framför allt styrkes av de forngutn. formerna av ordet (*hafuþ*, *hafþe* etc.), i vilka, såsom redan Kock Fsv. ljudl. s. 486 framhållit, ingen rest av ett ljudlagsenligt utvecklat *hauƀuð-* kan spåras. Under sådana förhållanden fordrar enligt min mening en sund metod att förklara *hovuþ* på det enklaste sättet, dvs. ur en växling ljudlagsenligt **havuþ*: obl. *hofþe* < **haƀuðē* osv. (jfr Kock Sv. ljudhist. 1: 415). Men vidare kan invändas, att, även om man godtager den likväl dubiösa dissimilationen *u̯ƀu* > *ƀu*, det dock är svårt att inse, att ordets vidare utveckling kan vara utan betydelse för den här föreliggande frågan. Har nämligen dissimilationen skett före en eventuell övergång *au* > *ǫu*, alltså *hauƀuð* > *haƀuð*, så skulle väl härigenom såväl isl. *hǫfuð* som fnor. *hafuð* naturligt förklaras, men i fsv. skulle icke något *hovuþ*, utan blott *havuþ* uppkomma, då enligt H:s teori dissimilationen skett först efter det att i synkoperade kasus: dat. **hauƀðē* < **hauƀuðē* osv. *u*-et redan fallit, varför några former med *a* i stamstavelsen och sedermera synkoperat *u* i mellanstavelsen

---

[1]) Om ett nytt försök att förena stamformerna **kaput*- och **kaupit*- se Sütterlin Indog. forsch. 29: 123.

(**haƀuði* o. d.) aldrig kunnat finnas. Har dissimilationen åter skett efter övergången *au* > *ǫu*: *hǫuƀuð* > *hǫƀuð*, så har i varje fall i isl. det så uppkomna *ǫ* alldeles sammanfallit med det på vanligt sätt genom *u*-omljud uppkomna, och att antaga, att förhållandet i fsv. varit ett annat, är en ren godtycklighet, som icke har stöd i något framdraget faktum.

Till de nu nämnda orden med *o* av *ǫ* kan enligt min mening med säkerhet läggas även det av Noreen Altschw. gram. § 68. 3, v. Friesen Nord. stud. s. 276 i detta sammanhang anförda sv. dial. *trost* "trast" (enligt dem identiskt med isl. *þrǫstr*). Hultman anmärker Hälsingelagen s. 68, att detta ord i vissa svenska och norska dial. uppträder med slutet *o*-ljud i st. f. öppet, som man skulle vänta, om *o* utvecklats ur *ǫ*, och han antager därför, att *trost* överallt går tillbaka till en (avljuds)form med långt *o*. Detta *ō* skulle då, om jag förstår honom rätt, vid förkortning i sen tid givit slutet *o* (Mora, Fryksdalen, Värml. bergsl., Sörbygden, Solör i Norge osv. *trωst*), under det att vid tidig förkortning ett *ŏ*-ljud uppkommit, ur vilket det öppna ljudet (Älfd. Orsa *trost* [1]), nor. dial. *trost*, se Ross) framgått. Enligt min mening bör man emellertid, då för övrigt på nordisk botten inga andra former av ordet "trast" äro uppvisade än sådana, som kunna gå tillbaka till urnord. **þrastuʀ* : isl. *þrǫstr*, nysv. riksspr. och dial. *trast*, *trāst*, nor. dial. *traast* (Ross) endast på mycket starka skäl antaga en avljudsform, även om en sådan är mer eller mindre sannolik i former av detta ord i andra germanska språk. Det förefaller mig därför vida rimligare att antaga, att Älfd. Orsa *trost*, nor. dial. *trost* med öppet *å*-ljud äro de ljudlagsenligt ur **þrǫst-* utvecklade formerna, och att sv. och nor. dial. *trωst* beror på en tidig (sedermera upphäfd) förlängning framför *st*, ett fenomen, som är väl känt

---

[1]) Jag använder här och i det följande för dialektformer i allmänhet ett mycket grovt beteckningssätt, så nära som möjligt anslutande sig till riksspråkets beteckning.

från de östnord. språken både i äldre och nyare tid (jfr t. ex. Kock Arkiv 9: 71 f., Noreen Altschw. gram. § 129, anm. 2, Torp och Falk Dansk-norskens lydhistorie s. 61). För åtminstone ett av de mål, som ha *trωst*, nämligen värml. bergslagsmålet, visar i själva verket även utvecklingen av andra ord på en dylik förlängning (Kallstenius i Landsmålen XXI. 1: 179). Att ett tidigt förlängt ŏ resulterat i ett slutet *o*-ljud, är ju välbekant; jfr nysv. *ord*, *bord*, *ost*, *orm* osv.

Till ord med *o* (*å*) av *ǫ* höra ytterligare, såvitt jag kan förstå, dalmålets *grån* "gran" (isl. *grǫn*) och *vått* "vante" (isl. *vǫttr*); Noreen i Landsmålen IV. 2. En eventuell invändning (jfr Hultman Hälsingelagen s. 68), att dalmålet i denna punkt ej skulle vara vittnesgillt för de östnordiska språken, utan vara en exponent för samma förhållanden som råda i norskan, är icke berättigad. I fråga om den karaktäristiska övergången *ǫ* > *ö* frfr *r* och kakum. *l* följer dalm. svenskan, och det finnes då intet skäl att tro, att den ej skulle göra det beträffande utvecklingen av *ǫ* för övrigt, i synnerhet som dalm. rörande *u*-omljudet även däri skiljer sig från norskan, att det i likhet med det svenska riksspråket och svenska dialekter vanligen saknar omljud även där det ljudlagsenligt skulle inträda (jfr nedan). Den egenheten, att *ǫ* framför *gg* kvarstår som *o* : *ogga* "hugga" osv., delar dalm. icke blott med norska, utan även med flera svenska dialekter.

Mindre säkert är väl, om hit hör sv. dial. (Fryksd., värml. bergslagsm., Västerg., Södra Möre) *kåst* "kvast", som av Noreen Altschw. gram. § 72 förklaras som en kompromissform mellan **kwǫst-* och *kost-* (det senare utvecklat ur **kwǫst-* genom övergång *wǫ* > (*w*)*o* framför kvarstående *u* i dat. pl. **kwǫstum* > *kostum* o. d.; jfr fsv. *koster*, da. *kost*). Kallstenius Landsmålen XXI. 1: 170 ställer sig tvivlande beträffande värml. bergslagsmålet, Sandström Fsv. ŏ ock ŭ inom västg.-dial. s. 78, bestrider förklaringen för västgötska

dialekter. Den senares antagande av en direkt övergång *kwă* > *kå* synes mig emellertid stå på mycket svaga fötter. Av de former Sandström anför som stöd för sin hypotes förklaras vg. *kåa* liksom nysv. *kåda* utan tvivel bättre i enlighet med Noreen Altschw. gram. § 65. 7, Kock Sv. ljudhist. 1: 349 som en kompromissform mellan **kwāþa* och **kōþu* (< **kwāþu*), och de anförda ortnamnen *Kålland*, *Kånna*, *Kållersta*, *Kåfö* synas mig utgöra ett alltför osäkert material att bygga en sådan övergång på (i vissa av dem ser det av de anförda äldre formerna, sådana som *Qualdins ø*, *Qualden*, *Qwanda*, snarare ut, som om det kunde vara fråga om en övergång *kvā* > *kvå* > *kå*, med förlängning av *ă* > *ā* framför *ld*, *nd* före *v*-ets förlust, eller dylikt). Att *kåst* på något sätt har *u*-omljud att tacka för sin vokalisation, blir i varje fall troligt därav, att såvitt jag knnnat finna, intet annat appellativum med begynnande *kvă*- i de dial., från vilka *kåst* ovan anförts, uppträder under formen *kå*- [1]).

Icke mindre besvärande för Hultmans teori rörande utvecklingen av fsv. *ǫ* än det nu anförda är den omständig-

[1]) I samband med frågan om utvecklingen av fsv. *ǫ* framför kakuminalt *l* har bl. a. även nysv. *vålm* diskuterats av Kock Sv. ljudhist. I: 301, 412. På förra stället synes Kock snarast vilja betrakta denna form som en kontamination av *holm*- — utvecklat ur *hwǫlm*- framför kvarstående *u* i dat. pl. *hwǫlmum* > *h*(*w*)*olmum* o. d. liksom *kost*- ur *kwǫstum* o. d., *sopp*- ur *swǫppum* o. d., Noreen Altschw. gram. § 72, Kock Sv. ljudhist. I: 301 f.; jfr ä. nysv. *holm* och ? Vätömålets *olm* — och (*h*)*walm* (ä. nysv. *hwalm*, *walm*). På senare stället antar han alternativt en förlängning *ă* > *ā* > *å̄* framför kakum. *l* (såsom i dalm. *halm* > (*h*)*ām* > *å̄m*). Utan att förneka möjligheten av dessa förklaringar, vill jag peka på en tredje, som möjligen kan förtjäna avseende. Då formen *vålm* (*volm*) förekommer i centrala dialekter (Fasternam. och Skuttungem. i Uppl. samt i Södermanl., se Tiselius i Landsmålen XVIII. 5, s. 73, Grip ibidem XVIII. 6, s. 73, Ericsson i Bidr. t. Södermanl. äldre kulturhist. 5: 54), är det ju troligt, att den därifrån inkommit i riksspråket. Men åtminstone i vissa av dessa dialekter synes *o* i *volm* kunna förklaras genom en direkt övergång *a* > *o* (utan förlängning) framför kakum. *l* (jfr Fasternam. *volp*, Skuttungem. *volp*, *volv*, *skvolpa*, Tiselius i Landsm. XVIII. 5, s. 73, Grip ibidem XVIII. 6, s. 73).

heten, att *a* är den ojämförligt oftast uppträdande vokalen även i sådana fall, där man även enligt H. skulle vänta *ø*, *u* eller *o* (*å*).

Av de former med ljudlagsenligt *ø* (äldre *o*), som Kock Fsv. ljudl. 469 ff., Arkiv 5: 95 f., Sv. ljudhist. 1: 410 ff. anför — subst. fem. fsv. *hørf*, *quørn*, nysv. dial. *örk*, fda. *thørff*, *ørk*; mask. *wa*-stammen fsv. *hør*, fda. och nyda. *hør*; neutr. *wa*-st. fsv. *øl*, nysv. *öl*, fda. och nyda. *øl*; mask. *u*-st. fsv. *bolker*, *møl*, *børker* (*borker*), *Spørff* (mansnamn), fsv. *ørn*, nysv. *örn*, nyda. *møl*, *ørn*; neutr. plur. fsv. *børn* (*born*), nysv. *handsöl*, fda. och nyda. *børn*, ä. d. *gørn*; ortnamnen fda. *Hørgh* (nu *Hör*), *Hørghby* (nu *Hörby*), fsv. dat. pl. *Horghum* [1]) — äro fsv. *hørf*, *quørn*, *møl*, *bolker* (som enkelt ord), *børker* (*borker*) mycket sällsynta former (se Kock a. st.) och de normala formerna äro redan i fsv. *harf*, *quarn*, *mal*, *balker*, *barker*. Det samma gäller om fda. *thørff* i förhållande till *tharf*. Fsv. har av detta blott formen *þarf*. Vid sidan av fda. *ørk*, nysv. dial. *örk* står fsv. *ark*, nysv. och nyda. *ark*, vid sidan av det sällsynta fsv. *Spørff* (personnamn) nysv. *sparv* (appellativum), vid sidan av nysv. *handsöl* fsv. *handsal*. Redan i fsv. är *barn* plur. en vida vanligare form än *børn* (*born*). Vid sidan av de nämnda fda. *Hørgh*, *Hørghby*, fsv. *Horghum* har fsv. *Hargh* (*Odhins hargh*, *þorshargh* etc., se Noreen Altschw. gram. § 68. 3, Kock Sv. ljudhist. I: 423). Och en mängd former äro belagda blott med *a*: fem. subst. fsv. *alf*, *skal* (Söderwall Ordbok, Rydqvist Sv. spr. lagar 2: 63), *arf*, *mark*, *var* "läpp", *varn*, fda. *alf*, *are* "pil", *mark*; mask. *u*-st. fsv. *val*, *marþer*, *svarþer*, *varþer*; *wes*-stammen fsv. *ar* "ärr", fda. *ar*; neutr. plur. fsv. *skal* (Söderwall Ordbok), *mark* "märke" (Rydqvist 2: 102); nom. sg. fem. och neutr. plur. av adjektiv: *fal*, *halv*, *arm*, *kvar*, *stark*, *svart* osv. (beläggställen hos Söderwall) m. fl.

[1]) Kock Sv. ljudhist. I: 423.

Relativt talrika äro exemplen på det ljudlagsenliga *u* (i fsv. och sv. dial. även *o*, *å*) framför *gg* (jfr i synnerhet Kock Fsv. ljudl. 476 f., Arkiv 5: 95 f., Sv. ljudhist. I: 416 ff.): fsv. *dog* "dagg", sv. dial. (se nedan) *dogg*, *dågg* "dagg", nysv. *dugg*, nysv. dial. (dalm.) *lågg* "lagg", nysv. *rugg*, nyda. *dug* "dagg", *lug* "lagg"; fsv. *hug*, *hog*, nysv. *hugg*, fda. *hug*, *hog*, nyda. *hug*, fsv. *hogga*, *hugga*, nysv. *hugga*, fda. *hoggæ*, *huggæ*, nyda. *hugge*, nysv. *fnugg*, nyda. *fnug* [1]), sv. dial. (se nedan) *nogger* adj. (isl. *hnǫggr*) och *snågg*, *snogg*- adj. (isl. *snǫggr*). Gentemot dessa stå emellertid med *a*: fsv. *dag* "dagg" (i fsv. normalform, *dog* blott 1 gg, se Kock Sv. ljudhist. I: 417), nysv. *dagg*, fsv. *lagg-are* (Noreen Altschwed. gram. § 71. 3), fsv. *rag*, nysv. *ragg*, nysv. *snagg-(hårig)* och motsv. i sv. dialekter (se nedan).

Sämst ställt synes det vara med exemplen på den även enligt Hultman ljudlagsenliga utvecklingen *ǫ* > *o*, *å* framför guttural kons. (utom *gg*) och dentalt *l*. De exempel H. åberopar äro: fda. *logh*, fsv. *loghman*, fsv. *Hogne*, nysv. *såg*, sv. dial. *dråg* f. och *log* m. (fisl. *lǫgr*) — de tre sistnämnda först framdragna och diskuterade av v. Friesen i Nord. stud. s. 274 ff. —, fsv. *ox* (som jämföres med fisl. *ǫx*), fsv. *skrok*, fsv. *nokor*; fsv. *bolder*, ä. nysv. *gräswåll* och fsv. *troll* (enligt H. identiskt med isl. *trǫll*). Av dessa är det enstaka fsv. *ox*, såsom H. själv och Kock Sv. ljudhist. I: 420 anmärka, mycket osäkert, och någon tvekan kan väl även råda, huruvida *troll* motsvarar isl. *trǫll* eller är en *a*-omljudd sidoform till *trull* [2]). Fsv. *loghman* synes blott vara uppvisat 1 gg (från ett diplom av 1344, se Kock Sv. ljudhist. I: 419) och är möjligen en norvagism (diplomet är skrivet i Lödöse). Å andra sidan kunde (se Kock a. arb. I: 419) till H:s exempel läggas ä.

---

[1]) Enligt Tamm Et. ordb., vartill Kock Sv. ljudhist. I: 416 sluter sig, eg. plur. till dial. *fnagg*. Jfr emellertid även Falk och Torp Et. wb. (under *fnok*).

[2]) Det senare antager Kock Sv. ljudhist. II: 100.

nysv. *voxt* 1 gg, såvitt icke denna i Historia Trojana förekommande form är en av de i den tidens skriftspråk icke ovanliga danismerna (jfr ä. da. *voxt* Kalkar), samt sv. dial. *hogstall* "ungkarl" (< *hazustaldaʀ*) och ä. nysv. *wåll* (som enkelt ord), ävensom (se nedan) sv. dial. *goll* adj. "gall", *tåll* "tall" och *voll*, *våll* "vall". Men emot dessa i alla händelser fåtaliga exempel kunna anföras med *a*: fem. subst. fsv. *aghn*, *axl*, *saghn*, *sak*, *þak(k)*, *vak*, *spang*, *stang*, *tang*, *þrang* (Söderwall Ordbok), *hall*, *þall*, fda. *sagn*, *sak*, *stang*; mask. *wa*-stammen fsv. *sanger*, fda. *sang*, mask. *u*-stammarna fsv. *lagher* (nysv. *lag* "vätska" o. d.), *vaxter*, *balder* (i fsv. normalform; *bolder* 1 gg i y. fsv. se Kock ljudhist. I: 419), *valder* (nysv. *vall*), *galter*; neutr. plur. fsv. *ax* (ex. Söderm.-lagen BB 5: pr.), *fang*, *gagn*, *lagh* (nysv. *lag* "lex"), fda. *lagh*- i en mängd sammansättningar (Lund Det ældste danske skriftsprogs ordforråd s. 82—3), nom. sg. fem. och nom.-ack. pl. neutr. av adjektiv: fsv. *fagher*, *sak*, *spak*, *þrang*, *bald*, *kald* osv. (beläggställen hos Söderwall Ordbok) m. fl. Det kan väl med skäl påstås, att detta material icke vittnar om en ljudlagsenlig fördelning framför guttural kons. och dentalt *l* i nämnvärt högre grad än i ställning framför andra konsonanter.

Hultman har själv i Finl. bidrag s. 98 varit uppmärksam på det förhållandet, att *a* så ofta uppträder även i st. f. väntat *ø* eller *u*, och han vill beträffande de former, som ljudlagsenligt skulle ha *ø* — beträffande dem som skulle ha *u* eller *o* (*å*) tänker han sig väl saken på något liknande sätt — förklara detta förhållande så, att efter den ljudlagsenliga övergången *ǫ* > *ø*, men före den postulerade övergången *ǫ* > *a*, *ǫ* inkommit i st. f. *ø* genom inverkan från ord av samma böjningstyp (ex. **hǫrf* : *harvar* i st. f. *hørf*: *harvar* efter exempelvis *ǫnd* : *andar*; **bǫrkr* : **barkar* i st. f. *børker* : **barkar* efter **hǫttr* : **hattar* osv.), varpå *ǫ* överallt ljudlagsenligt blivit *a*. Denna förklaring, som ju i alla fall måste taga analogibildning till hjälp, innebär enligt min mening

en onödig och osannolik omväg. Men härtill kommer, att den icke i alla fall kan tillämpas. Såvitt jag kunnat finna, möta i fsv. inga andra mask. och neutr. *wa*-stammar med *ă* i stamstavelsen än sådana, där vokalen efterföljes av kakum. *l*, *r* eller guttural kons. För uppkomsten av fsv. *sanger* och **sparver* (nysv. *sparv*) fanns således intet mönster av den av H. antydda arten. Det samma gäller *wes*-stammen *ar* "ärr" (varom för övrigt se Noreen Arkiv 3: 14, Söderberg U-omlj. s. 85). Ej heller kan fsv. *Hargh*, dial. *harg* etc. förklaras på det av H. föreslagna sättet, då detta ord (stam *harug-*) [1]) såväl i isl. som fsv. böjes som *a*-stam (för fsv. jfr *harxö*, *in thorsharghi* Söderwall Ordbok) och således ej kan ha ombildats efter mönstret af *u*-stammarna. Men om en utjämning inom böjningsschemat, varigenom *a* direkt inkommit i vissa former i st. f. ljudlagsenligt *ø*, i några fall måste antagas och i alla andra icke blott är fullt möjlig, utan t. o. m. innebär den enklaste förklaringen av föreliggande fakta, så torde man ej behöva tveka i valet mellan denna förklaring och den av H. givna. Och därmed förfaller även varje anledning att i ord med andra kons. efter stamvokalen än kakum. *l* och *r* etc. antaga en ljudlagsenlig övergång *ǫ* > *a*.

Man kunde nu tänka sig, såsom också Noreen Altschw. gram. § 68 anm. och Kock Sv. ljudhist. I: 419 not antyda, att, ehuru en ljudlag sådan som den av H. uppställda rörande utvecklingen av *ǫ* uppenbarligen icke är tillämplig på det svenska (och danska) riksspråket, den dock möjligen kunnat gälla för ett större eller mindre antal östnordiska dialekter. De upplysningar jag ur den tillgängliga dialektlitteraturen samlat för bedömandet av denna fråga icke blott från de centrala svenska dialektområdena: Uppl., Södermanl., Väst-

[1]) Söderberg U-omljudet s. 59 f.

manl., Östergötl., utan även från så vitt skilda trakter som Smål., Västergötl., Värml., Dalarna, Ångermanl., Västerbotten, tyda emellertid icke härpå.

Man finner överallt former utan *u*-omljud icke blott i de fall, där dessa enligt H. äro ljudlagsenliga (på grund av övergången *ǫ* > *a*), alltså i former motsvarande nysv. *and*, fsv. *an*(*d*) "skördetid", nysv. *gran*, *grav*, *hamn*, *hand*, *hassel*, *man*, fsv. *nas*, nysv. *rad*, *rand*, *skam*, *strand*, *tand*, nysv. *hatt*, fsv. *kaster* (isl. *kǫstr*), nysv. *kast*, nysv. adj. *rasker* osv., utan i allmänhet även liksom i riksspr. i de fall, där man framför kakum. *l* och *r* skulle vänta *ø*, framför *gg* *u* (*o*) och enligt H. framför guttural kons. och dentalt *l* *o* (*å*).

Så i Vätöm. Uppl. (Schagerström Landsmålen II. 4): *arv* "harv", *kvarn*, *mark*, *bark*, *sparv*, *svāl* (fsv. *svarþer*, isl. *svǫrðr*); *māl* m. (isl. *mǫlr*), *vāl* "80 stycken" (fsv. *val* "käpp" m. m., isl. *vǫlr*); *dagg*, *lagg*, *ragguger* adj.; *aksel*, *sak*, *tack*, *vak*, *spang*, *stang*, *tang*, *sang* "sång", *lag* "vätska" (fsv. *lagher*, isl. *lǫgr*), *lag* "lex" (fsv. neutr. pl. *lagh*); *tall*, *galt*, *vall*; —

i Fasternam. i Uppl. (Tiselius i Landsmålen XVIII. 5): *mark*, *bark*; *dagg*; *sak*; *tall*, *galt*; — med fsv. förlängning *ă* > *ā* och därur utvecklat *å*-ljud: *svål* (fsv. *svarþer*, isl. *svǫrðr*); *spong*, *stong*; —

i Skuttungem. i Uppl. (Grip i Landsmålen XVIII. 6): *māl* f. (isl. *mǫl*), *balk*; *bark*; — med förlängning: *svål* (fsv. *svarþer*, isl. *svǫrðr*); *stong*, *tong*; —

i Södermanl. (Ericsson i Bidrag t. Söderm. äldre kulturhist. I—V): *balk*, *vāl* (fsv. *val*, isl. *vǫlr*); *ragg*, *snagg*(*-hårig*); *tall*; — med förlängning: *vål*-[*bunden*] (fsv. *varþer*, isl. *vǫrðr*); —

i Värml. bergslagsm. (Kallstenius i Landsmålen XXI. 1 samt 1907, s. 17 ff.): *mark*; *aksel*; — med förlängning: *spång*, *stång*, *tång*, *vrång* (isl. *rǫng* f.); —

i Fryksdalsm. i Värml. (Noreen Ordbok öfver Fryksdalsm., Fryksdalsm. ljudl.): *ark*, *harv*, *kvarn*, *mark*, *bark*,

sparv, *svāl* (fsv. *svarþer*, isl. *svǫrðr*), *vāl* (fsv. *varþer*, isl. *vǫrðr*); *māl* m. (isl. *mǫlr*); *dagg*, *lagg*, *ragg*; *agn*, *aksel*, *sak*, *vak*, *spang*, *stang*, *tang*, *sang* "sång", *lag* "lex" (fsv. neutr. pl. *lagh*); *tall*, *galt*, *vall*; —

i Dalbym. i Värml. (Noreen Landsmålen I. 3): *kvarn*, *mark*, *bark*, *māl* "mård" (fsv. *marþer*, isl. *mǫrðr*), *maratre* "malört"; *sak*, *spang*, *stang*, *tang*; *tall*; —

i Ydrem. i Östergötl. (Rääf Ydremålet): *kvarn*, *mark*, *harj* (fsv. **hargher*, isl. *hǫrgr*); *hann-val* "handtag" (fsv. *val* "käpp" m. m., isl. *vǫlr*); *lagg*; *tall*, *vall*; —

i Södra Möre Smål. (Linder Allmogem. i Södra Möre): *mark*, *ar* "ärr"; *balk*; *sāg* l. *sāj* "såg" [1]), *vak*, *tack*; *tall*, *ball* "båll", *galt*; — med förlängning: *vård* "vålnad" (fsv. *varþer*, isl. *vǫrðr*), *spång*, *stång*, *vrång* (isl. *rǫng* f.); —

i Västergötl. (Hof Dial. vestrog.): *ark* "kista", *ar* "ärr"; *vāl* "käpp", *hann-vāl* (fsv. *val* "käpp" m. m., isl. *vǫlr*); *lagg* "kant"; *ball* "knöl", "klimp", *vall-(brott)*; —

i Dalmålet (Noreen i Landsmålen IV. 1): *arv* "harv", *mark*, *bark*, *mārd* "mård" (fsv. *marþer*, isl. *mǫrðr*), *sparr* "sparv", *suārd* "svål" (fsv. *svarþer*, isl. *svǫrðr*); *māl* (isl. *mǫl* f.), *balk*; *raddj* "ragg"; *agn*, *lag* "vätska" (fsv. *lagher*, isl. *lǫgr*), *lag* "lex" (fsv. neutr. pl. *lagh*); —

i norra Ångerm. (Sidenbladh Allmogem. i norra Ångerm.) *svāl* (fsv. *svarþer*, isl. *svǫrðr*); *vāl* (fsv. *val* "käpp" m. m., isl. *vǫlr*); *stang*, *tang*; *vall*; —

i Degerforsm. i Västerb. (Åström Landsmålen VI. 6): *kwarn*, *mark*, *bark*, *sparr* "sparv", *swāl* (fsv. *svarþer*, isl. *svǫrðr*); *balk*, *māl* m. (isl. *mǫlr*), *vāl* (fsv. *val* "käpp" etc., isl. *vǫlr*); *dagg*, *lagg*; *agn*, *sak*, *vak*, *tack*, *lag* "vätska" (fsv. *lagher*, isl. *lǫgr*); *tall*; —

i Burträskm. i Västerb. (Lindgren i Landsmålen XII. 1): *far* "resa", *kwarn*; *swāl* (fsv. *svarþer*, isl. *svǫrðr*), *balk*; *tang*, *ang* adj. (isl. *ǫngr*).

---

[1]) Men *sågblad*, *-klinga*; lån från riksspråket?

Formerna med *u*-omljud äro väsentligen blott desamma som i riksspråket: *öl* (allmänt), *örn* (Vätöm., Fasternam., Älfd., Burträskm.), *ör* "örn" (Ångerm., Degerforsm.) *annsöl* (Vätöm.), *hannsöl* (Skuttungem.), *dugg* "dugg" (Burträskm.), *hugg* (Vätöm., Söderm., Södra Möre), *hogg* (Fryksd.), *hagg* (Burträskm. [1])), *skråkk*, *skrokk* (Västerg., Orsa, Degerforsm.), *boll*, *båll* (Vätöm., Fasternam., Fryksdalsm., Dalm., Degerforsm., Burträskm.) [2]). Man finner visserligen därutöver enstaka ljudlagsenligt omljudda former, såsom *mul* "mal" (isl. *mǫlr*), *bulk* "balk" (isl. *bǫlkr*) i Västerg. (Sandström Fsv. ŏ ock ŭ inom västg.-dial. s. 75), *dogg*, *dågg* "dagg" (Södra Möre, Västerg., Dalm.), *dagg* (Burträskm. [1])), *lågg* "lagg" Dalm., *lagg* (Burträskm. [1])), *nogger* adj. (isl. *hnǫggr*; Skuttungem.), *snågg* (isl. *snǫggr*; Dalm.), *snogg-* "snagg-" (Skuttungem.), *snadj-* "snagg-" (Burträskm. [1])), *goll* "gall" (Västerg., Sandström ovan anf. arbete, s. 75 [3])), *tåll* "tall" Dalm., *voll*, *våll* "vall" (Fasternam., Skuttungem., Södermanl., Dalm.) [4]), *ωll* "vall" i vissa förbindelser och samman-

[1]) Lindgren Landsmålen XII. 1, s. 103.

[2]) Lindgren Landsmålen XII. 1, s. 58 och Tamm Et. ordb. antaga, att fsv. *bolder*, sv. riksspr. och dial. *boll* (*båll*), da. *bold*, står i avljudsförhållande till fsv. *balder* (sv. dial. *ball* "boll", "knöl" m. m.). Detta förefaller mig — trots det framdragna nederl. *bol* "kula", "klot" — föga troligt, i synnerhet därför, att man i så fall framför dentalt *l* avgjort skulle i sv. riksspr. (och de flesta sv. dial.) vänta *u* i stamstavelsen (icke det genom *a*-omljud uppkomna *o*); jfr *bulle*, *full*, *gull*, *huld* etc.

[3]) Antagandet av *u*-omljud av *ă* grundar sig på den öppna vokalkvaliteten av *o*-ljudet, vilken här synes förbjuda den förklaring av sv. dial. *gåll* (< *găld-* < *găld-*), som Kock giver i Sv. ljudhist. 1: 378.

[4]) I Fasternam. och Skuttungem. i Uppl. synes emellertid *voll* kunna förklaras även genom direkt övergång *a* > *o* framför *ll* (jfr det förra målets *skollig* "skallig", Tiselius i Landsmålen XVIII. 5: 67, det senares *hollon* "hallon", *skollug* "skallig", *brolla* "väsnas" = nor. dial. *bralla*, Grip ib. XVIII. 6: 73). Då en sådan ljudövergång måhända tillhör även andra centrala dialekter, är detta kanske av betydelse även för ä. nysv. *wåll*. Denna form är hittills uppvisad blott från Rondeletius och Serenius (Kock Sv. ljudhist. I: 419). Den förre var född Närking och tillbrakte i Närke större delen av sitt liv, dock fem år i Södertälje (under denna tid skrevs Judas redivivus, varur *wåll* är hämtat); den senare var född på Svartsjölandet i Mälaren (Uppl.) och vistades under så gott som hela sitt liv i Södermanl. Att även Södermanl. har *våll* är ovan anmärkt.

sättningar (Västerg., Sandström ovan anf. arbete, s. 79), men ingenstädes finner man en ens tillnärmelsevis genomförd fördelning av former med och utan omljud i enlighet med Hultmans teori. Direkt emot antagandet av en ljudlagsenlig övergång *ǫ > a* tala dessutom för vissa dialekter de redan ovan (s. 314 f.) anförda *trost* (*trωst*), *grån*, *vått* (och *kåst*?), och för alla tala däremot formerna av ordet "huvud", som överallt möta med *o* eller (därur utvecklat) *u*: (*h*)*uvve* Uppl., Södermanl., *hôv* Fryksdalsm., *hôwe* Västerg., *ovud* Dalm. osv.

Det torde icke behövas flera vittnesbörd för att påstå, att den av Hultman antagna utvecklingen av fsv. *ǫ > a* åtminstone på svenskt område icke ens haft dialektisk giltighet.

Utgångspunkten för Hultmans teori om en ljudlagsenlig övergång *ǫ > a* är följande resonnemang (Finl. bidrag s. 94 f.). Man finner i de fem. starka subst. och i de mask. *u*-stammarna så gott som överallt *a* för väntat *ǫ* (resp. därur utvecklade ljud): fsv. *axl*, *aghn*, *graf*, *gran*, *hall*; *balder*, *galter*, *hatter*, *kaster* osv. Berodde nu detta på analogibildning, borde man på samma sätt finna *ia* genomfört i de ord av samma böjningstyper, som ljudlagsenligt skulle ha en växling mellan brytningsdiftongerna *io* och *ia*. Men detta är icke fallet. Tvärtom är resultatet av utjämningen i de senare orden oftare *io* än *ia* (så vid *u*-stammarna) eller lika ofta *io* som *ia* (så vid de fem. *ō*-stammarna): fsv. *biorn*, *fiorþer*, *hiorter*, *kiol*, *mioþer*, *skiolder* emot *fiærþer*, runsv. *biarn*; fsv. *biork*, *giorþ*, *fiol*, *hiorþ*, *iorþ*, dalm. *myærm* (fsv. **mioþm*), *tjönn* (fsv. **tiorn*) emot fsv. *fiæþer*, *fiæl*, *giæf*, *hiælp*, *miædhm*, *spiær*, nysv. *tjärn*. H. förbiser icke, att i de fem. subst. brytning ljudlagsenligt inträder i 4 kasus (nom.-ack. sg., dat. sg. och pl.) och i de mask. *u*-stammarna likaledes i 4 kasus (nom.-ack. sg., dat. och ack. pl.), under det att *u*-omljud inträder blott i 2 kasus resp. (näml. nom.-ack. sg.), men han

menar, att denna skillnad icke haft någon betydelse för utjämningen: "därtill är den roll dessa former [dvs. dat. sg. och pl., ack. pl.] spelat i talet ej nog stor". Denna mening är emellertid fullständigt obevisad (i varje fall torde ack. pl. ha varit en mycket använd form). Tvärtom synes mig en oförvillad uppfattning ovillkorligen böra söka den föreliggande skillnaden i utjämningens resultat väsentligen just i den nämnda skillnaden beträffande antalet kasusformer med ljudlagsenlig brytning resp. omljud. Dock kunna även de faktorer, som v. Friesen Nord. stud. s. 280 f. framhåller, förtjäna att beaktas. (Forts.)

Lund 1912.

Emil Olson.

Dyrenavne.

Prof. B. Kahle har i en afhandling i Indog. forsch. XIV (1903) givet en oversigt over "egennavne" (Altwestnordische namenstudien). Han inddeler dem i 3 hovedgrupper, dyrenavne, træers navne og tingsnavne (deriblandt navne på skibe og våben). Det er en temlig fuldstændig samling af navne i den gamle litteratur, der her foreligger; derimod er forklaringen ofte urigtig eller unöjagtig. Der er meget af interesse knyttet til disse navne, der, hvad arten angår, går tilbage til den grå oldtid. Til alle tider og i alle lande har det været skik at give dyr og redskaber (især våben) deres særlige navne. Ikke mindst udviklet har denne navnegivning været hos vore forfædre, hvad Kahles liste klart viser. I den lærde tid på Island var man opmærksom på disse navne, som på så meget andet; vi finder dem i de versificerede navneremser (f. eks. sværdnavneremsen) sammen med de mange andre poetiske navne; men de findes også i særlige remser, således hestenavne i Þorgrímsþula og i Kalfs-

vísa (SnE I 480—84), oksenavne i þorgrímsþula (SnE I 484) osv. Allerede disse navne giver særdeles gode oplysninger.

Denne gamle navnegivning har hele tiden holdt sig på Island. Der har kør og heste endnu deres særlige navne; det vilde være af stor betydning, om man kunde samle så mange heraf som muligt, da de, bortset fra deres kulturhistoriske betydning, har så megen sproglig værd.

At *får* også har deres navne, kunde i betragtning af deres i reglen ret store mængde synes mærkeligt. Når en ukyndig lader sit blik løbe over en flok på 100 får eller flere, vil de for ham vise sig temlig ensartede, så at han kunde mene, at höjst kun enkelte, og da særlig vædderne, kunde få særlige navne. Men for den kyndige ejer eller hyrden stiller sagen sig anderledes; han kender hvert enkelt, har et fintmærkende öje for hvert enkelts ejendommeligheder, ja kan inddele dem efter slægtskab og herkomst; og da undrer man sig ikke over, at ethvert dyr har eller kan have sit bestemte navn. Det er let at forstå, at sådanne navne ikke spiller nogen rolle i oldlitteraturen; Kahle har da heller ikke flere end — siger og skriver — to sådanne navne (hvoraf det ene er *Fleygir*, vædder), men heraf må endogså det ene udgå, da den *geldingr*, der (i Bósas.) er tale om og som bærer navnet *Skálkr*, ikke er et 'gildet' får, men 'en gilding' (evnuch), der vogter en kongedatter; han kaldes også træl i det følgende.

Kaster man et blik på et kort over den nordøstlige del af Island, vil man langt inde i landet, inde imellem de øde fjælde og heder (höjplateauer), finde gårdsnavnet Möđrudalur (M. á Fjöllum, som det sædvanlig hedder); der er meget ensomt, 4—5 timers ridt nord på til den næste 'fjæld'-gård, der på sin vis ligger lige så ensomt, men disse gårde har været bebyggede fra oldtiden af; grunden hertil er, at i omegnene er der udmærkede betingelser for fåreavl. Ingen steds i hele landet bliver fårene federe og triveligere, men

pasningen kræver hårdføre mænd og dygtige hyrder. Jeg har flere gange besøgt de nævnte gårde. Under et af mine ophold på Möđrudalur fik jeg lejlighedsvis fat i en lille bog, hvoraf jeg så, at bonden, den dygtige og energiske Stefán Einarsson, førte en formelig bog over sine hunfår, hvoraf hvert havde sit navn, op imod mindst 400 (han ejer vist endnu flere). Jeg mente straks at kunne se, at der her forelå en vigtig skat i sproglig henseende. Men da jeg ligeledes så, at flere navne ikke umiddelbart var forståelige, fik jeg bonden selv til, foruden en liste over alle navnene, også at give mig en autentisk forklaring af alle dem, der trængte til en sådan; hele listen blev gennemgået. Da der her, som antydet, foreligger, fra nutiden, en så righoldig samling navne, og det fra et enkelt sted, har jeg ment, at det kunde interessere alle dem, der beskæftiger sig med navnestudier, at få denne samling; der er virkelig meget at lære deraf. Jeg tvivler heller ikke om, at de i virkeligheden svarer ganske — eller ganske godt — til forholdene, som de også var i oldtiden. Man vil se mange eksempler på, hvor ilde vi var farne, hvis vi, uden den autentiske forklaring, skulde gætte os frem.

Navnene, som jeg nu skal give en oversigt over, falder i to naturlige grupper; i den ene navne, der beror på herkomst og oprindelse m. m., — i den anden navne, der hidrører fra egenskaber, indre så vel som ydre. Den sidste er, naturligvis, langt den störste.

I. Navne, der beror på *herkomst* og *oprindelse* og lign.

a. Simple og gennemskuelige er: *Flekkudóttir*, *Smokkudóttir*, Flekkas og Smokkas datter; *Finna* hed en datter af (moderen) Finna (samnefni).

b. Efter steder, gårde: *Brúa* fra gården Brú, *Kroppa* fra Kroppur, *Kleif* fra Kleif; stærkere afkortninger: *Ármóta* fra Ármótssel, *Hnefla* fra Hneflasel, *Bárđa* fra Bárđardalr, *Dæla* fra Jökuldalr, *Mađra* fra Möđrudalr (navnet altså fak-

tisk identisk med plantenavnet, galium), *Meiða* fra Meiðavellir, *Skála* fra Skálamór, *Skúta* fra Skútustaðir, *þistla* fra þistilfjörðr, *Øx* fra Øxará. Med endelsen *-ka*: *Gauka* fra Gautlönd. Med endelsen *-sa*: *Lónsa* fra Lón, *Teigsa* fra Teigr. — Sammensatte navne: *Hlíðarhvít* 'den hvide fra Hlíð', *Kjalfellsgul* 'den [1]) gule fra Kjalfell'.

Man lægger straks mærke til, at alle disse navne er femininer, naturligvis fordi der altid tænkes på *ær* 'hunfår' — og dette er i det følgende ufravigelig regel. En gang er det korte navn — som også var fem., — forblevet uforandret (Kleif).

Hertil slutter sig nogle få efter midlertidige græsningssteder: *Arnargul*, fordi den havde græsset i Arnardalr, *Heiðargul* (græsset i Heiði), *Fagra*, af Fagradalr (navnet vilde man sikkert ellers have trot betød 'den smukke'), *Núpagul* 'den gule i Nupar' (hvor den græssede); kuriøst nok er *Seyra* efter Kortseyrardalr (med forklaringen fulgte, at *seyra* betød 'en lille bæk'); her synes der dog at foreligge *eyrar* (af *eyrr*, nu *eyri*); *s* trækkes i udtalen over til dette.

c. Efter personer: *Kelling*, fordi den havde tilhørt en gammel kone (kelling), *Inga*, = kvindenavnet, *Jóa* (kælenavn for Jóhanna), *Jóka* (ligeledes), *Olla* (udt. *l-l*, ikke *-ddl-*; af Ólöf), *Stjana* (af Kristjana). Sammensatte: *Gunnuhvít*, *Jónuhvít* (af Gunna, ɔ: Guðrún, og Jóna, dannet af Jón); — *Palla* (med *l-l*; af Páll), *Torfa* (af Torfi), *Frissa* ("frá Frissa karli", men F. er kælenavn for Friðrik), *Rikka* (af Frið*rik*); sammensat: *Jónkagul* (af Jónki, kælenavn for Jón). Efter tilnavnet *hrollur* ('kuldegysen') blev navnet *Hrylla* dannet. Af et andet tilnavn *skel* ('musling, skal') dannedes *Skelsa*, men i navnet ligger en bibetydning, i det tilnavnets bærer ansås for at være en underfundig person og fåret ligesådan; navnet betegner således ikke herkomst, men er snarere 'karakternavn'. Ret mærkeligt er *Djúnka*, som ved en idéassociation er dannet af *Djúnki* (Islændernes navn for Diun-

[1]) Jeg bruger i overs. fælleskön.

kowsky, en katolsk gejstlig, der spiller en rolle i B. Gröndals meget læste "romantiske saga", Heljarslóðarorusta, om Solferinoslaget).

Endelig er der 3 navne, som i formen kan se ud som kvindenavne, men som dog er at forstå på en særlig måde. *Droplaug* (jfr Droplaug i Droplögsönnernes saga), men *drop*- hentyder her til fårets små sorte pletter; jfr *drop*- i det følgende. *Fanný* — så kaldt fordi den var hvid ("hvid som sne, *fönn*"). *Randalín* (jfr Aslaugs navn i Ragnar Lodbrogs saga), men *randa*- hentyder til de mange *randir* i hornene, hvorom nedenfor.

d. Som et tillæg til disse navne kan de betragtes, der hidrører fra en *tildragelse* i fårets liv (jfr de navne, der hidrører fra midlertidige opholdssteder). *Fjósa* (født i en kostald, fjós), *Jata* (fordi den stod i krybben), *Garðahvít* (af *garði*, forhöjningen midt i fårestalden, hvorpå høet udstrøs); efter steder, hvor (halvvejs) tabte får er genfundne: *Nípahvít* (af *Nípar* jfr ovf.), *Ups* (af *Upsir*, fem. pl.), *Urð* og *Urðarhvít* (af *urð* 'stenhule'), *Ása* (af *ás*, en ås, hvor den fandtes tilsneet); hertil hører vist også *Jökla* ("frá jöklinum"); et mere almindeligt navn er *Glötun* ('den tabte', der genfandtes). Et par af de sidst anførte navne viser, hvilke farer och trængsler fårene undertiden kan lide (det må erindres, at de oftest går ude en del af vinteren og må søge føde under den løse sne). Følgende navne hidrører fra den slags trængsler: *Fönn* (fandtes oversneet, = *fönn* 'snedynge'), *Ísa* (af *ís*, fandtes frussen fast i isen), *Svella* (af *svell*; samme forhold), jfr *Brynja* (af den brynjelignende isbeklædning om brystet), *Hörmung* ('lidelse', fordi den havde haft mange lidelser og overstået dem alle), *Lífseig* ('sejlivet', = foregående), jfr *Ófeig*; *Helja* ('fordi den var lige ved at omkomme'); *Raun* (*raun* = hård prøve, fare), *Nóra* (fordi den var næsten død) [1]). Af sygdom kommer

[1]) Ved samme lejlighed gaves den oplysning, at *nóra* (impf. *nórði*) bruges om svagt liv.

Meinsa (af *mein*, fordi den havde haft *höfuðsótt*, ekinokok i hjærnen, og var bleven helbredet; mærk endelsen *-sa*). — Andre herhenhørende navne er: *Gjöf* (fordi den var en foræring), *Huld* (fordi den holdt sig skjult i fåreflokken), *Skuld* (fordi den brugtes til at betale en gæld), *Velta* (fordi den lagde sig og ikke kunde selv rejse sig igen, eller, som det hedder på isl.: *lagðist afvelta*), *Villa* ('forvildelse', fordi den forvildede sig bort fra fåreflokken). Endelig er *Tóa*, ikke fordi fåret var rævesnu, men fordi det var blevet — bidt af en ræv (*tóa*). —

Væddere og beder plejer at være hjordens ledere og beskyttere, men at der også blandt hunfårene kan findes individer, der kan påtage sig denne "mandlige" opgave, viser navne som *Forustuhvít; forustusauður* kaldes en sådan vædder (eller bede), hvilket forkortes til *fori*; fem. hertil er *Fora*, af samme betydning som det førstnævnte (bortset fra farven).

II. Navne, der beror på indre og ydre egenskaber.

A. Ydre egenskaber. Her kommer først dyrets almindelige udseende i betragtning og dernæst de enkelte legemsdele.

a. Almindeligt udseende, kropslig habitus. Efter storhed og tykkelse: *Digrahvít* ('den tykke hvide'), *Stóragul* ('den store gule'), *Tvíbreið* ('dobbeltbred'), *Sauðagul* ('stor som en sauður og gul'). Hertil kan også regnes: *Baka* ('med den brede ryg') og *Sljettbaka* ('med glat ryg'). — Den svære kluntede form udtrykkes ved navne som: *Bryðja*, *Gríður*, *Skessa*, *Fenja* (alt jættekvindenavne; *Fenja* forklaret som 'stor, tyk'); *Böng* ('stor og höj'); *Löng* og *Langadröfn* ('den lange' og 'den lange med sorte pletter'). — Den trinde og tykke form udtrykkes ved: *Hnyðja* (egl. 'tyk kølle, køllehoved'), *Kúla*, *Hnyðra* (af *hnoðri*, [rundt] nögle), *Budda* (også brugt om små, tykke kvinder), *Hnota* (lille, tyk; af *hnot* 'nød, garnnögle'), *Kæna* (forklaret ved "lítil budda"; vel

= *kæna* 'lille, bred båd'), *Köggla* (forklaret "stutt, digur"; af *köggull* fingerled). Modsat er andre navne, som betegner fårets lille vækst: *Mjóna* (af *mjór* 'smal'; bruges også om andre smalle, langstrakte genstande), *Lonta* (egl. en slags örret; "löng og mjó einsog lonta" lød forklaringen). *Litla-hvít* ('den lille hvide'). — Lidenheden betegnes fremdeles ved *Lóa* (hjejle), *Hæna* (höne), *Padda* (padde, brugt om små insekter); — *Murka*, *Pína* (ofte brugt i daglig tale om hvad der er småt, f. eks. *pínustaup* 'et lille glas, dram'), samt *Grýta* (egl. 'en lille gryde').

b. Ulden spiller naturligvis en overvejende rolle, da både dens fylde og farve er af en bestemmende karakter for dyrets hele udseende.

Efter fylden eller det modsatte: *Ullsíð* ('med langt nedhængende uld'), *Síðklædd* (d. s.); megen uld betegnes i det hele ved: *Dúða* (jfr *að dúða sig* 'klæde sig tykt og varmt på'), *Dýna*, *Dyngja* (egl. 'dynge, bylt'), *Viðja* ('med megen og grov uld'). — *Hrísa* og *Starhærð* er ensbetydende, 'med grove og stive hår'; *þófa* 'hvis uld, efter at hoved-uldbeklædningen er taget af, ligner filt (*þófi*)'. Ringe uld-mængde udtrykkes ved *Snoða* (jfr *snoðinn*), *Snöggagul*. Desuden opkaldes dyrene også efter enkelte pletter på legemet af en fra hovedfarven forskellig farve; se det følgende.

Efter farven. Hovedfarven på fårene er i det hele hvid, men ofte med forskellige nuancer og således, at endel af ulden (på forskellige dele af kroppen) har en fra hovedfarven forskellig farve.

Flere med *-hvít* (fem. af *hvítr*; böjningen ses klart af gåden; *tvær ær hvítar* — hvor det gådefulde ligger i *hvítar*, der både kan være nom. pl. fem. af adj. og gen. sing. af *Hvít* som n. propr.) sammensatte navne: *Gunnuhvít*, *Jónuhvít* (efter kvinder); *Hlíðarhvít* (efter en gård); *Holu-*, *Holta-*, *Nípa-*, *Urðar-* (efter lokaliteter og tildragelser); *Digra-* og *Litla-* (efter störrelse); *Mjallhvít* (snehvide) og *Mjöll* (nyfalden sne);

Drífa ('sne'), *Fanný* (se foran); efter, om jeg så må sige, virksomhed: *Forustuhvít* (se foran) og *Fyrirmálshvít* ('den hvide, som har fået et lam för tiden'; af *mál* 'den rette tid').

Enkeltnavne, hvor navnet er hæntet fra fugle og overført på fåret på grund af farven, er følgende: *Álft*, *Svana* (fem., dannet af *svanr*, der som masc. ikke kunde bruges) *Rjúpa* ('Ryppe'); jfr det følg. — Efter den hvide kæruld: *Fífa*, efter kridt: *Krít*. — Det lyse udseende betegnes ved: *Birta* (egl. 'lys, lysning'), *Björt* (fem. af *bjartr*), *Skíma* (egl. 'svag lysning'). — Den grå, hvidgrå farve udtrykkes i følgende navne: *Grána* (enten dannet af *grár* med endelse *-na* eller af *gránn* = *grár*); — *Gæs* ('gås'), *Skegla* ('tærne', fuglen), *Ryssa* (af *Rytr* = *skegla*; d. s.), hvortil endnu föjes *assa* (egl. 'örn', f. *arnsa*; forklaret som 'grå som örn'; farven dog vel nærmest brungrå), *mýsla* ('den lille mus'); — *Hjela* ('grå som rim').

Den gule (gulbrune) farve findes udtrykt ved: *Jónkagul* (se foran), *Arnargul*, *Heiðargul*, *Núpagul*, *Kjalfellsgul*, *Geldagul* ('den golde gule'); *Sauðagul* (se foran), *Stóragul*, *Fríðagul* ('den smukke gule'), *Snöggagul* ('med ringe uldvækst'), *Bitagul* (af et mærke, *biti*, i hornet). — *Gulkúða* (angående *kúða* se under *horn*), *Gulsa*.

Enkeltnavne: *Fjóla* ('Viol', udtrykkelig forklaret som 'rødgul'), *Sóley* ('gul som smörblomst'), *Stör* ('gul som visnet stargræs'); *Bleikja* (af *bleikr*; 'gulbleg'), *Leira* (af *leir*, 'den lergule').

Rødlig og brun (mörkebrun) farve: *Rauðka* (plejer ellers altid at være et hoppenavn); *Írsa* (ganske ejendommelig forkortelse og dannelse, af *írauður*, noget rød, rødlig eller gullig), *Mosa* (af *mosi* 'mos'), *Móra* (jfr *mórauðr*) og *Ljótamóra*, *Molda* (af *mold* 'muld').

Sort farve: *Surtla*, *Hrefna* (af *hrafn*), *Blökk*, *Dimma*. Jfr *Bláleit*.

Tre farver: *Þrílit*.

Broget farve, hvor grundfarven i reglen er hvid, medens enkelte legemsdele(s uld, hår) har en anden farve: *Smokka* og *Gulsmokka* ('hvis hoved og hals er gulbrun'; af *smokkr*, åbenbart samme ord som i *smokkr vas á bringu* i Rígsþ. 16), *Glæsa* ('med hvidt hoved, ellers mörk'; herom brugtes adj. *glæsótt*), *Gláma* (af samme betydning), *Húfa* ('Hue', med sort hoved), *Hatta* (egl. 'med hat eller hætte', ɔ: mörk (sort) på forkroppen hen til boven), *Peisa* = *Hempa* (egl. 'kappe', ɔ: ligesom med en kappe over forkroppen; herom brugtes adj. *kápótt*), *Svartkolla* ('med sort hoved'); *Krúna* ('med hvid plet i nakken'), *Hálsa* ('med mörk hals'). — *Bógel* (et ejendommelig dannet navn, af *bógr* og *-el* som et slags afledningsendelse; fårets bov var sort); *Buxa* (egl. 'med bukser på'; lårene var hvide). *Kríka* (af *kríki*, egl. den vinkel, der dannes af kroppen og extremiteterne; *handarkriki*, *lærkriki*; fårets lår var sort).

Af större eller mindre pletter af anden farve end hovedfarven er følgende navne opståede: *Dýna* (af en stor 'dyne'-lignende plet på — over hele — ryggen); *Króna* (af en krone[pengestykket]-lignende plet på ryggen); *Skjaldbreið* (med en skjoldlignende plet på ryggen); *Flekka* (med *flekkir*, pletter) og *Gráflekka*; *Móflekka* ('brunplettet'); *Díla* (med *dílar*; d. s.) = *Penta* (verb. *penta* 'at male'); *Síða* (egl. blot 'med en ejendommelig side', den var grå); *Sjálflagða* ('med en sort tot, plet, på kroppen'; egl. 'sig ved en sådan selvmærkende'); af lignende betydning er *Lokka*. — *Golta* og *Gola*, bægge enstydende (forklaret som *mögótt*, af *magi* = bug, jfr *hösmagi* i Grettiss.; 'med en mörk(ebrun) bug'); *Botna* (adj. *botnóttur*; d. s. som foreg.). — *Droplaug* og *Langadröfn* (på grund af små, rundagtige pletter, *dropi* = *dröfn*). *Branda* ('med striber'; jfr *bröndóttur*, især brugt om kør). *Kisa* (egl. 'kat'; den gråstribede, da flertallet af katte er således). — *Dílfóta* ('med pletter på benene'), *Fótflekka* (d. s.), *Leista* (af *leistr* 'sok'; 'med hvide fødder', sær-

lig nedenfor knæet) = *Sokka*; *Hækla* (egl. 'med ejendommelige *hæklar*', af *hækill*, 'bagbens-knæled'; det var sort); *Kjúka* ('med sorte *kjúkur*', benenes nederste del), *Klauf* ('med sorte klove'). — *Grárassa* ('med grå bag'); *Gulrófa* ('med gulbrun-hale'; *gulróa* er også = kålrabiroe); *Rófa* ('med mörk hale'); *Tíra* ('egl. svagt brændende lys', her om den hvide hale på et sort får; humoristisk). — Endelig kan der undertiden på hvide får findes en sort ring ved eller omkring öjnene (sorte öjenbryn); sådanne får kaldes *Bauga* (af *baugur*), *Bílda* (adj. *bíldóttur*; dette indbefatter dog også at "kinderne" er mörke eller plettede), ensbetydende hermed er *Íma* (grundbetydning uvis).

Forhovedet ("ansigtet") har selvforståeligt i mange tilfælde været navnestiftende, hvorfor de navne her samles under et, som er tagne af hårenes farve. *Blesa* og *Kolublesa* ('med [mörk] blis', langstrakt stribe foran), *Stjarna* ('med en — hvid — stjærne, plet, i panden'), *Gríma* ('mörk foran') = *Kola* (af *kol*), = *Korga* (af *korgur* 'bundfald, grums'). *Frekna* ('fregnet'), *Dröfn* (omtr. det samme), *Kransa* ('med store "dråber", ɔ: fregner foran'), *Brá* = *Brún* = *Kolbrún* ('med sorte öjenbryn'). Af "kindernes" beskaffenhed: *Vanga* = *Kolvanga* ('med sorte kinder'), = *Kjanna* (af *kjanni*). — *Nös* ('med sort næse'). — *Grön* ('med mörkladen, grön, læbe'), *Vör* ('sort på læben'), *Skjaldvör* ('med skjoldlignende plet på næsen'). — Af den ejendommelighed, at der sidder en hårdusk, der rejser sig opad, på hovedets forside, kaldes fåret *Skúfa* (af *skúfur* 'dusk') eller *Fjeskúfa* (vistnok fordi en sådan ansås for heldig, rigdomgivende, af *fje* = rigdom); af samme betydning skal *Röst* være (jfr *röst* = inæqualitas editior hos B. H.).

Endelig kan får have en mere hårrig, lodden, plet i panden; deraf navnene *Brúska* (af *brúskur* = hårtot, hårdusk), *Lubba* (af *lubbi* 'rig hårfylde', jfr *lúfa*), *Toppa* (af *toppur*). — Er der "dråber" (småpletter) på øret, kaldes fåret *Drop-*

eyra; af dets hårvækst *Dúska* ('med skrúður i øret'), *Eyra* ('med sort øre').

Jeg går nu over til navne, der direkte er afledede af legemets enkelte dele. Hovedet(s form): *Stuttleit* ('med kort ansigt'), *Stórleit* (modsat), *Háleit* ('med knejsende hoved', *Álka* ('med langt fremstående snude', egl. fuglenavnet), *Búlda* ('med tykt hoved', jfr *búldinn* 'pluskæbet'); — *Bunga* ('med en stor hvælvet snude'), *Bóla* (på grund af en vorte, *bóla*, på snuden), *Nefja* ('med vanskabt næse'; af *nef*); hertil kan föjes *Blinda* (af *blindur*). *Slapeyra* ('med nedhængende øren'). *Fjöður* (født med en *fjöður*, ɔ: et mærke, der består af et lille indsnit i øret; et almindeligt ejermærke på får).

Det følger af sig selv, at en så fremtrædende del af hovedet eller dyret som h o r n e n e har måttet spille en stor rolle ved navnegivningen. Ikke mindre end en omtr. 60 navne hidrører derfra. Efter hornenes forskellige form m. m. kan navnene inddeles i forskellige grupper.

a. Hornenes mængde: *Einhyrna* ('med ét horn'), *Þrí-hyrna* ('med 3 h.'), *Fera* (= *ferhyrnd*, 'med 4 h.'); af samme betydning er *Hrauka* (vistnok af *hraukur*, egl. 'omfangsrig dynge').

Får uden horn kaldes *Kolla* og *Hnolla*, jfr *Svartkolla*.

b. På tværs af hornene går der ofte riller, i bueform; efter dem kaldes fårene *Rönd* og *Randalín* (jfr ovf.), *Geira* (af *geiri*; forklaret "af en stor rák"), *Rák* ('stribe, rille'), *Þrí-rák* og *Áttrák* ('med — henholdsvis — 3 og 8 sådanne').

c. Lange, store, svære horn: *Stórhyrna*, *Spíra* (= *spíra* 'lang stang'); *Þykkhyrna*; *Klumbra* ('med tykke h.'; jfr *klumbur* globus, massa, B. H.); *Sauðhyrna* (egl. 'med horn som *sauður*'). Hertil kan föjes *Kussa* (egl. 'ko', ɔ: med horn som en kos, og lige opad) og *Spjálk* ('med store horn, stående lige ud').

d. Smalle, tynde, små horn: *Smáhyrna*, *Títa* (*títa* = tynd pind og lign., jfr *títuprjónn* 'knappenål'), *Prjóna* ('med tynde og lange h.', af *prjónn*, strikkepind), *Karta* (= *karta*

'lille smule', noget der er lille), *Næpa* ('med korte og tykke h.', = *næpa* 'næpe', hvidroe), *Hnífla* ('med små h.', af *hnífill*; 'lille horn'), *Strympa* ('med korte og lige horn', af *strompur* jfr *strympa* 'valseformet kar', B. H.), *Þunnhyrna* ('med tynde h.'). Jfr også *Fínhyrna* ('med fine horn').

e. Hornenes retning: *Framhyrna* ('med h., der står lige frem'), *Upphyrna*, *Úthyrna* ('med, henholdsvis, op- og udstående h.'), *Kúða* og *Gulkúða* (se ovf.; 'med tilbageböjede horn'; etymon?); *Skakkhyrna*, *Skeifa* (egl. 'hestesko'), *Stefna* — alt 'med skæve horn'.

f. Snoede, drejede, vredne horn: *Snarhyrna*, *Snúra* ('snoede som vridbór'), *Krækja* (af *krókur*), *Krubba* ('med krogede h.'), *Beygla* ('med vredne h.').

g. Andre navne: *Geithyrna*, *Geit*, *Kiða* (alt: 'med horn som en geds'); *Ponta* ('med horn af form som en snus-beholder, der kaldes ponta', i form af en fladsidet flaske, med böjet hals og en prop i); *Klaufhyrna* ('med kløvet eller med en rift i h.'); *Hnúta* ('med en knude på h.'); *Gathyrna* ('med hul i h.'); *Skálhyrna* ('med en fordybning i h.'); *Gráhyrna*. — *Dúfa* ('Due') og *Stúfa* ('med afstumpede h.'). — *Hornbrota* ('som har brækket sit h.'); *Hornsloppa* ('med afbrækket horn').

h. Endelig hidrører nogle navne fra mærker i hornene (som ellers på ørerne): *Bitagul* (se ovf.; 'den gule med *biti*', 'et > -snit midt i ørets yderside'), *Tvírifa* (mærket hedder *tvírifað* 'med to lige "rifter" — snit — i ørespidsen'), *Hamra* (mærket: *hamarskorið*, den øverste del af øret skåret i form af ┌┘└┐), *Sýling* (mærket: *sýlt* 'med ᵛ-snit i ørets spids'), *Lögg* (mærket (egl. 'fals'):] i siden af øret).

Andre kropsdele: *Hálslöng* ('med lang hals'); — *Háfóta*, *Háfætt* ('med höje ben'), modsat: *Lágfóta* (ellers et almindeligt navn på ræven); *Mjófóta* ('med smalle ben').

Navne af forhold til lam og fødsel: *Fyrirmálshvít* ('den hvide, der har læmmet för den rette tid'; *mál* = den

rette tid), *Tvílem(b)sa* ('med to lam'); *Drotning* ('det lam som er først født'; ret ejendommeligt); *Sumra* ('den sommer-, ɔ: sent, fødte'); *Fóstra* ('fostermoder'; fordi den tog sig af et fremmed lam), jfr *Tryggð*.

Der er fremdeles en del navne, der beror på fårenes egenskaber, udvortes skönhed i det hele, deres nytte og mælkerigdom, og ligeledes på deres mindre gode egenskaber i så henseende:

a. Gode egenskaber; *Búbót* ('Bo-bod', som fremmer boets mælkeforråd); — *Fríðagul* ('den smukke gule'), *Fjeleg* ('den tækkelige'), *Snotra* (d. s.), *Sæld* ('den trivelige, fede'), *Sjáleg* ('den anselige'), *Vænleg* (d. s.), *Netta* ('den nette'), *Prúð* og *Prýði* ('den smukke), *Siðprúð* ('med smukke manerer'), *Kurt* og *Kurteis* ('den belevne'), *Hirða* ('den renlige'; jfr *að hirða sig* 'være renlig og holde sig pyntelig'), *Unun* ('fryd'). — Det smukke, stolte udseende fremhæves ved *Gyðja* ('gudinde'), *Freyja*, *Rausn* ('storladenhed'), *Hetja* ('heltinde').

b. Modsatte egenskaber: *Geldagul* ('den golde gule'); *Mæða* (af *móður* 'træt', 'forpustet', på grund af dårlige lunger); *Ljóta-Móra* ('den stygge mora'), *Ljótun* (også et kvindenavn; 'den stygge'), *Ófríð* (d. s.), *Grýla* (egl. 'skræmsel'; 'den hæslige'), *Gretla* ('den i ansigtet rynkede'); *Skjóða* (egl. 'skindsæk'; den med stygt skind); nedsættende er også *Rolla* (et ellers almindeligt navn om hunfår, dog altid i noget nedsættende betydning); — *Svöng* ('den sultne, forsultne'); — *Læða* (egl. 'en som lædist', som sniger sig, — går måske mere på karakteren). — *Órækja* (egl. 'den lidet omhyggelige, forsömmelige', således kaldt, fordi fåret forsömte sit lam).

B. Åndelige egenskaber er man egenlig ikke vant til at tale om hos får; dumhed er den eneste egenskab, man har villet tillægge dem; at dette er urigtigt, vil flere af de følgende navne klarlig vise.

Raskhed, livlighed, hårdhed vidner følgende navne om:

Ákefð ('voldsomhed, ivrighed'), *Elding* ('lyn'), *Píla* og *Ör* ('en pil'; jfr "hurtig som en pil"), *Fló* ('loppe'; ɔ: den der springer og hopper); *Skerpa* og *Harka* ('hårdhed' og 'udholdenhed'), *Snör* ('rask, hård'), *Hreða* ('fremfusende, dristig'; jfr Tords bekendte tilnavn), *Otra* (forklaret som "oturleg", ɔ: livlig og fremfusende), *Snegla* ('hård, kraftig, umedgörlig'; jfr Halles bekendte tilnavn). Skyhed og raskhed udtrykkes ved flere navne: *Brana* (jfr *brana* "audacter ruere" B. H.), *Bredda* (af *bráðr*?), *Fála* (også brugt om fremfusende, vindige fruentimre), *Flenna* (d. s.; jfr "procax ancilla" B. H.; ofte om løsagtige kvinder); *Frekja* ('voldsom og sky'), *Gribba* (omtr. d. s.), *Skvetta* (egl. urolig, springende), *Æsa* (egl. en som er *æst*, ophidset-sky), *Örva* ('rask, sky'; af *örr*); *Erta* ('umedgörlig-sky'). — *Gapa* ('som med åben mund og hvæsende farer mod hundene', modig), *Hremsa* (d. s.; af *hremma* 'gribe fat i'). — Modsatte egenskaber er: *Dræsa* ('mat, lad'; jfr *dræsa*: ". . . et aliud quod gressum moratur" B. H.), *Læpa* (omtr. d. s.), *Mugga* ('sløv', med bibetydning af travrighed; subst. *mugga* 'gnavenhed'), *Ólund* ('den gnavne'). — *Lydda* ('den feje'); *Lúpa* ('ængstelig'; *að lúpa sig* 'trække sig sky og ængstelig tilbage'; *lúpulegur* bruges om forskræmte, modløse börn. — Får, der altid bræger (og kan ligesom være ynkelige, grædefærdige i tonen), benævnes: *Blaðra* (verb. *blaðra* bruges i bet. 'at sludre'), *Rella* (verb. *rella* bruges om gnavne, halvgrædende börn, adj. *rellóttur*), *Væla* (verb. *væla* 'at hyle'). — *Naðra* ('den ondskabsfulde'), *Nöp* (noget lignende; jfr *að vera í nöp við e-n* 'at være ilde stemt mod en'). — Gejlhed udtrykkes ved *Píka* (egl. cunnus) og *Púta* ('hore').

Spagfærdighed og rolighed finder sit udtryk i navne som: *Brúða* (jfr udtrykket *stiltur sem brúða*; *brúða* = dukke); *Spök*, *Ró*, *Róleg*, *Hæglát*; *Gæfa* (af *gæfur* 'stilfærdig'), *Gufa* ('stille'; også brugt om stilfærdige mennesker, i noget ringe-

agtende betydning), *Gæla* ('en som er *mannelsk*'; jfr *gælur*, pl. fem., karesseren).

Endelig er der det smukke, rosende *Tryggð* ('troskab') på grund af fårets moderkærlighed.

Udenfor alle de omtalte klasser står til slutning: *Tjara* (egl. tjære, fordi fåret blev pletvis tjæret, til mærke), *Urt* og *Önd* (bægge dele ensbetydende: en and).

* * *

Som man af foregående redegörelse vil have set, er navnene hovedsagelig substantiver; disse er atter dels velkendte som *unun*, *grýla*, *skjóða*, *lydda*, *hetja*, *álka*, *önd*, *elding* osv., osv.; dels lavede af ejeren og da på forskellig vis, men alle på *-a* eller *-sa* (disse er: *Gulsa*, *Hremsa*, *Írsa*, *Lónsa*, *Meinsa*, *Skelsa*, *Teigsa*, *Tvílem(b)sa*). De på *-a*, *hyrna* osv., er tænkte som *jōn*-st., derfor altid omlyd (hvilket viser, hvor levende omlydsfølelsen endnu er den dag i dag i sproget).

En mængde af navnene er femininum af adjektiver, substantiviseret (som *-hvít*, *-gul*, *-síð*, *-breið*, *kurteis*). Hvis bonden blev spurgt, hvorledes disse ord hed i genitiv, vilde han uvægerlig sige *-ar*; disse ord er ganske af samme art som f. eks. de mange femininer i det gamle sprog som *ígrœn* (jorden), *eygló* (solen), *alskír* (d. s.), *óljós* (nat), *glǫð* (klokkenavn) osv., osv.

Af særlig interesse er de navne, der er dannede af et subst., som er navnet på en legemsdel, uden at være sammensatte, som *baka*, *hækla*, *hálsa*, *kríka*, *kjamma*, *leista*, *lokka*, *nefja*, *sokka*, *vanga*. De betegner alle en ejendommelighed ved en enkelt (mindre) del af legemet, der i modsætning til helheden er af en eller anden grund påfaldende og iöjnefaldende. Det samme opnås ved selve navnet på vedkommende legemsdel (*grön*, *kjúka*, *klauf*, *nös*, *rófa*, *vör*). Disse navne er i höj grad oplysende for tilsvarende gruppe

af de gamle tilnavne; ti disse er i virkeligheden ganske ensartede.

Interessante dannelser (ved dobbelt-betydning; idéassociationer) er *Fanný*, *Randalín*, *Droplaug*, *Bógel*, *Djúnka*, *Ljótun*, jfr *Kolbrún*.

Ligeledes er de stærke forkortelser i navnene *Arnargul*, *Írsa*, *Öx* værd at mærke; og ikke mindre navnet *Seyra* (af Kort-seyrar- for *Korts-eyrar-*).

Humoristisk farvede er flere af navnene f. eks. *Skelsa*, og de om erotiske tilböjeligheder vidnende navne og flere andre. Om et slags lucus a non lucendo minder navnet *Tóa* ("fordi det blev bidt — men ikke bidt ihjæl — af en ræv").

Der kunde göres endnu flere bemærkninger om de enkelte navne, men det er næppe nødvendigt her at komme nærmere ind derpå. I sproglig henseende, på grund af betydning, er flere mere eller mindre vigtige: *Brana*, *Bredda*, *Böng*, *Drotning*, *Dræsa*, *Fjeskúfa* (der sikkert beror på et folkloristisk moment), *Golta*, *Gola*, *Hornsloppa*, *Hnolla*, *Kúða*, *Lonta*, *Nóra*, *Rýla*, *Röst*, *Spjálk*, og fl.

København 27 december 1911.

Finnur Jónsson.

Marius Nygaard.

Marius Nygaard er född i Bergen 13 sept. 1838. Han tok studenteksamen 1855 og filologisk embættseksamen 1861. I 1864 vart han adjunkt i Kristianssand, og 1876 yverlærar ved same skulen. I 1877 vart han rektor i Fredrikshall, og i 1894 rektor i Drammen. Det sistnemnde embætte hadde han, til han tok avskil i 1910.

Nygaards ungdom fall inn i den nynorske vekkjingstid, daa den nasjonale maalvitskapen i Norig vart grunnlagd av menn som professor Rudolf Keyser, P. A. Munch, C. R. Unger og Ivar Aasen. Nygaard hadde rike filologiske evnor, og aandsstemna i tidi og i dei krinsar han livde i drog hugen hans aat studiet av gamalnorsk maal. Og um endaa skulearbeidet meir og meir kom til aa verta det hugmaalet, som han sette högst og som han ofra mest tid og evna paa, tok han seg jamt stunder til vitskapleg gransking. Og det emnet han serleg granska var den norröne setningsbygnad.

Der var ikkje mykje gjort paa dette umkvervet, daa Nygaard tok til med sitt arbeid. Der var ei utgreiding av Fr. Dietrich Über den nordischen Dativ (1851), og G. F. V. Lunds Oldnordisk Ordföiningslære (1862), som fulla umhandla heile emnet, men ikkje kunde segjast fullnögja vitskaplege krav.

Den fyrste frukti av Nygaards arbeid var Eddasprogets Syntax (1:ste del), som kom ut i Bergen 1865, og som greider ut um bruket av akkusativ, dativ, genitiv, artikelen, den mediale verbalform, konjunktiv og relativet i den eldre edda.

I 1867 kom 2:dre deildi av denne boki og greidde ut um indikativ, passivet, imperativ, infinitiv og neittingsordi.

Arbeidet er bygt paa dei paalitlegaste tekster som fyre laag; alt er grundig gjenomtenkt, metodisk skipa og klaart framsynt, med mange citat.

Det er visseleg ikkje for mykje aa segja, at med dette arbeidet er den fyrste innleiding gjort til ei rationel vitskapleg utgreiding um setningsbygnaden i det gamle norröne maal.

Sidan heldt Nygaard fram i same leidi og tok upp spursmaal etter spursmaal innanfor det same hovudemne, men vida stendig ut umkvervet for granskingi.

Paa dei nordiske filologmöti, der han jamt var tilstades, i Aarböger for nordisk Oldkyndighed, og allermest her i Arkiv hev han bore fram ei mengd med upplysningar, snart um den eine og snart um hi sida av den gamalnorske syntaks. I Aarböger f. n. Old. 1878 hev han soleis skrive: Betydningen og brugen af verbet *munu* (s. 259 flg. 301 flg.), og i 1879: Om brugen av det saakaldte præsens particip i oldnorsk (s. 203—227).

Og her i Arkiv ei lengre utgreiding um bruket av konjunktiv, som gjeng gjenom dei 3 fyrste bandi (I, 113–149, 314–351; II, 193–206, 356–375; III, 97–120); "subjektlöse" sætninger X, 1–25; Kan oldnorsk *er* være partikula expletiva XII, 117 –128; Verbets stilling i sætningen i det norröne sprog XVI, 209–240. I Sproglig-historiske studier tilegnede professor C. R. Unger eit stykke um Den lærde stil i den norröne prosa (Kr.ania 1896). I den tidi Nygaard arbeidde var det ikkje mykje skrive av andre um desse vigtuge emne. Nokre etterröknader paa sume strok av syntaksen av Wisén, Vigfusson og eit par andre var det heile.

Etter dei mange grundige fyrearbeid Nygaard hadde gjort, sende han i 1905 endeleg ut hovudverket sitt Norrön syntaks, der utkoma av granskingi hans er samla, skipa, utfyllt og avrunda. Nygaards syntaks er den einaste heilt vitskaplege framsyning av setningsbygnaden i norrönt maal i samanheng. Det er ei rik og paalitande kjelda for alle som vil studera norsk setningslæra. Og til dette arbeidet vil Nygaards namn i vitskapen serleg vera fest. Som G. Neckel segjer um Nygaard i ei bokmelding i Zeitschrift für deutsche Philologie: "Unbestritten ist er die erste autorität auf diesem gebiete. Was er mit vorliegendem bande den germanisten beschert, ist der gesamtertrag seiner wissenschaftlichen lebensarbeit, der endgültige niederschlag jahrzehntelanger beschäftigung und erwägung, ein werk mit einer fülle, sorgsam geordneten materials, reich an werthvollen aufschlüszen, klaren formulierungen und unterscheidungen".

Det som Nygaard elles hev skrive hev samanheng med hans varmhug for skulen og serleg for norskundervisningi i den högre skulen. Den fyrste boki han gav ut av dette slaget var ei liti landsmaalsgrammatikk 1867. Sidan kom det ut gamalnorske maallæror og eit gildt utval av gamalnorsk lester med ordlista — Udvalg af den norröne literatur for latin- og realgymnasier, Bergen 1875 —[1]), som altsaman er utkome i mange utgaavor. Paalitlege tekster, klaare og trygge upplysningar sermerkjer bökerne hans.

Nemnast bör ogso Nygaards arbeid for fornorskingi av det norsk-danske bokmaalet. Han var formann i den nemndi, som sette upp dei nye rettskrivningsreglarne i 1907, som no er gjeldande i det eine av dei tvo officielle riksmaali i Norig.

Nygaard var ein allsidug lærd mann. Han hadde gode historiske kunnskapar og var godt heime i dei gamle klassiske maali. Saman med tvo andre rektorar gav han i 1887 ut ei latinsk ordbok, den fyrste og einaste av dette slaget som er utkomi i Norig [2]).

---

[1]) I Aftenbladet for 1875, no. 20, hev prof. Gustav Storm skrive ei rosande melding um denne boki.

[2]) Latinsk ordbog ved J. Johanssen, M. Nygaard og E. Schreiner, Christiania 1887.

Som ovanfor nemnt var det arbeidet i og for skulen, som var hovudsaki for Nygaard, og der hev han gjort sitt största livsverk. I 1890 vart han innsett i undervisningsraadet for den högre skulen i landet, der han stod som medlem utan avbrot til 1909. Fraa 1905 var han formann i raadet. Um arbeidet hans her skriv rektor A. Ræder, som no er formann i raadet [1]): "I denne stilling blev det hans opgave at være med paa at före den nye skoleordning ut i livet gjennem nye reglementer og undervisningsplaner. I hele dette arbeide kom Nygaard til at staa som den ledende; med sin rike erfaring i skolens tjeneste, sin grundighet, nöiaktighet og sin store arbeidskraft var han som skapt dertil".

Nygaard var ein sympathisk, jamvaksen mann med ein gjæv karakter, vyrd og elska av elevarne sine, og akta av alle som kjende honom. Han var gift og livde eit lukkelegt heimeliv. Utan den fred og styrke, som dette gav, vilde han ikkje ha kunna fullfört so stort eit livsverk.

Daa han i 1910 tok avskil fraa rektorsembættet i Drammen, flutte han til Kristiania. Her var han jamt aa sjaa paa möti i vitskapssellskapet og sysla heime med vitskaplegt arbeid, til han döydde natti til 8 februar i aar.

Det er sjeldsynt at ein mann, som ofrar so mykje paa skulegjerningi som Nygaard, kann faa gjort so mykje og godt vitskaplegt arbeid utanum. Han vil i denne vegen staa som eit vakkert fyredöme for lærarar med granskarhug og granskarevnor.

---

[1]) Den höiere skole 1912, no. 2.

Kristiania i april 1912.

Marius Hægstad.

Dansk ordföjningslære med sproghistoriske tillæg, håndbog for viderekomne og lærere af Kr. Mikkelsen, overlærer ved Roskilde katredralskole. København, Lehmann & Stage, 1909—1911. XVI +764 s. 8:o. Kr. 10.

Arbetet utjör en omarbetning och utvidgning av den syntaktiska delen av samme författares *Haandbog i dansk Sproglære*, som utkom 1894. Det är ett vidlyftigt verk, men jag måste jenast säga: det tillfredsställer icke.

Visserligen kan man lära mycket därav, och det rika material, som det innesluter, skall icke underskattas. Exempelvis kan jag framhålla partierna om det obestämda *det* och *der* (§§ 5—18) och om artiklarna (§§ 66—71). I förbigående vill jag därvid anmärka, att jag jivetvis ej kan bedöma, i vad mån den inföddes språkkänsla på enskilda punkter stämmer överens med de jivna reglerna. Själv har jag ofta ställt mig tvivlande, såsom då det i § 70, anm. 1 heter: 'Undertiden sættes det ubestemte kendeord overflødigt foran et egennavn, f. eks. *Her findes arbejder af en Thorvaldsen*'. 'Överflödigt' skall väl innebära, att artikeln icke förlänar åt uttrycket någon märkbar betydelseskiftning. Är det verkligen fallet? Jfr § 66, anm. 3—5.

Emellertid visar det sig, när man noggrannare jenomgår nästan vilket parti som helst, att uppfattningen och framställningen lida av betänkliga brister. Redojörelsen för 'det påpegende *det*' upptager blott två sidor (274—276), men företer ett sannskyldigt virrvarr. I mom. f står *gå lange ture* såsom 'udsagnsord med udvidelse'; men *læse denne bog* får jälla som 'navnemåde' och stå i mom. c. *Smuk* står såsom 'tillægsord' i mom. f; men det adjektiviska participiet *solgt* är under rubriken 'hvilketsomhelst ord' förvisat till mom. h. Vilken roll upprepningen spelar i senare delen av detta moment, har författaren helt och hållet förbisett. Uti avdeln. V kallas *det* för 'biord'. Mom. b, som är av helt annan art än a och c, står på en olycklig plats. Det hela behövde (liksom det personliga *det* sid. 250—252) grundligt omarbetas. Då detta jäller så många andra partier, kan det synas lönlöst att här jöra ett positivt utkast. Men jag vill visa, vad jag menar.

'Det demonstr. *det* (icke växlande med *n*- eller plural-form) kan stå i stället för:

a) ett neutralt subst. (substantiviskt ord) i singularis.

b) ett verb (en verbalfras) eller en sats (satsförknippning):

α) *Han vill äta frukost. Det vill jag också. Han har redan ätit. Det har jag också. Han vann och det med glans.* Ett infinitivbegrepp kan därvid hämtas ur olika verbalformer: *Han har rest hem. Det* (= resa hem) *vill jag också.* — Jämte *det* nyttjas ofta *jöra* såsom ställföreträdande ord: *Han har ätit. Det har jag också jort.*

β) *Tror du, att han är rest? Ja, det tror jag. Vet du,*

när han kommer? Det är mig obekant. Han påstås ha sagt: vet hut! Men det sade han aldrig. En bisats kan därvid hämtas ur ett annat slags sats: *Jag vägrade. Det* (= att du vägrade) *kommer du att ångra.*

c) ett adjektiv (adjektiviskt ord) eller adverb (prepositionsfras), när demonstrativet står såsom predikativ (predikativliknande adverbial): *Är hon vacker? Det kan man inte kalla henne. Är tavlan såld? Det blir den nog aldrig. Är den här? Är den till salu? Ja, det är den.*

d) ett subst. av *n*-kön eller i plur. eller flera koordinerade subst.:

α) när demonstrativet står såsom predikativ (predikativliknande adverbial): *Är han författaren? Det är han. Det anser man honom för.*

Det demonstr. *det* (växlande med *n*- eller plural-form) kan dessutom stå i stället för dyl. subst.:

β) när demonstrativet följes av ett substantiviskt predikativ: *Fritz, det* (eller *han*) *är en duktig pojke.* (Men: *Fritz, han är duktig*).

γ) när det verb (den fras), som styr substantivet, i upprepad jestalt styr också demonstrativet: *Har du de gamla upplagorna? Ja, det* (eller *dem*) *har jag. Såg du någon äldre upplaga? Ja, det* (eller *en sådan*) *såg jag.*

δ) när det jenom subst. uttryckta kan framställas såsom föresvävande medvetandet på ett mer eller mindre obestämt sätt eller uppfattas såsom ett kvantum: *I den mörka korridoren hängde en lång kappa; han förstod, att hon i sitt överretade tillstånd tagit det* (eller *den*) *för en människa. Han har en krona* (*fem kronor*); *det räcker inte.*'

På sid. 39 ff. söker förf. att till de fall, i vilka objektet betecknar föremålet för en kroppslig eller andlig verksamhet, anknyta den rika mångfald av uttryck, i vilka det logiska förhållandet mellan verbet och det s. k. objektet är ett helt annat än det, som framkallat beteckningen 'objekt' (genstand). Avsikten är lovvärd, men utförandet svagt. Jag kan icke tala om en 'genstand for et forhold'. Jag kan icke i satsen *Amen betyder sandelig* betrakta *sandelig* såsom 'betegnelsen af hvad der frembringes ved en virksomhed'. Jag jillar icke, att de båda satserna *Bogen indeholder store skönheder* och *Bogen indeholder tre dele* ställas emot varandra på den grund, att verbet i den första skulle 'betegne et ejendomsforhold', i den andra 'bruges i billedlig betydning'. Och så vidare.

Uttryck av typen *et glas vand, en kop kaffe, tre pund kød, en mængde vildænder* karakteriseras å sid. 74 så, att *glas, kop* osv. äro grammatiskt överordnade, under det att *vand, kaffe* osv. äro 'tilföjede artsbetegnelser', visserligen i allmänhet logiskt viktigare. Samma uppfattning förekommer å sid. 5 och sid. 39, likaså i förordet, där det framhålles, att man, om man ställer sig på H. G. Wiwels ståndpunkt, 'vil være ude af stand til at afgöre,

om det er det förste navneord, der er det sidste underordnet, eller omvendt'. Saken förhåller sig väl på följande sätt. Den syntaktiska förknippningen grundform + jenitiv (isl. *mǫrk silfrs*, fd. *marc gulsz*, ty. *Summe Geldes*) är formellt entydig: *silfrs* bestämmer *mǫrk*, osv. Förknippningen grundform + grundform är formellt tvetydig. Det formellt tvetydiga kan vara logiskt entydigt: *Roskilde domkirke* är uppenbarligen analogt med *Københavns red.* Men där två ord i lika form beteckna en enhet, vars kvantum anjives jenom det ena ordet och vars art anjives jenom det andra, framstår för den omedelbara språkkänslan intetdera ordet som det avjort överordnade: *en mængde vildænder* oscillerar grammatiskt och logiskt mellan betydelsenyanserna 'en mängd, bestående av vildänder' och 'talrika vildänder'.

Att en tysk vid den grammatisk-logiska analysen av uttryck sådana som *ein Glas Wasser* (grundform + grundform) lätt påverkas av uttryck sådana som *ein Glas kalten Wassers* (grundform + jenitiv) skall icke bestridas. En dansk är icke utsatt för sådan påverkan, utan försåvitt den utgår från främmande språk eller fornspråket.

På sid. 78 ff. söker förf., ehuru medveten om svårigheterna, att bevara gränslinjen mellan 'genstandsled' och 'hensynsled' i en del fall, där den är ojälpligt utplånad. Jag ställer mig visst icke på den nyss omnämnde Wiwels ståndpunkt; jag menar icke, att man må helt enkelt kasta något över bord, därför att det är svårt att komma tillrätta med; jag sätter avjort värde på en fin logisk analys, på ett klart skiljande av fall, som i hast te sig som identiska, men vid närmare skärskådande röja sin dubbelnatur. Men där både betydelsen och den modärna språkformen lämnar en fullständigt i sticket, är det fåvitskt att söka upprätthålla grammatiska distinktioner endast i anslutning till forna tiders uppfattning och uttryckssätt. Det finnes ingen logisk grund att betrakta *mig* i det nutida danska *Det smertede mig* annorlunda än det tyska *mich* i *Es schmerzte mich*, ej heller någon logisk grund att skilja på förhållandet mellan verb och pronomen uti *Det smertede mig* och *Det pinte mig*. Och formellt förmår icke *mig* att antyda de olika uppfattningssätt, som ligga till grund för isl. *Mik dreymir*, tyska *Mir träumt*. Förf. åberopar 'andre kendetegn' (sid. 81, 88). Men kännetecknen ha 'adskillige undtagelser', och det hela flyter!

Ofta föreligga fel av sådan art, att man icke rätt vet, om de närmast falla under rubriken felaktig analys, slarv eller ren olyckshändelse. Till den sistnämnda höra väl 'ordforbindelsen' i stället för 'ordbetydningen' på sid. 6, felplaceringen av exemplen på sid. 10, osv. Men vad skall man kalla uttalandet å sid. 534, att *så sandt som* nyttjas såsom villkorskonjunktion, endast 'når sætningen indeholder en forsikring'? Det är just ett fall, i vilket *så sandt som* icke är villkorskonjunktion. Och påståendet å sid. 428, att i *Hvis dette skal lykkes, maa du anstrenge dig af alle*

kræfter verbet *skal* 'bruges om en nødvendig betingelse'? En nödvändig betingelse finnes nog, men ej i *hvis*-satsen, utan i huvudsatsen; nödvändighetsbegreppet ligger ej i *skal*, utan i *maa*. Säkert är, att själva uttryckssättet i alltför många fall, även där förf. helt visst tänkt sig saken rätt, är på ett eller annat sätt misslyckat. Vid *Drengen var syg* (sid. 5) kan man icke lämpligen tala om 'identitetsforholdet mellem drengen og egenskaben syg'. Ett identitetsförhållande eger rum exempelvis mellan *Australien* och *den minsta världsdelen,* mellan *Wilhelm II* och *Tysklands nuvarande kejsare.* Jfr § 3, anm. 1. Uti *Der blev en glæde, Jeg sad i en Spænding* o. d. (sid. 180) verkar artikeln som ett förstärkande attribut, den 'bruges til at betegne at en ting er til gavns det den er'. Jag anför satsen så, som den borde ha lytt. I texten står 'betegne en ting, som'. Det er substantivet, som betecknar tinget. På sid. 570 möter oss den dråpliga satsen: 'Udelades *at,* kan det ikke afgöres, om det er *som* eller *at,* der er udeladt'.

Till redojörelsen för det nyare danska språkbruket knyta sig språkhistoriska tillägg, upptagande omkring $^1/_5$ av arbetets hela sidoantal. De innehålla jämte en del misstag (såsom t. ex. att tyskan skulle i fråga om uttryck av typen *kongen av Danmarks lande* vara likställd med danskan) åtskilliga goda översikter och intressanta upplysningar, förklaringar och förmodanden, till stor del fotade på Nygaards och Falk-Torps syntaktiska arbeten. Anmärkas må, att 'oldnordisk' såsom regelbunden rubrik för de fornisländska och fornnorska exemplen ter sig unjetär som ett 'oldgermanisk' över en exempelsamling ur Ulfilas' bibelöversättning. Det ser rent av ut, som om förf. trodde, att danskan utvecklat sig ur fornisländskan; se t. ex. sid. 38 upptill.

Slutligen vill jag säga om hela arbetet, att det är vad man kallar tungläst. De långa perioderna och den onödiga omständligheten verka tröttande. Därtill kommer den olyckliga danska terminologien. De latinska uttrycken äro, såsom vi alla veta, mycket inadekvata, men de äro internationella och bekväma. De danska dela de latinska termernas brister, utan att besitta deras förtjänster.

Lund i dec. 1911.

Ernst A. Kock.

Die Syntax des Superlativs im Gotischen, Altniederdeutschen, Althochdeutschen, Frühmittelhochdeutschen, im Beowulf und in der älteren Edda. Von Reinhard Wagner. Berlin, Mayer & Müller, 1910. VIII + 117 s. 8:o. M. 3,50. (= *Palaestra XCI*).

Arbetet redojör, inom de i titeln anjivna gränserna, för superlativens formella behandling (svag böjning, stark böjning, oböjd

form) i olika funktioner (såsom attribut, såsom subjekt, objekt, predikativ osv., såsom adverb) och i förbindelse med olika ord (artikel, partitiv jenetiv). I kronologiskt avseende skiljes på superlativen före 900 och superlativen mellan 900 och c. 1185.

För att allsidigt bedöma det samlade materialet söker förf., delvis i anslutning till andras utredningar, att språkfilosofiskt fastställa vissa skillnader mellan superlativ (komparativ) och positiv, mellan svag och stark form, mellan maskulinum (femininum) och neutrum, mellan predikativisk och annan ställning. Sådant är ingen lätt uppjift. Jag vill anföra förf:s allra första påstående: 'Der Positiv bezeichnet ausserhalb des syntaktischen Zusammenhanges nur eine Eigenschaft ohne jeden Hinweis auf einen individuellen Träger derselben. Komparativ und Superlativ dagegen heben, der eine aus der Zweizahl, der andere aus der Mehrzahl, einen Träger der Eigenschaft heraus. Beide nähern sich dadurch in ihrem Charakter dem Substantiv'. För min uppfattning existerar ingen sådan skillnad. Liksom *se* i och för sig betecknar endast en viss fysisk-fysiologisk process och *röd* i och för sig endast en viss egenskap, så betecknar *rödare* i och för sig endast samma egenskap med ökad intensitet. Liksom till tanken på en verksamhet (även utanför satssammanhanget) lätt sällar sig föreställningen om något som utövar och något som är föremål för verksamheten, så förknippas med en egenskap järna föreställningen om en eller flera 'bärare av egenskapen'. Men detta jäller för positiven lika väl som för stegringsformerna. Alldeles meningslöst blir talet om 'framhävandet ur ett tvåtal' i satser av den vanliga typen: *Rosen blev allt rödare. Han blir svagare med varje dag.* Det är där uteslutande den ökade intensiteten, som komparativändelsen uttrycker. Och vad närmandet intill substantivet beträffar, exemplifieras detta (resp. fullständig övergång till substantiv) lika lätt och rikhaltigt medelst serier av typen *en gammal människa och en ung människa . . . en gammal människa och en ung . . . en åldring och en ung . . . en gammal räv och en unge* som medelst serier av typen *den förste mannen . . . den förste . . . fursten.*

Till åtskilliga spekulationer måste jag ställa mig tvivlande, även om jag icke är beredd att bevisa deras oriktighet. I andra jer jag järna förf. rätt.

För att bättre belysa superlativens formella egenart, uppställer förf. inledningsvis de olika typerna för förknippning av positiv och nomen utan och med artikel. Såsom bihang, under rubriken 'Nichtsyntaktisches' upptager han dels en intressant översikt över *ist-* och *ost*-suffixens frekvens, dels en förteckning på superlativsammansättningar (ss. got. *fruma-baur*) och superlativavledningar (ss. got. *frumisti* 'början').

Till slut yttrar han sig över förutsättningarna för och svårigheterna vid ett arbete sådant som det föreliggande. Jag vill för min del icke uppställa några överdrivna krav. Men billigtvis

kan sägas, att noggrannheten vid materialets insamling och gruppering borde hava varit större. Såsom exempel kan jag taga partierna om den adverbiella superlativen i fornsaxiskan. Under typen *erist* (starkt neutrum såsom adverb, sid. 80 f.) saknar jag Hel. 1256, 1689, 5241 (ed. Heyne). Vid sidan av *at erist* (prep. + starkt neutrum, sid. 85) nämnes icke *fon erist* Hel. 162; först längre fram omtalas det på ett par olika ställen. För typen (prep. + svagt neutrum, sid. 87, står *fan eristan* såsom ensam representant. Men det finnes också ett *at laztan* Hel. 5072 (= *æt siđestan* 'på sistone' Beow. 3014). Vad *lezt* Hel. 3428 beträffar, hänvisar jag till ZfdA 48, 202.

Ett par detaljanmärkningar. Varför inskjuter förf. i exempelsamlingarna nordiskan mellan fornengelskan och fornsaxiskan? Något slags rationell ordning bör man väl iakttaga. Den kronologiska kan icke vara avsedd, ty då stode ej Beowulf före Tunestenen, ej heller Heliand före de keronska glossorna. — På sid. 23 är det första citatet ur Beowulf stympat så, att det icke jer någon mening. — På sid. 27 omnämner förf. det förut på sid. 23 upptagna got. *in spedistaim dagam* (stark superlativ vid ett subst. i dat.) och påstår strax därefter: "Die starke Form (des Superlativs) erscheint got. nur beim prädikativen Nomen'. — På sid. 77 är en sats alldeles förolyckad (missöde vid korrigeringen).

Lund i dec. 1911.

Ernst A. Kock.

H(r)eyrum — h(r)ørum.

Dette ord forekommer kun i den islandske lovbog, Grågåsen. Både formen og betydningen har været omtvistet. Hvad den sidste angår, synes Fritzner, der anfører *heyrum* som opslagsord (normalform), at antage en forbindelse med stammen i vb. *heyra* ("sådan som med rette eller lovligen kan bruges til at aflægge vidnesbyrd om hvad han har hørt"; således også Gamalnorsk Ordbok). Derimod havde G. Vigfússon (IED) antaget en helt anden betydning ("probably of the homestead or family, domestic", og han mener at *hørum* er rigtigst). V. Finsens gengivelse er beslægtet hermed: "slægtskab, dog omfatter ordet måske tillige svogerskab" (Grág. III 623). Der kan ikke være nogen tvivl om, at dette sidste er det eneste rigtige. Ordet findes hovedsagelig kun i forbindelsen *réttr* (*í kviđum*) *at h-rum*, "berettiget (til det eller det, især til at være kvidmand) med hensyn til slægtskab (svogerskab), ikke altfor nærbeslægtet (nærbesvogret)". Dette fremgår til evidens af følgende omstændigheder. For det første på grund af at der kan tilföjes sådant noget som [*réttr í kviđum*] *viđ ađilja* (Stb 391), jfr *svá skal at hørom fara viđ þá menn* (sst I 319). Denne tilföjelse er kun

naturlig, når man går ud fra den sidst anførte betydning; jfr også en sammenstilling som *at skuldleikum ok at hreyrom* (Kb I 178). Dernæst svarer til *at h-rum* i Kb to steder i Stb *at tengđum*, (s. 457. 487), som altså må være synonymt med hint.

Medens betydningen således synes klar og uomtvistelig (Fritzners tanke altså urigtig), er formen desværre meget vanskeligere, følgelig også ordets etymologi. Det findes da i følgende former:

at hærom Kb I 62. II 85
at herum — II 68
at hørom Stb 319. 353 (= Kb I 178)
at høʀom — 391
at (*í*) *heyrom* Kb II 114. 134
at hreyrom — I 178. III 453.
í hrørum Stb 535 (= Kb II 134).

Det ses heraf, at vokalen dels er *e* (*æ*), dels *ø*, dels *ey*, samt at *r* findes 3 steder efter *h*. I Kb skrives enten e, æ eller ey, i Stb derimod altid ø; *hr-* findes én gang i hvert af håndskrifterne. Det er sikkert skrivemåden (ø) i Stb, der har bevæget G. Vigfússon til at antage ø-formen for den rigtige, og der kan næppe heller være tvivl derom; både skrivemåden e, æ og ey kan betyde det samme eller også en overgang fra ø till e. Klart er, at ey er den skrivemåde, der har mindst hjemmel, og det vilde være besynderligt, hvis (tvelyden) ey her var oprindelig. Der er således herefter næppe tvivl om, at ordet har ø i roden; dette kan igen både være et *ø* og et *æ* (efter den sædvanlige skrivemåde). Men nu *hr*-formerne? G. Vigfússon antog, at de beroede på fejllæsning (*hr* af et *he*-). Hvis denne form kun fandtes éngang, kunde den opfattelse være antagelig, men da den findes i to håndskrifter og ikke på identiske steder, bliver den mindre sandsynlig. Rimeligvis er netop denne form: *hr-* den ældste og oprindelige; det første *r* er ved etslags dissimilation i de andre former udfaldet.

Den ældste form af dette sjældne ord mener jeg derfor, efter alt at dömme, bör antages at være *hrør*(*um*). Men hvad er så ordets etymologi? Det bekendte *hrør*, ntr., fald, lig, synes på grund af sin betydning at være uden forbindelse med vort ord — eller kan der være en sådan?

16/5 1911.

Finnur Jónsson.

Bibliografi for 1910.

Af **B. Erichsen.**

I. Bibliografi, literaturhistorie og biografi.

Almquist, J. A. Sveriges bibliografiska litteratur. D. 2: Arkiv- och biblioteksväsen. H. 3. S. 259—362. Sthm. 8:o. (Kungl. Bibliotekets handlingar. 32.)

Andersen, D. Nordgermanisch 1906. (IFAnz. XXV, 44—50.)

— Nordgermanisch 1907. (Smst. XXVII, 134—40.)

Bygdén, Leonard. Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 15. (Bd. 2.) Sp. 481—576. [*Speculativa—Taktik.*] Upps. 8:o. (= Skr. utg. af Sv. Litt.-Sällsk. XVII: 13.)

Collijn, Isak. Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 28. 1909. (Samlaren XXXI.) 18 s.

— Till frågan om Vita Katherines tryckår och Strengnäsmissalets tryckort. (Kyrkohist. Årsskr. XI, 221—24.)

Dahl, Frantz, Motzfeldt, U. A., og *Schlyter, K. J. D.* Nordisk [retsvidenskabelig] Litteraturfortegnelse 1909. (Tidsskr. f. Retsvid. XXIII, 458—526.)

Erichsen, B. Bibliografi for 1908. (Ark. XXVI, 301—34.)

v. Fischer-Benzon, R. Literaturbericht für 1909—10. (Ztschr. d. Gesellsch. f. Schl.-Holst. Gesch. XL, 522—79.)

Hermannsson, Halldór. Bibliography of the sagas of the kings of Norway and related sagas and tales. (Islandica III. 75 s.) (Anm. DLz. 1910, 2702—03 af B. Kahle.)

Höjer, Torvald. Schweden. (Jahresb. d. Geschichtsw. 30 Jahrg. III, 216—29. — 31. Jahrg. III, 182—99.)

Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der germanischen philologie. Hrsg. von der Gesellschaft für deutsche philologie in Berlin. 30. jahrg. 1908. Lpz. 8:o. 8 + 260 + 268 s. 12 m. (I, 56—105: *August Gebhardt,* Nordisch.)

Krarup, Alfr. Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1908, vedrørende Danmarks Historie. (HTda. 8. R. II, L 57—L 117.)

Lindbæk, Johannes. Oversigt over historisk Litteratur fra Aarene 1904—1907 vedrørende Sønderjylland. (Sönderjydske Aarbøger 1910. 223—70.)

Rudbeck, Gustaf. En sällsynt dansk andaktsbok. (Sv. Boktryckarför. Medd. XIV, 6—7.)

Schjøth, Hans. Dänemark und Norwegen bis 1523 (1906). (Jahresb. d. Geschichtsw. 30. Jahrg. III, 71—75.)

— Dänemark und Norwegen bis 1523 (1907). (Jahresb. d. Geschichtsw. 31. Jahrg. III, 178—81.)

— Dänemark seit 1523. (1904—06.) (Jahresb. d. Geschichtsw. 30. Jahrg. III, 76—82.)

— Norwegen seit 1523. (1904—06.) (Jahresb. d. Geschichtsw. 30. Jahrg. III, 82—85.)

Setterwall, Kristian. [Svensk historisk] bibliografi 1909. (HTsv. XXX. Bilaga. S. 161—204.)

Sommerfeldt, W. P. [Norsk arkæologisk] Bibliografi 1908 og 1909. (Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909, 144—53.)

Staffen Hanssøn Stephanius's Designatio variorum documentorum et antiquitatum. Ved *William Christensen.* [Fortsættelse.] (DM. 6. R. I, 97—177 (sluttes).)

Berg, Ruben G:son. 1800-talets svenska språkforskning. (Ord och Bild. XIX, 543—51.)

Boer, R. C. Die geschichte von Sigurðr Slefa. (Ark. XXVI, 346—60.)

Bring, J. Th. Olov Rudbeck d. ä. Upps. 8:o. 32 s. 0,30 kr. (= Biblioteket Sveriges vår. 1.)

Bugge, Alexander. Havelok and Olaf Tryggvason. A contribution towards the further understanding of the Kings' Sagas. (Saga-Book VI, 257—95.)

Hildebrand, H. Minne af riksantikvarien Johannes Bureus. (Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1886. XXIII, 57—435.)

Hjertén, Ivar. Fabel och anekdot inom Sveriges 1700-talslitteratur. Ett litteraturhistoriskt ströftåg. Sthm. 8:o. 248 s. 3,50 kr.

Jacobsen, Lis. Gamle danske Oversættelser af Gutasaga. (Ark. XXVII, 50—75.)

Jónsson, Finnur. Runerne i den norsk-islandske Digtning og Litteratur. (Aarb. 283—308.)

Jónsson, Jón. Um þàtt Sigurðar slefu. II. (Ark. XXVII, 192—97.)

Ker, W. P. The early historians of Norway. (Saga-Book VI, 238—56.)

Lindroth, Hjalmar. Ett par bidrag till 1600-talets svenska lärdomshistoria. (Samlaren 1910. 15—28.)

Olrik, Axel. Siward Digri of Northumberland. A Viking-Saga of the Danes in England. (Saga-Book VI, 212—37.)

Paasche, Fredrik. Herder og den norrøne digtning. (Maal og Minne 1910. 116—138.)

Rørdam, H. F. Om "Breviarium Arhusiense". (Kirkehist. Saml. 5. R. V, 600—02.)

— Andreas Bussæus's Levned. (Kirkehist. Saml. 5 R. V, 584—89.)

Schück, Henrik, och *Karl Warburg.* Illustrerad svensk litteraturhistoria. Ny uppl. H. 1—3. Bd. 1, s. 1—144. Sthm. 8:o. För h. 1,20 kr.

Wieselgren, Oscar. Olaus Verelius Peregrinatio Cosmopolitana och dess källa. (Samlaren 1910, 152—60.)

II. Lærde selskabers skrifter, tidsskrifter og samlinger.

Aarbog for Historisk Samfund for Skive og Omegn. 2. Aarg. Skive. 8:o. 123 s. 2,25 kr.

Aarbog udgivet af Randers Amts historiske Samfund. 1910. (Fra Randers Amt. IV.) Randers. 8:o. 147 s. 2,50 kr.

Árbók hins íslenzka fornleifafélags 1909. Rvík. 8:o. 74 s. + 2 tvl.

Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift. III. 1910. Aarhus. 8:o. 148 s.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Udgivne af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. 1909. 2. Række. Bd. 24, h. 4. S. 245—334 + 4 + 25 s. + 1 pl. — 1910. 2. Række. Bd. 25. S. 1—345 + 8 + 4 s. + 2 pl. Kbh. 8:o.

Arkiv för nordisk filologi utg. genom *Axel Kock.* Bd. 26. (Ny följd bd. 22.) H. 3—4. S. 227—384. — Bd. 27. (N. f. bd. 23.) H. 1—2. S. 1—214. Lund. 8:o.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Utg. på föranstaltande af länets fornminnesförening. H. 31—32 (bd. 8, h. 2—3). S. 213—370 + 1 kort. ill. 1909 & 1910. Gbg. 8:o.

Bornholmske Samlinger. 5. Bd. Udg. af Bornholmsk Samfund. Rønne. 8:o. 164 s.

Danske Magasin, indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning. 6. R. Bd. 1. H. 2. S. 97—192. Kbh. 4:o. Hv. h. 2 kr.

Danske Studier udgivne af *Marius Kristensen* og *Axel Olrik.* 1910. Kbh. 8:o. 221 s.

Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift utg. af *Bernhard Salin.* 1909. H. 4. S. 193—256 + 55 s. — 1910. 2 + 256 + 49 s. Sthm. 8:o.

Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring. Aarsberetning for 1909. 65. aarg. Med 68 illustrationer i texten. Kria. 8:o. 187 s.

Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 1909. Årg. 4. Under redaktion af *Emil Ekhoff.* H. 4—5. S. 161—360 + 8 s. 1910. Årg. 5. H. 1—4. S. 1—197. Sthm. 8:o.

Fra Arkiv og Museum. Tidsskrift for Østifternes Historie og Topografi udg. af Østifternes historisk-topografiske Selskab. Bd. 4. H. 3—4. S. 229—422. Khh. 8:o.

Fra Dansk Folkemindesamling. III. Meddelelser og optegnelser ved *Hjalmar Thuren.* (Danmarks Folkeminder Nr. 6.) Kbh. 8:o. 72 s. 1,50 kr.

Fra Frederiksborg Amt. Aarbog for 1910 udg. af Frederiksborg Amts historiske Samfund. Helsingør. 8:o. 128 s.

Fra Holbæk Amt. Historiske Aarbøger. IV. Udg. af Historisk Samfund for Holbæk Amt. 1910. Kbh. 8:o. 148 s.

Fra Ribe Amt. Udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt. VIII. 1910. Kbh. 8:o. 258 s.

Hardsyssels Aarbog udg. af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Bd. 4. 1910. Kbh. 8:o. 243 s.

Historisk Aarbog for Thisted Amt. Udg. af Historisk Samfund for Thy og Hanherred. 1910. Kbh. 8:o. 122 s.

Historisk Tidskrift för Skåneland utg. av *Lauritz Weibull.* Bd. 4. H. 1—3. Lund. 8:o. 118 s.

Historisk Tidskrift utg. af Svenska Historiska Föreningen genom *Torvald Höjer.* Årg. 30. 1910. Sthm. 8:o. 307 + 99 s. + Bilagor.

Historisk Tidsskrift, 8. Række, udg. af den danske historiske Forening. Redigeret af *J. A. Fridericia.* Bd. 2. H. 4—6. S. 211—458 + L 57—L 117. — Bd. 3. H. 1. S. 1—90. Kbh. 8:o.

Historisk Tidsskrift udg. af den norske historiske Forening. 4. Række. Bd. 6. H. 4—6. S. 273—509 + 11 s. Kria. 8:o.

Historiske Meddelelser om København udg. af Københavns Kommunalbestyrelse ved *Villads Christensen.* Bd. 2. H. 5—8. S. 345—637. Kbh. 8:o.

Islandica. An annual relating to Iceland and the Fiske Icelandic Collection in Cornell University Library ed. by *George William Harris.* Vol. 3. Ithaca, N. Y. 8:o. 75 s.

Jämtlands Läns Fornminnesförenings Tidskrift. Bd. 5. H. 1. S. 1—48. Östersund. 8:o.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. Hrsg. von *Otto Behaghel* und *Fritz Neumann.* 31. Jahrg. Lpz. 4:o. 432 sp. 11 m.

Maal og Minne. Norske studier utgit av Bymaals-Laget ved *Magnus Olsen.* 1910. Kria. 8:o. 4 + 160 s.

Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening 1910. Utg. af *O. Klockhoff.* Linköping. 8:o. 62 s.

Meddelanden från Norra Smålands Fornminnes-Förening. II. Jönköping. 8:o. 96 s.

Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord. Nouvelle Série. 1910. S. 143—224. Copenhague. 8:o.

Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju, gefið út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. IV. 4. S. 289—400. Kphfn. 8:o.

Saga-Book of the Viking Club. Vol. VI. Part II. S. 163—307. January, 1910. London. 8:o.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Litteratursällskapets Arbetsutskott. 31 årg. 1910. 7 + 244 + 18 + 4 s. Upps. 8:o.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet. H. 137—138. Sthm. 8:o.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi udg. af Det jydske histo-

risk-topografiske Selskab. Red. af *Villads Christensen*. 3. R. Bd. 6. H. 4—5. S. 313—571. Kbh. (Aarhus.) 8:o.

Skrifter udgivne af Bergens historiske Forening. No. 16. Bergen. 8:o. 12 + 19 + (3) s.

Språk och Stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning. Utgiven av *Bengt Hesselman, Olof Östergren* och *Ruben G:son Berg*. Årg. 9. H. 5 (slut). S. 177—276. Årg. 10. 292 s. Upps. 8:o.

Svendborg Amt. Aarsskrift for 1910. Nyborg. 8:o. 190 s.

Svenska Landsmål ock Svenskt Folkliv. Tidskrift utg. på uppdrag av Landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors ock Lund genom *J. A. Lundell*. 1909 (= H. 104—07). 113 + 129 + 96 + 128 s. — 1910 (= H. 108—13). 117 + 154 + 58 + 35 + 132 + 112 s. Sthm. 8:o.

Studier i nordisk filologi utg. genom *Hugo Pipping*. Bd. 1. Hfors. 8:o. 52 + 24 + 183 s. (= Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland. XCII.) (Anm. TfF. 3 R. XIX, 128—30 af Finnur Jónsson.)

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. XXVI. (Bd. 6. H. 1.) Utg. af *Knut Stjerna* och *Oscar Almgren*. Upps. 8:o. 150 s. + 8 pl. + 7 kartor.

Vejle Amts Aarbøger udgivne af Vejle Amts historiske Samfund. 1910. Kbh. 8:o. 212 s.

Vendsyssel Folk og Land. Historisk, topografisk Aarbog. Bd. 2. Redig. og. udg. af *Anton Jacobsen*. Sæby. 8:o. 191 s.

Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. Bd. 3. H. 1—2. Utg. *F. Ödberg*. Sthm. 8:o. 9 + 84 s. + s. 17—63 + 4 s.

Østsjællandske Aarbøger. Bd. 10. Udg. af *Frederik Opffer*. Kjøge. 8:o. 79 s.

III. Nordisk sprogvidenskab.

1. I almindelighed.

Björkman, E. Nordische Personennamen in England in alt- und frühmittelenglischer Zeit. Ein Beitrag zur englischen Namenkunde. Halle. 8:o. 11 + 217 s. 7 m. (= Studien zur englischen Philologie. H. 37.) (Anm. Engl. hist. rev. XXV, 594—95 af J. Stefánsson. DLz. 1910, 2470—71 af A. Schröer. — TfF. 3 R. XIX, 125—26 af Finnur Jónsson.)

— Nordiska Personnamn i England. (NT. 1910. 559—77.)

Brate, Erik. Hünen. (Zts. f. deutsche Wortf. XII, 108—115.)

Ekwall, Eilert. Einige skandinavische flexionsformen im Mittelenglischen. (Beiblatt z. Anglia 1910. 47—54.)

Falk, Hjalmar. Die skandinavischen Ortsnamen und ihre Erforschung. (Rom.-germ. Monatss. II, 374—82.)

Gebhardt, August. Nordiske Navne i det saakaldte Necrologium Augiense. (Aarb. 1909, 332—34.)

van Helten, W. Noch einmal zum Namen Wielant. (Zts. f. deutsche Wortf. XII, 131—32.)

— Grammatisches. (Beitr. XXXVI, 435—515.)

Henderson, George. The Norse Influence on Celtic Scotland. Glasgow. 8:o. 12 + 371 s. 10 sh. (Anm. Engl. hist. rev. XXV, 595—96 af J. Stefánsson. — Maal og Minne 1910, 52—55.)

Heusler, Andreas. Heldennamen in mehrfacher Lautgestalt. (ZfdA. LII, 97—107.)

Kahle, Bernhard. Die nordische Philologie auf den Universitäten des Deutschen Reichs im 20. Jahrhundert. (Rom.-germ. Monatss. II, 91—99.)

Kristensen, Marius. Fra de sidste års sproggranskning. (Danske Studier 1910, 63—64, 131—37.)

Köpke, Johannes. Altnordische Personennamen bei den Angelsachsen. Diss. Berl. 8:o. 19 + 130 s.

Lidén, Evald. Äldre nordiska tillnamn. (Studier i nord. filologi. I, nr. 1. 52 s.)

Saxén, Ralf. Finländska vattendragsnamn. (Studier i nord. filologi. I, nr. 3. 183 s.)

Unwerth, Wolf von. Zur geschichte der indogermanischen *es/os*-stämme in den altgermanischen dialekten. (Beitr. XXXVI, 1—42.)

Werle, Georg. Die ältesten germanischen Personennamen. (Zts. f. deutsche Wortf. XII, Beiheft, 1—88.)

Wyld, Henry Cecil. Old Scandinavian Personal Names in England. (MLRev. V, 289—96.)

2. Islandsk og oldnorsk.

a. Grammatik og leksikografi.

Collitz, Hermann. Two Supplementary Notes. (J. o. Engl. a. Germ. Phil. IX, 25—26.)

Delbrück, B. Beiträge zur germanischen syntax. I. Der altisländische artikel. II. Zur stellung des verbums im gotischen und altisländischen. III. Ellipse des infinitivs bei hilfsverben. (Beitr. XXXVI, 355—65.)

Falk, Hjalmar. Et par oldnorske medicinske uttryk [riđa, âmusôtt, kveisa, jǫtunoxi, innansôtt, ûfr]. (Maal og Minne 1910. 105—08.)

Hagen, S. N. Om navnet Fenrisulfr. (Maal og Minne 1910. 57—59.)

Kahle, B. Die altwestnordischen Beinamen bis etwa zum Jahre 1400. Ergänzungen und Nachträge zu Finnur Jónssons Tilnavne i den islandske oldlitteratur (Aarb. f. nord. oldk. og hist. 1907). (Ark. XXVI, 227—260.)

Ker, W. P. An Icelandic Proverb ("Thin Edge of the Wedge"). (MLRev. V, 348.)

Lind, E. H. Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. H. 5. Sp. 641—800. [*Ingólfr—Oddgeirr.*] Upps. 8:o. 2 kr. (Anm. DLz. 1911. 1251—54 af G. Neckel.)

Ólsen, Björn Magnússon. Om ordet seyđir. (Aarb. 1909. 317—31.)

Olsen, Magnus. Tjǫsnur og tjǫsnublót. (Ark. XXVI, 342—46.)

Pollak, Hans W. Zur altwestnordischen Namensform Þórr. (Ark. XXVII, 93—94.)

Sperber, Hans. Zur Frage der sogenannten Hálfkenningar. (Ark. XXVI, 276—88.)

— Kann "Göttin des Meeres" eine Kenning für "Frau" bilden? (Ark. XXVI, 288—93.)

— Embla. (Beitr. XXXVI. 219—22.)

Sverdrup, Jakob. De gammelnorske adjektiver paa *-ligr* og adverbier paa *-liga*, *-la*. En studie i gn. orddannelse. (Ark. XXVII, 1—50, 140—86.)

Wagner, Rhard. Die Syntax des Superlativs im Gotischen, Altniederdeutschen, Althochdeutschen, Frühmittelhochdeutschen, im Beowulf und in der älteren Edda. Berlin. 8:o. 11 + 117 s. 3,50 m. (= Palaestra. XCI.)

b. Tekster, oversættelser og kommentarer.

Det Arnamagnæanske Haandskrift 81a Fol. (Skálholtsbók yngsta), indeholdende Sverris saga, Bǫglunga sǫgur, Hákonar saga Hákonarsonar. Udg. af Den Norske Historiske Kildeskriftkommission ved *A. Kjær.* H. 1. Kria. 8:o. 256 s. 3,60 kr.

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni ađ halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og ađrar skrár, er snerta Ísland eđa íslenzka menn. Gefiđ út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. IX, 2. [1526–1536.] S. 385–768. Rvík. 8:o.

Den norsk-islandske skjaldedigtning udg. af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat ved *Finnur Jónsson.* A. Tekst efter håndskrifterne. H. 2 (slut). S. 185—416. B. Rettet tekst med tolkning. H. 2 (slut). S. 177—416. Kbh. 8:o. 5 kr. (Anm. Revue critique. N. s. LXXI, 510—11 af L. Pineau. — Ark. XXVII, 198—208 af Theodor Hjelmquist.)

Rémundar saga Keisarasonar. Utg. för Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur af *Sven Grén Broberg.* H. 2. S. 113—208. Kbh. 8:o. 3 kr.

Rímnasafn. Samling af de ældste islandske rimer. Udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Finnur Jónsson.* H. 5. S. 353—448. Kbh. 8:o. 2,50 kr.

Rómveriasaga. (AM 595, 4o). Hrsg. von *Rudolf Meissner.* Berlin. 8:o. 329 s. (= Palaestra. LXXXVIII.) 14 m. (Anm. AfdA. XXXIV, 239—41 af A. Heusler. — TfF. 3 R. XIX, 124—25 af Finnur Jónsson.)

Snorri Sturluson. Heimskringla. Nóregs konunga sǫgur. Udg. af *Finnur Jónsson.* H. 1—2. Kbh. 8:o. 480 s. Hv. h. 4 kr.

Soga um Hønse-Tore. Gamalnorsk grunntekst og nynorsk umsetjing ved *T. Braasten.* (Gamalnorske bokverk utg. av det norske samlaget. 8.) Oslo. 8:o. 69 s. 0,40 kr.

Soga um Jomsvikingarne. Gamalnorsk grunntekst og nynorsk umsetjing ved *Albert Joleik*. (Gamalnorske bokverk. 9.) Oslo. 8:o. 115 s. 0,40 kr.

Þiđriks saga af Bern. Udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Henrik Bertelsen*. H. 5. [Bd. 2.] S. 209—384. Kbh. 8:o. 5,50 kr.

Bourgeois, Henri. Les Normands en Espagne d'après l'"Heimskringla" de Snorri Sturluson. [Oversættelse af: Saga Sigurđar Jórs., Eysteins ok Ólafs, kap. 4—7.] (Boletin de la Real Academia Gallega. 1910, nr. 38. 4 s.)

Isländska fornsagor i svensk tolkning af *A. U. Bååth*. 2. Sagan om Gunnlög Ormtunga och andra sagor. 2:a genoms. uppl. Sthm. 8:o. 114 s. 1 kr.

Schoenfeld, E. D. An nordischen Königshöfen zur Vikinger-Zeit. Strassb. 8:o. 8 + 372 s. 5 m. [Oversættelse af Heimskringla i Udtog.]

Cederschiöld, Wilhelm. Läkeråden i Hávamál 137 (Bugge). (Ark. XXVI, 294—300.)

Flom, George T. The Scope of the Post-Positive Article in Olafs Saga hins Helga. (J. o. Engl. a. Germ. Phil. IX, 193—223.)

Jónsson, Jón. Uinuaed = Vinheiđr. (Ark. XXVII, 94—95.)

Kock, Axel. Ordforskning i den äldre Eddan. (Ark. XXVII, 107—140.)

Ólsen, Björn Magnússon. Landnáma og Gull-Þóris (Þorskfirđinga) saga. (Aarb. 1910, 35—61.)

Olsen, Magnus. En forelæsning af Sophus Bugge over Guđrúnarkviđa II, 22. (Ark. XXVI, 339—41.)

Schück, H. Studier i Ynglingatal. [4.] S. 137—70. Upps. 8:o. (Upps. Univ. Årsskr. 1910. Progr.)

Sperber, Hans. Anmerkungen zu einigen isländischen Rímur. (Ark. XXVI, 261—276.)

Ussing, Henrik. Om det indbyrdes Forhold mellem Heltekvadene i ældre Edda. Kbh. 8:o. 176 s. 3 kr. (Anm. Skírnir LXXXIV, 367—72 af B. B.)

3. Dansk.

a. Grammatik og leksikografi.

Dahl, B. T., og *Hammer, H.* Dansk Ordbog for Folket. H. 26—28. Bd. 2. S. 169—264. [*Rettere—Skygge.*] Kbh. 8:o. Hv. h. 0,30 kr.

Jacobsen, Lis, f. Rubin. Studier til det danske Rigssprogs Historie fra Eriks Lov til Chr. III's Bibel. I. Lydhistorie. Kbh. 8:o. 278 s. 5,00 kr.

— Grundlaget for det danske rigssprog. (Danske Studier 1910. 208—213.)

Jensen-Bjellekjær, J. P. Stednavne fra Søsum By og Bymark. (Fra Frederiksborg Amt 1910. 112—16.)

Mikkelsen, Kr. Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg. Haandbog for viderekomne og lærere. H. 2—9. S. 81—720. Kbh. 8:o. Hv. h. 1 kr.

Steenstrup, Johannes. Ønavne. (HTda. 8. R. III, 70—78.) — *Axel Olrik,* "Ønavne." (Danske Studier 1910. 204—08.)

Thorsen, P. K. Hvor gammelt er det nye i det danske Sprog? (Kort Udsigt over det philolog.-hist. Samf.'s Virksomhed Okt. 1904—Okt. 1909. 144—61.)

b. Tekster.

Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548—1661. Udg. af Den Norske Historiske Kildeskriftkommission ved *Oscar Alb. Johnsen.* Hefte 1. Kria. 8:o. 176 s.

Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—1676. Udg. ved *J. Lindbæk* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd. 2. H. 2. S. 321—651. Kbh. 8:o. 3 kr.

Danske vider og vedtægter eller gamle landsbylove og byskråer. Udg. af *Poul Bjerge* og *Thyge J. Söegaard.* II. H. 2—3. S. 193—584 + 12 s. Kbh. 1909—10. 8:o. Hv. h. 2 kr.

De gamle danske dyrerim. Udg. med indledning og anmærkninger af *Johs. Brøndum-Nielsen.* H. 2. S. 97—138 + 25 s. Kbh. 1909. 8:o. (Anm. Danske Studier 1909. 211—16 af M. Kristensen.)

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Rigsarkivet. 1593—1596. Kbh. 8:o. 837 s. 8,00 kr.

Nogle Breve til Grevefejdens Historie. Medd. af *A. Heise.* (DM. 6. R. I, 188—91.)

"Et selsomt Syn". [1629.] Ved *C. Klitgaard.* (Kirkehist. Saml. 5. R. V, 591—95.)

Statholderskabets Extraktprotokol af Supplikationer og Resolutioner 1662—69. Udg. fra det norske Rigsarkiv. Bd. 1: 1662—64. H. 2. S. 241—488. Chria. 8:o.

Tang Kristensen, Evald. Et Orfejdebrev fra Ribe 1530. (Fra Ribe Amt 1910. 191—97.)

Wulff, Frederik. Artikler af 1671 for Kjøbenhavns Barbersvende. (Fra Arkiv og Museum. IV, 375—83.)

De ældste danske Arkivregistraturer. Udg. ved *William Christensen.* Bd. 5. Kbh. 8:o. 4 + 1294 s.

4. Norsk.

Dietrichson, L. Perial-perivalium-imperial roof. (HTno. 4 r. VI, 361—63. Maal og Minne 1910. 55—56.)

Falk, H. S., und *Torp, Alf.* Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch. Mit Unterstützung der Verfasser fortgeführte deutsche

Bearb. von *Hermann Davidsen*. Lief. 15—20. S. 1121—1600. [Germanische Bibliothek. I. Sammlung german. Elementar- und Handbücher. IV. Reihe: Wörterbücher. Bd. 1.] Heidelberg. 8:o. Hv. h. 1,50 m.

Harbitz, Alf. Landsmaal og riksmaal. (Kringsjaa 1910. 196—08.)

Hægstad, Marius. Upphavet til ordet "norsk". (Maal og Minne 1910. 51—52.)

Iversen, Ragnvaldr. "Sysaker". (Maal og Minne 1910. 101.)

Koth, Halvdan. Dót, stril, skolp. (Maal og Minne 1910. 100—01.)

Liestøl, Knut. Nynorsk maalføring i tale og skrift samanlikna med gamalnorsk. (Maal og Minne 1910. 18—36.)

Logeman, H. Norsk undvære (umbera). (Maal og Minne 1910. 155—58.)

Malm, K. Hvad er norsk? Nogen streiflys i sprogstriden. Sandefjord. 4:o. 34 s. 0,10 kr.

Reitan, Jörg. Præpositionsbruken ved vore stedsnavn. (Maal og Minne 1910. 49—51.)

Ross, Hans. Norsk Ordbog. Nyt Tillæg til "Norsk Ordbog" af Ivar Aasen. Kria. 8:o. 21 s. 0,80 kr.

Rygh, O. Norske gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. Efter offentlig Foranstaltning udgivne med tilføiede Forklaringer. Bd. 11. Søndre Bergenhus Amt, bearbeidct af *Magnus Olsen*. Kria. 8:o. 18 + 643 s. 4,10 kr.

Sagen, E. Norsk her-mál. Oslo. 8:o. 78 s.

Sars, J. E. Om maalstriden. (Samtiden 1910. 1—13.) — *J. Løvland*, I maalstriden. Svar. (Smst. 121—28.)

Sivertsen, Martin, og *Ingvald Forfang.* Norsk formlæra jamført med maalføri nordanfjells. Faudrem. 8:o. 32 s. 0 40 kr.

Smidth, C. D. Vore familjenavne. Deres former og bogstavering, grupper, typer og mønstre. Kria. 8:o. 88 s. 1,50 kr.

Sverdrup, Jakob. Elvenavnet *Vefsn og norske elvenavne med *n*-suffiks. (Maal og Minne 1910. 143—54.)

Thomas, Calvin. Recent Progress of the Landsmaal Movement in Norway. (Publ. of the MLA. of Am. XXV, 367—78.)

Torp, Alf. Maalstræv. (Samtiden 1910. 613—624.)

Tønnessen, S. Juell. Retskrivningsordbok over det norske riksmaal med forklaringer av særegne ord, fremmedord og egennavn. Kria. 8:o. 8 + 316 s. 2,75 kr.

5. Svensk.

a. Grammatik og leksikografi.

Berg, Ruben G:son. Verbalabstrakter på *-an*. (Språk och Stil. IX, 258—67.)

— Passivt verb med "ackusativobjekt". (Smst. X, 142—43.)

— Konstruktionen "hon skrattas åt". (Smst. X, 143—44.)

— En underlig ellips. (Smst. X, 144.)

Berg, Ruben G:son. Relativpronomen med pleonastik konjunktion. (Språk och Stil. X, 194—95.)

Bergroth, H. Ett fall av dissimilatorisk tendens i den finländska svenskan. (Språk och Stil. IX, 247—57.)

— Apropå ett "felrim" hos Runeberg. (Smst. X, 145—48.)

Björkman, Erik. Hedersknyffel. (Språk och Stil. IX, 268—72.)

Cederschiöld, Gustaf. För riksspråket nya verb, som bildats genom avledning. (Språk och Stil. X, 211—14.)

von Friesen, Otto. Grunddragen af det svenska språkets historia. (Sommarkurserna i Uppsala 1910.) Upps. 8:o. 34 s.

Hellquist, Elof. Ytterligare om ortsnamnen på *-inge*. (Ark. XXVI, 361—71.)

Hesselman, Bengt. De korta vokalerna *i* och *y* i svenskan. Undersökningar i nordisk ljudhistoria. 20 + 250 s. + 1 karta. 5,25 kr. (= Upps. Univ. Årsskr. 1909. Filosofi, språkvet. o. hist. vetenskaper 5.)

Hjelmqvist, Th. Vågsel eller vägsel? En randanmärkning till ett ställe hos Viktor Rydberg. (Språk och Stil X, 176—78.)

Hylén, J. E. Personligt pronomen i tilltal. (Språk och Stil. X, 71—85.)

Kock, Axel. Anmärkningar om den svenska akcentueringen av lat (Språk och Stil. X, 131—40.) — *Olof Gjerdman*, Bidrag till frågan om den svenska akcentueringen av Latin. (Smst. X, 186—93.)

Landtmanson, S. Några anteckningar vid kriarättningen. (Språk och Stil. X, 125—30.)

Larsson, Ludvig. Namnet Växjö. (Ark. XXVII, 187—190.) Tillägg af *Axel Kock*. (Smst. 190—91.)

Lundberg, Oskar. Smörkullen och andra ortnamn på Smör-. (Fataburen 1910. 193—212.)

Lyttkens, Aug. Svenska växtnamn. H. 5. S. 689—864. Sthm. 8:o. 3 kr.

Noreen, Adolf. Grunddragen av den fornsvenska grammatiken. Till den akademiska undervisningens tjänst. Sthm. 8:o. 81 s. 2 kr.

— Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. H. 14—15. (Bd. 2.) S. 241—492. Lund. 8:o. 4 kr. (H. 11—12 anm. Litbl. XXXII, 274—79 af A. Gebhardt. — H. 1—13 anm. AfdA. XXXIII, 261—70 af W. Ranisch.)

Ordbok öfver svenska språket. Utg. af Svenska Akademien. H. 41—43. B, ark. 161—70. [*Bildning—Biomständighet.*] D, ark. 245—64. [*Demokrati—Desmansros.*] Lund. 4:o. Hv. h. 1,50 kr.

Ortnamnen i Älvsborgs län. Utg. av Kungl. Ortnamnskommittén. Del 11. Vedens härad. 161 s. 4 kr. — Del 16. Sundals härad. 182 s. 5 kr. Sthm. 8:o.

Palm, Herman. Hemliga språk i Sverige. (SvLm. 1910, 57—109.)

Pipping, Hugo. Fornsvenskt lagspråk. I. Strödda anteckningar. (Studier i nord. filologi. I, nr. 2. 24 s.)

[Strindberg, August.] Modersmålets anor. Svenska ordfränder i klassiska och lefvande språk. Sthm. 8:o. 56 s. 2,50 kr. (Anm. FT. LXIX af Rolf Nordenstreng.)

Sundén, K. F. Betydelseskillnaden mellan frågesatsens båda huvudarter. (Språk och Stil. X, 197—210.)

Söderwall, K. F. Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. H. 23. Del 2, s. 937—1000 [*vas—vita*]. Sthm. 4:o. 2 kr. (= Samlingar utg. af Svenska fornskriftsällskapet. 138.)

Ulrich, Arvid. Ett ock annat om rommanespråket. (SvLm. 1909, 96—101.)

— Ett ock annat ur sigenarspråket. (Smst. 102—06.)

Uppström, Aivva. En samling arkaismer ur nutida lagspråk. (Språk och Stil. X, 89—124, 149—75.)

Östergren, Olof. Några grunddrag till modersmålsundervisningens historia (Språk och Stil. IX, 177—246.)

— Gifta grodor. (Smst. X, 195—96.)

— Affaire—drifware. (Smst. X, 291—92.)

b. Tekster.

Adler Salvius såsom rådgifvare åt Magnus Gabriel de la Gardie. Meddeladt af *A. B. Carlsson.* (Personhist. Tidskr. XII, 147—52.)

Annerstedt, Claes. Upsala universitets historia. Bihang 2. H. 3—4. Handlingar 1671—87. S. 161—288. Upps. 8:o. (Upps. Univ. Årsskr. 1909. Progr.)

Carlsson, A. B. De äldsta kända rådsprotokollen. (HTsv. XXX, 203—10.)

Ett "familjebref" från Jakob de la Gardie till Per Brahe. [1638.] Meddeladt af *A. B. Carlsson.* (Personhist. Tidskrift. XII, 137—40.)

Fornhandlingar rörande Jämtlands län. Utg. af *S. J. Kardell.* [Forts. och slut på Hanabackehandlingarna.] (Jämtlands läns FmfT. V, 42—44.)

Jönköpings stads tänkebok. Åren 1458—1513. Utg. af *A. Ramm.* [H. 2.] S. 49—96. (Medd. f. Norra Smålands Fmf. II. Bilaga.)

Konung Gustaf den förstes registratur. XXV. 1555. Utg. genom *Joh. Ax. Almquist.* Sthm. 8:o. 7 + 733 s. 10 kr. (Handlingar rörande Sveriges historia utg. af Riksarkivet. 1. serie.)

Magnus Gabriel de la Gardies valediktion till kanslikollegiet 1680. Meddelad af *A. B. Carlsson.* (Personhist. Tidskrift XII, 141—46.)

Rikskansleren *Axel Oxenstiernas* skrifter och brefväxling. Utg. af Kungl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien. Afd. 1. Bd. 4. Bref. 1628—1629. Sthm. 8:o. 23 + 868 s. + 1 karta. 12 kr.

Stockholms stads tänkebok, under Vasatiden. Utg. af Samfundet S:t Erik genom *N. Sjöberg.* I. 1524—29. [H. 3.] S. 65—112. (Samf. S:t Eriks Årsbok 1910.)

Svenska medeltidspostillor. Efter gamla handskrifter utg. af *G. E. Klemming*, fortsatta af *Robert Geete*. Del 5, h. 2 (slut). S. 129 249 + (4) s. Sthm. 8:o. 2 kr. (= Samlingar utg. af Svenska fornskrift-sällskapet. 137.)

Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. D. 3, h. 3. 1596—97. S. 701—1029 + 6 + 5 s. Utg. af Kungl. Riksarkivet genom *E. Hildebrand*. Sthm. 8:o. 7,50 kr.

Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. Register till del 1 —17 (1627—1714). I. Personregister. Sthm. 8:o. 8 + 180 s. 3 kr.

Tuderus, Gabriel. En kort underrättelse om the österbothniske lappar, som under Kiemi Gebiet lyda. Upps. 1905. 8:o. 24 s. (i SvLm. H. 111 = 1910, h. 4.)

Tvänne stadgar rörande förbättrad observans inom Vadstena kloster utfärdade af Johannes Borquardi (1444) och Bengta Gunnarsdotter (1444—47). Efter en Upsala-handskrift utg. af *Robert Geete*. Sthm. 8:o. (Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1910. S. 209—20.)

Ur föreningens samlingar: Bland böcker och handskrifter. (Medd. f. Norra Smålands Fmf. II, 62—74.)

6. Dialekter.

a. Grammatik og leksikografi.

Bennike, Valdemar, og *Marius Kristensen*. Kort over de danske folkemål med forklaringer. H. 8. S. 113—28 + kort 61—68. Kbh. 4:o. 2,50 kr. (Anm. TfF. 3 R. XIX, 130 af Holger Pedersen.)

Feilberg, H. F. Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. H. 36 —37. S. 961—1120 [*uflået—værre*]. Kbh. 8:o. Hv. h. 2,50 kr.

Hægstad, Marius. Er der bygdemaal paa Island? (Kringsjaa 1910. 41—43.)

Karlgren, Bärnhard. Om gränsen mellan syd- ock mellansvenska mål inom Mo ock Tveta härader. (SvLm. 1909, 87—95.)

Larsen, Amund B. Om en samlet fremstilling av alle Norges bygdemaal. (Maal og Minne 1910. 109—115.)

Leander, Pontus. Ordlista över Holsjungamålet (i Kinds härad, Västergötland). Gbg. 8:o. 110 s. 2,50 kr. (= Göteborgs Kungl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar. 4. följd. XIII, 3.)

Olsen, Magnus. Få skåk med. (Maal og Minne 1910. 104.)

Reitan, Jørg. Betoningsforhold i Stadsbygdens maalføre. (Maal og Minne 1910. 87—97.)

Sandström, Josef. Studier över utvecklingen av fsv. *ŏ* och *ŭ* i starktonig ställning inom västgötadialekterna. Akad. avh. Upps. 8:o. 101 s. + 1 karta. 2 kr.

Swenning, Julius. Utvecklingen av samnordiskt *æi* i sydsvenska mål.

Sthm. 8:o. 154 s. + 1 kart. (SvLm. H. 109 = 1910, h. 2. Optryk, med ubetydelige ændringer, af den akad. avh. 1909, se Bibliografien for 1909, s. 314.)

Västgötaord från 1700-talet. Äldre anteckningar [av *J. A. Gyllenhaal* ock *C. G. Styffe*] utg. av *S. Lampa*. (SvLm. 1909, 78—86.)

b. Tekster.

Andersen, Nikolaj. Jobs Tålmodighed. (Sprogforeningens Almanak for 1911. 58—62.)

Björk, And. Orsa-mål. (SvLm. 1910, 43—56.)

Braset, Karl. Hollraøventyr, Svanøventyr. Gamalt paa Sparbumaal. Med teikn. av Einar Øfsti og Olav Rusti. Sparbu. 8:o. 276 s.

— Øventyr og sagn. Gamalt paa Sparbumaal. Med teikn. av Einar Øfsti og Olav Rusti. Sparbu. 8:o. 296 s.

Christiansen, N. Niels Ba'tels Søn aa tow te. 3 Smaafortællinger i jydsk Mundart. Kbh. 8:o. 26 s. 0,25 kr.

Johnsson, Per. Brorstorpagubben. Bygdemålshistoria från Östra Göinge, upptecknad på Broby-mål. (SvLm. 1909, 9—10.)

Jæger, Peder. Histaarrier i jydsk Boenmoel. (Albert Bayers jydske Bibliothek. Nr. 16.) Aarhus. 8:o. 96 s. 0,90 kr.

Nordlinder, E. O. Bärgsjömål. Anteckningar från Bärgsjö socken i Hälsingland på socknens mål (1870-talet). (SvLm. 1909. 38—77.)

Viser i bornholmsk Mundart saml. og nedskrevne af *H. Johansen*. 3. Samling. (Bornh. Saml. V, 1—40.)

IV. Runekundskab, mytologi og sagnhistorie.

Brate, Erik. Runic Inscriptions in the Cell of St. Molaise. (The Book of Arran ed. by Balfour. Glasgow 1910. Archeology, s. 261—67.)

Bugge, Sophus. Der Runenstein von Rök in Östergötland, Schweden. Nach dem Tode des Verfassers hrsg. durch *Magnus Olsen* unter Mitwirkung und mit Beiträgen von *Axel Olrik* und *Erik Brate*. Sthm. 8:o. 8 + 314 s. + 4 pl.

Juel, O. Sigtunas runstenar. (Upplands FmfT. XXVI, 1—10. ill.)

Levander, Lars. Nya runinskrifter från Älfdalen. (Fornvännen 1910. 165—69.)

Läffler, L. Fr. Formen *airikis* i Sparlösa-inskriften. (Västergötl. FmfT. III, 42.)

Þórðarson, Matthías. Nýfundinn rúnasteinn i Stafholti. (Árbók 1909. 34.)

Boer, R. C. Die Sagen von Ermanarich und Dietrich von Bern. Halle. 8:o. 8 + 333 s. (= Germanistische Handbibliothek. X.) 8 m.

Bugge, Alexander. Fortællingen om Sigurd Favnesbane. Norrøne

heltesagn og eventyr gjenfortalt for ungdommen. Kria. 8:o. 169 s. 2,50 kr.

Cederschiöld, Gustaf. Våra äldsta konungasagor och deras källor. Sthm. 8:o. 69 s. 1,25 kr. (= Populärvetenskapliga avhandlingar. 33.)

Meyer, Richard M. Altgermanische Religionsgeschichte. Lpz. 8:o. 20 + 645 s. 16 m.

Neckel, Gustav. Etwas von germanischer Sagenforschung. (Rom.-germ. Monatsschr. II, 1—14.)

Olrik, Axel. Danmarks heltedigtning. En oldtidsstudie. Del 2. Starkad den gamle og den yngre Skjoldungrække. Kbh. 8:o. 322 s. 5,50 kr. (Anm. Litbl. 1911, 393—95 af Wolfgang Golther. — Danske Studier 1910, 193—203 af Henrik Ussing.)

— Danske Heltesagn. Tegninger af Lorens Frølich. 3 Udg. Kbh. 4:o. 96 s. 2,50 kr.

— Gefion. (Danske Studier 1910. 1—31.)

Panzer, Fr. Studien zur germanischen Sagengeschichte. I. Beowulf. München. 8:o. 9 + 409 s.

v. Sydow, C. W. Tors färd till Utgaard. (Danske Studier 1910. 65—105, 145—182.)

V. Arkæologi, kulturhistorie og folklore.

Almgren, Oscar. Kort vägledning för besökande i Uppsala Universitets Museum för nordiska fornsaker. (Sommarkurserna i Uppsala 1910.) Upps. 8:o. 11 s.

Arne, T. J. Några i Sverige funna bronsstatyetter af barbarisk tillverkning. (Fornvännen 1909. 175—87. ill.)

— Les relations de la Suède et de l'Orient pendant l'âge des Vikings. (5. Congrès préhist. de France, 1909. 586—92. ill.)

Auden, G. A. Abstract of a paper on antiquities dating from the Danish occupation of York. (Saga-Book VI, 169—79.)

B. S. En stenåldersboplats på Vikbolandet. (Medd. f. Östergötl. Fmf. 1910. 50—51.)

Boplats från stenåldern i Småland. (Medd. f. Norra Smålands Fmf. II, 90—91.)

Bruun, Daniel, og *Finnur Jónsson.* Om Hove og Hovudgravninger på Island. (Aarb. 1909. 245—315.) (Anm. HTsv. XXX. Öfvers. 47—50 af Oscar Almgren.)

— — Dálvik-fundet. En Gravplads fra Hedenskabets Tid på Island. (Aarb. 1910. 62—100. ill.)

Brøgger, A. W. Vistefundet. (Naturen 1910. 332—347.)

— Nye skivespaltere fra norsk stenalder. (Naturen 1910. 379—81.)

Carlsen, Sig. Et nyt fund av helleristninger i Grønø, Helgeland. (Naturen 1910. 384.)

Coffey, George, and *E. C. R. Armstrong.* Scandinavian objects found at Island-bridge and Kilmainham. (Proceedings of the R. Irish Academy XXVIII, Section C, 107—22 + 1 plate.)

la Cour, Vilh. Hvem byggede "forbindelsesvolden" mellem Haddeby nor og Danevirke sø? (HTda. 8 R. II, 365—91.)

Ekholm, Gunnar. Upplands stenålder. (Upplands FmfT. XXVI, 46—91. ill.)

Frödin, O. En svensk pålbyggnad från stenåldern. (Fornvännen 1910. 29—77. ill. Optrykt med tillæg i Medd. f. Östergötl. Fmf. 1910. 1—44.)

Fürst, Carl M. Stenåldersskelett från Hvellinge i Skåne och något om våra fornkranier. (Fornvännen 1910. 13—29. ill.)

Grafundersökningar på Visingsö. (Medd. f. Norra Smålands Fmf. II, 90.)

Grøn, Fredrik. Remarques sur l'opération préhistorique décrite par M. Manouvrier sous le nom de T sincipital. (L'Anthropologie XXI, 625—35.)

Hansen, Andr. M. Menneskets indvandring til Norge. (Naturen 1910. 75—93.)

Hausen, H. De gamla strandbildningarna på Åland och deras förhållande till stenåldersboplatserna. (With an English summary.) (Fennia XXVIII, nr. 3. 56 s. + 1 kort.)

Holst, Nils Olof. En skånsk långdös. (Fornvännen 1909, 195—98.)

Kjellmark, Knut. Järnåldersgrafvar i Jämtland undersökta 1909. (Jämtlands läns FmfT. V, 1—8. ill.)

— och *Olof Lindsten.* Nyupptäckta hällristningar vid Hjulatorp i Bergs socken, Kronobergs län. (Fornvännen 1909, 187—94.)

Kjær, Hans. Landnam i Danmark. II. Udsigt over dansk Kultur i senere forhistorisk Tid (Bronze- og Jærnalder). Kbh. 8:o. 16 s. (= Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning. Nr. 179.)

— Gravkister fra Stenalderens Slutningstid. Nye Undersøgelser. (Aarb. 1910. 169—238.)

Knorr, Friedr. Friedhöfe der älteren Eisenzeit in Schleswig-Holstein. Teil 1. Hrsg. von dem Schleswig-Holsteinischen Museum vaterländischer Altertümer. Kiel. 8:o. 39 s. + 6 tafeln. (Anm. DLz. 1910, 1329—30 af M. Hoernes.)

Lindqvist, Sune. Ett "Frösvi" i Närke. (Fornvännen 1910. 119—38. ill.)

Montelius, Oscar. De mykeniska kupolgrafvarna och de nordiska gånggrifterna. (Fornvännen 1909, 161—75, ill.)

Neergaard, Carl. Un amas de débris provenant d'une fonderie du récent âge du bronze. La trouvaille de Haag. Traduit par E. Philipot. (Mém. de la Soc. d. antiquaires du Nord. N. S. 1910. S. 143—224.)

— Høje med mange Grave. To typiske Udgravnings-Beretninger fra seneste Aar. (Aarb. 1910. 309—45.)

Nicolaissen, O. Oldsamlingens tilvekst i Tromsø museum 1908. (Tromsø Museums Aarshefter. XXXI—XXXII, 18—25.)

— Fortegnelse over tilveksten i Tromsø museums oldsamling 1909. (Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909. 139—43. Tromsø Museums Aarshefter. XXXI—XXXII, 109—16.)

Nicolaissen, O. Undersøkelser i Nordlands amt 1908. (Tromsø Museums Aarshefter. XXXI—XXXII, 1—17.)
— Undersøkelser i Tromsø og Nordlands amter 1909. (Smst. XXXI —XXXII, 91—108.)
— Et merkelig fund fra den arktiske stenalder. (Smst. XXXI—XXXII, 117–22. — Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909. 108–12.)
Nordgaard, O., og *K. Rygh.* Beskrivelse av Busetbopladsen. (Det kgl. no. Vid. Selsk. Skr. 1909. Nr. 9.) Trondh. 8:o. 27 s. ill.
O. A. Stenåldersminnen i Hälsingborgstrakten. Några bilder från vår Kronprins forskningsfält. (Sv. Turistfören:s Årsskr. 1910. 61—77. ill.)
Olsson, Peter. Den arktiska stenålderns folk. (Jämtlands läns FmfT. V, 37–41.)
Petersen, Th. Hestneshulen. Beretning om undersökelsen av en förhistorisk boplads paa Hitteren. (Det kgl. no. Vid. Selsk. Skr. 1910. Nr. 2.) Trondh. 8:o. 50 s. + 5 plancher.
Poulsen, Frederik. Stenalderens dekorative Kunst. (Tidsk. f. Industri. XI, 61—69.)
Rekstad, J. Helleristninger i Herand i Hardanger. (Naturen 1910, 48—51. ill.)
Rydbeck, Otto. Markgrafvar från stenåldern i Skåne. (Fornvännen 1910. 1—13. ill.)
Rygh, K. En nyfunden helleristning. (Det kgl. no. Vid. Selsk. Skr. 1909. Nr. 8.) Trondh. 1909. 8:o. 11 s. ill.
— Oversigt over Videnskabsselskabets oldsagsamlings tilvækst i 1909 af sager ældre end reformationen. (Det kgl. no. Vid. Selsk. Skr. 1909. No. 10.) Trondh. 8:o. 39 s. ill.
Schetelig, Haakon. To bronsealders gravrøiser i Hardanger. (Bergens Museums Aarbog 1910. No. 5.) 11 s. ill.
Schirmer, Herm. M. Typologi og kronologi. Trykt som manuskript. Kria. 6 s.
Schnittger, Bror. Förhistoriska flintgrufvor och kulturlager vid Kvarnby och S. Sallerup i Skåne. Akad. afh. Upps. Sthm. 8:o. 102 s. (= Antikv. Tidskr. D. 19, nr. 1.)
Solbilledet fra Trundholm. (Efter *Sophus Müller.*) (Fra Holbæk Amt. IV, 21—38. ill.)
Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet. Tillväxten under år 1909. (Fornvännen 1909, 213—322.)
Stjerna, Knut. Les groupes de civilisation en Scandinavie à l'époque des sépultures à galerie. (l'Anthropologie. XXI, 1—34.)
Söegaard, Thyge J. Oldtidens Mindesmærker paa den jydske Hede. (Hedebogen udg. af Adolf Jacobsen, s. 5—20 + 2 billeder).
Thomsen, C. Das Dannewerk. Flensb. 8:o. 16 s.
Wennersten, O. V. Boplats från stenåldern i Visby. (Fornvännen 1909, 198—212. ill.)

Þórðarson, Matthías. Merkur fornmenjafundur. Fundið fornt gang-silfur. (Árbók 1909. 24—31.)

Berg, Wilhelm. En medeltida sigillstamp. (Bidrag t. Göt. o. Boh. läns hist. VIII, 250—61.)

Brøgger, A. W. Et myntfund fra Foldøen i Ryfylke, Norge, fra XI. aarhundrede (Aarb. 239—82.)

Jónsson, Jón. Merki "Loðbrókarsona". (Ark. XXVI, 371—76.)

Karlsson, Karl Henrik. Om medeltidsgenealogierna. (Personhist. T. XII, 1—15.)

Lindhagen, Arvid. Om några gamla regler för beräkning af de rörliga kyrkofesterna. (Fataburen 1910. 129—139.)

Ólsen, Björn M. Um silfurverð og vaðmálsverð, sjerstaklega á landnámsöld Íslands. (Skírnir. LXXXIV, 1—18.) (Anm. NT. 1910, 554—58 af Karl J. Samuelsson.)

Ambrosiani, Sune. "Lambgiftar". (Fataburen 1909, 235—39. ill.)

Andersen, A. P. Slangerup Ligbærerlaug. (Fra Frederiksborg Amt 1910. 56—61.)

Berge, Rikard. Norskt bondeliv i segn og sogu. Med bilæte av Johanna Bugge Berge. Kria. 8:o. 64 s. 1,50 kr.

Birck, Laurits V. Danmarks Forsvarsbyrder i Middelalderen. (Vor Fremtid. IV, 19—31.)

Bjarnhjeðinsson, Sæmundur. Ágrip af sögu holdsveikinnar á Íslandi. (Skírnir. LXXXIV, 48—65, 141—51, 229—50.)

Bloch, V. Af Ribe Katedralskoles Historie gennem 700 Aar. Ribe. 8:o. 99 s. + 3 bill. 1,75 kr.

Branting, Agnes. Några meddelanden om svenska mässkläder. (Fornvännen 1910. 169—85. ill.)

Brate, Erik. Jul. (Ord och Bild. XIX, 625—637.)

Bull, Edv. Norsk-finske kirkelige forbindelser i middelalderen. (HTno. 4 r. VI, 364—68.)

— Pønitentiarier for den norske kirke i middelalderen. (Smst. 369—78.)

— St. Halvards dyrkelse i Norge. (Kunst og Kultur. I, 63—64.)

Carøe, K. Kgl. Majestæts Hofbarberer indtil 1660. (Fra Arkiv og Museum IV, 342—74.)

— Die alten Bartschererkisten und ihr Inhalt. (Janus XV, 657—74.)

— Et Bidrag til Studentermatriklen før 1611. (Personalhist. Tidsskr. 6. R. I, 111—12.)

— Danske. Norske og Holstenske Studenter ved Universitetet i Giessen 1608—1707. (Kirkehist. Saml. 5. R. V, 576—83.)

Cederblom, Gerda. Något om Sveriges äldsta glastillverkning. (Fataburen 1910, 140—164.)

Christensen, Villads. Hekseprocesser fra Midtjylland. (Saml. t. jydsk Historie. 3. R. VI, 313—78.)

Christensen, Villads. Tidssignalet i København. (Hist. Medd. o. Kbh II, 457—73.)

Collijn, Isak. Boktryckerikonstens uppfinning och guldålder. IV. Sverige. (Boktryckeri-Kalendern 1910, 1—72. ill.)

Falk, Hjalmar. Fortsatte studier over gammelnorsk husbygning. (Maal og Minne 1910, 10—13: Om betydningen av ordet "dør"; 13—17: Latrinet i sagatiden.)

— — II. (Smst. 1910. 60—65: Loftskemmen; 65—68: Ildhuset.)

Fasting, Claus. En historisk relation, medd. av *P. R. Sollied.* [Om handel paa Finmarken.] (Skr. udg. av Bergens hist. Forening. No. 16. I. 12 s.)

Feilberg, H. F. Dansk Bondeliv saaledes som det i Mands Minde førtes navnlig i Vestjylland. 1. Del. 3. forøgede Oplag. Ved Udvalget for Folkeoplysningens Fremme. Kbh. 8:o. 13 + 445 s. ill. 3,50 kr. (= Folkelæsning Nr. 168.) (Anm. Fataburen 1910, 247 af N. E. H.)

Fogtmann, L. Th. Uddrag af Dronninglund Godsarkiv. [II. Det gamle Hundslund Marked, dets Flytning til Hjallerup og Hjallerup Kros Historie.] (Vendsyssel Folk og Land. II, 79—91.)

Fries, Ellen. Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider. Saml. 2. 2:a uppl. Sthm. 8:o. 4 + 232 s. 3 kr.

Gadelius, B. Urban Hjärne och häxprocesserna i Stockholm 1676. (Hygiea LXXI, 138—176.)

Grøn, Fredrik. Nogen medicinske forhold i Norge i 16. aarh. (HTno. 4 r. VI, 399—431.)

— En "sundhedskilde" i Smaalenene og myntfund derfra. (Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909, 65—74.)

Hagerup, Hans. Om Trondhjems Handel 1737. (Trondhjemske Samlinger. II, 1—17.)

Hallgren, Tomas. Om Klefva och Ädelfors grufvor. (Medd. f. Norra Smålands Fmf. II, 41—61. ill.)

Hallström, Gustaf. Traditioner om lapptrumman. (Fataburen 1910. 20—48.)

— Lapptrumman. Bidrag till typutredning. (Smst. 81—104.)

Hemgarfning. Husbehofsbränning i Småland. Småländskt silfverfynd från 1100-talet. Pistolmakarnes i Jönköping välkomma. (Medd. f. Norra Smålands Fmf. II, 74—82, 82—84, 84—86, 86—87. ill.)

Et hundredeaargammelt Indlæg i Kvindesagen. Meddelt af *H. Weitemeyer.* (Fra Arkiv og Musæum. IV, 413—17.)

Jacobsen, Anton. Grandetrætter. (Vendsyssel Folk og Land. II, 133—39.)

Jensen, Chr. Axel. Snedkere og Billedsnidere i Danmark 1536—1660. II—V. (Tidskr. f. Industri XI, 31—58, 149—72, 185—96, 241—69.)

Jensen, Isak. Fra gamle Dage. (Aarb. f. Hist. Samf. f. Skive og Omegn. II, 93—116.)

Jensen, P. Byled og Hyrdehuse. (Svendborg Amt. Aarssk. f. 1910. 3—26.)

Johnsson, J. W. S. Det Wiltfangske Manuskript. (Fra Arkiv og Museum. IV, 229—49.)

— Liber ecclesiae Sancti Lucii Roskildensis. (Festskrift til Julius Petersen. S. 121—43.)

Karlsson, K. E. Seder ock bruk vid frieri i Mo härad i Småland. (SvLm. 1910, 39—42.)

Klitgaard, C. Afladsbrev til Farstrup Kirke 1473. (Kirkehist. Saml. 5. R. V, 413—16.)

Kolsrud, Oluf. Kjättarskapen og den norske kyrkja under katolicismen. (Syn og Segn 1910. 57—64, 105—119.)

Krarup, Alfr. Auszüge aus der Baseler Universitätsmatrikel (1568—1689). (Ztschr. d. Ges. f. schlesw.-holst. Gesch. XL, 502—04.)

Kristensen, H. P. Brændevinsskatten i Salling. (Saml. t. jydsk Hist. 3. R. VI, 507—30.)

— Kvægpesten paa Sjælland i det 18. Aarhundrede. (Fra Arkiv og Museum. IV, 254—308.)

Lampa, S. Ett ålderdomligt åkerbruk. (Fataburen 1909, 245—49.)

Larsen, Lars. Dagligt Liv i Nordsjælland. Højtidsskikke. II—IV. (Fra Frederiksborg Amt 1910. 1—16.)

Liljefalk, Axel. Retsplejen til Orlogs i Christian IV's Dage. (Vor Fremtid. IV, 121—31.)

Lithberg, Nils. "Sojde" och "sojsbränning" på Gottland. (Fataburen. 1909. 240—45.)

Lykke, Jakob. En Tiendestrid i Vor og Nim Herreder 1785. (Aarbøger udg. af Hist. Samf. f. Aarhus Stift. III, 86—105.)

Marschall, A. Lidt om Skibsfarten og Handelen i gamle Dage i Thy og Vester Hanherred. (Hist. Aarb. f. Thisted Amt 1910. 85—108.)

Matthiessen, Hugo. Bøddel og Galgefugl. Et kulturhistorisk Forsøg. Kbh. 8:o. 149 s. 2,75 kr. (Anm. HTda. 8 R. II, 430—31 af J. O. — NT. 1910, 374—76 af Hans Olrik.)

— Bøddelboligen og dens Beboere. Et Blad af Fredericia Bys Kulturhistorie. (Vejle Amts Aarbøger 1910. 1—39.)

— En Forskrivning til Satan 1732. En fredericiansk Latinskoleelevs Skæbne. (Vejle Amts Aarbøger 1910. 40—59.)

Meden, Valborg. Hverdagsliv blandt danske almuefolk. (SvLm. 1909. 27—37.)

Meldorf, Gustav. Sagaernes Beretninger om Sygdomsforhold m. m. i Grønland i Tidsrummet 986—ca. 1448. (Det grønl. Selsk.s Aarsskr. 1909. 1—16.)

Nielsen, N. P. Et middelalderligt Gilde i Kjøge. (Østsjæll. Aarb. X, 33—49.)

Norrie, G. Københavnske Hospitalsforhold i Fortid og Nutid. (Festskrift til Julius Petersen. S. 47—70.)

Nyrop, C. Nogle Tillægsbemærkninger om Lavsforhold. (Fra Arkiv og Museum. IV, 417—422.)

Olafsen, O. Humledyrkningen i Norge fra ældre Tid til Nutiden. (HTno. 4 r. VI, 432—75.)

Olrik, Axel. Irminsul og Gudestötter. (Maal og Minne 1910. 1—9.)

Ólsen, Björn Magnusson. Um kornirkju á Íslandi að fornu. (Búnaðarrit. XXIV, 81—167.) (Anm. NT. 1910, 287—91 af Carl Rebbe.)

— Um skattbændatal 1311 og manntal á Íslandi fram að þeim tíma. (Safn til sögu Íslands. IV, 295—384.)

Palm, Axel. Lapptrumma från Åsele. (Fataburen 1910. 48.)

Pedersen, Laurits. Helsingørske Haandværkerlav i det 16de Aarhundrede. (Fra Frederiksborg Amt 1910. 62—92.)

— Helsingørske Haandværkerlav i det 16de Aarhundrede. Helsingør. 8:o. 62 s. 1,50 kr.

Petersson, Oskar. Dryckesseder i Sverige. 1. Gamla tiden. 47 s. 0,50 kr. 2. Medeltiden. 60 s. 0,50 kr. Sthm. 8:o.

Plum, Niels Munk. Danske studerende ved Universitetet i Tübingen [1537—1654]. (Kirkehist. Saml. 5. R. V, 246—53.)

Raphael, Ellen. Svenska kända glasbruk 1700–1830. (Fataburen 1910. 165—173.)

Reichborn-Kjennerud, I. Fra gamle Dage. (No. Mag. f. Lægevid. 5 R. VIII, 20—29.)

Reimer, Christine. Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde. Folkeminder, øste af Folkemunde i det 19. Aarh. I. Odense. 8:o. 124 s. (Anm. HTda. 8 R. III, 84—85. — Danske Studier 1910, 123 af J. Olrik.)

En rimkrönika om lapparna från början av 1700-talet. Upps. 1909. 8:o. 35 s. (i SvLm. H. 111 = 1910, h. 4.)

Rockstroh, K. C. Militær Sygepleje i Danmark i det 17. Aarhundrede, særlig under den Skaanske Krig. (Militærlægen. XVIII, 161—295.)

— Lidt om Pleje af syge og saarede Soldater i det 17. Aarh. (Militærlægen. XVIII, 1—31.)

Rutberg, Hulda. Bomärken från Kalixsocknarna. (SvLm. 1910, 5—38.)

Sahlgren, Jöran. Forntida vägar. (Upplands FmfT. XXVI. 92—116. ill.)

Sandström, Josef. Om "hammar"- och "solskifte". (Fataburen 1909. 204—22.)

— Den nuvarande bybebyggelsens uppkomst. (Fornvännen 1910. 77—97.)

Schetelig, Haakon. Oversigt over den kulturhistoriske samlings tilvekst i 1908. (Bergens Museums Aarbog 1909. Nr. 17.) 25 s. ill.

— Gammelt kjøre- og ridetøj. (Bergens Museums Aarbog 1910. Nr. 6.) 62 s. ill. 0,50 kr.

— Traces of the custom of "Suttee" in Norway during the Viking age. (Saga-Book VI, 180—208.) (Anm. L'Anthropologie XXI, 559 af P.)

Secher, V. A. Røverliv i Skåne i midten af 17. århundrede. (HT. för Skåneland. IV, 13—23.)

Severinsen, P. Fra Landsbyskolens Barndomstid i Ringkøbing Amt. (Hardsyssels Aarbog. IV, 213—28.)

Sodborg, N. Fattigpleje for 100 Aar siden. Uddrag af en gammel Fattigprotokol fra 1804 for Øsløs—Vesløs—Arup. (Hist. Aarb. f. Thisted Amt 1910. 27—36.)

Sommarin, E. Sveriges äldsta bergverks första anläggning och organisation under Magnus Ladulås (omkring år 1280). Stora Kopparberget och Rammelsberg. (Statsvetenskaplig Tidskr. 1910. 24—45.)

Steenstrup, Johannes. Jylland og Jyder. Nogle Betragtninger over indre og ydre Grænser. (HTda. 8. R. III, 1—49.)

Swederus, M. B. Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering 1612—54. 4. Järn. (Jernkontorets Annaler. LXV, 28—249.)

Sørensen, Aage. Gamle Dokumenter. En Tip-Oldefaders Fæstebrev. (Fra Randers Amt V, 104—17.)

Tank, Roar. Navnskik i det syttende aarhundredes norske byer. (Maal og Minne 1910. 69—84.)

Tang Kristensen, Evald. Sæd og Skik for et Par Menneskealdere siden. (Hedebogen udg. af Adolf Jacobsen, s. 31—50 + 2 billeder.)

Tomfohrde, Th. Die Heringsfischereiperiode an der Bohus-Län-Küste von 1556—1589. (Kap. 4.) Diss. Berl. 1909. 8:o. 45 s.

Troels-Lund. Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarh. Illustreret Udgave. H. 89—101. Kbh. 8:o. Hv. h. 0,25 kr.

Ulrich, Arvid. Fångarnes knackspråk. (Språk och Stil. IX, 273—76.)

— Livssaker ock dödsfångar, bödlar ock avrättningar. Ett stycke svensk kultur- ock rättshistoria. (SvLm. 1909, 11—26.)

— Bidrag till brödförsäljningsprisets historia i Sverige. (Fataburen 1909, 223—34.)

Wistrand, P. G. Indelning af dygnet samt tidvisare hos vår svenska allmoge. (Fataburen 1910. 1—14.)

Þórðarson, Matthías. Corporal-taskan frá Skálholti. (Árbók 1909. 50—51.)

— Skýrsla um viðbót við Forngripasafnið og þau söfn, er því eru sameinuð, árið 1908. (Árbók 1909. 52—69.)

Ambrosiani, S. Plankor med målning från Lunderhage, Gottland. (Fataburen 1910. 236—239.)

Bendixen, B. E. Aus der mittelalterlichen Sammlung des Museums in Bergen. XI. Altargefässe und Geräte. (Bergens Museums Aarbog 1909. Nr. 16.) 47 s. ill.

— Kirkerne i Søndre Bergenshus amt. Bygninger og inventar. Hefte. 4. S. 303—426. Bergen 1909. 8:o.

Fett, Harry. Miniatyrer fra islandske haandskrifter. (Bergens Museums Aarbog 1910. No. 7. 40 s. ill.)
— En islandsk tegnebok fra middelalderen. (Videnskabs-Selskabets Skrifter II. Hist.-filos. Klasse 1910. Nr. 3.) Kria. 8:o. 29 s. + 41 pl. 6 kr. (Anm. DLz. 1911, 1504 af C. Küchler.)
— Oslo skytshelgen. (Kunst og Kultur. I, 7—13. ill.)
— Korsfæstelsesfremstillinger med Johannes og Maria i kirker søndenfjelds. (Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909, 116.)
Haar, August. Studier i Johan III:s renässans. II. Vilhelm Boy. Bildhuggaren och byggmästaren. Med 51 illustrationer. Upps. 8:o. 2 + 166 + 15 s. 3,50 kr. (= Skr. utg. af K. Humanistiska vetenskapssamf. i Upps. XIII, 2.)
Helsingørs borgerlige Bygningskunst til ca. 1850. I. *Jensen, Chr. Ax.*, Middelalder og Renæssancetid. II. *Lorenzen, Vilh.*, Barok og Klassicisme. (Medd. f. Foren. t. gamle Bygningers Bev. III, 11—77. ill.)
Jensen, Chr. Axel. Lorents Jørgensen, Billedsnider. (Fra Holbæk Amt. IV, 5—20. ill.)
Leijonhufvud, Sigrid. Kungastenarna i Varnhem. (Fornvännen 1910. 138—65. ill.)
Lindblom, A. En stafkyrkotakstol i en romansk stenkyrka. (Fornvännen 1910. 186—197. ill.)
Meddelelser fra Foreningen til gamle Bygningers Bevaring. III. Gammel dansk Bygningskultur. Ved *Vilh. Lorenzen.* Kbh. 8:o. 124 s.
Meyer, Johan. Fortids kunst i Norges bygder. III. Vaage, Sell og Nedre Hedalen. Kria. 4:o. 37 s. + 14 pl. 9 kr.
Romdahl, Axel L. Observationer i Linköpings domkyrka. (Medd. f. Östergötl. Fmf. 1910. 44—50. ill.)
Roosval, Johnny. Lunds domkyrka byggd af italienare. (Ord och Bild. XIX, 413—23.)
Schetelig, Haakon. Urnes-gruppen, det sidste avsnit av Vikingetidens stilutvikling. (Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909, 75—107.)
— En orientalsk stilindflydelse paa Olav den helliges tid i Norge. (Kunst og Kultur. I, 38—51. ill.)
Schirmer, Herm. M. Fortegnelse over vore bevarede mindesmerker fra den kristne middelalder. (Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring.) Kria. 8:o. 76 s. (Anm. Fataburen 1910, 181—83 af —a—i.)
Svensk Arkitektur. Uppmätningar af äldre svenska byggnadsverk jämte fotografireproduktioner och beskrifvande text. Utg. af Arkitekturminnesföreningen, K. Konsthögskolan. 1910. H. 1. Sthm. Fol. 12 s. + 16 pl. 6 kr.
Tegninger af ældre nordisk Architektur udg. af *H. Storck.* 5. Saml. 3. R. H. 1—3. Kbh. 2:o. Hv. h., 3 tvl., 1,25 kr.
af Ugglas, Carl R. Dalby-mästaren. (Upplands FmfT. XXVI, 20—45. ill.)

Uldall, F. Danmarks middelalderlige Kirkeklokker, særlig paa Fyen. Foredrag. (Kirkehist. Saml. 5. R. V, 226—33.)

— Nederlandsche kerkklokken in Holland, Duitschland, Zweden en Denemarken. (Verslagen omtr. 's Rijks Verzamelingen van geschiedenis en kunst. XXXIII, 11—57.)

Upmark, Gustaf. Om rokokomöbler och deras datering. (Fataburen 1910. 105—114.)

— Utställningen af kyrkligt silfver från Strängnäs stift. (Fataburen 1910. 240—246.)

Wallem, Fredrik B. De islandske kirkers udstyr i middelalderen (fortsættes). (Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909. 1—64.)

Wallin, Sigurd. I Sörmländska kyrkor. (Sv. Turistf. Årsskr. 1910. 175—93.)

Wrangel, E. Lunds domkyrkas äldsta ornamentik. (Aarb. 1910. 101—168. ill.)

Asbjørnsen, P. Chr. Norske folke- og huldre-eventyr i udvalg. IV. 3. oplag. Revideret udg. ved *Moltke-Moe.* Illustr. af norske kunstnere. Kria. 8:o. 70 s. 1 kr.

Bolte, Johannes. Das polnische Original des Liedes "An der Weichsel gegen Osten" und das schwedische Lied "Spinn, spinn, Tochter mein". (ZfV. XX, 210—13.)

Brøndum-Nielsen, Johs. De danske folkevisers betydning i sproglig henseende. (NT. 1910. 587—602.)

Carstens, Heinrich. Volksglauben und Volksmeinungen aus Schleswig-Holstein. (ZfV. XX, 382—87.)

Collijn, Isak. Munkfisken. Ett flygblad från reformationstiden. (Sv. Boktr. Medd. XIV, 171—74.)

Elling, Catharinus. Vore Folkemelodier. (Videnskabsselskabets Skrifter II. Hist.-filos. Klasse 1909. No. 5). Kria. 8:o. 101 s. 2,80 kr. (Anm. Syn og Segn 1910, 382—84 af O. M. Sandvik.)

— Folkevisen paa vandring. (Maal og Minne 1910. 85—86.)

— Troldkjærringas Baansull. (Maal og Minne 1910. 155.)

Engelskjøn, C. Hæmauren. (Maal og Minne 1910. 98—99.)

Feilberg, H. F. Bjærgtagen. Studie over en gruppe træk fra nordisk alfetro. Kbh. 8:o. 126 s. (Danmarks Folkeminder Nr. 5.) 2,50 kr. (Anm. Fataburen 1910, 174 af N. E. H.)

Fredin. Gotlandstoner s. 1—128 (visor). (SvLm. H. 107 = 1909, h. 4.)

Hausen, Reinh. Sägnen om hertig Carl och "mäster Anders" i Sibbo. (Skr. utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. XCI. Förhandl. o. upps. XXIII, 183—86.)

Hermelin, O. Sägner ock folktro, seder ock sagor, s. 1—96 (fortsættes). (SvLm. H. 106 = 1909, h. 3.)

Jensen, L. D. Å. M. Lindormen ved Ejby Kirke. (Østsjæll. Aarb. X, 23—26.)

Johnsson, J. Dansk Folkemedicin. Om Tandpine. (Fra Dansk Folkemindesaml. III, 19—32. ill.)

Johnsson, Per. Några sagor. Uppteckningar från Östra Göinge härad i Skåne. (SvLm. 1909, 5—8.)

Den natlige Jæger. (Fra Dansk Folkemindesaml. III, 58—59.)

Klitgaard, C. Træk af Fortidens Overtro. (Kirkehist. Saml. 5. R. V, 409—12.)

Koht, Halvdan. Bygg omskapt til havre. (Maal og Minne 1910. 99—100.)

Larsson, Sam. De uppländska spelmanstävlingarna i Uppsala 7—8 maj 1909. Redogörelse. Sthm. 1909. 8:o. 58 s. (SvLm. H. 110 = 1910, h. 3.)

Leffler, K. P. Öster-Färnebo, folkliv ock melodier. Sthm. 8:o. 132 s. (SvLm. H. 112 = 1910, h. 5.)

Lehmann, Edv. Almueliv og eventyr. Kbh. 8:o. 212 s. 3,50 kr.

Montelius, Oscar. The Sun-God's Axe and Thors Hammer. (Folk-Lore XXI, 60—78.)

Nielsen, H. Grüner. Folkeviser. (Fra Dansk Folkemindesaml. III, 33—36.)

Nyrop, C. En gammel Smedevise. (Fra Dansk Folkemindesaml. III, 37—45.)

Olrik, Axel. Wettermachen und Neujahrsmond im Norden. (ZfV. XX, 57—61.)

Olsen, Bernhard. Det sidste Neg. (Fra Dansk Folkemindesaml. III, 5—17. ill.)

Olsen, O. T. Norske folkeeventyr og sagn, samlet i Nordland. H. 3—7. S. 49—168. Kria. 8:o. Hv h. 0,50 kr.

Petersen, Anders. En Troldkvinde i Kjøge. (Østsjæll. Aarb. X, 17—22.)

Rudberg, Gunnar. Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. IV. [Sägner från Bredsäter.] (Västergötl. FmfT. III, 48—60.)

Salminen, Väinö. Svenska och norska trollformler från Skandinaviens finnbygder. (Skr. utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. XCI. Förhandl. o. upps. XXIII, 191—220.)

Seland, Hans. "Gamle Ord". (Syn og Segn 1910. 330—36.)

Sturtevant, Albert Morey. The Old Norse Hávamál in Modern Norwegian Folk Song. (J. o. Engl. a. Germ. Phil. IX, 340—55.)

Sydow, C. W. v. Två spinnsagor. En studie i jämförande folksagoforskning. Akad. avh. Lund. Sthm. 1909. 8:o. 103 s. — 2. (ändrade ock tillökade) uppl. Sthm. 1909—10. 8:o. 117 s. (SvLm. H. 108 = 1910, h. 1.)

— Kloka Stina i Karlshult. (Medd. f. Norra Smålands Fmf. II, 29—40.)

Sägner och visor från norra Bohuslän meddelade af *Karl H. Lindberg.* (Bidrag t. Göt. o. Boh. läns hist. VIII, 263—96.)

Thuren, *Hjalmar*. Fonografiske Optegnelser i Dansk Folkemindesamling. (Fra Dansk Folkemindesaml. III, 46–57.)

Þorsteinsson, *Bjarni*. Íslenzk Þjóðlög. Kphöfn. 8:o. 978 s. 15 kr. (Anm. AfdA. XXXIV, 238–39 af A. Heusler. — Danske Studier 1910, 183–87 af Axel Olrik. — Skirnir LXXXIV, 359 af J. H.)

Fru *Østergaard*. Sagn, Skik og Overtro fra Randersegnen. (Fra Randers Amt IV, 145–147.)

VI. Ældre retsvidenskab, historie og topografi.

Berlin, *K*. Islands staatsrechtliche Stellung nach Untergang des Freistaates. 1. Abt. Islands Unterwerfung unter Norwegens Krone. Autor. Übersetzung aus dem Dänischen von Otto Völckers. Berlin. 8:o. 10 + 272 s. 6 m.

Edén, *Nils*. Det svenska statsskickets utveckling från Gustaf Vasa till våra dagar. (Sommarkurserna i Uppsala 1910.) Upps. 8:o. 53 s.

Guterlov og Gutersaga. Paa Dansk ved *Lis Jacobsen*, *f. Rubin*. Udg. af Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse. Kbh. 8:o. 130 s. 2,00 kr.

Maurer, Konrad. Vorlesungen über Altnordische Rechtsgeschichte. Aus dem Nachlass des Verfassers hrsg. von der Gesellschaft der Wissenschaften in Kristiania. Bd. 5. Altisländisches Strafrecht und Gerichtswesen. Lpz. 8:o. 7 + 820 s. 26 m.

Ólsen, Björn Magnússon. Enn um upphaf konungsvalds á Íslandi. Rvík. 8:o. 81 s. (Anm. Skírnir LXXXIII, 273—78 af Þ. H. Bjarnason.)

Taranger, Absalon. Den norske kirkerets og kirkeforfatnings historie indtil 1814. (Samme Forf.'s Norsk kirkeret. I, 50–63.)

Þorkelsson, *Jón*, og *Einar Arnórsson*. Ísland gagnvart öðrum ríkjum fram að siðaskiptum. (Andvari XXXV, 21–184.) – *Björn Magnússon Ólsen*, Ísland gagnvart öðrum ríkjum. (Skírnir. LXXXIV, 216–28.)

Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316–1536. Bind 4. 1471–1492. Udg. af *Alfr. Krarup* og *Johs. Lindbæk*. Kbh. 8:o. 608 s. 6 kr.

Ansgars Levned, oversat af *P. A. Fenger*. Med oplysende Noter af Hans Olrik. Paa ny udgivet og bearbejdet af *G. Münster*. Kbh. 8:o. 230 s. 1 kr.

Beckman, *Nat*. Hvem har döpt Olof Skötkonung? (Kyrkohist. Årsskr. 1910. 214–19.)

Beckstaedt, *Alfred*. Die Bemühungen Lübecks als Vororts der Hanse um Aufhebung des Strandrechts in den Ostseegebieten bis zur Mitte des 15. Jahrh. Diss. Strassb. 1909. 134 s.

Bing, Just. Bergens Kalvskind og kirkemøtet i Bergen 1320. (HTno. 4. r. VI, 379–98.)

Braun, F. Hvem var Yngvarr enn vidforli? (Fornvännen 1910. 99 —118. ill.)

Bugge, Alexander. Sandhed og digt om Olav Tryggvason. (Aarb. 1910. 1—34.)

Bächtold, Hermann. Der norddeutsche Handel im 12. und beginnenden 13. Jahrh. Berl. u. Lpz. 8:o. 8 + 314 s. 9 m. (= Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte. Heft 21.) (Anm. Zts. f. hamb. Gesch. XVI, 203—10 af Hans Wilkens.)

Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til kundskap om Norges indre og ytre forhold, sprog, slegter, seder, lovgivning og rettergang i middelalderen. Aktstykker vedrørende Norges forbindelse med de britiske øer (1. bd.). Utgit av *Alexander Bugge.* 19. samling, 1. halvdel. Kria. 8:o. 638 s. 6 kr.

Finlands medeltidsurkunder. Samlade och i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom *R. Hausen.* I. —1400. Hfors. 4:o. 594 s. 12 m.

Hoff, Hinrich Ewald. Schleswig-Holsteinische Heimatgeschichte. Bd. 1. Von den ältesten Zeiten bis zur Wahl Christians I. zum Landesherrn, 1460. Kiel u. Lpz. 8:o. 9 + 488 s.

Johannes Buttner von Bayreuths Brev til Kristiern II (1522). Medd. af *A. Heise.* (DM. 6. R. I, 186—88.)

Jørgensen, Ellen, og *Johanne Skovgaard.* Danske Dronninger. Fortællinger og Karakteristikker. Kbh. 1909—10. 8:o. (4) + 345 s. ill. 6 kr.

Knabe, C. Textkritische bemerkungen zu Saxo. (Ark. XXVII, 76 —92.)

Kohl, Dietrich. Überseeische Handelsunternehmungen oldenburgischer Grafen im 16. Jahrhundert. (Hansische Geschichtsblätter. XVI, 417—439.)

Löw, Gustaf. Sveriges forntid i svensk historieskrivning. 2. Upps. 8:o. 102 s. 1,50 kr.

Melsteð, Bogi Th. Íslendinga saga. Gefin út af Hinu íslenska bókmentafjelagi. 2. bd. 4 (slut-)h. S. 433—594 + 8 s. Kphöfn. 8:o. (Anm. Zbl. 1911, 798—99 af C. Küchler.)

Olrik, Jörgen. Studier over tilblivelsen af Sakses værk. (HTda. 8. R. II, 211—63.)

Partington, S. W. The Danes in Lancashire and Yorkshire. London a. Manchester. 1909. 8:o.

Ramsay, Ebba. Tre af drottningarna under Kalmarunionen: Filippa af England, Dorothea af Brandenburg och Kristina af Sachsen. Sthm. 8:o. 81 s. 0,90 kr. (= Svenskt Folkbibliotek. 3: 16.)

Reuter, Christian. Zur Geschichte Ansgars. (Ztschr. d. Gesellsch. f. Schl.-Holst. Gesch. XL, 484—492.)

— Ebbo von Reims und Ansgar. (Hist. Zeitschr. 3. F. IX, 237—84.)

Samuelsson, Sixten. Källorna för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna. Upps. 8:o. 82 s. 1 kr. (= Heimdals småskrifter. 10.)

— Gustaf Vasa i Svärdsjö 1520. (HTsv. XXX, 39—51.)

Schambach, Carl. Friedrich Rotbart und Eskil von Lund. (Hist. Vierteljahrschr. XIII, 510—14.)

Schück, H. Sveriges förkristna konungalängd. Ups. 8:o. 37 s. (Upps. Univ. Årsskr. Progr.)

Svensén, E. Bilder ur Sveriges forntid. 3. Vikingafärderna. (Läsning för svenska folket 1910. 161—85.)

Svenskt Diplomatarium. Udg. af *Joh. Gust. Liljegren.* Vol. 1—2 (817—1310). Ort-, person- och sakregister utarb. af *Karl Henrik Karlsson.* Sthm. 4:o. 157 s. 5 kr.

Weibull, Lauritz. Dråpen i Roskilde i Knut den stores och Sven Estridsens tid. (HT. för Skåneland. IV, 24—39.)

— Knut den stores skånska krig. (Smst. 40—52.)

Vitae Sanctorum Danorum. Udg. ved M. Cl. Gertz af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. H. 2. S. 167—390. Kbh. 8:o. 2,75 kr.

Þórólfsson, Sigurður. Minningar feðra vorra safnað og samið. I—II. Rvík 1909—10. 8:o. 315 + 272 s.

Ödberg, F. Om marsken Tyrgils Knutsson. (Västergötl. FmfT. III, 43—47.)

Bang, A. Chr. En Gjenganger. [Oslo Hospital — det gamle Graabrødrekloster.] (HTno. 4 r. VI, 478—80.)

Bargum, Gustav. Die älteste Karte von Schleswig-Holstein. (Die Heimat. XX, 41—42.)

Beck, Joh. Horten. Kort Omrids af stedets historie. H. 2—3. S. 9—24. Kria. 8:o. Hv. h. 0,30 kr.

Bering, Liisberg. Det ældste Aarhus. En Hypothese. (Aarbøger udg. af Hist. Samf. f. Aarhus Stift. III, 106—22.)

Berg, Wilhelm. Bohusläns bygdeborgar. (Bidrag t. Göt. o. Boh. läns hist. VIII, 213—53. ill.)

— Hornborg. (Smst. VIII, 297—370 + 1 kort.)

De Brun, Fr. Bidrag till det medeltida Stockholms topografi. Recension af Alf Lundgrens Hemortslära. (Samf. S:t Eriks Årsbok 1910. 104—11.)

Bulmer, J. Hammershus Birk. (Bornh. Saml. V, 108—49.)

Christensen, Villads. Gennem Tiderne. (Hedebogen udg. af Adolf Jacobsen, s. 21—30 + 5 billeder.)

— Nicolai Kirkes Sangværk. (Hist. Medd. om Kbh. II, 474—88.)

Clemensson, Gustaf. Antikvarisk-topografiska undersökningar i Skåne 1908—1910. (HT. för Skåneland. IV, 90—118. ill.)

Colding, Aug. Nyborg Præstegaard. (Svendborg Amt. Aarsskr. f. 1910. 27—35. ill.)

Detlefsen, D. Die Anfänge Itzehoes. (Ztschr. d. Gesellsch. f. Schl.-Holst. Gesch. XL, 325—37.) *Reimer Hansen,* Nachschrift. (Smst. 337—39.)

Ekholm, Hugo J. Härjedalen. (FT. LXVIII, 30—50.)

Eliassen, P. Kolding fra Middelalder til Nutid. En historisk Be-

skrivelse. H. 14—19 (slut). S. 417—592. ill. Kolding. 8:o. Hv. h. 0,50 kr.

Eriksholm, Anders J. Holbæk Byes Grundtakst 1682. (Fra Holbæk Amt. IV, 77—91.)

Falköping förr och nu. Kortfattad redogörelse utg. på föranstaltande af Falköpings stadsfullmäktige. Falköping. 8:o. 319 s. 2,25 kr.

Fehr, Isak. Strängnäs. Det forna och det nuvarande. Anteckningar. Strängnäs. 8:o. 45 s. + 7 pl. + 1 karta. 1 kr.

Fernald, M. L. Notes on the plants of Wineland the Good. (Rhodora, Journal of the New England Botanical Club. XII, 17—38.)

von Friesen, Otto. Ur Sigtunas äldsta historia. (Upplands FmfT. XXVI, 11—19.)

Frölén, Hugo F. Några medeltidsutgräfningar kring Ålleberg. (Västergötl. FmfT. III, 70—83.)

Fürsen, Otto. Beiträge zur Geschichte Sonderburgs. (Die Heimat. XX, 185—92.)

Generalfortegnelse over Bygninger i Helsingør af historisk og kunstnerisk Værdi. (Medd. f. Foren. t. gamle Bygningers Bev. III, 79—91.)

Gran, T. O. Sandsværs Saga. H. 1—2. Kria. 8:o. S. 1—164. 2,60 kr.

Grove, Gerhard L. Bidrag til Oplysning om Navnet Tagenshus, dets Alder og Oprindelse. (Fra Arkiv og Museum. IV, 408—13.)

Heilskov, Chr. Gamle Indskrifter i Horsens. (Aarbøger udg. af Hist. Samf. f. Aarhus Stift. III, 63—85.)

Herrmann, Paul. Island in Vergangenheit und Gegenwart. Reiseerinnerungen. T. 3: Zweite Reise quer durch Island. Lpz. 8:o. 10 + 312 s. 7 m. (Anm. DLz. 1910, 2932—33 af B. Kahle. (Anm. Skírnir LXXXIV, 182—83 af B. M. Ólsen.)

Hbg., B. Om Brette, dess uppkomst och undergång. (Västergötl. FmfT. III, 61—69.)

Hægstad, M. Munkelivs eldste jordebok. (Christiania Videnskabs-Selskabs Forh. for 1909. Nr. 10.) Kria. 8:o. 10 s. 0,25 kr.

Jacobsen, Anton. Sæbygaards Historie. (Vendsyssel Folk og Land. II, 1—59.)

Janse, O. Några erinringar rörande Stockholms uppkomst samt utgräfningarna i Slottsbacken hösten 1908. (Samf. S:t Eriks Årsbok 1910. 112—29. ill.)

Jónsson, Brynjólfur. Rannsókn i Vestur-Skaftafellssýslu sumarið 1909. (Árbók 1909. 3—23.)

Jönsson, Anders. Gamla Ystad. (Sv. Turistf. Årsskr. 1910. 34—60.)

Kardell, S. J. Jämtland under reformationstidehvarfvet. (Jämtlands Läns FmfT. V, 8—36.)

Kau, Hans. En gammel Kirkeruin [i Aast]. (Vejle Amts Aarbøger 1910. 187—92.)

Kjellberg, Carl M. Jönköpings stad och dess älsta privilegier. (Medd. f. Norra Smålands Fmf. II, 1—28. ill.)

Klitgaard, *C.* Bidrag til Linderumgaards ældste Historie. (Saml. t. jydsk Hist. 3. R. VI, 483—507.)

Kornerup, *J.* St. Bendts Kirke i Ringsted. Foredrag. (Kirkehist. Saml. 5. R. V, 209–25.)

Kowalewski, *G.* Zur hamburgischen Typographie. V: Die ältesten Specialkarten von Schleswig und Holstein, von Marcus Jordanus, Hamburg 1559. (Mitt. d. Vereins f. hamb. Gesch. X, 121—24.)

Kumlaby kyrka på Visingsö. (Medd. f. Norra Smålands Fmf. II, 91.)

Lütken, *Vilh*. Bidrag til Langelands Historie. H. 9—12 (sluttet). S. 385—603. Rudkbg. 8:o. Hv. h. 0,50 kr.

Lykke, *Jacob*. Under Kvindevælde. [Bidrag til Skiveegnens Historie i Slutningen af 16. Aarh.] (Aarb. f. Hist. Samf. f. Skive og Omegn. II, 50—92.)

Madsen, *Emil*. Nikolaj Kirke og Kirkegaard. (Hist. Medd. o. Kbh. II, 409—56.)

Madsen, *Jesper*. Fra Jerne og Skads Sogne. (Fra Ribe Amt 1910. 55—90.)

Mannerfelt, *Otto*. Västergötlands grafstenar. I. Skara domkyrka. 2. Tiden 1590—1690. (Västergötl. FmfT. B. III, h. 1—2. S. 21—63.) — Rättelser och tillägg till "Skara domkyrka I. Medeltiden". S. 1—16. (Smst. S. 17—19.)

Matthiessen, *Hugo*. Fredericias ældste Raadstuer og Fængsler. Et Bidrag til Byens Historie 1650—1760. (Vejle Amts Aarbøger 1910. 141—61.)

— Lidt om Ullerup Sogn. (Vejle Amts Aarbøger 1910. 205—09. ill.)

Meyer, *Johan*. Tingvoll fylkeskirke paa Nordmøre. (Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909. 120—30.)

Nansen, *Frithiof*. Nord i Taakeheimen. Utforskningen av jordens nordlige strök i tidlige tider. Hefte 1—14. Kria. 4:o. 336 s. Hv. h. 0,80 kr.

Nicolaisen, *Chr*. Amagers Historie, bilagt med de vigtigste Breve og Aktstykker om Øens Forhold. 2. Del. Kbh. 1909. 8:o. 224 s. 3,50 kr.

Nicolaissen, *O.* Kirkeundersøgelser i Tromsø og Nordlands amter 1909. (Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909. 133—37.)

Olsen, *J.* Nogle Bemærkninger angaaende det ældste Varde med Slot og Syssel. (Fra Ribe Amt 1910, 91—116.)

Ramsing, *H. U.* Bidrag til det gamle Københavns Topografi. V. Havnen og dens Omegn. (Hist. Medd. om Kbh. II, 489—582.)

Ravn, *J. J.* Det gamle Ullerup Sogn. (Vejle Amts Aarbøger 1910. 89—93.)

Romdahl, *Axel L.* Studier i Linköpings domkyrkas byggnadshistoria. Sthm. 8:o. 44 s. 1,25 kr.

—s —s. Om Svenskarne i Korkis. (NT. 1910. 525—32.)

Sandström, *Josef*. Ornässtugan och dess inventarier 1725—1759. (Fataburen 1910. 213—220.)

Schück, H. Birka. Upps. 8:o. 29 s. (Upps. Univ. Årsskr. 1910. Progr.)

Severinsen, P. Nørre Horne Herreds Kirker. Med en Efterskrift om Hardsyssels Kirker. (Hardsyssels Aarbog IV, 1910. 229—35.)

Skýrslur um Kötlugos. [Sluttet.] (Safn til sögu Íslands. IV, 289—94.)

Skýrslur um Mývatnselda. 1724—1729. (Safn til sögu Íslands. IV, 385—400 [fortsættes.])

Småländska medeltidsfästen. (Medd. f. Norra Smålands Fmf. II, 89—90.)

Stenbock, Louise. Sankt Annæ socken i Östergötland. (Sv. Turistf. Årsskr. 1910. 158—74.)

Strödda blad ur Sundsvalls stads historia 1621—1721. H. 3. S. 141—212. Sundsvall. 8:o. 1,50 kr.

Svendsen, Reinert. Dyste Kirke, Kolbu, Vestre Toten. (Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909, 113—15.)

Söegaard, Thyge J. Bidrag til Vejle Bys Historie i det 17. Aarhundrede. (Vejle Amts Aarbøger 1910. 162—86.)

Theilgaard, C. S. Nyborg Slot. (Svendborg Amt. Aarsskr. f. 1910. 97—105. ill.)

Uddrag af Provst *Jens Schmidts* Optegnelser om Væhr og Nebel Sogne 1771—99. Ved *A. J. Gejlager.* (Aarbøger udg. af Hist. Samf. f. Aarhus Stift. III, 123—45.)

Welhaven, Hj. Slemdal kirke. (Foren. t. no. fort. bev. Aarsb. f. 1909. 117—19.)

Weibull, Lauritz. Staden Lunds ålder. (HT. för Skåneland IV, 1—12.)

Wibe, Johan. Trondhjems Stift og Lens Tilstand 1703. (Trondhjemske Samlinger. II, 18—39.)

Þórðarson, Matthías. Tveir hellar í Hallmundarhrauni. (Skírnir. LXXXIV, 330—51.)

— Klaustrið að Keldum. (Árbók 1909. 32—33.)

— Smávegis. Um nokkra staði og fornmenjar, er höf. athugaði á skrásetningarferð um Borgarfjarðar- og Mýrasýslu í júlímánuði 1909. (Árbok 1909. 40—49.)

Åkerhielm, Erik Två herresäten i Värend [Teleborg og Bergkvara]. (Sv. Turistf. Årsskr. 1910. 142—157.)

Tillæg.

Anmeldelser af tidligere udkomne arbejder.

Alfræði islenzk. Islandsk encyklopædisk litteratur. I. Cod. mbr. AM. 194, 8:vo. Udg. ved *Kr. Kålund.* Kbh. 1908. 8:o. (Anm. Litbl. XXXI, 150 af W. Golther.)

Andersen, Vilh. Tider og Typer af dansk Aands Historie. 1. Række. Del 1: Erasmus. 2. Bog. Kbh. 1909. 8:o. (Anm. NT. 1910,

292–96 af Niels Møller. – Danske Studier 1910 af Ida Falbe Hansen.)

Arne Magnussons i AM 435, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser (udg. ved *Kr. Kålund*). Kbh. 1909. 8:o. (Anm. Skírnir LXXXIV, 88–89 af B. M. Ó.)

Bjørnbo, A. A. Adam af Bremens Nordensopfattelse. (Aarb. 1909, 120—244.) (Anm. Hans. Geschichtsbl. XVI, 555–70 af W. Schlüter.)

— og *Carl S. Petersen.* Anecdota cartographica septentrionalia. Kbh. 1908. 2:o. (Anm. DLz. 1910, 109—11 af W. Ruge.)

Bley, A. Eigla-studien. Gand. 1909. 8:o. (Anm. Skírnir LXXXIV, 87—88 af B. M. Ólsen.)

Boer, R. C. Untersuchungen über den Ursprung und die Entwicklung der Nibelungensage. Bd. 3. Halle 1909 [ɔ: 1908]. 8:o. (Anm. AfdA. XXXIV, 135–39 af G. Neckel.)

Brennu–Njálssaga (Njála). Hrsg. von *Finnur Jónsson.* Halle. 1908. 8:o. (Anm. AfdA. XXXIV, 40–49 af G. Neckel.)

Brøgger, A. W. Den arktiske stenalder i Norge. Chria. 1909. 8:o. (Anm. L'Anthropologie XXI, 545–48 af L. L.)

Columbus, Samuel. En svensk orde-skötsel. Med anmærkningar och ordlista utg. af *Bengt Hesselman.* Upps. 1908. 8:o. (Anm. AfdA. XXXIV, 109—10 af B. Kahle.)

Grønbech, Vilh. Lykkemand og niding. 1. Kbh. 8:o. (Anm. Revue critique LXVIII, 106–7 af L. Pineau. – ZfV. XX, 226–27 af A. Heusler. — Danske Studier 1909, 199—203 af A. Olrik. — J. of engl. a. germ. phil. IX, 269—78 af L. M. Hollander. — NT. 1910, 73–75 af Karl Mortensen.)

Guta lag och Guta saga jämte ordbok utg. af *Hugo Pipping.* Kbh. 1905–07. 8:o. (Anm. Litbl. XXXI, 188 af W. Golther.)

Harpestræng. Gamle danske urtebøger, stenbøger og kogebøger udg. ved *Marius Kristensen.* H. 1–2. Kbh. 1908–09. 8:o. (Anm. Janus XV, 714–15 af J. W. S. Johnsson.)

Hellquist, Elof. Några anmärkningar om de nordiska verben med mediageminata. Gbg. 1908. 8:o. (Anm. DLz. 1910, 482–83 af A. Gebhardt. – J. of engl. a. germ. phil. IX, 582–83 af A. L. Elmquist.)

Hermannsson, Halldór. Bibliography of the Icelandic Sagas and Minor Tales. (Islandica I. 1908. Ogsaa som særtryk.) (Anm. AfdA. XXXIV, 179–80 af *G. Neckel.*)

Heusler, Andreas. Geschichtliches und Mythisches in der germanischen Heldensage. (Sitz.-ber. d. preuss. Akad. d. Wiss. 1909, 920–45.) (Anm. Danske Studier 1909, 188–90 af A. Olrik.)

Hægstad, Marius, og *Alf Torp.* Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding. Kria. 1905–09. 8:o. (Anm. Skírnir LXXXIV, 364 af B. M. Ó. — Syn og Segn 1910, 85–92 af J. Sverdrup.)

Jakobsen, Jakob. Etymologisk ordbog over det norrøne sprog på

Shetland. H. 1. Kbh. 1908. 8:o. (Anm. Ark. XXVI, 381—84 af Amund B. Larsen.)

Jónsson, Finnur. Íslensk rjettritun. Kphöfn. 1909. 8:o. (Anm. Skírnir LXXXIV, 183—84 af B. B.)

Jørgensen, Ellen. Helgendyrkelse i Danmark. Disp. Kbh. 1909. 8:o. (Anm. Revue critique LXVIII, 429—30 af L. Pineau. — Engl. hist. rev. XXV, 810 af W. A. C. — Danske Studier 1909. 191—99 af Th. B. Bang.)

Kålund, Kr. Palæografisk Atlas. Dansk afd. 1903. — Oldnorsk-islandsk afd. 1905. — Ny serie. Oldnorsk-islandske skriftprøver c. 1300—1700. 1907. Kbh. 2:o. (Anm. GgA. 1910. 196—225 af Fritz Burg; jvfr. 404.)

Kock, Axel. Om språkets förändring. 2. uppl. Gbg. 1908. 8:o. (Anm. Litbl. XXXII, 321—23 af A. Walde.)

— Svensk ljudhistoria. II: 1. Lund. 1909. 8:o. (Anm. Litbl. XXXII, 8—9 af A. Gebhardt. — GgA. 1910, 597—629 af E. Hellquist.)

Kornerup, J. Roskilde Domkirke. Opmaalt under Ledelse af *H. Storck.* Kbh. 1909. 2:o. (Anm. NT. 1910, 224—26 af F. Beckett.)

von Kralik, Richard. Zur nordgermanischen Sagengeschichte. Wien. 1908. 8:o. (Anm. AfdA. XXXIV, 178—79 af W. Ranisch.)

Lund, Fr. Macody. Norges økonomiske System og Værdiforhold i Middelalderen. Chria. 1909. 8:o. (Anm. Skírnir LXXXIV, 364—65 af B. M. Ó.)

Olrik, Hans. Absalon. D. 2. Kbh. 1909. 8:o. (Anm. HTda. 8. R. II, 272—73 af Joh. Steenstrup.)

Olsen, Magnus, og *Haakon Schetelig.* En indskrift med ældre runer fra Fløksand i Nordhordland. (Bergens Museums Aarbog 1909. No. 7. (Anm. TfF. 3 r. XIX, 127—28 af Finnur Jónsson.)

— og *Haakon Schetelig.* De to runestener fra Tu og Klepp paa Jæderen. (Smst. Nr. 11.) (Anm. TfF. 3. R. XIX, 128—30 af Finnur Jónsson.)

Rhamm, K. Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen Altertumskunde. Abt. 1. Abt. 2, 1. Teil. Braunschw. 1905—08. 8:o. (Anm. Danske Studier 1910, 113—23 af J. Olrik. — Fataburen 1910, 49—61 af —a—i.)

Sproglige og historiske Afhandlinger viede Sophus Bugges Minde. Kria. 1908. 8:o. (Anm. Ark. XXVI, 477—79 af Holger Pedersen.)

Svenska böner från medeltiden. Utg. af *R. Geete.* Sthm. 1907—09. 8:o. (Anm. Kyrkoh. Årsskr. 1910. Medd. 305—07 af Ldm.)

Thuren, Hj. Folkesangen paa Færøerne. Kbh. 1908. 8:o. (Anm. J. of Engl. a. Germ. Phil. IX, 267—69 af Ch. A. Williams.)

Thümmel, Albert. Der germanische Tempel. Diss. Lpz. 1909. 8:o. (Anm. HTsv. XXX. Öfvers. 47—50 af O. Almgren.)

Vogt, Walther H. Zur komposition der Egilssaga kapp. I—LXVI.

Gymn.-pr. Görlitz. 1909. 8:o. (Anm. AfdA. XXXIV, 297–98 af G. Neckel. – Skirnir LXXXIV, 86—87 af B. M. Olsen.)

Vǫlsunga saga ok Ragnars saga loðbrókar. Udg. ved *Magnus Olsen*. Kbh. 1906–08. 8:o. (Anm. DLz. 1910, 1761—64 af W. Ranisch.)

Þjóðtrú og þjóðsagnir. Safnað hefir *Oddur Björnsson*. 1. bd. Akureyri. 1908. 8:o. (Anm. AfdA. XXXIV, 232–38 af Walther H. Vogt.)

Tillägg till s. 211 ff.

På bandets sista sida må ett par tilläggs-anmärkningar om *kung Orre* få en plats.

S. 211 ff. sammanställde jag med reservation *kung Orre* med den på Man allmänt kände sago-konungen *king Orry* (*Gorry*), under framhållande av att båda äro representanter för en uråldrig forntid.

I Maal og minne 1912 s. 1 ff. är Magnus Olsen så till vida av min uppfattning, som även han anser det uteslutet, att uttrycket *kung Orre* skulle utgöra blott en omstöpning av *frān *ārelds tīdh*, men enligt Olsen är *kung Orre* identisk med isl. *þorri* 'barfrostmånaden'. Han stöder denna mening särskilt på Rudbecks framställning av "Disas saga" i Atlantica II s. 273.

Häremot skulle jag — utan att för övrigt inlåta mig på spörsmålet — vilja framhålla: 1) Rudbecks Atlantica är en ytterligt grumlig källa, full som den är av klassiskt lärdomskram och rena fantasterier. 2) Med Olsens uppfattning inser man icke, hvarför *Orre* fått epitetet *kung*. 3) Icke häller, hvarför han blivit en representant för en uråldrig forntid.

För att förklara förlusten av *þ*- (*T*-) i *Orre* (*þorri*) antar Olsen, att formen *Orre* uppstått i sammanställningar sådana som **Sankt* (*T*)*orre* eller hällre **Blōt*-(*T*)*orre*. Då dylika uttryck icke påvisats, synes mig denna förklaring vara synnerligen djärv. Till frågans allsidiga belysning skall jag emellertid framställa en, så vitt jag ser, vida antagligare förklaring av *t*-förlusten i *Orre*, i fall man över huvud vill räkna med möjligheten av dess identitet med *þorri*. Framför tidsuttryck användes i fornspråket ofta prepositionen *at*, t. ex. isl. *at jólum* 'at yule', *at páskum* 'at easter', *at vetri, at sumri, at hausti*, fsv. *at qwælde, at nat*; så ock framför månadsnamn: isl. *at tvímánaþi, at gói*. Ett äldre **at þorra, *at* (*t*)*orra* kan därför hava genom kollision blivit **at orra*, hvarifrån *Orre* utgått.

Axel Kock.

